

Педагогічний вісник

3 - 2014

ДОРОГІ ОСВІТЯНИ!

Щиросердно вітаємо вас із Днем знань!

Це по-справжньому всенародне свято, адже в основі будь-якої справи, будь-якої професії і навіть хобі лежать знання. Вони дають людині впевненість і свободу у виборі життєвого шляху, можливість

допомогтися успіху і реалізувати свої здібності. Саме тому ми настільки серйозну увагу приділяємо забезпеченню якісних освітніх послуг.

І саме від ваших благородних сердець, безмежної доброти, великого терпіння, щоденної жертовності, високого рівня професіоналізму, шановні колеги, залежить якість освіти області.

Бажаємо вам міцного здоров'я, натхнення і творчого пошуку. Хай щедро колоситься засіяна нива знань, не знає меж вдячність ваших учнів і послідовників, а 1 вересня в житті кожного з вас звучить малиновим передзвоном мрій, сподівань, надії на краще майбутнє нашої Батьківщини без війни, страждань і горя. Хай велика сила патріотизму єднає вас і буде невичерпним джерелом любові до України.

Редколегія

Засновники журналу:
Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних
працівників
Головне управління освіти і науки
Черкаської обласної державної
адміністрації
***

Реєстраційне свідоцтво
ЧС № 417 від 15.01.2004
***

Журнал видається з березня 1995 року
шквартально
***

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н.М.Чепурна, ректор Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент (головний редактор)

К.М.Криворот (заступник головного редактора)
Г.А.Назаренко, проректор з наукової роботи, кандидат педагогічних наук (науковий редактор)

Н.С.Побірченко, науковий кореспондент Інституту педагогіки НАПН України, професор, доктор педагогічних наук

Н.І.Лісова, проректор з питань зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти, кандидат педагогічних наук

Ю.І.Завалевський, заступник директора Інституту інноваційних технологій та змісту освіти МОН України, кандидат педагогічних наук

В.М.Оржеховська, завідувач лабораторії превентивного виховання Інституту проблем виховання АПН України, доктор педагогічних наук, професор

О.М.Коберник, професор, доктор педагогічних наук

М.Т.Мартинюк, професор, доктор педагогічних наук

С.А.Гаряча, кандидат педагогічних наук

О.А.Біда, професор, доктор педагогічних наук

О.В.Волошенко, кандидат педагогічних наук, доцент

Т.К.Андрющенко, кандидат педагогічних наук

В.І.Коновальчук, кандидат психологічних наук, доцент

Н.М.Степанова, кандидат філософських наук

О.В.Крутенко, кандидат педагогічних наук
***

Технічна редакція та комп'ютерна верстка

В.М.Шемшур

Відповідальний за друк **І.В.Фурник**

Фото **В.Ф.Богдана**
***

Думка редакції не завжди збігається з думкою автора
***

Редакція рукописів не рецензує і авторам не повертає
***

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори публікацій
***

Рекомендовано до друку
вченою радою ОІПОП
Протокол №2 від 28.05.2014
Підписано до друку 20.07.2014
Папір друкарський №1

Умовн. друк. арк.6

Зам.№1401

Тираж 1000 пр.
***

Адреса редакції:
18003, Черкаси, Бидгощська, 38/1,
ОІПОП, т. +380-472-64-21-78

e-mail: redaktor6@ukr.net

Науково-методичний журнал

Зміст

Освіта XXI століття

Чепурна Н.М., Особливості реалізації Державної освітньої політики у 2014-2015 навчальному році.....2

ГОТУЄМОСЬ ДО НОВОГО НАВЧАЛЬНОГО РОКУ Методичні рекомендації

Чиркова С.І. Шкільне освітнє розвивальне середовище як умова розвитку здібностей та творчості обдарованих дітей.....5

Замулко О.І. Сучасні підходи до організації методичної роботи.....8

Холодїй О.М. Створення інклюзивного простору в загальноосвітніх навчальних закладах на 2014/2015 навчальний рік.....11

Добровольська Л.Н., Чорновіл В.О. Впроваджуємо державний стандарт початкової загальної освіти.....15

Сіренко А.Є., Ванько К.І. Про організацію роботи в дошкільних навчальних закладах з дітьми раннього віку...18

Козлова О.М. Професійний саморозвиток вчителів математики в освітньому інтернет-просторі.....24

Новосельський М.А. Актуальні проблеми викладання фізики та астрономії.....28

Гейко Л.І. Особливості викладання хімії у новому навчальному році.....31

Даниленко Л.І. Формування проектної культури сучасного вчителя - потреба часу.....34

Мойсєєва С.Г. Загальні проблеми шкільної географічної освіти та шляхи їх вирішення у новому навчальному році.....38

Мойсєєва С.Г. Економічна освіта - невід'ємна складова формування особистості.....41

Месєвря О.І., Січкач С.І. Поради вчителям-словесникам до нового навчального року.....43

Орчак В.А. Уроки співтворчості дітей і вчителя.....45

Степанова Н.М. Вивчення історії та суспільствознавчих дисциплін у 2014-2015 навчальному році.....48

Пахомова Т.Г., Савицька Г.І. Нові горизонти іншомовної освіти.....52

Фурник І.В., Шемшур В.М. Сучасні інформаційні технології в освіті.....56

Кондратюк С.Ю. Викладання трудового навчання у 2014-2015 навчальному році.....58

Гловацький С.В. Навчально-методичне забезпечення викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2014 - 2015 навчальному році.....61

Лемешева Н.А. Викладання креслення в школі.....66

Лемешева Н.А. Основні методичні аспекти викладання предметів художньо - естетичного циклу.....67

Ярова В.Д. Формування фізичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів області.....74

Плахута В.В. Формування готовності учнівської молоді до захисту Вітчизни.....76

Кудін В.С. Концептуальні засади функціонування позашкільних навчальних закладів області.....78

Кудін В.С. Розвиток самоврядних засад діяльності ліги старшокласників Черкащини.....80

Бугайчук Н.В. Організація виховної роботи у навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році.....83

Боголій В.М. Психологічна служба: тенденції і реалії сьогодення.....87

Войцях Т.В. Здійснення професійної діяльності соціальних педагогів закладів освіти Черкаської області у 2014-2015 навчальному році.....90

Артеменко Т.Б. Психологічна служба області у ситуації соціальних викликів.....95

Н. М. Чепурна,

ректор Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Підвищення якості та результативності національної та регіональної системи освіти висуває вимоги її модернізації, зокрема посилення конкурентоспроможності, підвищення якості освітніх послуг, ефективне використання державних фінансів, боротьба з корупцією, посилення кадрового потенціалу, розвиток державно-громадського управління освітою тощо.

Державна освітня політика України, й Черкащини - зокрема, потребує необхідних й адекватних вимогам сьогодення змін. Педагогічна громада області має підтримати реформаторські ініціативи Міністерства освіти і науки України, забезпечити гідне й компетентне реагування на всі виклики сучасного суспільно-політичного життя.

Наша держава нині переживає складну соціально-політичну ситуацію: бойові дії в окремих районах Донецької та Луганської областей, збільшення кількості вимушених переселенців із окупованих територій. Діти із східних регіонів України, яких на тимчасове проживання прийняла Черкащина, були безпосередніми свідками подій, що пов'язані з війною: бачили бої та сутички, вбитих і поранених, стали свідками погроз застосування зброї, побиття знайомих людей. Негативний вплив наслідків військового втручання північної держави-сусіда відчули на собі й діти нашої області: на жаль, у районах та містах області є сім'ї, що мають поранених, або й зовсім втратили своїх рідних та близьких.

З метою соціально-психологічного захисту і психологічної допомоги як дітям, так і цілим соціальним групам в інструктивно-методичному листі Міністерства освіти і науки України **"Про стан та особливості діяльності працівників психологічної служби системи освіти у 2014-2015 навчальному році"** наголошується на необхідності забезпечити належний психологічний супровід всіх учасників навчально-виховного процесу. У зв'язку з цим, органам управління освітою на місцях доцільно вжити заходи щодо максимального забезпечення навчальних закладів практичними психологами та соціальними педагогами, методистами з психологічної служби районних (міських) методичних кабінетів, працівниками навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти.

Іншим інструктивним листом від 25.07.2014 № 1/9-372 з метою підвищення ефективності функціонування загальнодержавної системи боротьби з терористичною діяльністю Міністерство освіти і науки України доручило керівникам управлінь освіти та навчальних закладів організувати **заходи щодо протидії тероризму, убезпечення об'єктів системи від можливих терористичних посягань, а саме:**

- регулярно організовувати й проводити у навчальних закладах заходи з метою підготовки педагогічних працівників, учнів та студентів до дій в умовах загрози чи вчинення терористичного акту, а також у випадку надходження інформації про це;
- вживати додаткових організаційних заходів щодо забезпечення належного рівня безпеки та здійснення контролю в місцях масового перебування

людей (дошкільні, загальноосвітні, позашкільні, професійно-технічні та вищі навчальні заклади);

- забезпечувати готовність органів управління освітою, сил і засобів єдиної системи цивільного захисту до дій в умовах виникнення надзвичайних ситуацій внаслідок терористичних актів з метою підвищення рівня захисту населення і територій у разі загрози виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних із технічними або іншими проявами терористичної діяльності, мінімізації та ліквідації наслідків таких ситуацій.

Крім цього, Міністерство освіти і науки України надіслало методичні рекомендації (лист МОН від 30.07.2014 № 1/9-385) щодо проведення бесід з учнями загальноосвітніх навчальних закладів з питань уникнення враження мінами і вибухонебезпечними предметами та поведінки у надзвичайній ситуації. У цих рекомендаціях визначено правила безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях, а також зазначено, що саме належить до вибухонебезпечних предметів; як поводитися під час прогулянок у лісі або в туристичному поході, при виявленні вибухонебезпечного пристрою, під час евакуації тощо.

У період складної суспільно-політичної ситуації, спричиненої агресією Росії, Міністерство освіти і науки України не лише звертає увагу працівників освіти на необхідності виховання в учнів високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, а й наголошує на відповідальності освітан за антидержавну діяльність.

Так, у листі МОН України від 29.07.2014 № 1/9-382 зазначається, що у час, коли більшість педагогічних та науково-педагогічних працівників проявляють високу громадянськість і патріотизм, інша, незначна частина освітан брала участь в антидержавній діяльності (зокрема, в організації так званих "референдумів" у Донецькій та Луганській областях чи навіть у діяльності терористичних організацій "ДНР" та "ЛНР"), що тягне за собою правові наслідки, визначені законодавством України, в тому числі, Кодексом законів про працю України.

У зв'язку з цим, місцевим органам управління освітою та керівникам навчальних закладів доручено при комплектуванні кадрів педагогічних та науково-педагогічних працівників, укладанні та переукладанні контрактів взяти до уваги зазначені вище обставини та забезпечити, щоб навчально-виховний процес в системі освіти України забезпечували особи, що не заплямували себе в терористичних організаціях чи посібництвом їм. Міністерство освіти і науки та Державна інспекція навчальних закладів України вживатимуть спеціальних заходів стосовно моніторингу вирішення зазначених питань.

Підвищена відповідальність працівників системи освіти обумовлена тим, що вони перебувають в особливому правовому становищі та виконують специфічні функції, не властиві іншим категоріям працівників: дії чи бездіяльність педагогічних працівників можуть призвести до порушення конституційних прав та свобод громадян, завдати

значної шкоди суспільним відносинам та авторитету нашої держави.

Суспільно-політичні події останніх місяців, зокрема окупація Російською Федерацією Криму й збройні акції проросійських терористів у східних регіонах України обумовили й тему Першого уроку 2014/2015 навчального року - **"Україна - єдина країна"**. В інструктивному листі МОН України від 01.08.2014 № 1/9-388 зазначається, що метою Першого уроку є формування в учнів розуміння єдності й цілісності України, її багатонаціонального народу як національної ідеї розвитку вільної, незалежної, демократичної та заможної держави.

Під час уроку необхідно ознайомити учнів з основними історичними подіями становлення державності України; формувати відчуття приналежності до України, усвідомлення себе українцем, почуття особистої відповідальності за долю держави та українського народу, готовність служити Батьківщині своєю працею та стати на захист державних інтересів країни; виховувати повагу до державних символів, шанобливе ставлення до традицій і культури представників усіх національностей, що населяють нашу країну.

Наголошується, що основний зміст Першого уроку має бути спрямований на утвердження єдності України, нероздільності її території та народу, що її населяє. Важливо зосередити увагу дітей на тому, що Крим і Донбас - це Україна, що люди, які мешкають на цих територіях, - громадяни України.

Особливий акцент під час проведення Першого уроку необхідно зробити на спільності інтересів усіх громадян держави у розбудові України, вимозі гармонійного розвитку кожної особистості задля розквіту держави в цілому, формуванню міжнаціональної толерантності.

Під час проведення Першого уроку доцільно оголосити хвилину мовчання з метою вшанування пам'яті Героїв Небесної сотні, воїнів та інших загиблих у боротьбі за свободу, цілісність та єдність нашої держави.

Для більш якісного проведення Першого уроку освітянам України рекомендовано скористатись методичними матеріалами, розробленими науково-методичними працівниками Черкаського ОІПОПП, що розміщені не лише на Черкаському освітянському порталі, а й на сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України.

Незважаючи на складну фінансову кризу в Україні, парламент нашої держави вважає неприпустимим закриття загальноосвітніх навчальних закладів через брак коштів на їх утримання. З огляду на це, Верховна Рада України прийняла **Постанову "Про встановлення мораторію на закриття загальноосвітніх навчальних закладів державної і комунальної форм власності"** до прийняття Закону "Про Державний бюджет на 2015 рік". Згідно з постановою, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування необхідно проаналізувати ситуацію щодо функціонування загальноосвітніх навчальних закладів державної і комунальної форм власності у містах і сільській місцевості з урахуванням прогнозованих демографічних змін та вжити заходів призупинення їх необґрунтованої ліквідації; вжити невідкладних заходів щодо зміни умов фінансування загальноосвітніх навчальних закладів державної і комунальної форм власності. Необхідно також проаналізувати хід виконання державної програми "Шкільний автобус", з тим, щоб у Державному бюджеті на 2015 рік передбачити збільшення коштів на її фінансування.

Як відомо, Революція Гідності, що відбулась у лютому 2014 року, повернула нашу державу на шлях демократичного розвитку, розбудови громадянського суспільства. За цих умов Міністерство освіти і науки України у своїй роботі керується принципами

публічності та відкритості, намагається залучати якомога ширше коло громадян до обговорення актуальних питань освітньої галузі. Міністр освіти і науки України Сергій Квіт наголошує, що будь-які зміни і перетворення системи освіти матимуть в основі ідеї її якості, відмови від корупції (інтерв'ю газеті "Освіта України" № 24 від 30.06.2014). **Саме на таких засадах в нашій державі розпочинається здійснення системних освітніх реформ, складовими яких є:**

- реалізація нещодавно прийнятого Верховною Радою Закону України "Про вищу освіту", провідною ідеєю якого є університетська автономія, інтеграція науки і освіти та особливий підхід до контролю її якості. Зокрема, буде створено незалежну від МОН України структуру-агенцію з якості, яка візьме на себе функції моніторингу якості освіти, акредитації, атестації;

- реформування наукової галузі, яка повинна інтегруватися з вищою школою;

- розроблення і прийняття нового Закону України "Про освіту": реформування змісту середньої освіти з метою підвищення якості освітніх послуг. Але вже станом на сьогодні скорочено кількість звітності, призупинена дія критеріїв атестації загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів. Переглядаються програми і навчальні плани на предмет відповідності сучасному світовому розвитку, новітнім науковим технологіям. Планується повернення до 12-річної середньої школи. У старшій школі на нових теоретико-методичних засадах буде впроваджено профільне навчання (нова концепція нині розробляється МОН України спільно з Національною академією педагогічних наук).

В іншому своєму інтерв'ю Міністр освіти і науки України наголосив, що реформи середньої школи повинні відбуватись одночасно із підвищенням заробітної плати її працівникам. Якщо цього не буде, то внутрішні структурні зміни і раціоналізація певних процесів не дадуть середній школі тих результатів, які вони дають вищій школі (інтерв'ю газеті "Дзеркало тижня" № 21 від 13.06.2014).

Слід також звернути увагу освітянської громади Черкащини на той факт, що Міністерством освіти і науки України розробляються нові підходи до оцінювання професійного рівня педагогів, підвищення їхньої кваліфікації. Передбачається, що періодично педагогічні працівники будуть проходити тестування з фаху на базі регіональних підрозділів Українського центру оцінювання якості освіти. Мета такого тестування - розроблення індивідуальної схеми підвищення кваліфікації. З огляду на те, що сучасний учитель має підвищувати свій професійний рівень постійно, будуть переглянуті терміни переатестації педагогічних працівників, оскільки періодичність один раз на п'ять років - занадто велика.

У новому навчальному році педагогам дозволяється користуватися як програмами і підручниками попередніх років, так і вже надрукованими за новими навчальними планами. У виборі підручників, за якими буде викладатись той чи інший предмет, ключова роль належатиме педагогові.

Як обіцяє МОН України, уже наприкінці серпня кожен вчитель у тестовому режимі зможе перевірити роботу електронного порталу для вибору підручників, який надасть змогу вчителям самостійно обирати підручники для навчання.

Одним із головних принципів електронного порталу є максимально спрощена процедура замовлення підручника: педагоги зможуть переглядати електронні версії підручників безпосередньо на сайті та обирати один із них для наступного навчального року. Після цього кожна школа має зареєструватись на порталі та замовити у необхідній кількості підручники, які обрали її вчителі. Одночасно із замовленням автоматично отримується доступ до електронних версій обраних підручників.

У реформуванні системи освіти позиція Міністерства освіти і науки України принципова: без узгодження з педагогічними працівниками не вносимуться жодні зміни до навчальних програм і планів. Порадившись із учителями, батьками та громадськістю, МОН України внесло зміни на наступний навчальний рік до Типових навчальних планів. Так, якщо будуть заяви від батьків усіх учнів, дозволено викладати світський (не теологічний, не релігійний) курс християнської етики; збільшено час на вивчення предмета "Захист Вітчизни"; внесено зміни і до програм основної та старшої школи, а саме:

- до навчальної програми з історії України для 10-11 класів;
- до навчальних програм з історії України та всесвітньої історії для 5-9 класів;
- до навчальної програми з інформатики для 5-9 класів;
- до навчальної програми з української літератури для 5-9 класів.

Особлива увага у новому навчальному році звертатиметься на розвиток інклюзивної освіти, адже рівень цивілізованості суспільства визначається, в тому числі, і за рівнем забезпечення доступу до якісної освіти дітей з особливими потребами.

Фундаментальним принципом інклюзивної освіти є створення умов для кожної дитини, які дають змогу почуватися їй повноправним і поважним громадянином, цінною та захищеною особою. Діти не повинні зазнавати будь-якої дискримінації через проблеми свого розвитку. У цьому аспекті, на думку МОН України, оптимальним є шлях реалізації та поширення моделі інтегрованого та інклюзивного навчання. Таке навчання є корисним і для інших дітей, тому що вони при звичаються перейматися проблемами інших людей, стають добрішими й більш толерантними.

Станом на сьогодні Міністерством освіти і науки спільно з Національною академією педагогічних наук України розроблено проект нового положення про психолого-медико-педагогічні консультації. Зараз відбувається його громадське обговорення. Головне у цьому документі - психолого-медико-педагогічні консультації не мають права направляти дитину до навчального закладу будь-якого типу. Право вибору навчального закладу мають винятково батьки.

Наголосимо також, що 5 червня 2014 року було внесено зміни до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання, що набере чинності 1 січня 2015 року.

Особливої уваги потребує і дошкільна освіта, де навчальні програми потрібно переглянути у бік виховання й соціалізації дитини.

З метою визначення кола пріоритетних питань розвитку дошкільної освіти 9 липня цього року під головуванням заступника Міністра освіти і науки Павла Полянського відбулася Всеукраїнська нарада, під час якої були обговорені питання рівного доступу до навчання дітей з особливими потребами; оплати праці у дошкільних навчальних закладах; можливість відсудження державою та повернення у державну або комунальну власність будівель та приміщень дитячих садків; навантаження вихователів, функціонування електронної черги у дитячі садки, забезпечення місцями дітей тимчасово переміщених родин із Криму та східних областей України тощо.

На офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України відбулось громадське обговорення проекту Положення про соціально-педагогічний патронат в умовах дошкільного навчального закладу та сім'ї.

Крім цього, до 10 вересня 2014 р. на електронну адресу dsm1@ukr.net можна надіслати зауваження та пропозиції до проекту Концепції Порядку державної атестації дошкільних, загальноосвітніх,

позашкільних навчальних закладів, навчально-виховних комплексів та об'єднань.

Для керівників загальноосвітніх навчальних закладів повідомимо, що з метою встановлення єдиних вимог до ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах, строків зберігання документів, проведення експертизи цінності документів, особливо у закладах з малою чисельністю учнів та працівників, Міністерством освіти і науки було розроблено та погоджено з Укрдержархівом проект нової Інструкції з діловодства у загальноосвітніх навчальних закладах.

Проект нової Інструкції містить 7 розділів, серед яких три є новими, зокрема:

- розділ 5 "Складення номенклатури справ";
  - розділ 6 "Формування справ, зберігання документів";
  - розділ 7 "Експертиза цінності документів.
- Порядок підготовки справ до передачі для архівного зберігання".

Крім цього, нова Інструкція містить 21 додаток.

Для організаторів позашкільної освіти повідомимо, що на сайті Міністерства освіти і науки України розміщено проект Плану заходів всеукраїнських і міжнародних організаційно-масових заходів з дітьми та учнівською молоддю на 2014/2015 навчальний рік.

До Плану увійшли 71 захід з різних напрямів позашкільної освіти, положення про які зареєстровані у Міністерстві юстиції України.

Враховуючи побажання педагогічної громадськості, значно скорочено кількість щорічних планових заходів (у минулому році їх було 194). Нині до Плану включені лише конкурси, змагання, чемпіонати, фестивалі, збори всеукраїнського рівня.

Участь дітей у заходах є винятково добровільною, жодні "плани" та "відсотки охоплення" не доводяться, оскільки Планом передбачені заходи з різних напрямів позашкільної освіти для дітей та учнівської молоді, які відвідують гуртки різних типів.

Скорочення кількості заходів, що їх наступного навчального року проводитиме МОН України, покликане заохотити проведення регіональних організаційно-масових заходів з дітьми та учнівською молоддю.

Висвітливо ще дві принципові позиції Міністерства освіти і науки, на які потрібно зважати під час організації освітнього процесу.

По-перше, звертається увага на неприпустимість звуження конституційних прав громадян на здобуття освіти українською мовою та мовами національних меншин.

У зв'язку з цим, в інструктивному листі МОН України від 03.06.2014 № 1/9-282 визначені положення міжнародних норм та правил, а також нормативно-правових актів українського законодавства, якими забезпечено захист освітніх потреб представників національних спільнот. Наголошується, що підставою для розгляду питання про формування класів з тією чи іншою мовою навчання (державною чи мовою національної меншини) незалежно від типу місцевості є наявність не менш, ніж п'яти заяв батьків або законних представників дитини.

По-друге, регіонах, де проживають різні етнічні групи, рекомендується запроваджувати мультілінгвальну освіту - інновацію у навчанні, за допомогою якої школярі отримують академічну освіту на кількох мовах, що є вагомим підґрунтям для майбутніх випускників.

На завершення висловлюємо впевненість у спроможності освітянської громади Черкащини активно й відповідально упровадити ініційовані Міністерством освіти і науки України нововведення задля підвищення якості регіональної системи освіти.

С. І. Чиркова,

методист лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій
Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних
працівників Черкаської обласної ради

ШКІЛЬНЕ ОСВІТНЄ РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ТВОРЧОСТІ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

*Учень - не посудина, яку треба наповнити,
а факел, який необхідно запалити.*

Плутарх

Підготовка майбутньої наукової еліти є важливим завданням кожної держави. Тому питання оновлення навчально-виховного процесу, який побудовано відповідно до потреб особистості й індивідуальних можливостей дітей, зростання їхньої самостійності та творчої активності, таланту, здатності навчатися у сучасній освіті є актуальним. Перед учителями постає питання: як особистостей, що інтелектуально розвиваються, зробити ще й здатними до дослідницької, творчої діяльності? Як створити умови для цього? Які засоби і методи використовувати? Чи можливо "енциклопедистів" зробити ще й "творцями"? Чи під силу сучасним педагогам виконати ці завдання? Софія Русова зазначала, що "нова школа ставить собі за мету збудити, дати виявитися самостійним творчим силам дитини".

Одна з найважливіших умов - середовище, в якому живе, розвивається та формує кожна особистість своє "я". Педагогічні колективи Смілянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа I ступеня - гімназія" ім. В.Т.Сенатора, Золотоніська гімназія ім. С.Д.Васильченка переконані, що таке середовище повинна створити саме школа. Але воно не може бути ізольованим від життя, не повинне підлаштовуватися під нього, а навпаки - перетворювати світ, що оточує особистість, на краще. Розвивально-виховне середовище - початковий і завершальний етап у системі роботи закладу освіти щодо розвитку обдарувань школярів. У формуванні середовища беруть участь учні, учителі, батьки, громада, які створюють умови для виявлення й розвитку різних видів здібностей залежно від індивідуальності дитини.

Важливим чинником формування освітнього середовища, що забезпечує сучасну якість освіти, є включення пошуково-дослідницької діяльності учнів у практику навчання. Наукова робота старшокласників - це системна навчальна діяльність учнів теоретичного та прикладного напрямів у галузі науки, яка за формою та змістом відповідає творчому рівню навчальних досягнень.

У Смілянському природничо-математичному ліцеї з елементами методики ведення досліджень учні знайомляться в процесі підготовки доповідей з навчальних предметів на основі опанованої наукової літератури ще в 7-8 класах. Учителі ліцею бачать своє завдання в допомозі оволодінням учнем найбільш продуктивними методами навчально-пізнавальної діяльності, технікою написання й оформлення науково-дослідницької роботи, оброблювання

першоджерел і довідкових матеріалів. Розуміючи значення самоосвіти учнів, педагоги активно залучають учнів до пошуку, стимулюють інтелектуальні зусилля дітей, виховують впевненість у своїх силах, формують незалежність поглядів.

Педагоги Чорнобаївської гімназії вважають, що в організації та проведенні науково-дослідницької діяльності важливу роль відіграють міжпредметні зв'язки. Аналітична робота старшокласників розширює кругозір, сприяє розвитку критичного мислення, систематизує знання, формує уміння й навички цілеспрямованих підходів до вирішення практичних питань. Завдання учителів - допомогти юним дослідникам-початківцям наблизитися до наукової діяльності, яку вони будуть продовжувати у вищих навчальних закладах. З цією метою в гімназії проводяться науково-практичні семінари, конференції, захисти наукових робіт учнями-членами МАН, де учні позбавляються комплексів, відстоюють власну думку, вчать ораторському мистецтву, визначають власний освітній маршрут, враховуючи здібності та інтереси кожного учня.

Кожен педагог повинен пам'ятати, що обдарованість - складне багатогранне явище, а кожна обдарована дитина - це індивідуальність, яка потребує особливого підходу. Важливим є те, що під час роботи з обдарованими дітьми педагог повинен уміти ставати в позицію рефлексії до себе. Він має пам'ятати один з основних принципів роботи з дітьми - принцип прийняття іншого, відповідно до якого вчитель повинен мати дар переконання, вміти аргументовано доводити, бути неупередженим, справедливим, емоційно врівноваженим, тактовним, щоб не вплинути негативно на прагнення дитини до творчості. Тому під час роботи з обдарованими дітьми потрібно вміти налагоджувати партнерські відносини, надавати їм свободу вибору та прийняття рішень, мати високий рівень пізнавальної мотивації, бо, як відомо, лише особистість може виховати особистість і лише талант може виховати новий талант. Цю думку підтверджують і слова відомого українського педагога В.О.Сухомлинського: "Стає майстром педагогічної праці швидше за все той, хто відчуває в собі дослідника". Саме до таких дослідників належать вчителі **Мокрушина Т.Г.** (вчитель французької мови Першої міської гімназії Черкаської міської ради, яка в 2014 році підготувала 4-х переможців Всеукраїнської олімпіади з французької мови), **Іщенко О.О.** (вчитель географії Іванківської загальноосвітньої школи I-III ступенів Маньківської районної ради, яка підготувала 3-х переможців Всеукраїнської олімпіади з географії),

Жуган Н.Г. (вчитель економіки Городищенського ліцею Городищенської районної ради; підготувала 2-х переможців Всеукраїнської олімпіади з економіки), **Панченко Г.П.** (вчитель економіки Черкаської гімназії № 31 Черкаської міської ради; підготувала 3-х переможців Всеукраїнської олімпіади з економіки), **Юрченко Л.П.** (вчитель біології Черкаської гімназії № 31 Черкаської міської ради; підготувала 2-х переможців Всеукраїнської олімпіади), **Черепинський О.Д.** (вчитель математики Черкаського фізико-математичного ліцею Черкаської міської ради; підготував 2-х переможців Всеукраїнської олімпіади з математики), **Ярошенко П.В.** (вчитель трудового навчання Черкаського колегіуму "Берегиня" Черкаської міської ради; підготував 2-х Всеукраїнської олімпіади переможців з трудового навчання).

Перша міська гімназія є експериментальним майданчиком всеукраїнського рівня з теми "Організаційно-педагогічні умови інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу". Творчо налаштований колектив вважає, що на сьогодні є два підходи до розв'язання проблем виявлення та розвитку обдарованості: перший передбачає цілеспрямовану роботу з учнями, яких характеризують розвинені підвищені здібності; другий підхід ґрунтовано на уявленнях про те, що резерв обдарованості закладено практично в кожній дитині. Тобто обдарованою можна визнати будь-яку дитину, при цьому в кожному випадку вияв обдарованості буде унікальним.

"Майбутнє - в руках шкільного вчителя", - вважав В.Гюго. Ця теза залишається актуальною і на сьогодні. Саме тому в гімназії значна увага надається удосконаленню педагогічної майстерності та творчому розвитку кожного педагога, який спілкується з обдарованою дитиною. Кожному вчителю необхідно розвивати особисті креативність, яка є незаперечним показником його професійної компетентності, плекати в собі талант. Талант - це здатність робити те, чого нас ніхто не навчав. Талановитий учитель знаходить та застосовує на уроці певну "родзинку", аби знайти підхід до дитини, розкрити шляхи особистого розвитку учня-партнера. Так учителі гімназії Т.Г. Мокрушина, В.А.Силенко, В.І.Береславська свою творчість виявляють в ефективному використанні вже створеного досвіду за нових умов, в освоєнні наукових напрацювань, гнучкості під час використання запланованого в нестандартних ситуаціях, влучній імпровізації як на підставі точних знань і компетентного розрахунку, так і за допомогою високорозвиненої інтуїції.

В створенні шкільного розвивального середовища велике значення має організація комфортних умов для супроводу навчального процесу. Для прикладу, в Черкаській гімназії № 31, Черкаському фізико-математичному ліцеї, Черкаській гімназії № 9 сучасна комп'ютерна техніка забезпечує індивідуальну роботу на уроках в системі "один учень - один комп'ютер". Всі кабінети мають робоче місце вчителя, обладнане сучасними ІК-пристроями та забезпечене доступом до швидкісного Інтернету. Обладнані за сучасними вимогами мультимедійні кабінети, які забезпечують високий рівень проведення уроків із використанням електронних посібників, відео уроків в режимі onlin-супроводу та підготовки вчителів у галузі використання можливостей ІКТ. Про рівень підготовки в цьому напрямі свідчать сертифікати, які отримують учителі в процесі навчання на курсах підвищення кваліфікації в ЧОПОПП. Такий рівень підготовки передбачає

стимулювання особистісного розвитку учнів за умов застосування педагогами оригінальних методів викладання матеріалу, пошуку нових альтернативних інтерпретацій базових понять.

Педагогічні колективи Тальнівського економіко-математичного ліцею, Кам'янського еколого-економічного ліцею, Городищенського економічного ліцею використовують прийоми, які сприяють розвитку пошукової активності учнів:

- мобілізація внутрішніх сил (використання мовленнєвої парадигми "Ти можеш, і я тобі допоможу", "Складно, але ти впорашся");
- використання опорних конспектів, схем, таблиць, роздавального матеріалу;
- індивідуалізація та диференціація завдань для самостійної роботи;
- варіативність завдань та можливість вибору;
- завдання із практичним змістом для розвитку зацікавленості;
- стимулювання пізнавальних інтересів різними способами, використання імітаційних методів навчання - рольові і ділові ігри, аналіз конкретних ситуацій;
- використання групових форм навчання, взаємонавчання, взаємоконтроль;
- створення умов для індивідуальних консультацій;
- системний самоаналіз і корекція.

"Школа - це постійне об'єднання маленьких громадян навколо єдиної мрії, щоразу нової, щоразу захопливої і здійсненої", - так уважав О.А. Захаренко. В цьому впевнені й вчителі та батьки Легедзінської загальноосвітньої школи I-III ступенів Тальнівської районної ради. Саме мрії - основний дороговказ для розвитку розвивального середовища в цій школі. І саме вони перетворюються згодом у захоплюючі важливі проекти. Серед них:

- кіностудія "Мальва" та зйомки художнього українського історичного кіно;
- танцювальний колектив "Візерунок" та постановка хореографічної вистави "Лісова пісня";
- розкопки й відродження з підтримки Держаного історико-культурного заповідника "Трипільська культура" трипільських жителів;
- відродження народних традицій, свят, обрядів;
- проведення майстер-класів з видатними митцями;
- освоєння народних ремесел і т.п.

Учасники навчально-виховного процесу (учні, учителі, батьки) вважають, що створення розвивального шкільного середовища, участь у дослідницькій роботі мають велике значення щодо розвитку обдарованості учнів, визначенні особистої траєкторії життя. За останні три роки змінилася динаміка вступу випускників до ВНЗ. Якщо в 2007-2008 та 2008-2009 навчальних роках із 18 випускників лише 11 осіб стали студентами вишів, що становить 61%, то починаючи з 2009-2010 навчального року всі випускники стали студентами ВНЗ на державній формі навчання.

Для того, щоб учні стали справжніми дослідниками, учителю треба стимулювати творчу активність дитини:

- Не погоджуйтеся з відповіддю учня, якщо він тільки констатує факти, вимагайте доказів.
- Уважно слухайте учнів, ловіть кожний вислів та думку.
- Постійно пам'ятайте: навчання має спиратися на інтереси й бажання учнів.
- Підтримуйте нестандартні рішення.
- Тонко відчувайте проблемність ситуацій, умійте чітко ставити перед учнями реальні завдання.

- Виконуйте функцію координатора пошукової діяльності.

- Намагайтеся зацікавити учнів проблемою, шляхами її глибокого дослідження, стимулюйте творче та критичне мислення учнів за допомогою поставлених запитань.

- Проявляйте терплячість до помилок учнів, пропонуйте свою допомогу й адресуйте до потрібних джерел.

- Завершуйте процес пошукової діяльності до виникнення ознак втрати зацікавленості учнів проблемою.

- Завжди сприяйте продовженню учнями пошуково-дослідницької діяльності.

Готовність учителя до роботи з обдарованими учнями має бути результатом його цілеспрямованої системної підготовки, у тому числі самостійної. Дотримуємося точки зору, згідно з якою зміст підготовки до роботи з обдарованими учнями - це складовий елемент змісту підвищення кваліфікації вчителя, який триває практично продовж всього життя. Результатами організації роботи з обдарованими дітьми в навчальних закладах, де проводиться науково-дослідницька робота, де створено сприятливе розвивальне середовище, вважаємо:

- розроблення та вдосконалення системи роботи з обдарованими учнями;

- підвищення рівня професійної компетентності і підготовка їх до роботи з обдарованими дітьми в рамках сприятливого розвивального середовища;

- розвиток природної обдарованості учнів, загальнокультурний розвиток особистості, активної життєвої позиції учнів;

- поглиблення й розширення знань учнів з базових навчальних дисциплін, формування в них інтересу до певної предметної галузі;

- формування в учнів дослідницької мотивації навчання;

- підвищення результативності участі учнів у предметних олімпіадах, турнірах, конкурсах МАН.

Отже, в області створена певна система підготовки вчителя до роботи з обдарованою молоддю, яка спрямована на комплексне забезпечення процесу неперервного професійного розвитку педагогів, що є обов'язковою умовою підвищення якості освіти. Відбувається модернізація системи роботи з обдарованими учнями, набуває поширення педагогічний досвід з питань методичного й педагогічного супроводу роботи з обдарованими дітьми, надаються рівні можливості користування освітніми та методичними ресурсами, здійснюється швидка адресна педагогічна допомога.

Для вирішення стратегічних завдань щодо шляхів оновлення системи роботи з педагогічними працівниками й обдарованими учнями районним та міським методичним кабінетам необхідно:

- сприяти інтеграції ресурсного потенціалу опорних, базових шкіл, освітніх округів, психологічної й методичної служб, суспільних об'єднань (асоціацій, творчих груп, тощо) із забезпечення умов та виявлення й розвитку обдарованості;

- здійснювати належне матеріально-технічне забезпечення опорних навчальних закладів, які працюють над вищезазначеною проблемою;

- удосконалення моделі індивідуальних програм розвитку обдарованих дітей;

- створити систему якісного соціально-психологічного супроводу обдарованих дітей з метою оптимізації їх входження в соціум;

- активізувати використання можливостей соціального партнерства з питань розвитку й соціальної підтримки обдарованих учнів;

- організувати роботу літніх профільних таборів і літніх шкіл для обдарованих дітей із залученням викладачів вищих навчальних закладів, психологів, визначних представників різних професій;

- проводити творчі майстерні, майстер-класи вчителів, які підготували переможців IV етапу Всеукраїнських олімпіад з навчальних предметів; залучати досвідчених, високопрофесійних педагогів свого району (міста), які мають значні досягнення в роботі з обдарованими учнями;

- удосконалити систему матеріального заохочення педагогів, які займаються проблемами виявлення й розвитку обдарованості та мають вагомий результати цієї роботи;

- підсилити мотивацію школярів для участі в олімпіадах, змаганнях і конкурсах різного формату.

У перекладі з латині "школа" - це драбина, щаблями якої піднімається учень, а професійні якості та досвід учителя-наставника є для нього надійною підтримкою. Шлях до знань дитина долає самостійно, щабель за щаблем. Саме таке наближення до істини стане в майбутньому запорукою її життєвого успіху. На думку спадають слова В.Купріянова: "Добре бути драбиною для дітей, яким хочеться в похмурий день дорости до сонця."

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вереха А.Г. Шляхи модернізації системи роботи з педагогічними кадрами та обдарованими дітьми / А.Г. Вереха//Завучу усе для роботи. - 2014. - № 5-6. - С.22-22 - 22-27.

2. Груніна Г.М. Організація творчої та пошукової діяльності учнів /Г.М. Груніна // Завучу усе для роботи. - 2014. - №13-14. - С.18-23.

3. Желюк О. Робота з обдарованими дітьми в ліцеї "Елітар" / Р. Данилюк, О.Желюк // Управління школою. - 2014.- № 7-9. - С.26-28.

4. Житник Б.О. Методичний poradник: форми і методи навчання [Текст] / Б.О.Житник. - Х.: Основа, 2009. - 128 с.

5. Калошин В.Ф. Особливості розвитку творчості учнів В.Ф. Калошин // Педагогічна майстерня. - 2014. - № 4. - С.40-45.

6. Кузьменко Л.А. Форми і методи роботи з обдарованими дітьми / Л.А. Кузьменко // Обдарована дитина. - 2010. - № 10. - С.60-66.

7. Леонова Н.С. Організація роботи з обдарованими учнями в закладах нового типу / Н.С.Леонова// Педагогічна майстерня. - 2014 - №7. -С.7-11.

8. Макагон К.В. Підготовка педагога-дослідника в умовах післядипломної освіти : навч.-метод. Посіб. [Текст] / К.В.Макагон. - Севастополь: Рибест, 2011. - С.43-82.

9. Сінєгіна С.М. Організація роботи з обдарованими учнями: управлінський аспект / С. М.Сінєгіна// Завучу усе для роботи. - 2014 - № 9-10. - С.57-60.

10. Чабанюк Л.М. Шкільне розвивальне-виховне середовище / Л.М. Чабанюк // Педагогічна майстерня. - 2014. - №1. - С.24-29.

О.І.Замулко,

завідувач лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ

Модернізація освіти України потребує підвищення загальної і професійної культури педагогічних кадрів. Сучасна людина, щоб почувати себе в світі комфортно, повинна вчитися постійно, навчання для неї має стати природною і цікавою справою.

Методична робота є ланкою системи безперервного підвищення кваліфікації вчителів. Зростання соціальних вимог до школи вимагає створення умов для цілеспрямованої соціалізації особистості, уведенні її до світу природних зв'язків і людських і стосунків. Для цього необхідно сприяти розвитку сучасного стилю педагогічного мислення, відпрацюванню професійних навичок, формуванню готовності вчителя до професійної самоосвіти, самовдосконалення.

Основними чинниками, що забезпечують професійне зростання педагогів, є:

- наступність базової та додаткової освіти;
- взаємозв'язок різних форм освіти і самоосвіти;
- задоволення реальних потреб, інтересів і запитів педагогічних працівників шляхом диференціації та індивідуалізації змісту та форм їх навчання;
- поєднання формальних і неформальних форм професійної освіти.

Від чіткого планування та організації методичної роботи залежить ефективність і скоординованість дій усіх працівників. Науково-методична робота є однією з важливих ланок управління освітою, яка, в першу чергу, пов'язана з розвитком професіоналізму педагогічного працівника, що знаходить своє вираження у результатах навчально-виховного процесу, а також необхідністю розв'язання протиріч, що гальмують процес підвищення професійної компетентності педагога. Робота методичних структур і методистів спрямована на співпрацю, на службу вчителю. Діяльність методичних служб має бути прикладом пошуку ефективних шляхів науково-методичного супроводу професійної діяльності педагогічних працівників. Це їхня головна мета. **Функціями післядипломної освіти педагогічних працівників, є:**

- компенсаторна (усунення прогалин у базовій освіті педагога);
- адаптивна (оперативна підготовка фахівця до динамічно змінюваних умов суспільного життя);
- розвивальна (забезпечення творчого зростання особистості й задоволення її різноманітних запитів).

В організації методичної роботи необхідно звертати особливу увагу на її актуальність, зв'язок із життям, творчий характер. Відірвана від життя робота не буде належним чином виконуватися і не матиме відповідно очікуваного результату. Вчитель - насамперед творець, і методична робота - це творча робота, бо передбачає: організацію співпраці у педагогічному колективі, планування самоосвіти та саморозвитку, створення нових дидактичних матеріалів; поєднання різних методів та форм роботи відповідно до умов викладання, особливостей учнів. Відповідно методична робота виконує функції, які необхідно врахувати при її організації: розвивальну (розвиток творчих пошуків вчителів), комунікативну (міжособистісне спілкування, вміння представляти свою роботу перед іншими), аналітичну (збір, обробка

та аналіз необхідної інформації, прийняття відповідного рішення) та інші.

Методична робота повинна:

- відображати сучасні суспільні тенденції реформування системи освіти;
- здійснювати науково-методичне забезпечення інноваційних процесів в освіті регіону;
- створювати умови для взаємозв'язку та взаємодії педагогічної науки та практики;
- впроваджувати педагогічні, інформаційні технології та сучасний педагогічний досвід в освітнє середовище;
- спрямовувати педагогічних працівників на соціально-моральний, професійний, загальнокультурний розвиток особистості;
- зорієнтовувати освітян на демократизацію, самоуправління, гуманізацію навчально-виховного процесу;
- забезпечувати зворотній зв'язок з педагогічними працівниками та аналіз результатів їх діяльності.

Ефективно спланувати методичну роботу можливо при використанні різних форм роботи: за способом організації (індивідуальні, групові, колективні) та за активністю учасників (пасивні, активні, інтерактивні). Пасивні форми роботи зорієнтовані більшою мірою на репродуктивне мислення і опираються на зону актуального розвитку педагогічних працівників. Активні форми стимулюють пошук, творчу дослідницьку діяльність і зорієнтовані на зону найближчого розвитку педагога. Інтерактивні форми припускають створення нового освітнього продукту в процесі взаємодії залучених суб'єктів освітнього процесу.

Найбільш ефективними на сучасному етапі розвитку освіти є такі форми методичної роботи, які сприяють формуванню інтелектуальної культури і культури саморозвитку педагогічних працівників: семінари-практикуми, науково-методичні конференції, методичні фестивалі, майстер-класи, творчі майстерні, методичні мости, дискусії, методичні ринги, ігри (ділові, рольові, організаційно-діяльнісні), тренінги, відеотренінги, педагогічні читання, професійні виставки, захисти проектів, відкриті заходи, творчі звіти.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.01.2012 № 69 "Про створення авторських творчих майстерень учителів на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти" працівниками Черкаського обласного інституту разом з педагогічними працівниками області розроблені та працюють творчі майстерні. Авторами є вчителі вищої категорії, вчителі-методисти, які здійснюють науково-методичну і науково-дослідну діяльність, мають власні методичні розробки; володіють інноваційними освітніми методиками й технологіями, активно їх використовують та поширюють у професійному середовищі; використовують широкий спектр стратегій навчання; вміють продукувати оригінальні, інноваційні ідеї; вносять пропозиції щодо вдосконалення навчально-виховного процесу в навчальному закладі та розуміють шляхи їх реалізації.

Основні завдання творчої майстерні:

- конструювання нових (авторських) педагогічних технологій та організаційних форм навчання і виховання;

- підвищення професійної компетентності педагогічних кадрів;
- вдосконалення змісту, форм, методів організації навчально-виховного процесу;
- формування практичних умінь щодо впровадження сучасних технологій навчання;
- підтримка творчих педагогічних працівників;
- поширення та освоєння перспективного педагогічного досвіду;
- підвищення престижу педагогічної праці.

Змістова діяльність творчої майстерні включає презентацію інноваційних моделей ефективної діяльності педагогів, вивчення моделей організації навчально-виховного процесу, проектування або вивчення варіативної моделі індивідуальної педагогічної та управлінської діяльності, моделювання педагогічних ситуацій, розробка та впровадження нетрадиційних ефективних форм педагогічної діяльності. Продуктом діяльності творчої майстерності можуть бути: науково-методичні матеріали, портфоліо методичних розробок, інноваційний проект, авторська програма, навчальний посібник, персонал-технологія.

Основними організаційними формами роботи майстерні є: презентації досвіду, майстер-класи, науково-практичні конференції, семінари, практикуми, індивідуальні та дистанційні консультації, ділові ігри, відкриті заняття, організація та участь у творчих конкурсах, мережева взаємодія педагогічних працівників, вебінари, інтернет-форуми.

Майстер-клас - сучасна форма проведення навчального тренінгу-семінару для відпрацювання практичних навичок за різними методиками і технологіями з метою підвищення професійного рівня і обміну передовим досвідом учасників, розширення кругозору і прилучення до новітніх галузей знання.

Завдання майстер-класу:

- передача вчителем-майстром свого досвіду роботи шляхом прямого і коментованого показу послідовності дій, методів, прийомів і форм педагогічної діяльності;
- спільне відпрацювання методичних підходів учителя-майстра;
- рефлексія власної професійної майстерності учасниками майстер-класу;
- надання допомоги учасникам майстер-класу у визначенні завдань саморозвитку, формуванні індивідуальної програми самоосвіти й самовдосконалення.

Вчитель-майстер представляє власну систему роботи, яка передбачає комплекс методичних прийомів, педагогічних дій, які притаманні саме цьому педагогу; дії взаємопов'язані між собою, оригінальні і забезпечують ефективне рішення навчально-виховних завдань.

Етапи роботи майстер-класу:

1. Підготовчо-організаційний: постановка цілей і завдань (вітання, вступне слово майстра, незвичайний початок заняття).
2. Основна частина. Зміст майстер-класу, його основна частина: план дій, що включає поетапно реалізацію теми (методичні рекомендації педагога для відтворення теми майстер-класу. Показ прийомів, які використовуються в процесі майстер-класу, показ своїх "родзинок" (прийомів) з коментарями).
3. Моніторинг майстер-класу. Аналіз ситуації за такими критеріями: володіння загальноінтелектуальними способами діяльності; розвиток здібності до рефлексії; розвиток комунікативної культури (організує обмін думками присутніх, дає оцінку тому, що відбувається).

В технології проведення майстер-класу головне - не повідомити і освоїти інформацію, а передати способи діяльності, будь то прийом, метод, методика, чи технологія.

Передати продуктивні способи роботи - одна з найважливіших завдань для Майстра.

Позитивним результатом майстер-класу можна вважати результат, що виражається в оволодінні

учасниками новими творчими способами вирішення педагогічної проблеми, у формуванні мотивації до самонавчання, самовдосконалення, саморозвитку.

Під час методичної сесії завідувачів районних, міських методичних кабінетів 15-17 квітня 2014 року були представлені майстер-класи учасників науково-методичного фестивалю майстер-класів "Моделі моніторингових досліджень в контексті сучасних завдань управління якістю освіти та науково-методичного супроводу":

"Маркетингово-моніторингові дослідження як інформаційна система забезпечення ефективності управління навчальним закладом", автори: Зелінська Т.В., Сокурєнко М.В., директор та заступник директора з навчально-виховної роботи Майданецької ЗОШ І-ІІІ ступенів Тальнівської районної ради;

"Педагогіка довіри - педагогіка успіху", автор: Павленко А.Г., заступник директора з навчально-виховної роботи Золотоніської ЗОШ І-ІІІ ступенів №3 Золотоніської міської ради;

"Життєве проектування у школі", автор: Кізенко Т.А., директор Смілянської ЗОШ І-ІІІ ступенів №2 Смілянської міської ради;

"Методичний портрет сучасного вчителя", автор: Криворучко М.В., заступник директора з навчально-виховної роботи Смілянського НВК "ДНЗ-ЗОШ І-ІІІ ступенів №15" Смілянської міської ради.

Освітяни Черкаської області для створення умов щодо обміну досвідом, ознайомленням з роботою навчальних закладів, формами та методами роботи з педагогічним працівниками та учнівськими колективами проводяться методичні мости. Міжрайонні мости різні за формою проведення:

- майстер-клас (впровадження досвіду заслуженого вчителя української мови і літератури Вознесенської ЗОШ І-ІІІ ступенів Золотоніського району Макарєнка В.М., учителів-методистів Ратушної Н.М. (українська мова, Лукашівська ЗОШ І-ІІІ ступенів Чорнобаївський район), Коломієць Л.Г. (світова література, Скориківська ЗОШ І-ІІІ ступенів Золотоніський район), Ніщенко М. Е. (курс "Медіаосвіта", Золотоніська спеціалізована школа № 2 інформаційних технологій);
- презентація власного педагогічного досвіду та творчі звіти вчителів (вчителів географії Піщанської ЗОШ І-ІІІ ступенів Золотоніського району, експериментально-дослідницьких закладів Чорнобаївського району);
- науково-практичні конференції (за творчою спадщиною Михайла Максимовича, Григорія Сковороди - педагоги Золотоніського, Канівського, Уманського районів).

Актуальними є організація творчих зустрічей з науковцями. Наприклад у методичних заходах для освітян м. Сміли взяли участь І. Бєх, І. Єрмаков, С. Кириленко. Учасниками семінару керівників загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів були головний редактор "видавництва "Коза-диск" Алексєєнко К.В. та головний редактор експертної правової системи "Експертус. Школа" Третяк В.О. Семінар для учителів інформатики щодо впровадження курсу з інформатики "Шукачі скарбів" було проведено за участю автора програми О.В.Коршунової.

З метою створення позитивних зразків роботи з педагогічними працівниками та поширення досвіду успішної модернізації освіти в області формується мережа базових методичних кабінетів за такими напрямками:

- "Роль національного виховання у формуванні особистості громадянина (на основі духовної спадщини Т. Шевченка)" (Звенигородський район). Методична служба Звенигородського району працює над питанням підвищення рівня готовності педагогів до виховання в учнів національної свідомості та формуванні особистості громадянина. З цієї метою у районі визначено 2 опорних заклади з питань національного виховання школярів: Стецівський НВК-МАНМ "Організація діяльності Малих академії мистецтв та народних ремесел", ДНЗ №1 "Оленка" з проблеми "Формування національної свідомості та

самосвідомості дитини, поваги до державних символів України".

- **"Ідеї О. Захаренка в практиці сучасної школи"** (Корсунь-Шевченківський район). Методичний кабінет відділу освіти Корсунь-Шевченківської райдержадміністрації є базовим з проблеми "Запровадження педагогічних ідей О.А. Захаренка в практику роботи навчальних закладів". Робота ведеться у кількох напрямках: трансформування педагогічних ідей О.А.Захаренка у практику навчально-виховних закладів; інформаційно-методичний супровід навчально-виховних закладів і педагогічних працівників; вивчення досвіду педагогічних працівників з запровадження гуманістичних ідей О.А.Захаренка; популяризація узагальненого досвіду через друк матеріалів, проведення конференцій, педчитань; формування електронної бази матеріалів, педагогічних знахідок педагогічних працівників, колективів навчально-виховних закладів; координування діяльності учнівських організацій; психолого-педагогічна просвіта батьків (батьківський всеобуч, консультпункт).

- **"Робота освітніх округів" (Уманський район)** - організована робота 8 освітніх округів, два з них функціонують як міжшкільні факультиви (Рудниківський освітній округ "Школа майбутнього" співпрацює з Уманським державним педагогічним університетом імені П.Тичини; Ладжинський освітній округ - з Уманським національним університетом садівництва). У районі активну працює Рада освітніх округів, на засіданнях яких обговорюються актуальні питання щодо організації роботи округів: науково-методичний супровід діяльності, матеріально-технічне забезпечення тощо.

- **"Методична робота на основі методу проектів"** (Чорнобаївський район) - запровадження проектно-цільового підходу до організації методичної роботи дозволяє вирішувати широкий спектр освітніх завдань, створює можливості для керованого розвитку методичної роботи, сприяє акумулюванню досвіду успішної діяльності та зростанню кількісних і якісних показників функціонування освітньої системи району.

- **"Робота з обдарованими дітьми"** (м. Черкаси) - модернізації процесу пошуку, обліку та звітності в системі роботи з творчо обдарованою молоддю; рівень організації гурткової роботи на базі навчальних закладів; організація, контроль та аналітично-підсумкове визначення участі учнів навчальних закладів міста в різномірних конкурсних програмах; організація роботи бібліотек навчальних закладів з обдарованою молоддю міста.

- **"Створення єдиного ІКТ середовища"** (м. Сміла). Методична робота організовується за принципом систематичної аналітико-діагностичної діяльності, враховуючи інтереси і запити різних категорій педагогів, та спрямовується на удосконалення навчально-виховного процесу шляхом впровадження прогресивних педагогічних технологій на засадах особистісно орієнтованого навчання.

Глобалізація сучасного інформаційного світу сприяла утвердженню медіакультури практично в усіх галузях людського життя, в тому числі і в освітньому просторі. Ми живемо в інформаційно насичений час. Відбувається формування національної моделі освіти, яка є частиною світового освітнього простору. Випускник XXI століття живе в світі комп'ютерів, Інтернету, в міжнародному інформаційному просторі, і уміння користуватися інформаційними технологіями забезпечує його життєвий успіх. Тому важливо вже зараз перетворити інформаційний освітній простір у середовище, яке збагатить учня, сформує у нього якості, необхідні для життя в інформаційному суспільстві.

Сучасне життя вимагає від учителів володіння комп'ютерною технікою, тому що багатьом учням більш близькими і зрозумілими є комп'ютерні та мультимедійні версії тем шкільних курсів. Поступово масова школа починає йти шляхом доповнення традиційних підручників електронними ресурсами. Використовуючи сучасні досягнення ІКТ педагог повинен готувати навчальні матеріали, конспекти уроків, створювати навчальні

посібники, інші творчі матеріали, так необхідні йому у його повсякденній діяльності. Лише таким чином він йтиме у ногу з часом, не відстаючи від своїх учнів. Таким чином передовий педагогічний досвід, методичні знахідки, навчальні посібники, створені учителями, можуть бути реально використаними вчительським загалом.

Методична культура формується паралельно з майстерністю, мистецтвом виховання, спілкування, але суть її полягає в узагальненні, осмисленні особистого педагогічного досвіду й переходу на вищий рівень професіоналізму. Таким чином, цільова установка діяльності районних методичних кабінетів щодо формування методичної культури та професійної майстерності має бути спрямована на досягнення того, щоб кожний керівник на своєму рівні зміг забезпечити оптимальні умови роботи для тих, ким керує. Діяльність заступника директора з виховної роботи полягає в тому, щоб забезпечити умови класним керівникам для виконання виховних задач. А діяльність класного керівника при такому ж підході оцінюється за тим, як він забезпечує умови для оволодіння учнями виховних задач, тому що критерієм результативності роботи закладу освіти є зміст, форми і види діяльності, які зумовлять розвиток виховних компетенцій в учнів.

Основне завдання методичної служби - підвищення методичної культури педагогічного працівника, його творчої самостійності, стимулювання умов вдосконалення навчально-виховного процесу.

Формування методичної культури відбувається шляхом організації методичної роботи на рівні району (міста), внутрішньошкільної методичної роботи та курсової перепідготовки. Міські (районні) методичні кабінети велику увагу повинні приділяти науково-методичному забезпеченню, удосконаленню форм і методів підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Моделюванню структури, визначенню змісту, форм і методів організації цієї роботи передують діагностичне анкетування, вивчення інтересів, запитів і практичних потреб педагогічних працівників, аналіз стану навчально-виховної роботи, результатів атестації вчителів.

У процесі самоосвіти педагогічний працівник має враховувати зв'язок змісту індивідуального плану з проблемою, над якою працює педагогічний колектив. Важливим є постійне удосконалення змісту і форм роботи над собою, забезпечення конкретних її результатів. Ними можуть бути написання реферату, повідомлення на семінарі, науково-практичні конференції, виступи на засіданнях педрад, публікації в періодичних виданнях, творчі звіти, захист проекту, консультації, тренінги; круглі столи, ділові ігри.

Отже, принцип неперервності освіти реалізується в різних формах освіти дорослих та ґрунтується на наступності базової і післядипломної освіти, взаємозв'язку організованої освіти та самоосвіти педагогічного працівника, варіативності, гнучкості, диференціації змісту, форм і методів освіти, поєднання навчання та практичної діяльності, урахування й задоволення потреб, інтересів і запитів особистості у навчанні, розробці заходів матеріального стимулювання та морального заохочення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.01.2012 № 69 "Про створення авторських творчих майстерень учителів на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти". [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/26977/
2. Якухно І. Управління інноваційним розвитком післядипломної освіти регіону / Іван Якухно, Лідія Даниленко // Управління освітою. - 2014. - № 1. - С. 6-10.
3. Литвиненко Г.М. Інноваційний розвиток методичних кабінетів / Г.М. Литвиненко // Методист. - 2013. - № 12. - С. 3-9.
4. Руських Г. Організація проведення майстер-класу [Електронний ресурс] / Г. Руських. - Режим доступу: http://krutienko.ucoz.ua/Zavuch/orga_mauster_klas.doc

О. М.Холодій,

методист з інклюзивного та інтегрованого навчання Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТОРУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА 2014 - 2015 НАВЧАЛЬНИЙ РІК

Вже більше десяти років здійснюється реформування системи освіти в Україні, у ході якого досягнуто істотних результатів. Але ці зміни ще не завершені і вимагають подальшої реалізації.

Характерною особливістю сьогодення є реконструювання системи освіти на демократичних, гуманістичних засадах, створення в країні альтернативних моделей психолого-педагогічної підтримки, механізмів для вільного вибору форм навчання дітей. В основу цього підходу покладено два принципи:

- не відривати дитину від сім'ї й суспільства, коли це можливо, і сприяти природному процесу її соціалізації;
- надати можливість батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку свідомого вибору форм і видів майбутньої освіти.

Інклюзивне навчання - це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Метою інклюзивного навчання є реалізація права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізація та інтеграція у суспільство, залучення сім'ї до участі у навчально-виховному процесі.

Основними завданнями інклюзивного навчання є:

- здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти;
- забезпечення різномірного розвитку дітей, реалізація їх здібностей;
- створення освітньо-реабілітаційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів з особливостями психофізичного розвитку;
- створення позитивного мікроклімату у загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями;
- забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;
- надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальних планів та програм навчання.

Для організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах необхідно створити відповідні умови:

- безперешкодний доступ до території та приміщень навчального закладу, зокрема, для дітей з вадами опорно-рухового апарату, в тому числі для дітей, які пересуваються на візку, та дітей з вадами зору;
- забезпечення навчального закладу необхідними навчально-методичними посібниками,

наочно-дидактичними та індивідуальними технічними засобами навчання;

- наявність кабінетів учителя-дефектолога, психологічного розвантаження, логопедичного з відповідним корекційно-розвитковим обладнанням;
- забезпечення педагогічними кадрами, які володіють методиками роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (зокрема, учителями-дефектологами, учителями інклюзивного навчання (асистентами учителя).

Інклюзивне навчання організовується у загальноосвітніх навчальних закладах, незалежно від типу, форми власності та підпорядкування, шляхом комплектування класів учнями з типовим розвитком та учнями з особливими освітніми потребами. Рішення про створення класів з інклюзивним навчанням приймається засновником (власником) загальноосвітнього навчального закладу за погодженням з відповідним органом управління освітою та органом державної санітарно-епідеміологічної служби. Органи управління освітою визначають базові загальноосвітні навчальні заклади для організації інклюзивного навчання; прогнозують витрати для створення безперешкодного доступу, відповідної навчально-матеріальної бази, придбання транспортних засобів для підвезення учнів до місця навчання та додому, забезпечують підвищення кваліфікаційного рівня педагогічних працівників для роботи з дітьми в умовах інклюзивного навчання, сприяють провадженню інноваційної діяльності.

Зарахування учнів з особливими освітніми потребами до класів з інклюзивним навчанням здійснюється за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють, на підставі письмової заяви батьків, відповідно до порядку, встановленого для загальноосвітніх навчальних закладів, та висновку психолого-медико-педагогічної консультації.

Для забезпечення ефективності навчально-виховного процесу наповнюваність класу з інклюзивним навчанням повинна становити не більше як 20 учнів, із них:

- 1-3 учнів з однорідними вадами розвитку: розумовою відсталістю, порушеннями опорно-рухового апарату, зі зниженим зором, слухом, затримкою психічного розвитку та інші;
- не більше 2 дітей: сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення; дітей із складними вадами розвитку (порушення слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку); діти, які пересуваються на інвалідних візках.

Механізм забезпечення інклюзивного навчання має поетапну діяльність:

1. Дитина з особливими освітніми потребами до вступу у дошкільний навчальний заклад, школу проходить обстеження на ПМПК.
2. Батьки мають право вибирати навчальний заклад, де буде навчатися їхня дитина.
3. Навчальний заклад створює умови для навчання та організує педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, дошкільних навчальних закладів для здійснення

корекційно-педагогічної роботи з відповідною групою дітей і кожним окремо.

Навчальні заклади мають забезпечити спектр необхідних послуг відповідно до різних освітніх потреб учнів з особливими освітніми потребами, зокрема адаптувати навчальні плани та програми, методи та форми навчання, використовувати ресурси спеціальної освіти.

Навчально-виховний процес в класах з інклюзивним навчанням у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється відповідно до робочого навчального плану школи, складеного на основі Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених Міністерством освіти і науки України та з урахуванням Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (початкова школа) (наказ Міністерства освіти та науки України № 80 від 28 січня 2014 року); наказ Міністерства освіти та науки України від 26 серпня 2008 року № 778 "Про затвердження типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів (II ступінь) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку".

Для дітей з особливими освітніми потребами на основі робочого навчального плану розробляється індивідуальний навчальний план з урахуванням рекомендацій ПМПК. Індивідуальний навчальний план містить інформацію про учня, корекційні послуги, які він отримує в навчальному закладі та їх ефективність. Навчання дітей у класах з інклюзивним навчанням здійснюється за навчальними планами, програмами, підручниками, посібниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України для загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладів. Схема складання календарно-тематичного планування відповідає загальнонавчальній формі.

Особливістю навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами є його корекційна спрямованість. Ефективність навчально-виховної роботи досягається шляхом надання таким учням корекційної допомоги. Для проведення корекційно-розвиткових занять в індивідуальному навчальному плані учня передбачається від 3 до 8 годин на тиждень, відповідно до особливостей психофізичного розвитку учня. Кількість годин на тиждень для проведення корекційно-розвиткових занять з кожним учнем встановлюється з урахуванням рекомендацій відповідної ПМПК. Корекційно-розвиткові заняття проводяться як у першу, так і в другу половину дня вчителями-дефектологами за кваліфікацією: логопед, тифлопедагог, сурдопедагог, олігофренопедагог, ортопедагог, а також практичними психологами. Тривалість групового заняття становить 35-40 хв, індивідуального - 20-25 хв. Не рекомендовано розподіляти години, відведені на корекційні заняття між учителями-предметниками, класоводами, підмінювати заняття учителя-дефектолога роботою практичного психолога.

З 1 по 15 вересня відповідні спеціалісти (учитель-дефектолог, практичний психолог, соціальний педагог, учитель-предметник, класний керівник, асистент вчителя (для дітей з інвалідністю - з урахуванням індивідуальної програми реабілітації)) визначають зміст програм корекції особливостей розвитку, на основі яких комплектують групи для занять (диференційований підхід) і розробляють індивідуальний план корекційної роботи.

Індивідуальна навчальна програма переглядається двічі на рік (за потребою частіше) з метою її коригування, враховуючи потенційні можливості учня на основі вивчення динаміки розвитку. Індивідуальна навчальна програма дитини з особливими освітніми потребами у класах з інклюзивним навчанням розробляється на основі типових навчальних програм загальноосвітніх навчальних закладів з відповідною їх адаптацією педагогічними працівниками, у тому числі з дефектологічною освітою, які беруть безпосередню участь у навчально-виховному процесі, за участю батьків дитини або осіб, які їх замінюють, та затверджується керівником навчального закладу.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюється за критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти та обсягом матеріалу, визначеним індивідуальною навчальною програмою. Система оцінювання навчальних досягнень учнів повинна бути стимулюючою.

Розклад уроків у класах з інклюзивним навчанням складається відповідно до робочого плану навчального закладу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів та гігієнічних вимог.

Інклюзивне навчання базується на основі психолого-педагогічного вивчення потенціалу та особливостей розвитку дитини з особливими освітніми потребами, прогнозування можливих труднощів у процесі навчання та шляхів їх подолання.

Особливі вимоги встають перед учителями, які безпосередньо працюють з дітьми з особливими потребами. Педагог має володіти глибокими знаннями свого предмета, методики викладання, а також методики роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку, вміти спостерігати за дитиною та регулювати її навантаження.

Учитель повинен :

- ознайомитися з анамнезом, мати уяву про основні види порушень психофізичного розвитку дитини;
- вивчити стан уваги, стомлюваності, темп роботи кожної дитини;
- урахувати стан слуху, зору, особливості моторики та загального фізичного розвитку учня;
- бути добре ознайомленим з приладами, які використовують його учні з порушеннями зору і слуху, перевіряти придатність слухових апаратів, стежити за чистотою окулярів;
- навчитися визначати, оцінювати і створювати навчальне середовище для дітей з різними потребами;
- зрозуміти важливість цілеспрямованого залучення до роботи з дітьми членів родини, встановлення з ними партнерських стосунків;
- вивчати головні принципи і стратегії колективної командної роботи;
- навчитися спостерігати за дітьми та оцінювати їх розвиток під час занять;
- закінчувати заняття, коли діти втомилися чи неухважні;
- навчитися адаптувати навчальні плани, методики, матеріали та середовище до специфічних потреб дітей;
- створювати оптимальні умови для спілкування, сприяти налагодженню дружніх стосунків між дітьми і формуванню колективу;
- формувати в дітей досвід стосунків у соціумі, навичок адаптації до соціального середовища. повагою до дітей та батьків.

Якщо в класі навчається дитина з порушенням інтелекту (з легкою розумовою відсталістю)вчителю слід враховувати такі особливості:

- розумово відсталі діти мають (як правило) слабку, короткочасну пам'ять, тому матеріал треба подавати невеликими "дозами" і звертати увагу на багаторазове повторення вивченого матеріалу. З цією метою слід урізноманітнювати прийоми і види робіт на закріплення вивченого матеріалу, застосовувати дидактичні ігри і лише після засвоєння цього матеріалу надавати більш складний новий матеріал;
- у розумово відсталих дітей порушена активна увага, тому треба застосовувати наочний матеріал для її активізації; чергувати види діяльності (більш складні завдання чергувати з більш легкими);
- у цієї групи дітей переважає конкретно-наочне мислення, на нього і треба спиратись у викладанні навчального матеріалу. Для цього застосовувати зрозумілу яскраву наочність (предметні картинки, рахунковий матеріал, малюнок-схему до задачі тощо);
- діти з легкою розумовою відсталістю мають знижений темп роботи та працездатність, тому необхідно зменшити об'єм завдань та їх кількість, а складність

повинна бути доступною. Для цього дітям можна давати індивідуальні картки із завданнями відповідної складності та перфокарти, у які треба лише вставити відповідну орфограму чи числову відповідь (і зовсім немає потреби переписувати це завдання в зошит, якщо дитина має слабкі чи недостатні навички письма);

- учні цієї категорії, як правило, не мають достатніх навичок самостійної роботи; потрібен постійний контроль за виконанням ними завдання (щоб вони не відволікалися та не втрачали напряму діяльності);

- діти з обмеженими розумовими можливостями потребують неодноразового повторення вчителем інструкції щодо виконання того чи іншого завдання, тому вчитель має переконатись, як і наскільки точно учень зрозумів, що від нього вимагають, і лише після цього дозволяти виконати завдання. У разі потреби необхідно надати учневі додаткові роз'яснення щодо виконання завдання;

- уміти підтримувати в дитини впевненість у своїх силах, прагнення до пізнавальної діяльності; запобігати й адекватно реагувати на зміни в психічній діяльності, поведінці та загальному стані дитини.

Організуючи навчальний процес учнів з порушенням зору, слід концентрувати увагу на розвитку вміння слухати і спілкуватися, на орієнтації і пересуванні, а також на розвитку навичок, необхідних у повсякденному житті.

Основні принципи адаптації наочного матеріалу для дітей із порушеннями зору:

1. Зображення на малюнках повинні мати оптимальні просторові й тимчасові характеристики (яскравість, контраст, колір, структура, співвідношення елементів). Контрастність пропонованих об'єктів і зображень стосовно тла має бути від 60 до 100 %. Крайне сприймаються заповнені, силуетні фігури, ніж контурні.

2. Дотримання в зображеннях пропорційності за величиною, кольором та формою відповідно до реальних об'єктів.

3. Показ стимулюючого матеріалу слід здійснювати з відстані не більш ніж 30-33 см від ока дитини (сліпим - залежно від гостроти залишкового зору) під кутом від 5 до 45° відносно лінії погляду.

4. Інформаційна ємність зображень і сюжетних ситуацій має бути обмежена з метою вилучення надмірності, що ускладнює впізнання. Тло, на якому подано об'єкт, має бути вільним від зайвих деталей.

5. Хроматичні об'єкти повинні мати насичені кольори. Бажано використовувати жовто-червоні, жовтогарячі й зелені тони, особливо для дошкільників.

6. Під час створення спеціальних наочних матеріалів для дітей із вадами зору необхідно використовувати сім типів зорових навантажень для дітей дошкільного віку (розроблених Л. Григорян) із метою корекції та охорони зору.

Під час роботи зі слабозорими дітьми необхідно пам'ятати:

- про збільшення часу на демонстрацію завдань та малюнків через труднощі сприйняття, координації рухів руки та очей, необхідності тактильного контролю та додаткового обстеження, вивчення об'єктів;

- під час постановки завдань і тестів переважним є вербальний спосіб, точні словесні інструкції (після відповідної словникової роботи);

- тривалість зорової роботи не повинна перевищувати 15 хвилин;

- логічне завдання, продуктивність розумових операцій слід оцінювати за їхньою результативністю, а не враховувати неточність рухів і сповільненість виконання.

Учитель інклюзивного класу, в якому навчаються діти із вадами зору, повинен:

- знати ступінь порушення зору дитини, уявляти його індивідуальні можливості та потреби;

- підтримувати тісний контакт із практичним психологом, тифлопедагогом і батьками дитини;

- здійснювати на всіх заняттях роботу з навчання орієнтування в просторі;

- використовувати всі збережені та порушені аналізатори;

- продумати, де посадити такого учня (слабозору дитину - на першу парту в середньому ряду);

- тотально сліпа дитина може працювати за будь-якою партою;

- якщо запропоновані корекційні та психотерапевтичні заходи не дають результатів, треба ставити питання перед адміністрацією школи про доцільність перебування дитини з вадами зору в інклюзивному класі.

Загальноосвітній навчальний заклад, приймаючи дитину з вадами слуху, повинен бути готовий розділити відповідальність за долю, навчання й виховання дитини з її батьками, з фахівцями, що рекомендували для неї інклюзивне навчання, з учителями-дефектологами, які здійснюють корекційну допомогу. Дитина з вадами слуху в класі потребує особливого ставлення до неї з боку вчителя протягом усього навчально-виховного процесу.

Учитель повинен:

- застосовувати індивідуальне планування щодо засвоєння тих тем, які викликають утруднення в оволодінні навчальним матеріалом;

- не повертатися спиною до такого учня під час усних пояснень;

- контролювати розуміння дитиною завдань, інструкцій, запитань учителя та відповідей учня;

- залучати батьків до закріплення нового матеріалу в домашніх умовах;

- у корекційній роботі максимально використовувати випереджальний метод навчання;

- частіше заохочувати дитину за позитивні відповіді;

- не оцінювати незадовільно самостійні усні й письмові відповіді;

- пам'ятати, що такий учень має сидіти за першою партою перед столом учителя для слухозорового сприйняття мовного матеріалу;

- вимагати від батьків постійного носіння дитиною двох слухових апаратів.

Якщо дитина з вадами слуху не може впоратися з програмою, необхідно вчасно й наполегливо ставити перед батьками питання про те, що в інтересах дитини необхідний перехід його в спеціальну установу, де їй буде забезпечено адекватну корекційну допомогу, що передбачає індивідуальну роботу.

Залежно від тяжкості ураження діти з порушеннями опорно-рухового апарату в більшості випадків можуть навчатись у звичайній школі за умови створення для них безбар'єрного середовища, забезпечення спеціальним устаткуванням (пристрої для письма; шини, які допомагають краще контролювати рухи рук; робоче місце, що дає змогу утримувати певне положення тіла тощо).

Діти з розладами функцій опорно-рухового апарату поділяються на такі категорії:

- діти з церебральним паралічем (ДЦП);

- з наслідками поліомієліту у відновній або

- резидуальній стадії;

- з міопатією;

- з уродженими й набутими недорозвиненнями

- й деформаціями опорно-рухового апарату.

Для успішної організації навчального процесу учнів із розладами функцій опорно-рухового апарату учителям необхідні знання щодо особливостей їхнього психофізичного розвитку, важливо зрозуміти, чому виникли певні труднощі, на якому етапі, і як вони впливають на засвоєння програмового матеріалу.

До початку навчання вчителю необхідно провести докладну бесіду з батьками про уподобання дитини, її інтереси, улюблені заняття, ігри, з'ясувати, які рухові навички у неї розвинені, і під час якої діяльності вона їх активізує. Крім того, вчитель з'ясує позитивні риси характеру, які можна використати у навчальній діяльності.

Налагодження тісного контакту і співпраці вчителя та батьків є обов'язковою умовою успішної адаптації дитини із порушеннями опорно-рухового апарату до масової школи. Батьки мають брати посильну участь у

виготовленні дидактичних матеріалів, унаочненні, спеціальних пристосувань, що полегшують опанування їхньою дитиною навичок письма і читання. Варто звернути увагу на те, що паралельно з навчанням у масовій школі учень може продовжувати одержувати спеціальний комплекс необхідних лікувально-відновлювальних заходів у районній поліклініці, проходити курси лікування у спеціалізованих медичних закладах тощо.

Працюючи з дітьми з ДЦП, необхідно враховувати такі моменти:

- діти з церебральними паралічами психічно виснажені, не здатні до тривалого інтелектуального напруження. Для них характерні розлади емоційно-вольової сфери, що найчастіше проявляється в плаксивості, дратівливості, вередливості. Їм часто властива невпевненість у собі, часто проявляється наївність суджень, сором'язливість, боязкість. Це поєднується з підвищеною чутливістю, вразливістю, замкненістю;
- відставання в розвитку мовлення призводить до обмеження обсягу знань та уявлень про навколишній світ, ускладнює спілкування дітей;
- найбільш характерною ознакою особистості дитини є своєрідний психічний інфантилізм, що проявляється в егоцентризмі, підвищеній сугестивності й залежності від оточення. У дітей із церебральними паралічами можуть відзначатися патологічні риси характеру: істероїдні, тривожно-недовірливі, невротичні;
- для більшості дітей із церебральними паралічами характерна пасивність, млявість, нерішучість, швидка зміна настрою. Вони бояться висоти, темряви, самотності;
- у школі такі діти проявляють тривожність, страх перед усною відповіддю, нерідко у них виникає заїкуватість.

При організації сучасного системного психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими потребами в освітньому середовищі необхідно створити не тільки спеціальні умови, а й організувати відповідну корекційну роботу.

Основні принципи корекційно-педагогічної роботи:

- системності корекційних, профілактичних та розвиваючих задач;
- єдності діагностики та корекції розвитку;
- взаємозв'язку та компенсації;
- комплексності методів клініко-психолого-педагогічного впливу;
- урахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку;
- особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходу в системі корекційно-педагогічної роботи;
- оптимістичного підходу в корекційній роботі з дитиною, яка має особливості психофізичного розвитку;
- активного залучення найближчого соціального оточення в системі корекційного впливу;
- індивідуального та диференційного підходу в умовах колективного навчання.

Роль учителя-дефектолога (корекційного педагога) в загальноосвітньому навчальному закладі полягає в тому, щоб допомогти вчителю загальноосвітньої школи:

- надати об'єктивну психолого-педагогічну характеристику дитини з особливими потребами, ознайомити з її особовою справою, медичними та психолого-педагогічними картами;
- спільно скласти календарно-тематичний та індивідуальний плани роботи;
- внести зміни до програми загальноосвітніх предметів та провести їх коригування, а саме:
- ввести пропедевтичні розділи з метою підготовки дітей для сприйняття матеріалу;
- передбачити корекційну складову в навчальному плані (специфічні навчальні предмети - заняття з орієнтування в просторі та розвитку мобільності (для дітей із вадами зору); заняття з розвитку залишкового слуху та усного мовлення (для дітей із вадами слуху); заняття з соціально-побутової орієнтації (для дітей із розумовою відсталістю); заняття з розвитку мови та мовлення (для дітей з тяжкими порушеннями мовлення) тощо;

- бути (тимчасово) присутнім на уроках з метою кращого задоволення специфічних потреб дітей;
- надати методичні рекомендації з виготовлення та використання наочності й дидактичного матеріалу з метою активізації збережених аналізаторів;
- навчити використовувати спеціальні технічні засоби навчання для корекції і компенсації недоліків розвитку дітей:
- звукопідсилювальну апаратуру індивідуального та колективного використання (під час навчання дітей із вадами слуху);
- лупи, окуляри, монокуляри, біокуляри (для дітей із вадами зору);
- статистичні екранні посібники (схеми, малюнки, креслення) з метою активізації сприйняття дитини навчального матеріалу;
- комп'ютерні технології для ефективного розвитку мовлення, навичок читання, письма, математики, психолого-педагогічного тестування дитини на початку та на кінець навчального року тощо;
- створити систему "гнучких" класів і активно в них працювати;
- проводити моніторинг розвитку дитини;
- співпрацювати з батьками, вчителями, фахівцями під час оцінювання навчальних досягнень дитини;
- приймати активну участь у прогнозуванні подальшого шляху навчання учня;
- організувати короточасні курси (спецсеминар) в закладі освіти з метою ознайомлення всіх педагогів зі спеціальними формами та методами спеціальної освіти, компенсації і корекції.

Таким чином, урахування та реалізація нормативно-правового, науково-методичного забезпечення змісту навчально-виховного процесу, використання сучасних підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами, що включають цілеспрямовану діяльність педагогів та батьків учнів, співпрацю з командою фахівців, забезпечують ефективність навчання дітей і створюють підґрунтя для успішного навчально-корекційного результату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва, О.М.Таранченко - К.: "Апостол". - 2010. - 96 с.
2. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: науково-методичний посібник./А. А.Колупаєва, Л. О. Савчук - К.: Видавнича група "АТОПОЛ", 2011. - 273 с.
3. Основи інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / за заг. ред.. Колупаєвої А.А. - К: "А.С.К.", 2012. - 308 с.
4. Турищева Л.В. Діти з особливостями розвитку у звичайній школі./ Л.В. Турищева - Х.: Видавнича група "Основа", 2012. - 111 с.
5. Наказ МОН від 01.10.2010 р. № 912 "Концепція розвитку інклюзивної освіти". - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
6. Постанова КМУ від 15.08.2011 р. № 872 "Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх закладах". - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-п>
7. Наказ МОН від 23.07.2013 № 1034 "Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2015 року". [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1034729-13>
8. Постанова КМУ від 21.08.2013 р. № 607 "Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими потребами". [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-п>

Л.Н.Добровольська,

завідувач лабораторії дошкільної та початкової освіти Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради;

В.О.Чорновіл,

методист лабораторії дошкільної та початкової освіти Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ВПРОВАДЖУЄМО ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Закінчився другий рік практичного впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 "Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти" у загальноосвітніх навчальних закладах.

Цей навчальний рік відзначений такою знаменною подією для вчителів початкових класів, як участь кращих представників освітан районів у професійному Всеукраїнському конкурсі "Учитель року - 2014". Особливою умовою цьогорічного конкурсу стало створення власних блогів або сайтів з відповідним наповненням. Переможці першого відбіркового етапу продовжили змагання у II турі. Це:

- **Кириленко Вікторія Миколаївна** (Черкаське навчально-виховне об'єднання "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-II ступенів №36" Черкаської міської ради);

- **Макушева Наталія Анатоліївна** (Смілянська загальноосвітня школа I-III ступенів № 11 Смілянської міської ради);

- **Мокій Алла Миколаївна** (Золотоніська загальноосвітня школа I-III ступенів № 3 Золотоніської міської ради);

- **Синиця Олена Василівна** (Тернівська загальноосвітня школа I-III ступенів Смілянської районної ради);

- **Панченко Алла Володимирівна** (Юрківський навчально-виховний комплекс "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів" Уманської районної ради);

- **Тупчій Вікторія Володимирівна** (Уманська загальноосвітня школа I-III ступенів №11 імені М. П. Бажана Уманської міської ради).

Конкурсанти презентували власний досвід роботи, демонстрували вміння роботи за комп'ютером під час тестування з фаху, створювали презентацію у програмі PowerPoint на задану тему.

У запеклій конкурсній боротьбі з мінімальною перевагою визначилася трійка переможців - вчителів початкової школи, які продовжили боротьбу за перше місце. В.М.Кириленко, А.М. Мокій та А.В. Панченко демонстрували педагогічну майстерність під час проведення уроків у Черкаській спеціалізованій школі I-III ступенів №17 Черкаської міської ради (директор Д.В. Бунякін), захищали власну педагогічну ідею, проводили майстер-клас. Переможець обласного етапу Вікторія Миколаївна Кириленко стала дипломантом Всеукраїнського туру конкурсу "Учитель року - 2014".

З метою психолого-педагогічного та науково-методичного супроводу вчителів, які працюють з молодшими школярами щодо впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти, забезпечення системного підвищення якості освіти на інноваційній основі, функціонують Школи вчителя 1-го,

2-го і 3-го класів. У рамках діяльності Шкіл проводяться лекційні та практичні заняття під час курсової підготовки, семінари, тренінги, майстер-класи, творчі майстерні, працюють обласні творчі групи.

Усі заходи спрямовані на підготовку педагогів до ефективної організації навчально-виховного процесу, викладання предметів, роботи з батьками; підвищенню фахового рівня та розвитку їхнього творчого потенціалу, удосконаленню майстерності, озброєнню новітніми знаннями, методикою та технологією навчання в умовах оновлення змісту початкової освіти.

З метою підвищення фахової майстерності педагогічних працівників початкової школи та використання інновацій у навчально-виховному процесі був проведений авторський науково-практичний семінар "Технології інтерактивного навчання в початкових класах" Івanni Іванівни Дівакової, методиста з початкової освіти Тернопільського районного методичного кабінету, автора ряду навчальних посібників для початкової школи, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Педагог поділилася власним досвідом роботи щодо організації інтерактивного навчання у 1-4-их класах, навела переконливі аргументи необхідності його застосування для успішного формування ключових та предметних компетентностей молодших школярів, познайомила із особливостями оцінювання діяльності учнів на інтерактивному уроці. Педагоги були активними учасниками майстер-класу "Життя і творчість Т.Г. Шевченка", під час якого мали можливість практично використовувати методи і прийоми інтерактивного навчання.

Для педагогічних працівників області у рамках роботи творчої майстерні проведено майстер-клас Савченко О.В., лауреата Всеукраїнського конкурсу "Учитель року - 2011", учителя-методиста, вчителя початкових класів Уманської міської гімназії Уманської міської ради з проблеми "Формування творчої активності особистості молодшого школяра". Учасники переконались у необхідності використання сучасних педагогічних технологій для формування творчої активності молодшого школяра; створення сприятливого комфортного навчального середовища для реалізації творчих здібностей дітей.

Під час науково-методичного вебінару, проведеного спільно з лабораторією-центром нових інформаційних технологій, за участі кафедри педагогіки було проаналізовано стан першого року викладання пропедевтичного курсу "Інформатика" в 2-х класах загальноосвітніх навчальних закладів області, висвітлено питання ефективного проведення уроків інформатики для молодших школярів та збереження і зміцнення їхнього здоров'я.

Розпочала роботу творча група вчителів початкових класів з проблеми "Дидактичні основи організації урочної

та позаурочної навчально-дослідницької діяльності молодших школярів". Учасники творчої групи познайомилися із поняттям "цілепокладання" в плані реалізації компетентісного підходу, розглянули сутність роботи вчителя щодо організації та управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, спрямованості процесу навчання на визначення та розвиток обдарувань молодших школярів.

Творча група вчителів початкових класів області брала участь в апробації підручників для 1-2 класів ("Буквар", "Математика" (1-2 клас), "Українська мова" (1-2 класи)). Педагогічними працівниками проаналізовано матеріали зазначених підручників, подано зауваження та пропозиції щодо покращення їх змісту.

У 2014-2015 навчальному році початкова школа (1-3 класи) буде продовжувати впроваджувати Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011. Успішність цього процесу у великій мірі залежить від педагогічного колективу навчального закладу та особистості кожного його працівника. Лише вчитель, який постійно прагне до творчого пошуку, вивчає та впроваджує перспективний досвід колег, має високий рівень інформаційної культури, вміє інтерпретувати новий зміст освіти в методику навчання і виховання, безмежно відданий своїй справі, може ефективно вітлювати у життя нові вимоги часу. Тому кожен педагог, який працює в початковій школі, повинен переосмислити свою діяльність, пам'ятаючи, що дітей, які приходять сьогодні до школи не можна вчити так, як 10 років тому.

Сучасні підходи до навчання вимагають від учителя вміння широко застосовувати інноваційні технології, будувати урок як цілісний творчий процес, під час якого відбувається виховання учня-творця, здатного у подальшому житті стати конкурентоспроможним на ринку праці. Дуже важливо навчити молодшого школяра критично мислити, діяти за алгоритмом, висловлювати і обґрунтовувати власну думку, судження; порівнювати, аналізувати, узагальнювати і оцінювати, робити висновки, створювати власний "продукт".

Сучасний урок має занурити учня в атмосферу досліджень, розмірковувань, моделювань, толерантного спілкування, колективного обговорення проблем та пошуку шляхів їх вирішень. Тому, готуючи урок, учитель має чітко усвідомити що і як він має робити на уроці (продумати форми, методи, прийоми, засоби), чим повинні займатися учні; підготувати завдання для дітей, враховуючи, який канал і спосіб сприймання навчального матеріалу домінує у них. Для ефективної організації навчально-виховного процесу педагог має досконало вивчити психологічні особливості кожного школяра, чітко розуміти механізми засвоєння навчального матеріалу, використовувати всі можливості виховного впливу на особистість дитини. Важливо, щоб кожен учень відчував себе активним учасником і творцем уроку, дослідником і відкривачем нового правила, закономірності, властивості тощо, оскільки це сприяє кращому усвідомленню і запам'ятовуванню навчального матеріалу та розвитку природних здібностей та обдарувань дітей.

Багато завдань, поставлених перед учителем щодо удосконалення навчально-виховного процесу, можна вирішити шляхом використання проектної технології. Уже в першому класі на уроках природознавства учні беруть участь у двох міні-проектах: "Моє улюблене місце відпочинку на природі в місті (селі)" та "Як облаштувати джерело?". Учні другого класу здобувають нові знання під час роботи над міні-проектами "Будьмо знайомі", "Як готуються до зими бджоли?", "Не зривай первоцвітів", "Квіти в моєму житті", "Книга скарг природи", "Лісова аптека". Для третьокласників автори програми пропонують для опрацювання такі проекти, як "Виявлення пилу в повітрі та встановлення джерел його забруднення" та "Захисти природу".

Робота над проектами дає можливість школярам учитися знаходити необхідну інформацію, розмірковувати, наводити переконливі аргументи для захисту власних ідей, пропонувати різні шляхи вирішення проблемних ситуацій тощо. Для ефективної організації діяльності учнів над проектами необхідно створювати ситуацію успіху, враховуючи можливості дітей, викликати зацікавленість до теми проекту, стимулювати ініціативу та залучати батьків, які мають стати активними учасниками навчально-виховного процесу. Для учнів першого класу краще пропонувати ігрові проекти - моделювання, розігрування ситуацій із пропозиціями щодо вирішення проблеми або творчі - створення колажу, моделі тощо. Якщо дозволяють можливості, можна проводити дослідницькі проекти. Наприклад, у першому класі дослідити докільця справжнього джерела (його глибина, чистота води, наявність чи відсутність сторонніх предметів, напрямок руху води, рослинний і тваринний світ джерела, стан його забруднення і очищення). Учитель має право комбінувати різні типи проектів. Найважливіше, щоб учні були активними учасниками проектної діяльності, а не пасивними спостерігачами і виконавцями.

Особливістю сучасного уроку є його практичне спрямування. На уроках природознавства, основ здоров'я, "Я у світі" учитель має організувати спостереження, дослідницькі практики, практичні роботи, що допоможуть молодшим школярам навчитися застосовувати набуті знання у різних життєвих ситуаціях.

Сучасний урок педагога повинні спрямовувати на досягнення позитивної мотивації щодо здорового способу життя, учини культуру здоров'я на засадах розвитку життєвих навичок, сприяти формуванню в учнів здоров'язбережувальної компетентності. У Державному стандарті початкової загальної освіти (освітня галузь "Здоров'я і фізична культура") зазначено, що здоров'язбережувальна компетентність як ключова формується на міжпредметному рівні за допомогою предметних компетенцій з урахуванням специфіки предметів та пізнавальних можливостей учнів початкових класів.

У початковій школі є необмежені можливості для забезпечення і розвитку фізичного, духовного, психічного та соціального здоров'я кожного учня. За словами В.О. Сухомлинського: "Турбота про здоров'я дитини - найважливіша праця вчителя". Видатний педагог закликав запобігати переважанню учнів шляхом чергування різних видів роботи, дотримання правильного режиму праці й відпочинку, активізацій рухової та ігрової діяльності школярів тощо. Тому важливо, починаючи з першого класу, кожному вчителю прагнути забезпечити комплексний підхід до формування ціннісного ставлення учнів до власного здоров'я, навчання безпечної поведінки; створення психологічно комфортного середовища та сприятливих умов для розвитку та саморозвитку школярів; покращення функціонального стану дитячого організму; підвищення адаптаційних можливостей та формування мотивації до ведення здорового способу життя; виховання потреби в здоров'ї як важливої життєвої цінності.

Для реалізації зазначених завдань необхідно забезпечити ряд умов, а саме: створюючи комфортне розвивальне середовище перебування дитини в школі, слід виконувати вимоги, які зазначені у документі "Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу ДСанПІН 5.5.2.008-01", а саме: вибір кольорової гами стін, стелі, відповідності меблів зросту учнів, оптимальності освітлення, температурного режиму, можливості регулярного провітрювання класної кімнати.

Для забезпечення дозвілля учнів у класі варто створити розвивально-ігрові зони-центри, які забезпечують розвиток їхніх здібностей та обдарувань.

Це може бути центр пізнавальної та ігрової діяльності, де діти можуть зіграти в шахи або шашки, скласти пазли, розвивати мислення під час розгадування головоломок, шарад, ребусів, кросвордів, прочитати цікаві дитячі книги, познайомитися з періодикою для дітей, пограти у сюжетно-рольові ігри. Центр фізичного розвитку з відповідними атрибутами (скакалки, м'ячі, гімнастичні палики, кеглі тощо), які діти використовують на уроках фізичної культури та під час перерв, що проводяться на шкільному подвір'ї. Центр дослідницької діяльності містить приладдя для здійснення спостережень та дослідів.

Під час навчально-виховного процесу потрібно застосовувати терапії різного виду, попередньо узгодивши їх з батьками та медичними працівниками, особливо при застосуванні фіто- та ароматерапії. За відсутності протипоказань можна використовувати мішечки із запашними травами (м'ята, ялівець тощо), намистини з часнику, що дає можливість знизити рівень захворювання учнів на гострі респіраторні та вірусні інфекції. Для підвищення бадьорості та працездатності можна здійснювати точковий самомасаж біологічно активних зон організму.

Використання кольоротерапії (кольорові смужки, ілюстрації, пейзажі) дозволяє знизити зорову втому учнів, заспокоїти або підвищити їх активність. Величезний оздоровчий вплив на дітей має музикотерапія. А використання музико-терапевтичної технології "Піснєзнайка", заснованої на лікувально-оздоровчих властивостях музики, сприяє активній реалізації творчого потенціалу учнів, легкому невимушеному засвоєнню навчального матеріалу, а, отже, і збереженню їхнього здоров'я.

Застосування **казкотерапії** (читання та інсценізація казок або їх уривків) забезпечує естетичні потреби дітей, формує моральні цінності та орієнтири особистості. Використання сміхотерапії дозволяє зняти напругу, страх і переживання учнів. Хвилинки сміху на уроках та позаурочний час знімають пригнічення, страх, стимулюють роботу серцевого м'язу, збагачують організм киснем, очищують верхні дихальні шляхи, позитивно впливають на стан імунітету тощо.

Оскільки ігрова діяльність ґрунтується на природній потребі дітей у грі, то застосування ігрової терапії сприяє усебічному гармонійному розвитку особистості учнів, допомагає у цікавій невимушеній формі виробити необхідні в житті корисні навички і вміння, сформувати ключові та предметні компетентності.

Відповідно до ДСанПіНу 5.5.2.008-01 для профілактики стомлюваності, порушення статури, зору учнів початкових класів на уроках письма, мови, читання, математики тощо необхідно через кожні 15 хвилин уроку проводити фізкультхвилинки та гімнастику для очей. Комплекс гімнастичних вправ допомагає відновити сили, бадьорість, поліпшити настрій, підвищити працездатність. Під впливом м'язової діяльності прискорюється кровообіг, поглиблюється дихання, кора головного мозку дістає достатній заряд енергії для подальшої розумової діяльності. Позитивні емоції сприяють регуляції діяльності всіх внутрішніх органів, спонукають дитину до активної праці. Пальчикова гімнастика допомагає зняти втому кисті руки під час письма, розвинути дрібну моторику, укріпити м'язову систему, зняти напругу, сприяє розвитку мовлення молодших школярів. Використання вправ дихальної гімнастики допомагає очистити органи дихання, покращити їх роботу, розвинути уяву дітей. Артикуляційна і звукова гімнастики зміцнюють органи мовленнєвого апарату, формують навички правильної вимови звуків.

Для відновлення енергії учнів класу, створення позитивної психологічної атмосфери, концентрації уваги варто застосовувати вправи-енергізатори. Ці короткотривалі завдання дозволяють швидко подолати спад активності школярів, підвищити інтерес до навчання, активізувати їхні творчі здібності і задатки,

покращити настрій і отримати задоволення від спільної діяльності.

Проведення нестандартних уроків (подорожей, змагань, вікторин, казок, тренінгів, проектів, ігор, діалогів, прес-конференцій, досліджень, бінарних та інтегрованих уроків тощо) викликає в учнів інтерес, створює позитивну мотивацію навчальної діяльності.

У новому навчальному році третьокласники починають вивчати новий предмет "Я у світі", який реалізує галузь "Суспільствознавство" Державного стандарту початкової загальної освіти. Метою предмета є особистісний розвиток учня, формування його соціальної і життєвої компетентностей на основі поетапного засвоєння соціального досвіду, який охоплює загальнолюдські, загальнокультурні і національні цінності, соціальні норми, громадянську активність, практику прийнятої в суспільстві поведінки, толерантного ставлення до відмінностей культур, традицій, різних точок зору [2, с. 204]. Тому, вчитель повинен задовольнити потребу молодшого школяра в спілкуванні з дорослими і ровесниками, прищепити учню людські чесноти та якості особистості, притаманні громадянину демократичного суспільства.

Урок "Я у світі" необхідно будувати так, щоб на ньому учні мали можливість розмірковувати, досліджувати, аналізувати різні життєві ситуації, пропонувати різні шляхи розв'язання проблемних питань, робити висновки. Вчитель повинен допомогти учням отримати досвід толерантної поведінки, співпереживання, співпраці, зрозуміти значення життя як найвищої цінності. Для реалізації зазначених положень необхідно, застосовуючи практичні методи навчання, театралізацію тощо, залучити учнів до активної пізнавальної діяльності, дискусій, роботи над проектами.

Частина педагогів висловлюють незадоволення новими підручниками чи окремими їх частинами. Але слід пам'ятати, що вчитель має виконувати навчальну програму, а підручник лише забезпечує матеріалом, який допомагає йому у цьому. Якщо завдання, запропоновані у підручнику, не задовольняють педагога, він може їх замінити, удосконалити. Не обов'язковими для вивчення є матеріали підручника, що виходять за межі програми (наприклад, вивчення у першому класі за підручником "Математика" (автори М.В. Богданович, Г.П. Лищенко) додавання і віднімання у межах 20 з переходом через розряд, так як це тема 2-го класу).

Упроваджуючи у практичній діяльності новий Державний стандарт початкової загальної освіти, кожен педагог має чітко усвідомлювати, що він плекає майбутнє нашої держави. Тільки добро, духовність, мудрість та самовіддана праця вчителя зможуть подолати всі проблеми оновлення змісту освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ващенко О.М. Особливості навчання учнів в умовах здоров'язбережувальної педагогіки [Електронний ресурс] / О.М. Ващенко. - Режим доступу : <http://www.ipro.org.ua/files/новини/>
2. Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу ДСанПіН 5.5.2.008-01 [Електронний ресурс].- Режим доступу : <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=2407>
3. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://iitzo.gov.ua/serednya-osvita/navchalno-metodychne-zabezpechennya-pochatkovoji-osvity/>
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1 - 4 класи. - К.: Видавничий дім "Освіта", 2011. - 392с.
5. Навчання у початковій школі як цілісний творчий процес: теорія і практика / за ред. В.І. Бондаря; упорядкув. О.Я. Митника. - К.: Початкова школа, 2011. - 384 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. Т.4. / В.О. Сухомлинський. - К.: Радянська школа, 1976-1977. - 640 с.

А.Є.Сіренко, К.І.Ванько,

методисти лабораторії дошкільної та початкової освіти Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ РОБОТИ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ З ДІТЬМИ РАНЬОГО ВІКУ

Увага до проблем раннього дитинства - вимога сьогодення. Гострота питань визнання своєрідності, унікальності цього періоду, створення умов ефективної організації життєдіяльності на кожному віковому етапі обумовлена:

- відновленням роботи груп раннього віку;
- збільшенням кількості дітей;
- охопленням дітей різними формами дошкільної освіти;
- реформування системи нормативно-правового захисту дітей раннього віку;
- реалізацією в Україні за сприяння фонду ООН (ЮНІСЕФ) проекту "Впровадження інтегративного підходу до розвитку дітей раннього віку" розробленого Державним інститутом проблем сім'ї та молоді.

Ранній вік є найважливішим періодом життя, коли закладаються найважливіші і фундаментальні здібності, що визначають розвиток людини. У цей час складаються такі ключові якості як пізнавальна активність, довіра до світу, упевненість у собі, гарне ставлення до людей, творчі можливості, загальна життєва активність й багато іншого. Однак, особливості й уміння не виникають автоматично, як наслідок фізіологічного дозрівання, їх становлення вимагає адекватних впливів дорослих, певних форм спілкування, і спільних дій з дитиною. Витоки багатьох проблем, із якими стикаються батьки та педагоги у формуванні особистості (знижена пізнавальна активність, порушення у спілкуванні, замкнутість, підвищена сором'язливість, чи навпаки - агресивність і гіперактивність дітей тощо), знаходяться в ранньому дитинстві. Корекція та компенсація цих деформацій у більш старшому віці буде проходити з суттєвими труднощами, що потребують великих витрат, тому варто докласти зусиль і запобігти виникненню цих проблем. У сучасному суспільстві у більшості дітей раннє дитинство перебігає у родинному колі. Сімейне виховання справді є оптимальним для маленької дитини, оскільки любов близьких дорослих, їх чуйне і гнучке ставлення,

індивідуальне спілкування є головними необхідними умовами нормального психічного розвитку дитини та її гарного емоційного збалансованого самопочуття. Проте, далеко ще не всі батьки розуміють вікові особливості дітей до 3-х років і вміють знайти відповідні педагогічні впливи. Більшість родин ставляться до раннього віку як до періоду фізіологічного дозрівання й фізичного розвитку. Вважається, що психічний розвиток розпочинається після трьох років. Увага батьків зосереджена на фізичному здоров'ї малюка та обмежена гігієнічним доглядом (годування, прогулянки, купання тощо) і наданням йому безлічі іграшок. У інших сім'ях, навпаки, переоцінюються можливості 2-х літнього малюка: його починають учити і виховувати як і дитину 5-7 років (учать читати, писати, рахувати, дозволяють безконтрольно дивитися телевізор, знайомлять з комп'ютером тощо). У обох випадках ігноруються вікові особливості дітей, що можуть призвести до дуже сумних наслідків. Наростання тривожних проблем, що пов'язані з психічним здоров'ям та розвитком дітей, а саме: затримка розумового і мовленнєвого розвитку, відсутність уяви, дефіцит уваги, імпульсивність і агресивність, емоційна глухота тощо, є батьківський дефіцит психолого-педагогічних знань. У зв'язку з цим виникає альтернативний варіант - привести малюка до дошкільного навчального закладу. Вихователі груп раннього віку здійснюють навчально-виховний процес згідно з вимогами сучасної дошкільної освіти.

Раннє дитинство - період розвитку дитини від 1 року до 3 років. У період з 1 року до 3 років змінюється соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність дітей. Провідним видом діяльності дитини раннього віку стає - предметна, а ситуативно-ділове спілкування з дорослим стає формою і засобом організації цієї предметної діяльності, в якій дитина освоює суспільно-вибрані способи дії з предметами. Дорослий стає не просто "джерелом предметів" і помічником у маніпуляціях дитини, але учасником її діяльності і зразком для наслідування.

1. Особливості розвитку дітей раннього віку:

Розділ діяльності	Вік дитини	Основні показники розвитку	Завдання
Розвиток мовлення	1 рік – 1,5 років	Є ініціатором в спілкуванні: знає своє ім'я, деякі частини тіла, спілкується з дорослими не тільки за допомогою жестів і миміки, а й за допомогою мови.	Розширювати запас знайомих слів за рахунок іменників, що позначають частини тіла людини і тварин, предмети та іграшки, близьких людей. Розширювати активний словник.
	1,5 років – 2 роки	Розуміє слова, що позначають предмети, деякі дії та їх ознаки; У мові з'являються короткі фрази, прості речення, звуконаслідування і неповні слова замінює загальноживаними.	Розширювати пасивний словник за рахунок іменників, що позначають предмети навколишнього світу, дієслів, що позначають дії, стан та ознаки предметів, прикметників, прислівників; Розвивати діалогічне мовлення.
	2 – 3 роки	Уміє говорити виразно У мовленні з'являються дієслова, прислівники, прикметники Користується мовою як засобом спілкування	Розвивати активне мовлення, збагачуючи його прикметниками, дієсловами, прислівниками, які позначають колір, величину, форму, якість, дії і т.п. Розвивати звукову сторону мовлення Удосконалювати граматичний лад мови.

Дії з предметами	1 рік – 1,5 року	Активно взаємодіє з предметами, домагаючись певного результату Здатна до більш складних дій з предметами: збирає: матрешку, пірамідку, обстежує їх, намагається правильно діяти з предметами за допомогою дорослого	Формувати вміння розрізняти предмети за величиною, кольором, формою; Розвивати вміння використовувати допоміжні засоби для дій з предметами (підтягувати, прокочувати, рухати, смикати і т. д.) Знайомити дітей з формою, кольором і величиною предметів
	1,5 року – 2 роки	У діяльності активно використовує предмети-знаряддя: лопатки, совочки і т.д. Вміє: знаходити потрібний колір при виборі з декількох запропонованих; розкладати однорідні предмети за формою і величиною, кольором; збирати пірамідку, матрешку (з трьох кілець), робити найпростіші споруди.	Формувати узагальнене уявлення про предмети: створювати умови для пізнання предметів, групувати, співвідносити за кольором, формою, величиною і т. д. Розвивати вміння розрізняти чотири основні кольори: червоний, жовтий, зелений, синій Тренувати в оволодінні найпростішими предметами, використовувати їх за призначенням у повсякденному житті
	2 – 3 роки	Активно вивчає предмети, їх зовнішні властивості і використовує точно за призначенням; Виділяти ознаки предметів, які відразу впадають в очі; Зауважує фізичні властивості та якості предметів, групує однорідні предмети за однією ознакою, знає чотири основні кольори	Продовжувати збагачувати дитину яскравими враженнями при ознайомленні її із світом предметів; Створювати умови для розвитку різноманітних дій з предметами в діяльності; Розширювати уявлення про колір (оранжевий, синій, чорний, білий)

2. Розвиток пізнавальної сфери дитини раннього віку.

Пізнання навколишнього світу дитиною починається через відчуття, які формують початкові уявлення про предметний світ. Тому важливим процесом у розвитку пізнавальної сфери дитини з 1 року до 3 років залишається розвиток процесу сприйняття. Тому, чим багатший спектр відчуттів, тим розвиненіша буде дитина.

До кінця 3 року життя дитина має засвоїти такі знання, уміння і навички:

- Розрізняє за зразком геометричні форми: коло, трикутник, квадрат, прямокутник, овал. Впізнає знайомі предмети за формою. Групує предмети за зразком, порівнює, прикладаючи або накладаючи один на одного.

- Розрізняє основні кольори: червоний, жовтий, зелений, синій; впізнає знайомі предмети за кольором, групує їх, порівнює прикладанням поруч.

- Розрізняє великі і маленькі предмети; групує за зразком; порівнює прикладанням і накладанням.

- Практично освоює близьке оточення, що необхідно для орієнтування і практичних дій; розрізняє далекі і близькі відстані; розрізняє напрямки: вгорі, вниз, спереду, позаду.

- Розрізняє час доби (день, ніч); розрізняє прості рухи, може їх повторити за дорослим: підняти руки, помахати ними, присісти, нахилити голову.

- Розрізняє температуру (гаряче, холодне); поверхню (колючий, пухнастий); щільність (твердий, м'який); смак (кислий, солодкий); запах (приємний, неприємний); звуки (знайомих предметів і голоси тварин).

- Впізнає знайомі предмети за однією властивістю або частиною, розрізняє зображення окремих предметів, образи героїв їх дії і настроїв в коротких віршах і оповіданнях, розрізняє взаємодії і настрої, виражені в зовнішніх діях, розрізняє рухи, наслідування, звуки.

Не менш важливий і процес розвитку дитячої самостійності, нормативні показники становлення якої в період розвитку дитини з 1 року до 3 років мають бути наступні:

- 1 - 1,5 року - п'є з чашки, їсть ложкою, починає ходити, самостійно бере потрібні іграшки, грає

пірамідками, самостійно бере предмети, які її цікавлять.

- 1,5 - 2 роки - вміє знімати з себе одяг, проситься на горщик, перевертає сторінки (по 2-3 відразу), кидає м'яч, впевнено тримає ложку.

- 2 - 2,5 року - повторює побутові дії (підмітання, відкривання дверей ключем, складає іграшки в коробку, "говорить" по телефону), самостійно їсть, може їздити на триколісному велосипеді.

- 2,5 - 3 роки - одягається і взувається самостійно, але без ґудзиків і шнурків, тримає в руках олівець, черкає ним, знає кілька віршів і пісенок, грає з дорослим "в лікарню", "магазин", "сім'ю".

3. Аналіз комплексних програм, що рекомендовані для використання у дошкільних навчальних закладах України Міністерством освіти і науки України:

1. Дитина в дошкільні роки: комплексна додаткова освітня програма, розроблена авторським колективом під керівництвом К. Л. Крутій. Програма нового типу (рекомендована МОН України, лист №1/11-11178 від 08.12.2010 року). Програму зорієнтовано на цінності та інтереси дитини, урахування вікових можливостей, збереження дитячої субкультури, ампліфікацію дитячого розвитку, взаємозв'язок усіх сторін життя малюка. Програма має особливості в структурі, складається з двох частин: програма для раннього та переддошкільного віку і програма для дітей дошкільного віку. Складова частина програми "Малюточко" - створена для дітей раннього та переддошкільного віку, де враховано той факт, що саме ці періоди найсезетивніші для формування більшості специфічних людських якостей та здібностей, та окреслено завдання цих етапів розвитку особистості.

2. Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / науковий керівник проекту О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець (рекомендовано Міністерством освіти і науки України, лист МОНУ України №1/11-11177 від 08.12.2010 року). Ця програма розроблена на виконання законів України "Про дошкільну освіту" та "Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу". У ній висвітлено сучасні тенденції та прогресивні педагогічні світоглядні гуманістичні ідеї

щодо змісту та розвитку дошкільної освіти. Програмовий зміст освітньої роботи з дітьми представлено за роками життя дитини дошкільного віку у такій послідовності: "Діти раннього віку", "Наші малюки", "Дослідники, чомусики", "Наші старші діти". У розділі "Діти раннього віку" розкрито змістові та організаційні особливості навчання й виховання дітей від двох до трьох років. Завдання і зміст освітньої роботи, так само як і для інших груп, викладено за підрозділами. Це створює умови для забезпечення послідовності викладу матеріалу, його системності та цілісності, розвитку інтересів та індивідуальних нахилів дітей до різних видів діяльності.

3. Українське дошкілля: програма розвитку дитини дошкільного віку (рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, лист МОНмолодьспорту України від 09.12.2011 року №1/11-11601). Мета програми - розширити змістовий компонент освітньої роботи з дітьми від двох до шести років, розкриваючи етнічні, історичні та соціокультурні особливості Західного регіону. "Українське дошкілля" визначає завдання і зміст розвитку дитини дошкільного віку. Розгляд кожного вікового періоду розпочинається розділом "Психологічна характеристика дитини", що дає педагогові змогу під час освітнього процесу орієнтуватися на психологічні особливості розвитку дитини. Під час опису завдань для дітей раннього віку автори пропонують такі напрями: "Співпраця з сім'єю", "Фізичний розвиток", "Соціально-моральний розвиток", "Пізнавальний розвиток", "Мовленнєвий розвиток", "Художньо-естетичний розвиток", "Креативний розвиток", "Ігрова діяльність", "Статева ідентифікація та диференціація", "Трудова діяльність". Програмові завдання побудовано з використанням оптимальної інтенсивності мислення та мовлення, що відповідає віковим можливостям дітей.

4. Соняшник: комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку, автор Л. В. Калуська (рекомендовано Міністерством освіти і науки України, лист від 02.07.2013 року №1/11-10786). Дана програма визначає основні завдання розвитку, навчання та виховання дітей четвертого-шостого років життя згідно з Державним стандартом дошкільної освіти України. Складовими комплексної програми є підпрограми "Помагайлик" для дітей четвертого року життя, "Пізнавайлик" - п'ятого, "Дослідник" - шостого років життя. Отже, у програмі "Соняшник" не розкрито освітні завдання та навчальні орієнтири для дітей раннього віку.

Підбиваючи підсумки аналізу програмового забезпечення груп раннього віку, можна зазначити, що його в достатній кількості, однак, навчально-методичного супроводу недостатньо. Тому для підвищення ефективності засвоєння дітьми програмових вимог пропонуємо рекомендації щодо організації занять з дітьми раннього віку.

Методично правильна організація всіх занять має велике значення для нормального розвитку дітей і формування їхньої поведінки. Необхідно, щоб в організації дитячої діяльності і занять встановлювалася тісна взаємозв'язок, щоб той матеріал, який дається на занятті і яким діти повною мірою оволоділи, переносився в самостійну їх діяльність, тільки тоді заняття будуть надавати позитивний вплив на всебічний розвиток дитини...

Під час роботи у групі для дітей раннього віку для кожної дитини планується від 6 до 10 індивідуальних та під групових занять на тиждень. Тривалість індивідуальних занять - 5-7 хвилин, підгрупових - 10-15 хвилин. Заняття проводяться щоденно в першу та другу половину дня.

Орієнтовний перелік занять на тиждень:

- Розвиток мовлення - 1;
- Художня література - 1;
- Музичне заняття - 2;
- Конструювання - 1;
- Сенсорика - 1;

- Малювання - 1;
- Аплікація / ліплення - 1;
- Фізкультурне заняття - 2.

На заняттях у дітей формується елементарна орієнтація в оточенні, розвивається мислення, а також доступні їм форми образотворчої і конструктивної діяльності, вдосконалюється музичне сприймання, розкриваються елементи навички співати, вдосконалюються основні рухи.

Для проведення занять група ділиться на дві підгрупи по 6-8 дітей, у кожну з яких по можливості залучають дітей, які мають приблизно однаковий рівень розвитку (наприклад, у віці до 2,5 років). Заняття проводяться почергово з підгрупами у порядку: спочатку - молодша, потім - старша. Під час занять з першою підгрупою (діти до 2,5 років) решта дітей граються під наглядом помічника вихователя. Через 10-12 хв. заняття починається з другою підгрупою. Діти першої підгрупи готуються до прогулянки.

У першій половині дня доцільно проводити заняття з більш складним програмовим змістом. Увечері проводять ігри-інсценівки, дидактичні ігри за знайомим змістом, самостійне конструювання і малювання - тобто такі заняття, в процесі яких закріплюються вміння та уявлення дітей і вирішуються більш широкі виховні завдання, пов'язані, скажімо, з розвитком базових якостей особистості. Ці заняття можна організувати з усіма дітьми групи.

Для успішного проведення занять необхідно створювати особливу атмосферу. У гарно освітленій і спокійній частині кімнати бажано виділити постійне місце для проведення занять. Столи (коли зміст заняття потребує організації дітей за столом) зсувають і розставляють так, щоб діти знаходилися ближче до вихователя і вона мала змогу добре всіх бачити.

З протилежного боку групової кімнати на певній відстані від столів для занять розміщуються іграшки всі різноманітні посібники для самостійної гри дітей: ігрові куточки, столики для книжок, будівельний матеріал тощо. Все це розставляється таким чином, щоб малюки, які на заняттях не бачили дітей, які граються, а які граються, не треба було ходити перед тими, які навчаються. Іграшки, які спричиняють шум, на час занять прибирають.

Якщо заняття проводиться на майданчику, то спочатку одягають дітей першої підгрупи, а під час занять з ними - тих дітей, які залучаються до занять пізніше.

У літній період за сприятливих умов усі заняття з дітьми проводяться на прогулянці.

1. Спостереження на екскурсіях і прогулянках

Найефективнішою формою роботи, в ході якої відбувається диференційоване сприйняття предметів і явищ оточуючого світу, є спостереження - цілеспрямоване, планомірне, більш або менш тривале сприйняття людиною предметів або явищ оточуючого світу. У ході спостережень здійснюється комплексний вплив на розвиток дитини, в якому сприйняття, емоції, почуття, мислення і мовлення поєднуються у цілісний акт розумової та особистісної роботи. Таким чином, через спостереження шляхом поглибленого сприйняття окремих елементів та ознак, властивостей предметів та явищ відбувається формування більш розгорнутих уявлень, власних суджень, розвиток здатності розрізняти особливості предметів та явищ, що в свою чергу викликає впевненість дітей у власних діях, вчинках та суттєво впливає на спроможність малюків відстоювати власну позицію, точку зору, переконання.

Плануючи такі заняття, вихователь надає їм великого значення, оскільки діти засвоюють знання безпосередньо в оточуючому світі. Дитина знайомиться з предметами та їх властивостями: кольором, формою, величиною, призначенням. Наприклад, сніг білий, холодний, в руках швидко тане; або: в автобусі люди їдуть на роботу, в магазин, у гості, а на вантажній машині возять продукти, речі. Під час занять важливо вчити

дитину робити мислинневі операції: порівнювати, зіставляти, аналізувати, робити висновки. Наприклад, розглядаючи листя на деревах (клена, тополі, яблуні та ін.), звернути увагу, що листя у клена великі і різьблені, а листки тополі схожі на листочки яблуні, але вони більші. Малюка слід ставити в умови, щоб у нього виникло бажання ставити запитання, якомога більше звертатися до дорослого. Всі методичні прийоми вихователя спрямовані на те, щоб під час занять формувати у дітей спостережливість.

При проведенні цих видів занять вихователь дотримується певних правил:

1. Створення мотивації (вихователь спочатку обов'язково говорить, що діти будуть дивитися, або куди підуть).

2. Створення умов для розглядання об'єкта, обраного для спостереження.

3. Розповідь про спостережуваний об'єкт.

4. Запитання до дітей на уточнення та закріплення інформації.

5. Створення ситуацій для активного розповідання дітьми про те, за чим вони спостерігали.

При створенні системи спостережень варто враховувати такі суттєві ознаки цього виду діяльності, як співвідношення сенсорних та пізнавальних процесів, характер дій спостерігача, тривалість та джерела походження тематики спостереження. Таким чином, розрізняємо: за співвідношенням процесів - розпізнавальні спостереження; за тривалістю - довготривалі та короткочасні; за джерелами походження - ініційовані дорослим та ініційовані дитиною; за характером дій - цілеспрямовані та спонтанні.

Охарактеризуємо основні види спостережень:

Розпізнавальні спостереження.

У спостереженнях такого виду переважають сенсорні дії та відбувається процес обстеження, що приводить до накопичення уявлень про предмети, явища та їх властивості. Аналіз сприйнятого має безперечно сенсорний характер (дитина обмацує предмет, розглядає його, прислуховується, інколи пробує на смак), при цьому сприйняття спрямовується і контролюється мисленням. За допомогою мислення відбувається добір способів обстеження відповідно до завдань та особливостей об'єкта.

Відтворювальні спостереження. У таких спостереженнях за окремими властивостями, якістю предметів, явищ виробляється судження про стан предмета або відтворюється картина цілого. При відтворювальному спостереженні провідного значення набувають розумові процеси, а сенсорні дії значно знижуються, проте без них розв'язання завдання унеможлиблюється.

Спостереження ініційовані дорослими - це спостереження у яких навчально-виховну мету і об'єкт спостереження визначає дорослий залежно від знань дітей про навколишнє, які вони отримували під час занять. При цьому великого значення набувають ігрові прийоми, що допомагають залученню дітей до цього виду діяльності. Дітям надається можливість виявляти самостійність при визначенні кола об'єктів (наприклад, птахи різних видів), їх кількості, способів обстеження та тривалості спостереження, його розгорнутості та глибини, що визначається мірою зацікавленості дітей.

Спостереження ініційовані дітьми. Зміст такого спостереження та його об'єкт визначає дитина на основі тих подій, що справили на неї найбільше враження. Вихователь підключається до визначеного дитиною змісту, підлаштовує навчально-виховну мету до спонтанного або стабільного інтересу дитини, її вікових та індивідуальних можливостей, програмових вимог. На цей раз тривалість спостереження, його розгорнутість та змістовність більшою мірою залежать від компетентності педагога у даній сфері та наявних умов для його проведення.

2. Заняття з розвитку мовлення

На заняттях з розвитку мовлення особливе місце займають бесіди або розповідь вихователя без показу.

Це особливий вид мовленнєвого заняття, воно в основному побудоване на слуханні, а це для дитини не просте завдання. Уміння слухати варто розвивати вчасно. Володіючи цією якістю, дитина вільніше засвоює нову форму спілкування з дорослим, нову форму пізнання. Враховуючи складність такого заняття, важливо особливо ретельно обирати тему для розповіді. Щоб привернути увагу малюків до розповіді, вона має бути зрозуміла і цікава, а мова педагога - емоційною та виразною. З дітьми можна розмовляти про те, що вони бачили на прогулянці: великі будинки, іграшки, про минулі або майбутні свята і т.п.. Отже, це мають бути доступні для розуміння малюків розповіді, а саме: про те, що вони безпосередньо, можливо, не спостерігали, але можуть зрозуміти звертаючись до власного минулого досвіду. Наприклад, як знайшли кошеня: воно голосно нявчало, тому що замерзло і хотіло їсти, як його напоїли молоком, зробили лікечко, воно зігрілося і заснуло.

Складність розповіді за змістом та будовою залежить від рівня розвитку дітей. Якщо оповідання призначене для дітей 2-2,5 років, то треба підготувати його так, щоб малюкам було зрозуміло зміст і вони могли відповідати на питання: хто? що? де? куди? поширеними реченнями. Корисно використовувати таку форму, як бесіда, розповідь вихователя, не тільки на занятті, а й під час самостійної діяльності дітей. Це здійснює позитивний вплив на формування ініціативної мови дитини.

3. Показ інсценівок

Показ інсценівок - важливий засіб розвитку гри дитини.

Показ інсценівок, який запланований на занятті, необхідно чергувати з дидактичними іграми. Сюжет інсценівок має бути простий, а саме: взаємопов'язані послідовні дії, не складні взаємовідносини героїв. Мета такого показу - розвинути активне мовлення малюків і сформувати певні уявлення про сюжет і можливість грати у сюжетні ігри.

4. Заняття з книгами і картинками

На таких заняттях використовують книги та серії картинок, зображення на яких об'єднані загальним сюжетом.

Основна мета занять: формувати у дітей осмислене сприйняття змісту мовлення дорослого, вчити їх вживати граматичні форми поширеного (більше трьох слів до 2,5 року) і складного речення типу підрядного (до 3 років); відповідати на запитання і задавати їх: хто? що? де? куди? до 2,5 року) і навіщо? чому? (до 3 років); збагачувати словник; продовжувати розвивати вміння слухати розповідь дорослого, що обов'язково ілюструється картинками.

Як можна провести подібне заняття? Якщо воно організовується вперше по даній книзі або зображенні, вихователь спочатку дає дітям можливість розглянути ілюстрації і самостійно висловитися відповідно побаченого на картинках. Діти розповідають про свої враження, вихователь підтримує їх, якщо дитина правильно зрозуміла картинку, або задає запитання, які здатні правильно зрозуміти зміст ілюстрованого.

Після того як всі картини розглянуті, вихователь пропонує дітям розповісти про те, що на них намальовано. При цьому дає зразок, певну сюжетну розповідь, супроводжуючи сказане відповідними ілюстраціями вже відомими дітям. Розгляд ілюстрацій, попередня розповідь вихователя потрібні для того, щоб під час розповідання діти не відволікалися, це унеможлиблює процес сприйняття цілісної картини оповідання чи розповіді.

На першому занятті вихователь може розповісти оповідання 1-2рази, на цьому занятті закінчується. Наступне заняття по цій же книзі або серії картинок варто розпочати з пригадувань та мотивації на прослухання ще раз. Після розповіді вихователь задає дітям питання, з'ясовуючи, наскільки вони засвоїли зміст. Якщо відповіді дітей свідчать про те, що основний зміст малюкам зрозуміло, інтерес до

матеріалу не втрачений, але вони ще не вміють користуватися потрібними граматичними формами мовлення, не опанували певною категорією слів, то вихователь повторює заняття з оповіданням і питаннями до дітей. Якщо ж книга або картинки у дітей не викликають більше інтересу, то на наступному занятті доцільно замінити їх, заняття проводити з новим матеріалом за таким же планом.

Оскільки мовні завдання в роботі з дітьми третього року життя вирішуються не на 1-2 заняттях, вихователь чітко веде облік успіхів дітей, своєчасно змінює матеріал, щоб у дитини підтримувався інтерес до книги або картинок з новим сюжетним змістом. Для занять використовуються дитячі книги: "Три ведмеді" Л. Н. Толстого: народні казки "Курочка ряба", "Теремок", "Іграшки" А. Барто. Деякі предметні картинки (типу "меблі", "посуд", "овочі", "фрукти", "іграшки", "одяг") доцільно давати дітям для розглядання в самостійній діяльності або під час індивідуальних занять. Добре, якщо в групі цей матеріал підібраний в тематичних альбомах. Під час самостійної діяльності дітей такі картинки вихователь використовує з метою узагальнення словника дитини, розширення уявлень про навколишній світ, формування звукової культури мовлення та уточнення сприйняття дітьми цих предметів. Наприклад, вихователь, підійшовши до малюка, який, розглядаючи альбом, проявляє інтерес до картинок із зображенням овочів, може порадишити розглянути їх уважно, підкреслити, що огірок зелений, довгий, а помідор червоного кольору, круглий і т. д.

Організаційно заняття з книгами і картинками доцільно проводити, коли діти сидять за двома столами, поставленими буквою "Г". Таке розташування їх краще організовує. Одночасно в занятті може брати участь невелика група малюків - 8-9 осіб. Це досягається поділом дітей на 2 і навіть 3 підгрупи, при цьому вихователь не порушує режиму занять, так як тривалість їх - 7-10 хвилин (а на заняття відводиться до 30 хвилин).

Ігри в лото на третьому році життя малюка займають певне місце серед занять з розвитку мовлення.

Мета цих ігор - розширювати словник: активізувати мовлення малюка, спонукаючи його відповідати на запитання; навчати правильній вимові, вмінню змінювати слова за частинами мови, родам, відмінками; знайомити дітей з правилами гри: дивитися, що показує вихователь, називати і шукати аналогічні зображення, звертатися до вихователя зі словесної проханям - дати відповідну картинку; вчити дітей закривати свої картинки.

Лото, яке використовується на заняттях з дітьми третього року життя - має бути тематичним, типу "іграшки", "тварини", "овочі", "фрукти", "транспорт", "одяг", "меблі". Всі ці види лото використовуються з метою уточнення уявлень про предмети, їх призначення. У другому півріччі починаючи з 2,5 років, дітям можна давати сюжетне лото типу "Кому що потрібно?", "Три ведмеді". У цих типах лото дитина вже не тільки орієнтується в предметах, але і вирішує смислові завдання. Наприклад, вихователь, показує картинку, на якій зображений лікар (у 4 дітей на картинках зображені атрибути, якими користується лікар: градусник, трубка тощо), запитує: "Що потрібно лікарю, щоб полікувати хворого?". На занятті можна використовувати зображення декількох людей різних професій, але вже знайомих дітям.

5. Як можна провести гру в лото?

Розглянемо етапи розгортання гри.

Перший етап: дитині дають картку з одним зображенням і пояснюють правила гри.

Другий етап: після того як малюк зрозумів правила гри - порівнювати картинку із зображенням на своїй картці, можна дуже скоро давати йому 2 картинки; вже в першому півріччі третього року життя дитина легко орієнтується в картах з 2-3 зображеннями.

Третій етап: у другому півріччі малюк починає працювати над 4-6 картинками. Тепер йому можна давати сюжетне лото.

Максимальна кількість дітей на цьому занятті - 6-8 осіб. Вони сидять за двома зсунутими столами. Вихователь розташовується в середині столу, щоб дітям добре було видно картинку, яку він показує.

Дітям для роботи доцільно давати картки з двома, щонайбільше з трьома зображеннями. Вихователь, який проводить цей вид гри, повинен знати, що кількість картинок на картці дитини залежить не тільки від її вміння орієнтуватися в них, але і від кількості учасників, щоб не було неактивного очікування. Припустимо, якщо у 2-3 дітей картинки будуть однаковими, тому на занятті має бути 2 набори лото. Коли діти добре засвоять правила гри і будуть орієнтуватися в картинках, ці види лото дають їм для використання у самостійній діяльності.

6. Дидактичні ігри і заняття дітей по сприйняттю кольору

Ці заняття проводять у 2 етапи.

Перший етап (діти від 2 до 2,5 років)

Мета занять: сформувати у дитини здатність підбирати за еталоном (зразком) предмети, різні за кольором (бажано 6 кольорів). Реалізуючи цю мету, вихователь використовує будь-який дидактичний матеріал, наприклад лото. Дітям дають картки з кольоровим фоном (червоним, жовтим, зеленим, синім) (у деяких дітей фон карток може бути однаковим). Вихователь показує малюкам різноманітні предмети, пофарбовані в ці кольори, наприклад червоний прапорець, вишня, куля, жовте каченя, квітка, відро і т. д.

Другий етап (діти 2,5-3 років)

На цьому етапі на заняттях і в іграх ставиться мета - вчити дітей підбирати кольори не тільки згідно зразка, але й називати їх. Можна використовувати гру з ляльками, якщо її не проводили раніше, але тепер пропонувати дітям по словесній інструкції називати колір, підбирати ляльці хустинку, туфлі.

Варіанти ігор і занять залежно від матеріалу можуть бути різноманітними, важливо, щоб не було стереотипності в подачі матеріалу і колір прив'язувався до реальних предметів. Етапи занять з формування здатності сприйняття кольору визначаються не тільки віком дитини, а насамперед рівнем її розвитку.

Ліплення

Вихователь підводить дітей до розуміння образотворчого характеру ліплення. Заняття з ліплення з дітьми третього року життя проводять також поетапно.

Перший етап: знайомство з матеріалом (глина або пластилін). Найбільш доцільно знайомити дітей з матеріалом в процесі елементарних дій з ним, при цьому діти відразу отримують наочний результат.

Дітей знайомлять з глиною таким чином: вихователь, показуючи глину, каже: "Це глина, зробимо з неї паличку. Глина м'яка, від неї можна відірвати шматочок (відриває шматочок і розкачує на столі)".

Знайомлячи так дітей з матеріалом, вихователь навчає їх по-перше рухам, що здатні створити певну форму - розкочуванню, створенню циліндричної форми.

Другий етап: навчання процесу видозміни циліндричної форми, після того як діти засвоять формотворче вміння по створенню циліндричної форми, дітей вчать процесу перетворення циліндра - робити з палички кільце. Малюк попередньо розглядає готове кільце, а потім вихователь послідовно показує, як знайти кінці у палички і як їх потім з'єднати. "У колючка повинна бути дірочка, і його можна буде надіти на пальчик або паличку". Цей момент дуже важливий для виховання у малюка здатності контролювати свої дії, перетворюючи циліндричну форму в кільце.

Третій етап: створення більш складного предмета - пірамідки. Перш ніж створювати предмет, важливо

навчити дитину розглядати його. **При цьому вихователь ставить наступні цілі:**

- зробити процес сприйняття предмета навмисним (вихователь каже дітям: "Ми з вами зараз розглянемо пірамідку, а потім будемо її ліпити");

- вчити дітей виділяти основні частини предмета;

- вчити встановлювати зв'язок сприйманого предмета з наявними уявленнями. Обстеження слід проводити в певній послідовності: сприйняття цілісного образу предмета, виокремлення основних його частин, повторне цілісне сприйняття.

Цих принципів необхідно дотримуватися при обстеженні інших предметів, які обирають для зображення. Після розгляду предмета можна запропонувати малюкові приступити до ліплення.

Під час роботи дітей вихователь керує процесом зображення предмета, використовуючи для цього різні прийоми ("Ти зліпив паличку, а ще треба зліпити колечка").

Четвертий етап:

Навчання дітей створенню дископодібної форми на простих предметах (млинці, печиво). Дорослий показує, як треба відірвати шматочок пластиліну чи глини і сплющувати його пальцями.

П'ятий етап:

Навчання дітей ліпленню складного предмета - грибка, який складається з двох частин: диска (капельшок) і циліндра (ніжка). Ці форми вже відомі дітям. Для роботи з дітьми використовується та ж методика, що і на попередньому етапі.

Шостий етап:

Навчання дітей створенню форми кулі. Навчання скачуванню проводять на прикладі з простими предметами - куля, м'яч, яблуко і ін..

Після того як діти оволодіють вмінням скачувати, можна приступити до ліплення неваляйки. Але до цього її також треба розглянути.

У процесі роботи з глиною або пластиліном діти поступово починають розуміти, що з глини можна щось зліпити. **Підбираючи предмети для зображення, потрібно виходити із загальних дидактичних принципів і особливостей віку:**

- Предмет повинен бути добре знайомий дітям (на знайомому предметі легше уточнити уявлення дітей про нього);

- Предмет повинен викликати у дитини позитивне емоційне ставлення, бути цікавим для нього;

- Предмет повинен бути простий за формою і будовою, складатися з невеликого числа частин (не більше 2).

Враховуючи це, можна підбирати для зображення та інші прості предмети, в основі яких лежать геометричні форми - циліндр, диск, куля.

Провідним методом навчання формотворчим рухам повинен бути показ, супроводжуваний простим, точним поясненням дій.

На занятті одночасно можуть брати участь 8-10 дітей. Для ліплення можна застосовувати пластилін, глину або солоне тісто, але вони повинні бути правильно підготовлені. Пластилін, глину слід давати дітям у вигляді ковбаски завдовжки 6-8 см. Не слід підкладати спеціальні дошки, клейонки, так як рухи дітей цього віку ще недостатньо координовані і їм важко працювати на обмеженій поверхні.

Методично правильна організація всіх занять має велике значення для повноцінного розвитку дітей і формування їхньої поведінки. Необхідно, щоб в організації дитячої діяльності і занять встановлювалася тісний взаємозв'язок, щоб той матеріал, який дається на занятті і яким діти повною мірою оволоділи, переносився в самостійну їх діяльність, тільки тоді заняття будуть надавати позитивний вплив на всебічний розвиток дитини.

Самостійні ігри дітей

Розумовий розвиток дитини відбувається в процесі розумової діяльності. Гра і дії з предметами - основні

види діяльності дітей другого і третього року життя. Від занять ця діяльність дитини відрізняється тим, що виникає вона з ініціативи самого малюка. Гра займає велике місце в житті дитини: весь час, не зайняте сном, годуванням, заняттями, - малюк грає. Це його природний стан. Гра доставляє дитині багато радості, супроводжується позитивними емоціями: малюк дивується, радіє від отримання нової інформації, досягнення бажаного результату, спілкування з дорослими і однолітками. Гра - шлях дітей до пізнання навколишнього світу.

Дитина в грі знайомиться з властивостями предметів, при цьому багато "експериментує", проявляє ініціативу, творчість. Під час гри формуються увага, уява, пам'ять, мислення, розвиваються такі важливі якості, як активність, самостійність у вирішенні ігрових завдань. Саме в грі формуються перші позитивні стосунки з однолітками: інтерес до ігор інших дітей, бажання включитися в їхню гру, перші спільні ігри, а надалі - вміння рахуватися з інтересами однолітків.

Під час самостійної діяльності у дітей складаються позитивні стосунки і емоційно-ділові зв'язки з дорослими. Вони тягнуться до тих, хто з ними займається, грає; швидко переймають тон ставлення до них дорослого (увага, ласка, співчуття) і самі починають проявляти взаємні почуття. Вже на другому році життя діти дуже чуйно прислухаються до оцінки вихователем їх діяльності та орієнтуються на неї.

Для вихователя організація ігрової самостійної діяльності дітей є одним з найбільш складних розділів роботи, так як, з одного боку, він повинен, не пригнічуючи ініціативу дитини, вміло направляти її гру, з іншого - навчити малюка грати самостійно. Правильно організувати самостійну ігрову діяльність вихователь зможе лише в тому випадку, якщо він добре знає не тільки особливості психічного розвитку дитини того віку, з яким він працює, а й особливості розвитку дітей всієї групи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богиніч, Н. І. Богданець-Білокаленко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол. і спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. київміськради (КМДА), Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. - 3-є вид., доopr. та доп. - К. : Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. - 492 с.

2. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / автор. Колектив ; наук. керівник К. Л. Круті. - Запоріжжя : ТОВ "ЛІПС" ЛТД, 2011. - 188 с. - (Програми)

3. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку "Соняшник" / Л. В. Калуська. - Тернопіль: Мандрівець, 2014. - 144 с.

4. Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років "Дитина" / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудиківна; авт. кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богиніч, Н. І. Богданець-Білокаленко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол. і спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. київміськради (КМДА), Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. - 3-є вид., доopr. та доп. - К. : ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. - 400 с.

5. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Українське дошкільня" / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. - Тернопіль: Мандрівець, 2012. - 264 с.

О.М.Козлова,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін
Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних
працівників Черкаської обласної ради

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК ВЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ В ОСВІТНЬОМУ ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ

*Математика цікава тоді, коли живить
нашу винахідливість і здатність міркувати.*

Д. Поля

*Має значення тільки те знання,
яке використовується на практиці.*

Гордон Драйден

Сьогодні ми розуміємо: бути гарним професіоналом означає бути в постійному пошуку, зростанні, розвитку. Праця педагога відрізняється високою мобільністю, надзвичайною складністю, вимагає від нього глибоких та різнобічних наукових, професійних знань, умінь, навичок, що становлять основу професійної компетентності.

Професійна компетентність педагога є не лише сумою теоретичних знань та вмінь їх репродукувати у певному обсязі згідно з правилами, а й мотивом і засобом розвитку навичок практичних дій в інформаційному суспільстві. Можливість різнобічного розвитку учня пропонують саме сучасні методики навчання і новітні технічні здобутки. Широке й ефективне впровадження інноваційних методик і технологій у навчально-виховний процес сприяє підвищенню його якості, зацікавленості учнів і вчителів, є важливим етапом процесу реформування традиційної системи освіти в контексті глобалізації.

Сучасна загальноосвітня школа функціонує в особливих умовах, специфіку яких багато в чому визначає глобальний процес інформатизації суспільства, культури, освіти. Термін "медіа" (від лат. "Media" - засіб) використовується в сучасному світі як аналог поняття засобів масової інформації та комунікації, куди входять друк, малюнок, радіо, кінематограф, телебачення, відео, мультимедійні комп'ютерні системи, включаючи Інтернет. При цьому електронні медіа розглядаються як комплексний засіб освоєння людиною навколишнього світу (в його соціальних, моральних, психологічних, художніх, інтелектуальних аспектах).

Масштаби впливу Інтернет - технологій та медіа на різні сфери життя зростають з кожним днем. Це ставить нові завдання перед освітньою системою, вимагає від людини не тільки знання сучасних технічних пристроїв передачі інформації та вміння з ними працювати, але й певного рівня критичного мислення, навичок самостійної роботи, творчих здібностей і т. ін. Особливу цінність набуває здатність орієнтуватися в єдиному освітньому просторі та особистому інформаційному полі.

Інтернет - технології та електронні медіа мають великий освітній потенціал, при їх використанні значно змінюється роль учителя і учня, характер самого навчання, його методи і зміст, відбувається становлення інноваційної особистості XXI століття. Тому для вирішення цих питань лабораторією природничо-математичних дисциплін ОІПОП з 2013 року обрана проблема "Організація взаємодії вчителів природничо-математичних дисциплін в освітньому Інтернет - просторі як засобу професійного саморозвитку".

Серйозною проблемою системи освіти є недооцінка соціальної ролі інформаційних ресурсів суспільства. Незважаючи на численні дослідження в

даній області, ряд проблем залишається невирішеним. На сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти виявляються протиріччя: між існуючим соціальним запитом на орієнтацію в інформаційному світі випускників освітніх установ і недостатнім медіа оснащенням освітнього процесу; між необхідністю зміни змісту і методів навчання відповідно до умов сучасного інформаційного простору і неготовністю вчителів до даних перетворень; між очікуваною ефективністю навчально-виховного процесу завдяки медіа та відсутністю науково обґрунтованих засобів і способів їх застосування в освіті.

З метою подолання цих проблем для вчителів математики та методистів Р(М)МК нашої області був створений сайт "МАТЕМАТИЧНИЙ ЕВЕРЕСТ ЧЕРКАЩИНИ", який функціонує з початку 2013 року. Одна з його рубрик, а саме "Методична служба Р(М)МК" створена для презентування кожним районом (містом) проблеми та основних завдань Р(М)МО вчителів математики, структури методичної роботи, яка допомагає ефективно розв'язувати поставлені завдання, висвітлення цікавого досвіду тощо. Але, на жаль, такі матеріали розмістили лише Золотоніський, Уманський, Христинівський, Черкаський райони і м. Сміла. Що ж іншим заважає долучитися до спільної праці? Адже колективна співпраця дає можливість досягати кращих результатів у вирішенні різних проблем, відбувається процес взаємо- і самонавчання та професійного розвитку. А систематично поповнюючи свої сторінки новими матеріалами з досвіду роботи вчителів, висвітлюючи проведення методичних заходів різних форм тощо, ми маємо можливість презентувати успіхи і досягнення освітян вашого району та збагачувати власну скарбничку цікавих методичних форм та заходів.

Сайт містить також рубрики:

- Методична скринька
- Кращий досвід наших вчителів
- Сучасні освітні технології
- Проектуємо урок математики
- Позакласна робота
- Поглиблене вивчення математики
- Готуємось до олімпіади, конкурсів, ДПА, ЗНО,

які поповнюються матеріалами слухачів курсів підвищення кваліфікації вчителів математики (творчі залікові роботи).

З метою підвищення ефективності впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес загальноосвітніх навчальних закладів області у рамках обласної виставки "Освіта Черкащини - 2014" проводився конкурс на кращу серію цифрових ресурсів для навчально-методичного забезпечення навчально-виховної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. **Завданнями Конкурсу є:**

- виявлення творчих доробків педагогічних працівників з упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в організацію навчально-виховного процесу;

- поповнення "Колекції цифрових ресурсів" на Черкаському освітянському порталі;

- максимально повне забезпечення навчально-виховного процесу освітніх закладів області додатковими ресурсами - наочними засобами та інформаційними матеріалами;

- підвищення якості, доступності та конкурентоспроможності освітніх послуг у навчальних закладах області;

- створення умов для системного впровадження та активного використання інформаційно - комунікаційних технологій всіма учасниками освітньої галузі у власній педагогічній діяльності.

Вчителями математики було представлено 56 робіт з 21-го району. За результатами конкурсу відзначені:

Дипломом Департаменту освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації:

1. Лискова Світлана Миколаївна, учитель математики Золотоніської спеціалізованої школи № 2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Електронні тести з математики за новим державним стандартом для 5 класу".

2. Куделя Інна Степанівна, учитель математики Новодмитрівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Золотоніської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Графіки функцій та їх застосування до розв'язування рівнянь, нерівностей та їх систем".

3. Курінна Галина Василівна, учитель математики Корсунь-Шевченківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Корсунь-Шевченківської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Відсотки. Середнє арифметичне (Математика. 5 клас)".

4. Гулінська Наталія Олегівна, учитель математики Тальнівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Тальнівської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Комп'ютерні тести для поточного контролю навчальних досягнень учнів (математика, 5 клас)".

5. Гуць Лариса Григорівна, учитель математики Христинівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Христинівської районної ради.

6. Бондаренко Тетяна Володимирівна, Перебийніс Світлана Миколаївна, учителі математики Смілянської загальноосвітньої школи І - ІІІ ступенів №10 Смілянської міської ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Коло і круг - тіла обертання, 6 клас";

Грамотою ЧОПОПП:

1. Цимбал Тетяна Анатоліївна, учитель математики Орловецької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Городищенської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Квадратні корені і дійсні числа. Алгебра 8 клас".

2. Гергель Ольга Василівна, учитель математики Орловецької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Городищенської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Відсотки. Математика, 5 клас".

3. Білоконь Леся Михайлівна, учитель математики Смілянської загальноосвітньої школи І - ІІІ ступенів № 6 Смілянської міської ради, Білоконь Станіслав Васильович, учитель математики Смілянської загальноосвітньої школи І - ІІІ ступенів № 11 Смілянської міської ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Квадратні рівняння. Алгебра, 8 клас".

4. Галяс Сергій Степанович, учитель математики Углуватського навчально-виховного комплексу "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І - ІІІ ступенів" Христинівської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Електронний збірник завдань математика, 5 клас".

5. Лисиця Марія Іванівна, Прохорчук Тетяна Павлівна, Чумак Надія Іванівна, учителі математики

Смілянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І ступеня - гімназія" Смілянської міської ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Відношення і пропорції. 6 клас".

6. Левченко Валентина Феофанівна, учитель математики Буцької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Маньківської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Систематизація та узагальнення фактів і методів планіметрії. 10 клас. Профільний рівень".

7. Вольвач Станіслав Дмитрович, учитель математики Жовнинського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів" Чорнобаївської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Звичайні дробы, 5 клас".

Сертифікат ЧОПОПП отримали:

1. Перебийніс Світлана Миколаївна, учитель математики Смілянської загальноосвітньої школи І - ІІІ ступенів №10 Смілянської міської ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Геометрія, 9 клас".

2. Пономаренко Олена Валеріївна, учитель математики Вергунівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Черкаської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Паралельність площин. Геометрія. Академічний рівень, 10 клас".

3. Івлєва Олена Василівна, учитель математики Журжинецького навчально-виховного комплексу "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І - ІІІ ступенів" Лисянської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Комп'ютерні тести по темі "Ступінь"".

4. Кравченко Наталія Олексіївна, учитель математики Звенигородської загальноосвітньої школи - інтернат І-ІІІ ступенів Звенигородської районної ради; Онищенко Леся Олександрівна, учитель математики Звенигородської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Звенигородської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Електронний посібник з алгебри "Теорія ймовірності", 11 клас".

5. Косенко Вікторія Володимирівна, учитель математики Золотоніської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 6 Золотоніської міської ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Показникова функція. 11 клас".

6. Трепак Наталія Володимирівна, учитель математики Лисянської загальноосвітньої школи № 2 Лисянської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Елементи прикладної математики. Відсотки. 6 клас".

7. Солохова Світлана Анатоліївна, учитель математики Уманської загальноосвітньої школи І - ІІІ ступенів №4 Уманської міської ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Множення і ділення десяткових дробів. Математика, 5 клас".

8. Мельничук Людмила Миколаївна, учитель математики Ягубецької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Христинівської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Звичайні дробы".

9. Творча група учителів математики Тальнівського навчально-виховного комплексу "загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 - гімназія" Тальнівської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Математичний калейдоскоп. Педагогічний програмний засіб".

10. Чередниченко Людмила Володимирівна, учитель математики Тальнівського навчально-виховного комплексу "загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 - гімназія" Тальнівської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Ступінь. Площі та об'ємні фігури".

11. Музика Анна Іванівна, учитель математики Уманської загальноосвітньої школи І - ІІІ ступенів № 14 Уманської міської ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Повторення та систематизація навчального матеріалу".

12. Клішова Ольга Володимирівна, Салига Катерина Олексіївна, Островий Сергій Григорович, учителі математики Хмільнянського навчально-

виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів" Канівської районної ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Інтерактивний тренажер".

13. Дем'яненко Вікторія Михайлівна, учитель математики Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 10 Черкаської міської ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Натуральні числа і дії над ними. Геометричні фігури і величини".

14. Сахно Світлана Володимирівна, учитель математики Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 19 Черкаської міської ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Звичайні дробы".

15. Антонова Світлана В'ячеславівна, учитель математики Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів №32 Черкаської міської ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Розв'язування трикутників".

16. Бушина Інна Борисівна, методист Черкаського міського методичного кабінету установ освіти Черкаської міської ради, за серію цифрових ресурсів з теми "Електронний зошит з математики (інклюзивна форма навчання), 5 клас".

Однак частина робіт не відповідала вимогам конкурсу, зокрема:

- не дотримано добірку та обсяг матеріалу,
- не вказано електронні адреси мультфільмів,
- окремі гіперпосилання неактивні,
- є фактичні помилки, нечіткі умови у задачах та математичні помилки,
- розроблено лише один тип ресурсів для використання у підготовці до уроку та під час його проведення,
- відсутня або не розкриває суті змісту пояснювальна записка,
- серія не сформована окремими папками (до кожного ресурсу),
- розмір одного цифрового ресурсу не повинен перевищувати 200 Mb,
- не дотримано вимог до оформлення текстових матеріалів та презентацій "Microsoft Power Point".

Наступним важливим напрямком організації науково-методичної роботи у міжкурсовий період є проведення обласних семінарів та обласних творчих груп. Так, у 2013-2014 навчальному році відбулися:

- обласний семінар керівників районних, міських методичних об'єднань учителів математики з проблеми: "Формування математичної компетентності учнів у навчально-виховному процесі" (в Інтернет - режимі), з матеріалами обговорення даної проблеми можна ознайомитися на сайті "МАТЕМАТИЧНИЙ ЕВЕРЕСТ ЧЕРКАЩИНИ";

- " обласний семінар методистів міських, районних методичних кабінетів, які відповідають за викладання предметів природничо-математичного циклу, з проблеми "Розвиток професійної компетентності вчителя через систему методичної роботи";

- " засідання творчої групи методистів міських, районних методичних кабінетів, які відповідають за предмети природничо-математичного циклу з проблеми "Оцінювання та самооцінювання якості методичної роботи з учителями природничо-математичного циклу на рівні району";

- " настановне засідання і вебінар творчої групи учителів математики та інформатики з проблеми "Використання хмарних технологій в розробці навчально-пізнавальних проектів (Технологія Web - квест)";

- " засідання обласної творчої групи вчителів математики з проблеми "Дидактичне забезпечення поглибленого вивчення математики". Учасники групи вже підготували навчально-методичний посібник "Дидактичні матеріали з алгебри для 8 класу з поглибленим вивченням математики", який був схвалений вченою радою ЧОІПОПП.

У січні-лютому 2014 року на Черкаському освітянському порталі (сайті Черкаського ОІПОПП)

проведено обласну науково-практичну Інтернет-конференцію "Досвід дослідження актуальних проблем викладання математики у сучасній школі".

Мета Інтернет-конференції - узагальнення досвіду дослідження актуальних проблем викладання математики; представлення інноваційних та сучасних технологій навчання математики у сучасній школі; презентація ефективних шляхів використання інформаційно-комунікаційних технологій в організації викладання математики.

Для обговорення теми було запропоновано наступні питання:

1. Актуальні проблеми викладання математики в контексті нормативних документів.
2. Досвід використання інноваційних педагогічних технологій навчання математики в практиці.
3. Досвід організації дослідницької діяльності учнів у процесі вивчення математики.
4. Сучасні технології методичного супроводу навчання математики в сучасній школі.
5. Шляхи використання ІКТ та потенційних можливостей мережі Інтернет у професійному саморозвитку учителів математики.

У конференції взяла участь понад 80 вчителів області. Матеріали 45-ти учасників було включено до збірки статей, з якими можна ознайомитися на сайті. Зокрема, за матеріалами можна зазначити наступне:

- Збільшення активних методів навчання підвищують участь кожного учня та його інтерес до діяльності, що робить сучасний навчальний процес більш ефективним.

- Однією з проблем сучасної освіти є розвиток творчих здібностей учнів. Дослідницька діяльність є однією з форм творчої діяльності. Розвиток особистості учня, його інтелекту, почуттів, волі здійснюється лише в активній діяльності.

- Здатність учнів до творчої (а значить, і до дослідницької) діяльності ефективно розвивається в процесі правильно організованої діяльності під керівництвом вчителя.

- Творча діяльність учня здійснюється на основі самоорганізації, здатності самостійно планувати свою діяльність, здійснювати самоконтроль, опанування навичками спостереження, експериментування, зіставлення і узагальнення фактів, вміння робити висновки т.д.

Необхідно створювати умови, що сприяють виникненню в учнів пізнавальної потреби у набутті знань, в оволодінні способами їх використання та впливу на формування умінь і навичок творчої діяльності.

До рис творчої діяльності особистості можна віднести логічне мислення, почуття новизни, цілеспрямованість дій, здатність розглядати явища і процеси з нестандартних точок зору і т.д.

Учитель повинен виступати вмілим організатором систематичної самостійної пошукової діяльності учнів з отримання знань, придбання умінь і навичок і засвоєння способів розумової діяльності.

Розвиваюча функція дослідницької діяльності з математики полягає в тому, що в процесі її виконання відбувається засвоєння методів і стилю мислення, властивих математиці, виховання усвідомленого ставлення до свого досвіду, формування рис творчої діяльності і пізнавального інтересу до різних аспектів математики.

Беручи участь в навчальному дослідженні, учні навчаються математичної діяльності, бо безпосередньо виконують цю діяльність. Навчальні дослідження створюють свого роду платформу для активної розумової діяльності учнів. У такому випадку важлива не тільки робота учнів, але і те, яким чином вона виконується.

Навчальне дослідження як метод навчання математики не тільки формує, розвиває мислення учнів, а й сприяє формуванню вищого типу мислення - творчого мислення.

Основною формою підвищення кваліфікації вчителів була і залишається курсова підготовка, яка

проводиться за очною, очно - дистанційною та очно - заочною формами навчання. Однак, якщо план замовлень на очні курси райони в цілому і виконують, то очно-дистанційна форма курсів підвищення кваліфікації вчителів незаслужено недооцінюється вчителями і методичними службами району, хоча ця нова форма проведення курсів має свої переваги і більш прийнятна для певних категорій педагогічних працівників. Так, у I півріччі 2014 року було проведено три потоки курсів вищезгаданої форми (організаційно-настановна сесія), на які за планом замовлень мали прибути всього 88 вчителів математики, а фактично перебувають на навчанні 58 осіб.

№	Учителі математики I і вищої категорії (недовиконання замовлення)	
1.	м. Сміла	-3
2.	м. Умань	-2
3.	м. Черкаси	-1
4.	Городищенський	-2
5.	Звенигородський	-3
6.	Золотоніський	-1
7.	Кам'янський	-1
8.	Канівський	-2
9.	Катеринопільський	-3
10.	К.-Шевченківський	-2
11.	Маньківський	-1
12.	Монастирищенський	-1
13.	Уманський	-2
14.	Шполянський	-5

Слід розуміти, що очно-дистанційна форма підвищення кваліфікації припускає оптимальне поєднання переваг очного і дистанційного навчання та надає можливість:

- значно збільшити тривалість підвищення кваліфікації без відриву слухачів від виконання професійних обов'язків;
- підвищити рівень та якість самостійної роботи слухачів;

- розвивати інформаційну культуру слухачів на базі широкого застосування у навчанні сучасних інформаційних, комп'ютерних та телекомунікаційних технологій.

Навчально-методичне забезпечення викладання математики є ще одним пріоритетним напрямком роботи обласних творчих динамічних груп, які створюють навчально-методичні посібники та дидактичні матеріали для сучасної загальноосвітньої школи. Так, група у складі Бузько В.Д., Бузько Л.П. (учителі Смілянської спеціалізованої школи I - III ступенів №12 Смілянської міської ради), Крикун Н.М. (учитель Смілянської загальноосвітньої школи I - III ступенів №7 Смілянської міської ради), Козлова О.М., методист ЧОІПОПП, створили:

- збірники самостійних і контрольних робіт з алгебри і початків аналізу та геометрії для 10 та 11 класів, які навчаються на академічному і профільному рівнях (4 книжки). Посібники призначені для поточного і тематичного контролю навчальних досягнень учнів і містять самостійні та контрольні роботи тестової форми чотирьох рівнів складності, що охоплюють усі теми відповідного курсу;

- серію навчальних посібників "Бліц-контроль" для 6-9 класів (7 посібників), які призначені для

поточного контролю навчальних досягнень учнів і містять самостійні роботи, що охоплюють усі теми відповідного курсу.

- "Робочий зошит з математики для учнів 5 класу (за новою програмою)". Цей зошит із друкованою основою складений відповідно до чинної програми з математики. Він містить основні означення, правила, алгоритми, завдання на відтворення і закріплення знань учнів, а також творчі завдання та практичні роботи. Протягом навчання та використання цього зошита учня супроводжують улюблені герої казок та мультфільмів, що сприяє збудженню та підтримці інтересу до навчання.
- Навчальний посібник "Збірник контрольних та самостійних робіт з алгебри для 8 класу з поглибленим вивченням математики".

А групою вчителів у складі Бузенко С.А., Лукьященко В.В. (учителі Золотоніської загальноосвітньої школи III ступенів №3 Золотоніської міської ради) і Козлової О.М. підготовлений навчальний посібник "Алгебра 8 клас. Збірник самостійних і контрольних робіт для класів з поглибленим вивченням математики".

Таким чином, висвітлені досягнення і зазначені проблеми орієнтують нас на необхідність розвитку професійної компетентності вчителів через систему різноманітних форм і засобів діяльності. А індикаторами якості науково-методичного супроводу підвищення кваліфікації педагогів мають бути:

- готовність педагогічних кадрів до інноваційних змін, здатність відповідати викликам часу;
- налаштованість фахівців на саморозвиток і навчання впродовж життя;
- здатність педагогів прогнозувати результати своєї діяльності, моделювати навчально-виховний процес на основі досягнень сучасної педагогічної науки і практики;
- спрямованість науково-методичного супроводу на ефективне використання нових технологій навчання, створення інформаційного простору та науково-методичного супроводу навчання на основних індивідуальних освітніх траєкторіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392) [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Міністерства освіти і науки України. - Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.
2. Квадріціус Л.В. Професійна самоосвіта вчителя / Л.В. Квадріціус // Управління школою. - 2006. - №13. - С.35-38.
3. Лист МОН України від 24.05.13 № 1/9-368 "Про організацію навчально-виховного процесу у 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі" [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Міністерства освіти і науки України. - Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.
4. Математика. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (затверджена наказом МОНмолодьспорту України від 06.06.2012 р. № 664 "Про затвердження навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня") [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Міністерства освіти і науки України. - Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.
5. Наказ МОН України № 664 від 29.05.2014 "Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. №409" [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Міністерства освіти і науки України. - Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.
6. Наказ МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409 "Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня" (зі змінами) [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Міністерства освіти і науки України. - Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.
7. Ситник О.П. Професійна компетентність вчителя / О.П. Ситник // Управління школою. - 2006. - №14. - С.2-9

М.А. Новосельський,

методист фізики Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИКИ ТА АСТРОНОМІЇ

Навчання буде успішним тоді, коли воно буде цікавим.

А. Ейнштейн

Підвищення якості шкільної освіти - вимога, яку диктує нам сучасність. Навчання фізики та астрономії в сучасній школі є основою для формування в учнів сучасного наукового світогляду, розуміння значення основних фізичних та астрономічних понять і законів для вирішення практичних потреб суспільства та створення новітніх технологій, розвитку інтелектуальних здібностей і пізнавальних інтересів школярів.

Особливістю реалізації нового змісту фізичної освіти відповідно до Державного стандарту є те, що його побудова базується на двох концептах.

- в основній школі (7-9 класи) вивчається логічно завершений базовий курс фізики, який закладає основи фізичних знань;
- у старшій школі вивчення фізики відбувається залежно від обраного профілю навчання.

Курс фізики основної школи продовжує формування, уточнення і розвиток фундаментальних природничо-наукових понять, вивчених в пропедевтичному курсі природознавства. Фізика в основній школі вивчається на рівні ознайомлення з фізичними явищами, поняттями і законами, які дають змогу пояснити перебіг найбільш поширених процесів у навколишньому світі, ознайомити учнів з фізичними основами сучасного виробництва, техніки і технологій.

Особливістю фізики як шкільного навчального предмета є його спрямованість на застосування знань, умінь та навичок у сучасному житті. Результатом навчання зі шкільного курсу фізики має бути не тільки сума знань з предмета, а й достатньо сформований рівень компетентності учня за умов сучасного світу техніки та інформаційних технологій. Тому складовими навчальних досягнень учнів є не лише рівні володіння навчальною інформацією та її відтворення, а й уміння і навички знаходити потрібну інформацію, аналізувати її та застосовувати у стандартних і нестандартних ситуаціях у межах програмних вимог до результатів навчання. Це підтверджують результати моніторингових досліджень.

Тому при викладанні фізики вчителі повинні звернути увагу на формування в учнів таких вмінь:

- встановлювати зв'язок між явищами навколишнього світу на основі знання законів фізики та фундаментальних фізичних експериментів;
- застосовувати основні закони, правила, поняття та принципи, що вивчаються в курсі фізики середньої загальноосвітньої школи;
- вивчати загальні риси і суттєві відмінності змісту фізичних явищ та процесів, межі застосування фізичних законів;
- використовувати теоретичні знання для розв'язування задач різних типів (якісних,

розрахункових, графічних, експериментальних, комбінованих тощо);

- складати план практичних дій щодо виконання експерименту, користуватися вимірювальними приладами, обладнанням, обробляти результати дослідження, робити висновки щодо отриманих результатів;

- пояснювати принцип дії простих пристроїв, механізмів і вимірювальних приладів з фізичного погляду;

- аналізувати графіки залежностей між фізичними величинами, робити висновки;

- правильно визначати та використовувати одиниці фізичних величин.

При підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів учителям потрібно пожвавити роботу з навчання школярів виконувати тестові завдання різних форм і різного ступеня складності, широко практикувати тестування як навчальний прийом та форму перевірки знань, умінь і навичок школярів. Моніторингові дослідження, які проводились в 2013/2014 навчальному році обласним центром моніторингу серед учнів 10-их класів, підтверджують необхідність системної роботи з тестовими завданнями упродовж навчального процесу.

Курс фізики тісно пов'язаний з математикою, оскільки в процесі дослідження структури і властивостей матерії, фізичних явищ та їх взаємозв'язків у фізиці поряд з експериментальним методом широко використовується метод математичного моделювання. Основною ідеєю методу математичного моделювання під час вивчення фізичних явищ є створення та дослідження математичних моделей цих явищ. Оволодіння даним методом насамперед передбачає розуміння школярами взаємозв'язку між математикою і фізикою та, звичайно ж, наявність відповідних знань та вмінь з математики. Практика шкільного навчання має віддзеркалювати єдність фізики й математики в процесі узгодженого їх викладання. Наприклад, проведення уроків-досліджень. Цей тип нетрадиційних уроків дозволяє підвищити пізнавальну активність учнів, дати їм відчуття радості відкриття, побувати в ролі дослідників - теоретиків чи експериментаторів. Більшість з таких уроків спираються на використання інтерактивних форм навчання, на групові форми роботи. Це виховує вміння працювати в колективі, але потребує від учителя дуже ретельної підготовки. У кожній групі повинен бути сильний і комунікативний учень, який зміг би організувати підготовку групи до уроку й участь дітей у ньому.

Сформувати інтерес учнів до фізики, який сприяв би їхній навчально-пізнавальній діяльності, педагоги намагаються різними способами: зміною

структури змісту предмета, удосконаленням методики його викладу, удосконаленням фізичного шкільного експерименту, застосуванням нестандартних форм і методів в організації уроку, залученням учнів до позаурочної роботи з фізики. На це спрямована творча майстерня для учителів фізики "Викладання фізики з елементами інформаційно-комунікаційної технології" Совгири С.М., учителя фізики Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів №33 ім. В. Симоненка Черкаської міської ради. Її мета - формування професійних компетенцій вчителів для впровадження ІКТ при вивченні фізики задля оптимізації навчального процесу, творчої самореалізації особистості, розвитку активності та самостійності учнів. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології значно підвищують ефективність навчального процесу на основі його індивідуалізації та інтенсифікації, урізноманітнюють форми контролю знань, унаочнюють викладання навчального матеріалу, демонструють лабораторні роботи, досліди, експеримент.

Хочемо зауважити, що є певні труднощі у роботі із обдарованими дітьми сільської місцевості. Учитель прагне забезпечити підготовку здібних учнів, які б могли на рівні міських шкіл брати участь у конкурсах, навчатись на курсах, успішно складати зовнішнє незалежне оцінювання.

Оволодіння учнями навичками експериментальної діяльності в основній школі спрямоване на використання набутих знань у практичній діяльності, формування пізнавальних інтересів, розвиток їхніх творчих здібностей, зацікавленості до вибору майбутньої професії, пов'язаної з фізикою.

Учні загальноосвітніх навчальних закладів області беруть активну участь у предметних олімпіадах, інтернет-олімпіадах, конкурсах-захисті учнівських науково-дослідницьких робіт Малої академії наук, Міжнародного природничого конкурсу "Левеня".

У цьому навчальному році варто звернути увагу на організацію допрофільного навчання учнів 9-х класів та профільного навчання учнів старшої школи, адже саме старша школа покликана створювати умови для підготовки молоді до виконання своїх соціальних функцій - трудових, суспільних, а також до подальшого продовження освіти.

При організації допрофільного навчання має враховуватися як розвиток пізнавального інтересу до вивчення предмета, так і усвідомлений вибір спрямованості подальшої освіти та професійної діяльності. Допрофільна підготовка у процесі навчання фізики в основній школі здійснюється за допомогою курсів за вибором різної спрямованості, факультативних занять, засідань гуртків і секцій, проведення екскурсій тощо.

Метою запровадження допрофільної підготовки є ознайомлення учнів із світом сучасних професій, розширення їхніх знань зі шкільних предметів, орієнтація на правильний вибір профілю навчання в старшій школі тощо. Впровадження у старшій школі профільних курсів за вибором або факультативів спрямоване на створення умов для орієнтації школярів з метою індивідуалізації навчання та соціалізацію, підготовки до усвідомленого й відповідального вибору сфери майбутньої професійної діяльності.

В умовах профілізації та диференціації старшої школи істотно зростає роль основної школи, що створює базу для подальшої загальної

та професійної освіти. Саме на цьому етапі навчання фізики учні повинні з'ясувати сутність основних фізичних понять і законів, оволодіти науковою термінологією, розвивати експериментальні вміння, опанувати алгоритми розв'язування фізичних задач.

Як зазначається в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, одним з пріоритетів розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційних технологій, які розширюють можливості учнів щодо якісного формування системи знань, умінь і навичок, їх застосування у практичній діяльності, сприяють розвитку інтелектуальних здібностей до самонавчання, створюють сприятливі умови для навчальної діяльності учнів і вчителя.

Сучасний учитель займається різними видами професійної діяльності: викладацькою, вивочною, науковою, методичною, управлінською. Залежно від того або іншого виду діяльності існують різні можливості використовувати комп'ютерні або інформаційні технології, що дають можливість отримувати, передавати, систематизувати, обробляти інформацію, а також здійснювати комунікацію між колегами, учнями та їх батьками.

Із збільшенням кількості комп'ютерів в школах зростає їх роль як ефективного засобу підвищення результативності навчання при застосуванні їх як нового засобу навчання. При цьому комп'ютер може бути використаний і для автоматизації робочого місця вчителя як засіб навчання тих, хто вчиться. Його застосування дозволяє підвищити інтелектуальний рівень учнів і полегшує вирішення практичних задач.

На допомогу вчителю фізики, астрономії для організації занять за допомогою комп'ютера сьогодні випускається безліч навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки, інтернет. **Виділимо основні напрями застосування комп'ютерної техніки на уроках фізики і астрономії:**

- мультимедійний супровід пояснення нового матеріалу (презентації, аудіо-, відеозаписи реальних лекцій, навчальні відеоролики, комп'ютерні моделі фізичних експериментів);
- інтерактивне навчання в індивідуальному режимі;
- проведення комп'ютерних лабораторних робіт;
- підготовка друкованих роздаткових матеріалів (контрольні, самостійні роботи, дидактичні картки для індивідуальної роботи);
- обробка учнями експериментальних даних (побудова таблиць, графіків, створення звітів);
- контроль рівня знань з використанням тестових завдань;
- використання на уроках і при підготовці до них інтернет-ресурсів.

Використання нових методик - засіб підтримати зацікавлення предметом. Учителі-предметники можуть під час проведення уроків використати мультимедійні засоби. Подібні уроки дозволяють підвищити інтерес до вивчення предметів природничо-математичного циклу, активізувати їх пізнавальну діяльність, сприяють формуванню наукового світогляду.

Добре відомо, що курс фізики середньої школи включає розділи, вивчення і розуміння яких вимагає розвиненого образного мислення, уміння аналізувати, порівнювати. Насамперед мова йде про такі розділи, як "Молекулярна фізика", деякі

розділи "Електродинаміки", "Ядерна фізика", "Оптика" і ін. Багато явищ в умовах шкільного фізичного кабінету не можуть бути продемонстровані. Наприклад, явища мікросвіту, або процеси, що швидко протікають, або досліди із приладами, відсутніми в кабінеті. В результаті учні зазнають труднощі їхнього вивчення, оскільки не в змозі їх уявити. У таких ситуаціях на допомогу учневі приходять сучасні технічні засоби навчання й у першу чергу персональний комп'ютер.

Реформування шкільної освіти має на меті зробити її більш якісною шляхом забезпечення широких можливостей для розвитку, навчання та виховання творчої особистості, в результаті яких вона буде підготовлена до активного, самостійного життя в суспільстві. Таке складне завдання можна вирішити шляхом використання інноваційних технологій навчання, серед яких чільне місце займають мультимедійні технології. Вони відкривають нові, ще недостатньо досліджені можливості вдосконалення навчальної діяльності.

Отже, на сучасному етапі розвитку шкільної освіти проблема застосування комп'ютерних технологій на уроках фізики набуває дуже великого значення. Комп'ютер з мультимедіа в руках учителя стає дуже ефективним технічним засобом навчання, тобто працює в інтерактивному режимі.

Все це дозволяє: вивести сучасний урок на якісно новий рівень; підвищувати статус вчителя; впроваджувати в навчальний процес інформаційні технології; розширювати можливості ілюстративного супроводу уроку; використовувати різні форми навчання та види діяльності в межах одного уроку; ефективно організувати контроль знань, вмінь та навичок учнів; полегшувати та вдосконалювати розробку творчих робіт, проектів, рефератів.

Ефективність процесу викладання фізики визначається багатьма факторами, але головна роль належить вчителю, основне завдання якого - виховати особистість, яка активно мислить. Від майстерності вчителя значною мірою залежить, чи зможе учень знайти творчий підхід до вивчення матеріалу та до будь-якої діяльності взагалі.

Астрономія

Курс астрономії у шкільній програмі покликаний показати розвиток уявлень про будову Всесвіту як один з найважливіших аспектів тривалого і складного шляху пізнання людством навколишньої природи і свого місця в ній, сприяти формуванню сучасної наукової картини світу.

Проте основою шкільного курсу астрономії має бути не лише ознайомлення учнів з явищами і процесами нашого Всесвіту в цілому і місця людини в ньому, а й популяризація астрономії як науки - науки минулого, теперішнього та майбутнього, яка сприяє розвитку інших наук; галузь знань, розвиток якої потрібно підтримувати інтелектуальним потенціалом підростаючих поколінь. У розкритті змісту предмета має бути осмислена думка, що астроном - це професія, яка потрібна для розвитку країни в космічній сфері й не тільки.

Організуючи навчально-виховний процес при вивченні шкільного курсу астрономії, необхідно використовувати різні методи, зокрема словесні (лекція, розповідь, бесіда тощо), наочні (застосування приладів і моделей, аудіовізуальних засобів навчання) та практичні заняття (вправи, спостереження).

Практична частина програми та розв'язування задач є обов'язковими і нерозривними її складовими. Практичні роботи,

що їх включено до програми, мають для курсу астрономії таке саме важливе значення, як і лабораторні роботи в курсах інших природничих наук. **Уміння, сформовані під час виконання практичних робіт, дають змогу учневі:**

- застосовувати на практиці різні астрономічні методи;
- опанувати елементи проведення науково-дослідної роботи;
- співвідносити результати практичної діяльності з теорією;
- використовувати на практиці міжпредметні зв'язки.

Запропонований в програмі з астрономії для профільного навчання перелік практичних робіт є орієнтовним, учитель може змінювати його відповідно до матеріальної бази школи. Головне, щоб зміст робіт всебічно і глибоко охоплював відповідні питання шкільної програми, сприяв розширенню і уточненню наукових понять і означень, ознайомлював учнів зі способами простого одержання оцінок різних характеристик світил.

Перші уроки практичної астрономії у школі учні отримують під час вивчення курсу природознавства, фізики, астрономії.

Вивчення астрономії у школах і позашкільних установах є не тільки ефективний засіб формування мотивації учнів до вивчення природничих дисциплін, але й чудовий майданчик для проведення спостережень та дослідницької роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти" від 23 листопада 2011 р. № 1392. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p>
2. Фізика 7-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. (затверджена наказом МОНмолодьспорту від 06.06.2012 р. № 664 "Про затвердження навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня") [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/
3. Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України "Про затвердження Правил безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів" від 16.07.2012 року № 992 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1332-12>
4. Лист МОНмолодьспорту "Безпечно проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів" № 1/9-72 від 01.02.2012. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCMQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mon.gov.ua%2Fimages%2Ffiles%2F0newssj%2F02%2F2%2F2.doc&ei=dnyQU_iuHYrj4QTPy4HAAg&usq=AFQjCNHUBq16EGcsPq_7NfP2_lynzl_FA&bvm=bv.68445247,d.bGE
5. Ворожейкіна О.М. 100 цікавих ідей для проведення уроку / О.М. Ворожейкіна. - Х.: Основа. - 2011. - 288 с.
6. Наволокова Н.П. Енциклопедія педагогічних технологій / Н.П. Наволокова. - Х.: Основа. - 2011. - 176 с.
7. Совгира С.М. Використання ІКТ на уроках фізики. // Фізика в школах України. - Х.: Основа. - 2010. - №18. - 40 с.

Л.І.Гейко,

методист хімії Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ХІМІЇ У НОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Освітня галузь "Природознавство" формує в учнів базову (ключову) природничо-наукову компетентність і предметні компетентності відповідно до змістових складників (компонентів) освітньої галузі. Ключова природничо-наукова компетентність формується як здатність і готовність учнів до використання особистісно значущої системи знань і методології природничих наук для пояснення явищ природи, розуміння сучасної природничо-наукової картини світу як образу природи й адекватного ставлення до неї. Предметні компетентності спрямовані на опанування учнями фундаментальних ідей і принципів, наукового типу мислення, усвідомлення ними способів діяльності й ціннісних орієнтацій, що дають змогу зрозуміти закономірності перебігу природних явищ, наукові основи сучасного виробництва, техніки і технологій, виробити навички безпечного життя в сучасному високотехнологічному суспільстві й цивілізованій взаємодії з природним середовищем.

"Державна цільова програма підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року", затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 № 561, поставила за мету для освітньої галузі "Природознавство" розробку механізму стійкого інноваційного розвитку природничої освіти та його застосування у шкільній практиці.

Найважливішою складовою педагогічного процесу стає особистісно-орієнтована взаємодія учителя з учнем. Зміст освіти збагачується новими процесуальними вміннями, розвитком здібностей, оперуванням інформацією, творчим вирішенням проблем науки. У соціально-психологічному плані основні тенденції вдосконалення освітніх технологій характеризуються переходом від навчання, як функції запам'ятовування, до навчання як процесу розумового розвитку, що дозволяє використовувати засвоєне.

Хімія як навчальний предмет сучасної школи поряд з іншими предметами, формує особу учнів. В перелік основних завдань курсу хімії в школі входить засвоєння основ хімічної науки, розвиток пізнавальної і розумової діяльності учнів, формування спеціальних умінь і навичок, політехнічна підготовка і профорієнтація на хімічні спеціальності, формування наукового світогляду і природничо-наукової картини світу в свідомості учнів, здійснення етичного, екологічного, естетичного виховання. Впродовж вивчення хімії в учнів формується розуміння хімічних фактів, понять, законів, теорій, опанування навичок розрахунків за формулами і рівняннями хімічних реакцій; засвоєння знань про наукові принципи хімічного виробництва, вживання хімії в різних галузях промисловості, в сільському господарстві, на транспорті, у військовій справі і в побуті; надаються навички виміру, обчислення, роботи з хімічними реактивами, посудом і приладами; усвідомлюється роль хімії в суспільстві; надається хімічна підготовка, необхідна для здобування професійної освіти. Профорієнтація на хімічні спеціальності передбачає ознайомлення з науковими основами хімічного виробництва і найважливішими напрямками хімізації народного господарства, що знаходить відображення у конкретних завданнях освіти:

- розкриття наукової основи і принципів хімічних виробництв з врахуванням їх специфіки;
- формування системи технологічних понять, уявлень про вживання речовин і матеріалів в побуті, в народному господарстві;

- ознайомлення з конкретними хімічними виробництвами;

- встановлення взаємозв'язків науки, виробництва і суспільства, сприяння подоланню хемофобії;

- здійснення орієнтації учнів на хімічні спеціалізації.

Навчально-пізнавальна діяльність з хімії включає багато важливих дій, наприклад, здійснення хімічного експерименту, аналіз і синтез речовин, оперування символікою і графікою, евристичне використання можливостей періодичної системи, рішення хімічних завдань і інші. Відомо, що вчення веде за собою розвиток. Накопичення фонду знань і розвиток інтелектуальних умінь - активний психологічний процес, в якому беруть участь пам'ять і мислення. Найбільш активний їх розвиток здійснюється в процесі продуктивної пізнавальної діяльності, особливо в умовах проблемного навчання, під час якого учні активно включаються в самостійний пошук знань. У процесі вивчення хімії учні постійно переконуються, що вивчені закономірності перебігу хімічних реакцій лежать в основі управління ними у виробничих і лабораторних умовах. Поступово хімія постає перед ними як наука, що пояснює світ та перетворює його в ході людської практики. Перетворення знань в переконання, пошук шляхів процесу - важливе навчально-виховне завдання вивчення хімії.

У 2014-2015 навчальному році навчання хімії у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

- 7 - 9 класи - Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-11 класи. - К.: Ірпіль: Перун, 2005;

- 8 - 9 класи з поглибленим вивченням хімії - Програма для 8-9 класів з поглибленим вивченням хімії (Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. - К.: Вікторія, 2009).

- 10 - 11 класи - Хімія. Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення. 10-11 класи. - Тернопіль: Мандрівець, 2011.

Розподіл годин у програмах орієнтовний. Учителю може аргументовано вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах окремої теми. Розподіл навчальних годин у межах тем здійснюється безпосередньо вчителем. Для тематичного оцінювання, а також для повторення, узагальнення, аналізу та коригування знань учнів можуть використовуватися резервні години.

Оскільки навчальні заклади можуть збільшувати кількість годин на вивчення предметів інваріантної складової за рахунок годин варіативної складової (лист МОНмолодьспорту від 29.04.11№1/9-325) рекомендуємо в 10 класах академічного рівня виділити на вивчення хімії 2 години, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми академічного рівня (детальніше див. інструктивно-методичні рекомендації на 2012-2013н.р.).

Навчальні заклади можуть виділяти години варіативної складової на запровадження курсів за вибором, факультативів, індивідуальних та групових занять згідно з переліком програм факультативів та курсів за вибором з хімії, рекомендованих Міністерством для використання у загальноосвітніх навчальних закладах, розміщених у відповідних збірниках:

- Навчальні програми курсів за вибором та факультативів з хімії: Варіативна складова Типових навчальних планів. 5-12 класи / Упор.: О.А.Дубовик, С.С.Фіцайло. - Тернопіль: Мандрівець, 2010. - 272с.;

- Навчальні програми курсів за вибором та факультативів з хімії: Варіативна складова Типових навчальних планів. 8-11 класи / Упор.: Г.Дубовецька, Ю.Каліночка. - Тернопіль: Мандрівець, 2010. - 100с.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонується їхнє вивчення, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин, виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи. Окремі розділи, запропонованих у збірниках програм, можуть вивчатися як самостійні курси за вибором. Навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

Під час проведення занять у кабінеті хімії особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах "Безпечно проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів" (лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 № 1/9-72).

Навчальною програмою з хімії передбачено використання у навчально-виховному процесі реактивів, які визначено як прекурсори. З переліку прекурсорів (постанова Кабінету Міністрів України від 06 травня 2000р. "Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів"), використання яких потребує ліцензування, у процесі навчання хімії у 7-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів використовуються: калій перманганат, сульфатна кислота, хлоридна кислота, толуен (в 11 класах з поглибленим вивченням хімії).

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 5 січня 2011 № 4 "Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 № 770 і від 10 жовтня 2007 № 1203" речовини, що містять не менш як 45% таких прекурсорів, як сульфатна кислота, та 15% таких прекурсорів, як хлоридна кислота, підлягають тим же заходам контролю, що і прекурсори. Концентрація цих речовин визначається, виходячи з масової частки речовини в складі суміші (розчину).

З огляду на зазначене, рекомендуємо зберігати сульфатну та хлоридну кислоти у вигляді їхніх водних розчинів з масовими частками менше 45% і 15% відповідно та замінити дослід добування кисню з калій перманганату на добування даного газу каталітичним розкладом гідроген пероксиду.

Водночас звертаємо увагу на необхідність своєчасної утилізації відпрацьованих реактивів, дотримуючись правил їхньої нейтралізації та безпечної утилізації.

З інших питань слід керуватися і методичними рекомендаціями Міністерства освіти і науки України попередніх років.

Просимо взяти до уваги, що згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, який впроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року. Вивчення хімії за програмою, розробленою до нового державного стандарту, розпочнеться у 2015/2016 навчальному році.

Робота лабораторії природничо-математичних дисциплін у 2013-2014 навчальному році була направлена на реалізацію проблеми щодо організації взаємодії вчителів природничо-математичних дисциплін в освітньому інтернет-просторі як засобу професійного саморозвитку. Протягом навчального року були організовані відповідні заходи, а саме: інтернет-семинар

(травень 2014 року) для вчителів хімії та методистів районних, міських методичних кабінетів, які відповідають за викладання хімії з проблеми "Шляхи вдосконалення методики сучасного уроку в умовах підвищення якості хімічної освіти" (подано 52 роботи, із них відібрано 25, за які вчителі отримали сертифікати). Кращі матеріали інтернет заходу розміщені на сайті Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників та виданий навчально-методичний посібник "Шляхи підвищення якості хімічної освіти: вдосконалення сучасного уроку". Матеріали посібника спрямовані на обмін досвідом та аналіз основних тенденцій щодо забезпечення підвищення якості хімічної освіти. Автори розкрили своє бачення удосконалення методики проведення сучасного уроку з упровадженням ефективних форм і методів навчання, які сприяють популяризації хімічних знань, розвитку інтересу учнів до сучасної хімічної науки. Статті вчителів можуть бути використані у практичній діяльності на уроках та в позаурочний час.

Аналізуючи надіслані роботи, хочеться висловити зауваження - розпочинати писати статтю потрібно з вивчення вимог до матеріалів (шрифт, його розмір, інтервал). На початку роботи вказується прізвище, ім'я, по-батькові автора та повна назва навчального закладу, коротка анотація (2-4 речення). Далі йде назва, що відрізняється від зазначених напрямків семінару. В кінці роботи - в алфавітному порядку джерела інформації.

У березні 2014 року в рамках обласної виставки "Освіта Черкащини - 2014" проведено конкурс на кращу серію цифрових ресурсів. Було подано лише 11 робіт.

Відповідно до вимог конкурсних матеріалів за оформленням і змістом цифрових ресурсів, кожна подана робота мала відповідні недоліки. Найбільше зауважень: не відповідає вимогам конкурсу, неправильно збережені матеріали (неможливість проглянути), наявність фактичних помилок, матеріали не є серією цифрових ресурсів (представлена одна презентація).

За підсумками конкурсу визначені переможці, цифрові ресурси яких виставлені на Черкаському освітянському порталі у розділі "Колекція цифрових ресурсів": **Смаглюкова Олена Іванівна**, учитель хімії Золотоніської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 3 Золотоніської міської ради, за серією цифрових ресурсів з теми "Металічні елементи та їх сполуки", (міні-підручник). Хімія, 10 клас (Диплом Департаменту освіти і науки Черкаської облдержадміністрації); **Гречин Ольга Петрівна**, учитель хімії Уманської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Уманської міської ради, цифрові ресурси з теми "Історія розвитку хімічних знань. Хімія, 7 клас" (Грамота Черкаського ОІПОП); **Клименко Олена Олексіївна**, вчитель хімії та біології Грушківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Кам'янської районної ради, за серією цифрових ресурсів з теми "Роль хімії в житті суспільства". Хімія, 11 клас та **Бондаренко Галина Олександрівна**, учитель хімії Сатанівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Монастирищенської районної ради, за серією цифрових ресурсів з теми "Металічні елементи та їх сполуки. Хімія, 10 клас" (нагороджені сертифікатами).

15-17 квітня 2014 року на базі Черкаського ОІПОП відбулася обласна виставка "Освіта Черкащини - 2014". Предмет "Хімія" представили 25 робіт із 4 міст і 12 районів області. Найбільше робіт було представлено із м.Черкас і Чорнобаївського району (по 5 робіт), м.Сміла (2 роботи).

Подані матеріали розкривають питання сучасної методики викладання хімії, а саме: застосування інформаційних технологій в проектній діяльності (Бабич О.В., Городищенський район), використання інтегральної технології (Харламов Ю.О., Золотоніський район), Web-квест (Северінова А.М., Смілянський район), система креативної хімічної освіти (Ладняк А.О., Чорнобаївський район), сучасні освітні технології (Герасимюк Н.О., Чорнобаївський район), ігрова педагогіка (Іващенко Л.І., Чорнобаївський район), активізація пізнавальної діяльності учнів шляхом застосування домашнього експерименту (Зима Г.М.,

Редько І.А., Чернова І.О., м.Черкаси); навчальні програми: курсів за вибором (Белінська І.В., м.Сміла; Стеценко І.В., м.Черкаси).

У роботах певна увага приділялася позакласній роботі: формування хімічних компетенцій у позакласній роботі (Кулинич Л.І., м.Черкаси), програма хімічного гуртка (Постригань О.М., Чигиринський район), робота з обдарованими дітьми у підготовці до олімпіад, починаючи з першого року навчання хімії (Мусієнко О.О., м.Черкаси).

Особливу увагу було приділено впровадженню нових державних стандартів. Створено посібники з розробленими календарними та поурочними планами за новою програмою для 7 класу: (творча група вчителів хімії м.Сміла, творча група вчителів хімії м.Умань, Новосельська Н.В., Семиволос Г.І., Христинівський район).

За підсумками виставки визначені переможці:

1. Творча група вчителів хімії м.Сміли за методичний посібник "Розробки уроків до курсу хімії у 7 класі".

2. Новосельська Наталія Віталіївна, учитель хімії Христинівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 2 Христинівської районної ради Черкаської області; Куник Наталія Володимирівна, учитель хімії Шукайводської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Христинівської районної ради Черкаської області; Семиволос Галина Іванівна, учитель хімії Івангородського навчально-виховного комплексу "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів" Христинівської районної ради Черкаської області за методичний посібник "Орієнтовне календарне і поурочне планування. Хімія, 7 клас".

3. Мусієнко Олена Олександрівна, учитель хімії Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 32 Черкаської міської ради за науково-методичний посібник "Підготовка до олімпіади з хімії, 7 клас".

4. Коновал Ніна Іванівна, учитель хімії Золотоніської спеціалізованої школи № 2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради за методичний посібник "Нестандартні уроки до авторського факультативу Аналітична хімія для школярів" 10-11 класи".

5. Творча група вчителів хімії м.Умані за методичний посібник "Новий державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти. Уроки хімії. 7 клас".

Важливим напрямком державної політики в галузі освіти є турбота про всебічний розвиток творчої особистості. Реальну можливість пошуку, підтримки та розвитку творчого потенціалу обдарованої молоді дає проведення учнівських інтелектуальних змагань.

Систематична і цілеспрямована діяльність приносить певні результати. Значно розширився спектр участі наших учнів у різноманітних конкурсах і отримання значних перемог.

11.10.2013р. проведено обласну Інтернет-олімпіаду з хімії, у якій взяли участь 281 учень (8-11 класів) із 22 районів і міст області. Відповідно по класах:

8 клас - 55 учнів із 15 районів і міст області;

9 клас - 95 учнів із 18 районів і міст області;

10 клас - 73 учні із 20 районів і міст області;

11 клас - 58 учнів із 16 районів і міст області.

Активнішими учасниками Інтернет-олімпіади стали школярі м.Сміли (41 учень), м.Умані (31 учень), м.Черкас (27 учнів), Черкаського району (26 учнів).

Пасивно відреагували на участь в олімпіаді школярі Чорнобаївського району (3 учні), м.Ватутіне (2 учні), Жашківського, Чигиринського районів (по 1 учню).

Не взяли участі в Інтернет-олімпіаді з хімії учні м.Канева, Канівського, Смілянського та Шполянського районів.

За результатами Інтернет-олімпіади переможці поза конкурсом запрошуються на ІІІ (обласний) етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з хімії.

16 січня 2014 року проведено ІІІ (обласний) етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з хімії, у якому брали участь 86 учнів із усіх районів та міст області (26 команд), у тому числі з 31 - міської школи, 24 - сільських шкіл, 9 - спеціалізованих шкіл, 13 - гімназій, ліцеїв, 33 - загальноосвітніх шкіл.

За рішенням журі ІІІ етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади переможцями стали 46 школярів області,

виборовши І місце - 3 особи (9, 10, 11 класи), ІІ місце - 7 осіб (8, 9, 10, 11 класи), ІІІ місце - 36 учнів по всім класам.

Із числа переможців була сформована команда у кількості 4 школярів міста Черкас, які представляли Черкаську область на ІV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з хімії у місті Вінниці (23-28 березня 2014 року).

Вітаємо переможця 51-ї Всеукраїнської учнівської олімпіади з хімії Біленького Павла, учня 8 класу Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 17, вчитель Смаглюк Юлія Іванівна, який отримав Диплом ІІІ ступеня.

З метою популяризації природничих знань серед учнівської молоді, розвитку читацьких та інформаційно-пізнавальних компетентностей школярів учні Черкаської області беруть активну участь у різноманітних конкурсах. Так 22 листопада 2013 року відбувся перший етап Міжнародного інтерактивного природничого учнівського конкурсу "КОЛОСОК" для учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. У конкурсі взяли участь понад 402 тис. школярів, в тому числі загальна кількість учасників від області - 8184, що на 399 учнів більше ніж у 2012 році. Учасники отримали відповідні сертифікати: "Золотий колосок" - 2578, "Срібний колосок" - 5583, у тому числі: "Срібний колосок - Енергія у неживій природі" - 1828, "Срібний колосок - Енергія у живій природі" - 1598, "Срібний колосок - Енергія і речовини" - 2157.

Найактивніші учасники конкурсу є школярі Уманської міської гімназії Уманської міської ради (324 учні), Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів Черкаської міської ради (180 учнів), Смілянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 3 - колегіум" Смілянської міської ради (177 учнів), Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Смілянської міської ради (174 учні).

Другий етап Міжнародного природничого інтерактивного конкурсу "КОЛОСОК" відбувся 11 квітня 2014 року, у якому брали участь 6497 школярів області. Результати можна переглянути на офіційному сайті Міжнародного інтерактивного природничого учнівського конкурсу "КОЛОСОК" www.kolosok.org.ua.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392) // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. - К.: Педагогічна преса. -2012. - № 4-5. - С. 3-57

2. Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України "Про затвердження Правил безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів" від 16.07.2012 № 992 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1332-12>

3. Лист МОН молодьспорту "Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів" від 01.02.2012 № 1/9-72 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/about-ministry/normative/1249>

4. Лист МОН молодьспорту "Щодо інструктивно - методичних рекомендацій із базових дисциплін у основній і старшій школі" від 01.06.2012 № 1/9-426 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/methodical-recommendations/>

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 06 травня 2000р. "Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів" // Хімія. Шкільний світ. - 2012. - № 3. - С. 10-15.

6. Постанови Кабінету Міністрів України від 5 січня 2011 № 4 "Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 № 770 і від 10 жовтня 2007 № 1203" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4-2011-p>

7. Федулова Ю.Є. Роль хімії у сучасному житті. Образовательный портал [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/rol-khimiyi-usuchasnomu-zhitti.html>

8. Величко Л. Методична система навчання хімії: переадресація. / Л. Величко // Біологія і хімія в сучасній школі - 2013. - № 3. - С. 7-13.

Л.І.Даниленко,

методист біології Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ФОРМУВАННЯ ПРОЕКТНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ - ПОТРЕБА ЧАСУ

На цей час вимоги до професійної діяльності вчителя перебувають у постійній динаміці, що пов'язано зі зростаючими суспільними потребами щодо навчання та виховання підростаючого покоління. В умовах переходу до нової гуманістично-інноваційної парадигми освіти підвищується роль проектної культури вчителя. Він повинен бути компетентним щодо оцінки перспективних шкільних технологій, мати власну творчу позицію, вміти здійснювати проектно-технологічну діяльність, залучати до неї учнів, створюючи атмосферу спільного пошуку та творчості.

Успіх реалізації проектної технології, як одного з найефективніших методів навчання та виховання учнів, розвитку їхньої творчості, самостійності, прагнення до ідеально-перспективного перетворення світу за допомогою креативних дій та операцій у процесі створення конкретного продукту (проекту ідеального та реального), потребує від учителя особливої стратегії й тактики педагогічної дії, професійної поведінки. Це зумовлено специфікою змісту і структури проектної діяльності, яку можна співвіднести з творчою практикою новаторів, винахідників, конструкторів.

Професійна поведінка вчителя в умовах реалізації проектного задуму підпорядковується таким педагогічним установкам: "Не я вчу дитину, а дитина вчиться сама, я ж професійно допомагаю здійсненню цього процесу", "Я підтримую дитину в її саморозвитку та самовихованні". "Я взаємодію та співпрацюю з дітьми" тощо. Тому разом із загальноприйнятими дидактичними принципами діяльність сучасного вчителя в умовах здійснення проектного задуму повинні регламентувати такі принципи, як дитиноцентризм; кооперація; повага дитини й підтримка її ініціативи; опора на суб'єктивний досвід школяра; свобода вибору; творчість і самореалізація; зв'язок дослідження з реальним життям та ін.

Відомий учений-педагог, філософ і публіцист С. Гессен називав проекти "практикою філософії самого проектувальника", "активною педагогікою", де навчально-виховна, трудова діяльність поринає "у цілісність культури та природи" [1]. У багатьох науково-педагогічних дослідженнях зазначається, що суть проектної діяльності проявляється насамперед у духовно-практичному аспекті поведінки вчителя та реалізується як культурна форма.

Аналіз різних наукових дефініцій, які стосуються поняття "проектна культура вчителя" показав, що воно характеризує один із компонентів професійно-педагогічної культури, її складову частину, змістом якої є сама проектна діяльність учителя. Участь у ній забезпечує самореалізацію педагога, розкриття інтелектуального потенціалу, здатність здійснювати творчий процес, упроваджувати новаторські ідеї в практику. За особливостями реалізації проектна культура має інноваційний характер. Вона визначається сукупністю проектних способів інноваційного перетворення педагогічної дійсності на основі прогнозування та планування, конструювання й моделювання навчально-освітніх явищ, процесів і

систем. У культурному контексті проектування є передусім способом нормування й трансляції інновацій.

Поняттям "проектна культура вчителя" відображається, з одного боку, ментальна сторона його поведінки (педагогічні цінності, рівень професійної підготовки, особистісні якості, педагогічна етика, процесуальні вміння та навички щодо планування, управління, винахідливості), а з іншого, - матеріальна сторона створеного продукту, який визначає творчість вчителя і конкретного учня, досягнення в межах виконання проектного задуму. В єдиному контексті з культурою проектування розглядається як основний спосіб нормування та реалізації цього виду діяльності з акцентом на ціннісні установки її учасників, що узгоджується за принципом комунікативності та особистісних взаємин згідно з технологічною схемою.

У сучасному розумінні проектна культура вчителя включає практично всі аспекти його творчої діяльності - соціальні, етичні, естетичні, психологічні. Це пов'язано з тим, що проект у широкому розумінні спрямовує та організовує діяльність його учасників у напрямі перетворення, коли не тільки реалізуються навчальні завдання, а й відбуваються відповідні особистісні трансформації.

Отже, проектна культура вчителя відображає сукупність проектних способів інноваційного перетворення педагогічної дійсності на основі прогнозування, планування, управління, конструювання та моделювання навчально-виховних явищ, процесів і систем. Такий тип професійної культури педагога в сучасній педагогічній науці прийнято називати "новим способом культури".

Проектна культура є поліфункціональною за сферою реалізації, що пов'язано із системним характером самого процесу проектування - від змісту до кінцевого результату.

Найважливішою функцією проектної культури є регуляторна, яка виявляється на всіх етапах проектної діяльності від її організації до дотримання й аналізу кінцевого результату. Також виділяють й інші функції проектної культури, зокрема: виховна, навчальна, ціннісно-орієнтовна, управлінська тощо. Реалізуючи ці функції в процесі проектно-технологічної діяльності, учитель допомагає учням у пошуку джерел, необхідних для роботи над проектом; сам є джерелом інформації; координує весь процес; підтримує і заохочує дітей; підтримує безперервний зворотний зв'язок, щоб допомогти учням просуватися в роботі над проектом; виступає зразком певної поведінки і діяльності.

Проектна культура є інтегральною якісною характеристикою вчителя. До її структури входять когнітивна, емоційно-ціннісна та процесуальна складові. Так, когнітивна компетентність включає систему знань (технологічних, етичних, естетичних, психолого-педагогічних); емоційно-ціннісних і ціннісних орієнтацій, які "емоційно забарвлюються" у процесі діяльності та визначають ставлення особистості до себе, інших людей, навколишнього

світу; процесуальна складова охоплює систему умінь та навичок, які дають змогу вчителю організувати і здійснювати проектну діяльність.

Гармонійний розвиток усіх структурних складових проектно-технологічної діяльності дає можливість йому обирати різні об'єкти проектування: від навчальних тем до соціально-педагогічних явищ і процесів, а саме: зміст освіти; нові навчальні курси (факультативи), навчально-виховні ситуації; позаурочна діяльність; процеси особистісного розвитку учнів; професійна кар'єра та саморозвиток самого вчителя; навчальна взаємодія відповідно до конкретної мети і завдань уроку; створення конкретного продукту трудової діяльності.

Оволодіння вчителем проектною культурою уможливує створення ним відповідного освітнього середовища у навчанні під час виконання проектного задуму. Під таким середовищем розуміють створення відповідної системи впливів і умов формування особистості, які оптимально забезпечували б її цілеспрямований творчий розвиток, реалізацію проектних цілей та завдань.

Поведінка вчителя має свої особливості в умовах здійснення навчального проекту будь-якого типу (за основною діяльністю, предметною галуззю, і формою проведення, характером контактів, координації, кількістю учасників, за тривалістю). **Відповідно до типу проектно-технологічної діяльності проектна культура педагога характеризується такими діями:**

- підводить учнів до суперечності та пропонує самостійно знайти рішення;
- висвітлює зіткнення суперечностей у практичній діяльності;
- викладає учням різні позиції щодо розв'язання одного й того самого питання;
- пропонує розглянути явище з різних точок зору;
- стимулює інтерес, активність, мислення учнів;
- висуває конкретні питання, проблемні завдання.

Таким чином, багатогранність виявлення вчителем проектно-технологічної культури на різних етапах реалізації проектного задуму розкривається через висвітлення взаємозв'язку його стадій та особливостей функціональної взаємодії вчителя і учнів. Так, діяльність учнів має творчий, самостійний характер, а діяльність педагога перетворюється в консультативну, коли опосередковано проектна культура виступає способом організації проекту та умов його проведення, взаємодії з учнями. Водночас проектно-технологічна діяльність є також і засобом саморозвитку її суб'єктів, оскільки створює розвивальне середовище, яке мотивує на оволодіння новими знаннями і дає змогу учасникам обмінюватися ними між собою. Проектно-технологічна діяльність об'єднує творчий потенціал людей (колективу).

Завдяки широким навчально-виховним можливостям проектно-технологічної діяльності, виявляється ступінь готовності вчителів біології до впровадження цієї технології у педагогічну практику. Основними її показниками є: самооцінка власної діяльності; освіченість щодо мети, завдань і технології здійснення проектного задуму; ступінь необхідності та важливості оволодіння цією технологією.

Зазначимо, що результати діагностичного анкетування, яке ми здійснюємо під час навчання на курсах підвищення кваліфікації вчителів біології та проведення семінарів й засідань творчих груп, свідчать про те, що частина вчителів лише епізодично впроваджують метод проектів у межах проведення окремого уроку чи позакласного заходу. У них немає цілісного та системного підходу до реалізації проектно-технологічної діяльності.

Отже, виникла нагальна потреба допомоги сучасному вчителю піднятися до рівня теоретичного осмислення змісту й розвивальних можливостей проектно-технологічної діяльності, відпрацювати вміння та навички, сформувати новий тип організаційної культури - проектну культуру. Звісно все це можливо насамперед за умови поліпшення внутрішньошкільної науково-методичної роботи, котра, як зазначають вчителі, проводиться сьогодні у деяких закладах не на належному рівні. Для її поліпшення потрібні такі методичні заходи, які б сприяли б формуванню інноваційного-розвивального середовища навчального закладу, що, у свою чергу, спонукало б учителів до виконання інноваційних професійних функцій (розробник, дослідник, творець).

Результати анкетування також показали, що в оволодінні навичками проектно-технологічної діяльності в системі внутрішньошкільної науково-методичної роботи одним із найефективніших шляхів є семінарські заняття, тренінги з використанням різних інтерактивних форм і методів.

На нашу думку, основний механізм, який забезпечить реалізацію технологічних елементів і рішень щодо розвитку проектно-технологічної культури вчителя біології залежить від проведення методичних занять, самоосвіти педагогів, активної участі в проектно-технологічній діяльності, самоаналіз власних дій. Успіх такої роботи залежатиме від її змістовного наповнення, адаптованості до умов та особливостей навчального закладу, збалансованості між наданням учителям теоретичних знань і формуванням практичних умінь та навичок, послідовності й поетапності, **тобто від реалізації таких етапів:**

- **пропедевтико-стимулюючий** (формування мотивації професійної спрямованості вчителя щодо проектно-технологічної діяльності, визнання її мети та завдань);
- **когнітивно-операційний** (ознайомлення вчителів з алгоритмом проектно-технологічної діяльності, опанування ними навичок педагогічного проектування, залучення до участі в роботі методичних об'єднань, творчих та динамічних груп, творчих майстерень, шкіл перспективного досвіду);
- **продуктивно-творчий** (апробація власних педагогічних проектів учителів, самоаналіз і рефлексія, оцінка результатів).

Технологічне забезпечення реалізації зазначених етапів формування проектно-технологічної культури вчителів можливе за таких умов:

- впровадження методів імітаційного моделювання ("моделювання мислення", рольові ігри, практикуми, тренінги тощо) щодо вивчення й усвідомлення вчителем особливостей проектно-технологічної діяльності;
- пріоритетність самостійного проектування та підвищення професійно-педагогічного рівня;
- поєднання індивідуальних, групових та колективних освітніх форм у системі внутрішньошкільної методичної роботи;
- самоосвіта та самовдосконалення вчителів.

Таким чином, проектна культура сучасного вчителя біології потребує розвитку й удосконалення. Формування цього професійно-особистісного утворення є важливою умовою впровадження сучасних технологій освіти, бо проектна культура виступає складовою педагогічної культури вчителів, показником їхньої професійної компетентності.

Показником високої професійної компетентності є участь вчителів біології Криворучко М. В., Плужник Л.А., Зозулі Н.В., Оношко О.М., Носаєвої І. П., Громової Т.В., Юрченко Л.П. у проекті "Всеукраїнський портал по підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання". Проект стартував 01 жовтня 2013 року, а пілотний запуск планується здійснити у вересні 2014

року. Протягом року названі вчителі розробляли завдання у тестовій формі, які адаптовані до абітурієнтів і повністю відповідають програми ЗНО. Методична комісія проекту високо оцінила авторські розробки наших вчителів, а саме: за науковість, доступність, оригінальність, креативність та включила їх до банку порталу.

Актуальність оволодіння вчителями біології навичками проектно-технологічної діяльності в системі внутрішньошкільної науково-методичної роботи, а також у системі підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників пов'язана з тим, що у нових навчальних програмах для загальноосвітніх навчальних закладах. 5-9 класи (природознавство, біологія) (2013 р.) авторським колективом з метою стимулювання пізнавальної діяльності учнів запропоновано вчителям в обов'язковому порядку використовувати метод проектів. Зокрема, учням 6-7 класів пропонуються для виконання пізнавальні міні-проекти, мета яких - формування умінь знаходити необхідну інформацію про живі організми в різних джерелах (у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій). Учням 8-9 класів пропонуються проекти практико-орієнтованого та дослідницького спрямування. Проекти мають розробляти учні або групи учнів у процесі вивчення навчальної теми. Форма представлення проекту має бути різною: у вигляді повідомлень, презентацій, буклетів, планшетів, альбомів тощо. Проект може бути колективним і виконуватися безпосередньо на уроці. Для захисту проектів вчитель може виділити або окремий урок, або частину відповідного за змістом уроку.

Наступне. У сучасних умовах однією з найефективніших форм роботи з питань удосконалення навчально-виховного процесу й науково-методичної роботи у системі підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних працівників є творчі майстерні.

Протягом останніх двох років успішно працюють творчі майстерні заслуженого вчителя України Криворучко Мар'яни Володимирівни та вчителя-методиста Юрченко Людмили Петрівни. Робота творчих майстерень спрямована на: надання дієвої, практичної допомоги вчителям біології області, підвищенню їхньої педагогічної майстерності, застосування методів, які сприяють активізації пізнавальної діяльності вчителів, організації їхньої самостійної роботи; розвитку їхньої здатності до творчості, пошуку нестандартних підходів до розв'язання різноманітних педагогічних проблем; формування бажання працювати по-новому, експериментувати; обмін позитивним досвідом з колегами для осмислення педагогічних інновацій. Зазначимо, що майстер-класи працюють в рамках засідань обласних творчих груп вчителів біології, обласних семінарів керівників районних, міських методичних об'єднань вчителів біології, курсової підготовки вчителів біології.

Підтвердженням високої професійної компетентності вчителів біології області є їх активна участь у різноманітних методичних заходах, зокрема Інтернет-конференціях та семінарах, конкурсах, педагогічних виставках, методичних об'єднаннях, а також друк матеріалів у фахових виданнях (науково-методичний журнал "Біологія" видавничої групи "Основа" та газети "Біологія" видавництва "Шкільний світ").

Так за минулий навчальний рік у науково-методичному журналі опублікували методичні матеріали такі вчителі: Макаренко Н.М. (2), Чорна Т.О. (2), Куриленко І.Р. (2), Маловічко С.М. (2), Парашенко Л.В. (2), Волинець В.В. (2), Криволап Л.П., Гончаренко С.О., Гвоздик І.О., Ноздренко Л.В., Шуховцева С.В.

На цьогорічній ХІХ обласній виставці педагогічних технологій "Освіта Черкащини" вчителями біології та екології було представлено 49 робіт. Переможцями у номінації "Біологія" стали **Юрченко Людмила Петрівна**, учитель біології Черкаської гімназії №31 Черкаської міської ради, вчитель-методист за серію дидактичного комплексу "Біологія 7 клас. Зошит для поточного та тематичного оцінювання + зошит для лабораторних та практичних робіт", "Біологія 8 клас. Зошит для поточного та тематичного оцінювання + зошит для лабораторних та практичних робіт", "Біологія 9 клас. Зошит для поточного та тематичного оцінювання + зошит для лабораторних та практичних робіт (Серія "Контроль знань протягом року)". Навчально-методичні посібники призначені для здійснення вчителем поточного, періодичного та підсумкового контролю навчальних досягнень учнів; **Даценко Галина Ільківна**, учитель біології Золотоніської спеціалізованої школи інформаційних технологій І-ІІІ ступенів №2 Золотоніської міської ради, вчитель-методист та **Куриленко Зінаїда Григорівна**, учитель біології Золотоніської гімназії ім. С.Д. Складенка Золотоніської міської ради, учитель-методист за навчально-методичний посібник "Рослинний і тваринний світ у творчій спадщині Тараса Шевченка", присвячений 200-річчю з дня народження Т.Г. Шевченка.

У даному посібнику авторами запропоновані теми уроків навчально-тематичного плану, на яких можна використовувати різні твори Т.Г. Шевченка, а також сценарії свят "Дума про рідну землю", "А над світом українська вишивка цвіте" "Свято червоної калини", "Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття...", які можна використати як позакласні заходи до Шевченківських днів пам'яті.

Цінність даного посібника полягає в тому, що його матеріали спрямовані на розвиток пізнавальних інтересів учнів про живу природу рідного краю, освітану Великим Кобзарем, а також виховання патріотизму та творчих здібностей учнів; **Вихватень Наталія Михайлівна**, заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель біології Лисянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Лисянської районної ради, вчитель-методист за навчально-методичний посібник "Казки з ботаніки", який містить 15 авторських ілюстрованих художніх творів (казок) на біологічну тематику, що за змістом відповідає новій програмі з біології; **Буханько Ольга Миколаївна**, заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель хімії Хацьківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Черкаської районної ради за навчально-методичний посібник "Формування в учнів природничо-наукової компетентності в умовах реалізації Концепції профільного навчання". У посібнику розкрито науково-методичні засади організації допрофільного і профільного навчання, шляхи та етапи його вибору в сільському загальноосвітньому навчальному закладі; **Курган Людмила Василівна**, методист районного методичного кабінету відділу освіти Уманської районної державної адміністрації, **Сарницька Наталія Михайлівна**, вчитель біології Берестівецької загальноосвітньої школи Уманської районної ради, за методичний посібник "Розв'язування задач з генетики, 11 клас" У методичному посібнику представлено теоретичний матеріал до розділу "Генетика" та методику розв'язування задач різних типів; **Кобиляцька Лариса Федорівна**, учитель біології Чигиринського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3" Чигиринської районної ради, за навчально-методичний посібник "Завдання з мотивації навчальної діяльності учнів на уроках біології в 6 класі" (згідно з новою програмою). У посібнику

автором представлено ефективні методи і методичні прийоми щодо формування мотивації навчальної діяльності учнів під час вивчення програмового матеріалу; **Івашина Катерина Олександрівна**, вчитель біології та екології Піщанської загальноосвітньої школи I-III ступенів Золотоніської районної ради за методичний посібник "Біологія. Задачі та розв'язки". Методичний посібник містить розробки уроків, практичні роботи з розв'язування творчих та типових задач з генетики з використанням інтерактивних методів навчання.

У рамках обласної виставки проводився конкурс на кращу серію цифрових ресурсів для навчально-методичного забезпечення викладання біології та екології у загальноосвітніх навчальних закладах з метою підвищення ефективності впровадження ІКТ у навчально-виховний процес. На цьогорічний конкурс представлено 38 робіт біології та 4 роботи з екології.

Найбільше матеріалів розроблено вчителями до таких розділів шкільної програми з біології як "Рослини", "Різноманітність рослин", "Гриби і лишайники", "Тварини", "Різноманітність тварин",

Дипломами Департаменту освіти і науки нагороджені такі педагоги: **Шевченко Людмила Василівна**, учитель біології Шполянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа I-III ступенів №2 - ліцей" Шполянської районної ради, за серію цифрових ресурсів "Пізнавальна діяльність учнів у вигляді міні-проектів, 6 клас"; **Костиця Інна Вікторівна**, методист районного методичного кабінету відділу освіти Монастирищенської районної державної адміністрації, за серію цифрових ресурсів "Зоологія безхребетних. Найпростіші. Черви" (8 клас); **Осадча Оксана Миколаївна**, учитель біології та хімії Бойківщинської загальноосвітньої школи I-III ступенів Драбівської районної ради, за серію цифрових ресурсів "Дидактичний комплекс до теми Гриби, 6 клас" та "Різноманітність тварин, 8 клас".

Грамотами Черкаського ОІПОПП нагороджені **Семиволос Інна Вікторівна**, учитель біології Городищенської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 Городищенської районної ради, за серію цифрових ресурсів "Закономірності спадковості, 11 клас"; **Козаренко Наталія Михайлівна**, учитель біології Канівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №4 Канівської міської ради, за серію цифрових ресурсів "Сприйняття інформації нервовою системою. Сенсорні системи, 9 клас"; **Галета Інна Володимирівна**, учитель біології та хімії Смілянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа I-III ступенів №3 - колегіум" Смілянської міської ради, за серію цифрових ресурсів "Генеративні органи квіткових рослин, 6 клас".

Проте, слід відзначити із 39 представлених робіт 17 не відповідали вимогам конкурсу.

Найсуттєвішими недоліками є:

- недотримання загальних вимог до оформлення до презентацій, зокрема недотримання вимоги щодо кольорової гами на слайдах, зокрема в деяких роботах на одному слайді використано 12 кольорів, а за вимогами треба використовувати не більше 2-3-х;

- у картках опису деяких робіт відсутні адреса джерел;

- матеріали ретельно не вичитуються;
- не до кожного ресурсу були представлені анотації та пояснювальні записки;
- деякі презентації досить об'ємні (половина робіт перевищує 205 МБ).

Досить вагомим напрямком роботи у поточному році була **робота з обдарованими дітьми**. Для підготовки учнів до Всеукраїнських олімпіад були проведені заочні Інтернет-олімпіади. У цьогорічній

олімпіаді з біології взяли участь 106 учнів, а з екології - 57 учнів.

Високих результатів у роботі з обдарованою учнівською молоддю досягли такі вчителі: Юрченко Л.П., учитель біології Черкаської гімназії Черкаської міської ради, Шевченко Л.Я., учитель біології Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів №32 гімназії №31 Черкаської міської ради, Новикова Неля Іванівна, учитель біології Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів №4 Черкаської міської ради, Хіщіна Т.О., учитель біології Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради, Підгора Н.В., учитель біології Хацьківської загальноосвітньої школи I-III ступенів Черкаської районної ради; Забой Ольга Олександрівна, учитель біології Кам'янського еколого-економічного ліцею Кам'янської районної ради.

Їх вихованці отримали дипломи II (екологія) та III ступенів (біологія, екологія) на Всеукраїнських олімпіадах (IV етап) з біології та екології.

Отже, спираючись на вищезазначене можна зробити висновок, що навчальний процес, який здійснюється на курсах підвищення кваліфікації вчителів біології в області та науково-методичний супровід професійної діяльності у міжкурсовий період були спрямовані на оволодіння вчителями навичками проектно-технологічної діяльності та формування в цілому проектно-культури. На наше глибоке переконання, саме формування цього професійного утворення є важливою умовою впровадження сучасних технологій освіти.

Насамкінець зазначимо, що система післядипломної підготовки вчителів, що розробляється інститутом, зокрема лабораторією природничо-математичних дисциплін, передбачає не разові акції зміни традиційних змісту, форм і методів роботи з педагогічними кадрами, а постійні процеси щодо передбачення, удосконалення та розвитку освітнього середовища регіону. Покладена в її основу особистісно орієнтована технологія навчання дає змогу отримувати певні результати та сприяє формуванню нового мислення педагогів в умовах реформування системи освіти.

До нововведень, що характеризують біологічну освіту у сучасній школі, відносяться інформаційний супровід варіативних освітніх програм, впровадження нових форм і технологій навчання, розвиток матеріально-технічної бази шкіл, розвиток системи управління якістю освіти.

Що спонукає вчителів біології бути зацікавленим носієм впровадження нововведень в освітній процес? В першу чергу, це зовнішні стимули: статус навчального закладу; вищої фахової категорії як фактора конкурентоспроможної здатності; прагнення стимулювати учнів до пізнавальної активності, до участі в олімпіадах, турнірах, науково-практичних конференціях, малій академії наук.

Внутрішні стимули до інноваційної діяльності для вчителів біології - це прагнення досягти кращого якісного засвоєння знань і вмій учнями, бажання вивчати індивідуальні особливості учнів, прагнення розвивати творчі здібності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / Отв. ред и сост. П.В. Алексеев. - М.: Школа-Пресс, 1995. - С.130.
2. Мельнікова Н. Науково-дослідна експериментальна робота педагогічних працівників / Н. Мельнікова // Методист. - 2012. - №2. - С. 42-43.
3. Хоружа Л. Проектна культура сучасного вчителя / Л.Хоружа, А. Цимбалару // Шлях освіти. - 2006. - №3. - С. 29-32.

С.Г.Мойсеєва,

завідувач лабораторії природничо-математичних дисциплін
Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних
працівників Черкаської обласної ради

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ У НОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Минулий навчальний рік був вдалим для розвитку географічної освіти нашої області. Ми мали значні перемоги обласного та Всеукраїнського рівня.

У жовтні команда учнів Іваньківської загальноосвітньої школи Маньківської районної ради виборола III місце на Всеукраїнському турнірі юних географів. Вчитель цієї ж школи, Олена Олександрівна Іщенко зайняла 6 місце на Всеукраїнському конкурсі "Учитель року", троє її вихованців стали переможцями IV етапу Всеукраїнської олімпіади і вибороли 2 перших (Дубина Андрій та Іщенко Світлана) і 1 третє місце (Максименко Михайло). Ще одне третє місце привезла із олімпіади Євгенія Терещенко, вихованка Тетяни Григорівни Копійки, учителя Черкаського гуманітарно-правового ліцею.

Окрім того, вперше представник нашої області Андрій Дубина, учень Іваньківської загальноосвітньої школи Маньківської районної ради, буде представляти Україну на Міжнародній географічній олімпіаді в Іспанії. Бажаємо йому та його учителю натхнення та перемог.

Хотілось би бачити на Всеукраїнських конкурсах нові "географічні обличчя" із різних куточків нашої області.

Для підвищення методичного рівня вчителів географії обласним інститутом проводиться робота із різних напрямків, це: семінари для методистів та голів методичних об'єднань, майстер-класи кращих вчителів області, інтернет-заходи (конференції, семінари), робота в мережевій спільноті "32 довгота", 2 тренінги "Занурення в ЄС", постійно поповнюються рубрики сайту ЧОІПОП.

Конкурси цифрових ресурсів та виставки продемонстрували високий методичний та фаховий рівень вчителів географії. **Кращими були роботи таких педагогів:**

1. **Ткаченко В. А.**, учителя географії Вереміївського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів" Чорнобаївської районної ради (методичний посібник "Художнє слово як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках географії та природознавства").

2. **Коломійчука С. В.**, учителя географії Шполянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3-гімназія" Шполянської районної ради (методичний посібник "Вивчаємо географію із задоволенням").

3. **Штирки О. О.**, учителя географії Ірдинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Черкаської районної ради (дидактичний комплекс до факультативного курсу "Дивовижна планета Земля" (для учнів 7 класів загальноосвітніх навчальних закладів)).

4. **Творчої групи вчителів географії Черкаського району** (дидактичний комплекс до курсу "Географія материків і океанів" 7 клас (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти)).

5. **Творчої групи вчителів географії м.Умані** (методичний посібник "Географія Черкаської області").

6. **Онищук Л. П.**, учителя географії Цибулівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Монастирищенської районної ради (методичний посібник "Економічне районування України").

7. **Слиновенко Л. М.**, методиста районного методичного кабінету відділу освіти Тальнівської РДА (методичний посібник "Туристичними стежками Тальнівщини" (до 60-річчя утворення Черкаської області)).

Поряд із досягненнями в географічній освіті області є і проблемні питання.

Під час аналізу пробного тестування з географії були виявлені труднощі учнів при роботі з карто-схемами, із схематичними малюнками, де показано певні об'єкти господарської діяльності людини, і, в цілому, при виконанні відкритих завдань, коли необхідно встановити аналогії, упорядкувати причинно-наслідкові зв'язки, спираючись як на сформовані знання і вміння, так і на життєвий досвід. Відомо, що рівень професійної компетентності вимірюється та оцінюється здатністю учня набувати нові знання, використовувати їх в навчальній, практичній діяльності та життєвих ситуаціях. Тож значну увагу слід приділити виконанню практичних робіт, перетворити їх із формальних у такі, які дають учневі можливість розкрити свої знання, вміння, навички продемонструвати свій творчий підхід до виконання завдань.

Зважаючи на недоліки у викладанні та оволодінні географічними знаннями, які можуть стати визначальними у виявленні досягнень учнів під час зовнішнього тестування, вчителі у новому навчальному році мають звернути особливу увагу на формування стійкої мотивації до знань з географії.

У кожному навчальному закладі є свої труднощі і, відповідно, свій підбір методик для їх усунення. Виявити ці проблеми допомагають: внутрішній моніторинг навчальних досягнень, тематичні перевірки навчальних закладів, аналіз підсумків ЗНО та олімпіад з географії.

Вже в котрий раз пересвідчуємося, що для учнів нашої області підвищену складність становлять питання курсів економічної географії, які вивчаються у 9 та 10 класах. Тому слід звернути увагу на методику викладання цих курсів, наявність сучасних географічних карт, таблиць до них, статистичних даних, мультимедіа-матеріалів.

Постійне використання місцевого матеріалу сприятиме зацікавленню учнів темами, що вивчаються, буде "наближеним" до їх сприйняття та ознайомлюватиме з природою та господарством свого краю.

Нині підготовка вчителя до викладання географії має полягати у доборі навчальних планів і навчальних програм з обов'язкових географічних дисциплін та курсів за вибором, створенні методичних рекомендацій, дидактичних матеріалів щодо нових програм з географії. Саме тому обласні та районні творчі групи матимуть свій напрям роботи - розробку методичних матеріалів для викладання географії за новими програмами, їх адаптації до існуючих шкільних реалій, створення нових географічних курсів, підбору та систематизації інформаційної бази для них.

Сучасна картографічна база засобів навчання шкільної географії представлена стінними картами, атласами, контурними картами, комп'ютерними картографічними програмними педагогічними засобами навчання, які друкуються двома видавництвами ДНВП "Картографія" та ПрАТ "Інститут передових технологій". Їх продукція пройшла науково-методичну експертизу предметної комісії і комісії із засобів навчання та шкільного обладнання, отримавши дозвіл (грифи) МОН України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

На разі неможливо забезпечити якісну підготовку предмета, використовуючи виключно традиційні інформаційні носії. Інформаційні технології набувають широкого розповсюдження й відкривають нові можливості у використанні сучасних засобів навчання з інтерактивними

функціями. Особливо це стосується викладання географії, де роль інформаційних джерел на цифрових носіях важко переоцінити. Саме тому рекомендуємо для використання в навчальному процесі мультимедійні видання Інституту передових технологій, а саме: дві останні розробки (Мультимедійне україномовне видання "Атлас світу" та мультимедійний атлас "Україна та її регіони").

"Атлас світу" є першим мультимедійним україномовним виданням, що можна віднести до комплексних. Структурно він складається з двох частин:

- перша частина вміщує карти світу та Європи з відповідними базами назв країн і міст. Цей розділ фактично являє собою комп'ютерний аналог покажчика географічних назв, в якому за запитом користувача програма автоматично віднаде будь-яку країну і більшість міст.

- друга частина складається з 53 тематичних карт, об'єднаних в дев'ять розділів "Природні умови та природні ресурси", "Країни та народи планети", "Антарктида", "Африка", "Австралія та Океанія", "Південна Америка", "Північна Америка", "Свразія" та "Україна".

У кожному розділі атласу вміщено широку добірку текстів та ілюстрацій, що забезпечує його використання не тільки в якості джерела картографічної інформації, а і як ресурс довідкової та ілюстративної бази для підготовки власних робіт (рефератів, курсових тощо). У цьому ж контексті в атласі реалізовано вже традиційні для наших видань функції копіювання фрагментів карт та ілюстрацій.

Видання мультимедійного атласу **"Україна та її регіони"** - це продовження серії атласів, започаткованої 2003 року. Сьогоднішнє видання складається з двох розділів та вміщує оновлені картографічні, текстові та ілюстративні ресурси, розширену добірку історичних карт України і головне - більш широкі функціональні можливості, що роблять його повноцінним інтерактивним виданням.

Атлас "Україна та її регіони" доповнено структурною частиною, що містить адміністративно-територіальні карти України з базами даних адміністративного устрою та населених пунктів. Цей розділ функціонує як покажчик географічних назв - за запитом користувача програма практично миттєво винайде запитаний район, область чи населений пункт.

Це є принциповою відмінністю цього видання від попередніх аналогів. Адже тепер користувач може здійснювати миттєвий пошук адміністративних одиниць та населених пунктів, що надають виданню властивостей повноцінного довідника адміністративно-територіального поділу країни.

Рівень навчальних досягнень учнів визначається відповідно до Критеріїв оцінювання. Критерії оцінювання навчальних досягнень реалізуються в нормах оцінок, які встановлюють чітке співвідношення між вимогами до знань, умінь і навичок, які оцінюються, та показником оцінки в балах. Обов'язковими видами оцінювання навчальних досягнень учнів є поточне, тематичне, семестрове, річне та державна підсумкова атестація. У критеріях оцінювання навчальних досягнень зазначено вимоги до оцінювання практичних робіт щодо їх виконання, оформлення та формулювання висновків. Оцінюючи практичну роботу, учителю необхідно оцінювати навчальну діяльність учнів не лише за кінцевим результатом, а й за процесом його досягнення, зважати на рівень самостійності учнів у виконанні роботи та формулюванні висновків з урахуванням вікових особливостей учнів. Так в учнів старшої школи вже має бути сформоване уміння формулювати висновки до практичної роботи на підставі теми, мети і результатів проведеної роботи.

Обов'язковим є проведення однієї контрольної роботи в семестр, як однієї із форм контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів. Зміст завдань контрольної роботи може охоплювати зміст однієї навчальної теми або декількох навчальних тем. Час проведення контрольної роботи та її зміст визначає вчитель. Для контрольної перевірки, згідно з критеріями оцінювання й вимогами програми з географії та природознавства до результатів навчання, необхідно використовувати завдання різної форми і різних рівнів складності. Завдання для контрольної роботи мають спиратися не тільки на базові знання учнів, а й на вміння їх застосовувати. Тому разом із завданнями, які передбачають уміння учнів впізнавати

географічні факти, поняття, терміни, особливості процесів, необхідно включати завдання, що вимагають від учнів описувати та характеризувати процеси, порівнювати й класифікувати, використовувати діаграми, таблиці та графіки, надавати або вибирати пояснення, формулювати пояснення причинно-наслідкових зв'язків, висловлювати свою думку.

Оцінювання навчальних досягнень учнів, згідно з критеріями оцінювання, вимагає включення до контрольної роботи як завдань у тестовій формі, так і відкритих завдань з короткою та розгорнутою відповіддю, які вимагають від учня самостійно сформулювати відповідь на поставлене запитання та відповідно її оформити.

Контрольні роботи оформляються в зошиті для контрольних робіт або на окремому аркуші (зі штампом навчального закладу) та зберігаються в кабінеті географії протягом року.

Передбачені програмою практичні роботи є обов'язковими для виконання всіма учнями. Результати виконання практичних робіт необхідно систематично перевіряти не тільки з метою їх оцінювання, а й для виявлення труднощів і типових помилок, що при цьому виникають. Далеко не кожна програмна практична робота з географії потребує обов'язкової фронтальної перевірки з фіксацією індивідуальної оцінки за її виконання всім учням класу. У більшості випадків правильність виконання практичних завдань перевіряється безпосередньо на уроці. При цьому оцінки виставляються найбільш активним учням, які першими якісно виконали й грамотно пояснили результати практичної роботи. За таких умов усі учні класу мають можливість одразу перевірити та доопрацювати роботи (внести корективи, зробити виправлення помилок або відповідні доповнення). Лише після проведення комплексних практичних робіт, що розраховані на весь урок, кінцевою метою яких є узагальнення та висновки, вчителю слід зібрати робочі зошити (практикуми, контурні карти) для перевірки та обов'язкового оцінювання відповідних матеріалів. На наступному уроці бажано оголосити результати перевірки і, якщо це необхідно, проаналізувати якість виконання роботи класом загалом та здійснити аналіз типових помилок.

Обов'язковими для оцінювання у кожного учня є дві практичні роботи протягом семестру, що заздалегідь визначаються учителем. Визначені вчителем практичні роботи відмічаються в календарних планах - "оцінюється". При перевірці практичної роботи вчитель може оцінити, як виконання теоретичних знань учнів на практиці, так і картографічних знань (оформлення контурної карти). Ведення учнями контурної карти перевіряється вчителем постійно. Рекомендуємо оцінку за контурну карту виставляти в журнал окремою колонкою в останній темі перед семестровою.

При оціненні роботи на контурній карті слід керуватись методичними рекомендаціями "Вимоги до оформлення контурної карти" (на сайті ЧОПОПП).

Плануючи практичні чи самостійні роботи, треба намагатися зробити так, щоб виконання завдання містило мінімум механічної роботи. Варто прагнути, щоб основна частина практичних робіт була проведена і перевірена в класі для того, щоб вдома учень лише завершив оформлення роботи.

В 6 класі (географія) та природознавство (5 клас) ведеться календар спостереження за погодою. Якщо учні ведуть календар погоди протягом навчального року, в такому випадку оцінка виставляється раз в семестр окремою колонкою в останній темі перед семестровою.

З метою екологізації географічної освіти пропонується до використання у навчально-виховному процесі посібник "Зелений пакет для школярів", матеріали якого сприяють формуванню практичних навичок навчання та оцінювання інформаційного змісту. Дана програма пройшла експертизу і отримала гриф "Схвалено МОНмолодьспорт України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах", матеріали якої доцільно використовувати для формування практичних навичок навчання та оцінювання інформації екологічного змісту. Загальноосвітні навчальні заклади отримали якісний продукт з питань охорони довкілля та сталого розвитку, важливою рисою якого є

його міждисциплінарний характер. Посібник містить матеріали, які дозволяють учням розв'язувати життєві ситуації, приймати свідомі рішення, формувати екологічну поведінку, навчити бережно ставитися до природи, здоров'я, стати активним громадянином своєї держави. Дізнатися більше про історію створення "Зеленого пакета" та отримати доступ до різномовних ресурсів комплексу можна на: <http://greenpack.rec.org>

У навчальних закладах різних рівнів періодично виникає проблема із вибором та затвердженням спецкурсів та факультативів географічного спрямування, пропонуємо їх перелік.

Курси за вибором: спецкурси та факультативи з географії, яким надано дозвіл Міністерства освіти і науки України на використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

1. Рідний край (фізична географія). 8 клас (17 годин). Автори: Андрусак Г.В., Гільберг Т.Г.
2. Рідний край (економічна і соціальна географія). 9 клас (17 годин). Автори: Андрусак Г.В., Гільберг Т.Г.
3. Ми і Всесвіт. 9 клас (9 годин). Автори: Солодюк В., Франчук І., Данильчук Н., Фурманчук Л., Охота І., Пашко М.
4. Подорож екзотичними островами. 8 клас (17 годин). Автори: Бабич Н., Грабовська О., Мельник З., Максимчук В., Іващук В., Нестер В., Шведа Т., Янишена С.
5. Зелений пакет. 8-9 класи (34 години)
6. В похід юні туристи! 8 клас (17 годин). Автори: Стриковська Г., Сидоренко С., Чорна Н.
7. Розв'язування географічних задач. 9 клас (17 годин). Автор: Пасечник А.
8. Здоров'я людини - основа здорового суспільства. 9 клас (17 годин). Автори: Гільберг Т., Мирна Л., Гварадзе Л.
9. Ландшафтна екологія: дослідження ПТК річки Південний Буг. 8 клас (17 годин). Автори: Суховій Ж., Фют В.
10. Місто як урбоекосистема. 8 (9) клас (17 годин). Автори: Мирна Л., Віркун В., Калінська Н., Гварадзе Л., Битюк М.
11. Екологія води. 8 клас (17 годин). Автори: Мирна Л.А., Віркун В.О., Калінська Н.Р.
12. Озелення населених територій. 8 (9) класи (17 годин)
13. Географія культурної і природної спадщини свого регіону. 8 клас (17 годин). Автори: Бабичук О., Кравчук Л., Руда Е., Фреюк Е., Хаверюк О.І.
14. Географічне положення України. 9 клас (9 годин). Автор: Степасюк Л.В.
15. Природні ресурси України. 9 клас (17 годин). Автори: Сікорська С., Черниш О., Яловчук Л.
16. Художні промисли України. 9 клас (9 годин). Автор: Муштин Н.В.
17. Основи кліматології та метеорології. 8 (9) класи (17 годин). Автор: Юрчук Н.М.
18. Україна і світовий ринок. 10 (11) класи (17 годин). Автори: Бочко М.І., Гільберг Т.Г.
19. Майбутнє мого краю у дзеркалі глобальних проблем. 10 (11) класи. Автори: Бочко М.І., Гільберг Т.Г., Бочко І.І.
20. Глобальні проблеми світу. 10 (11) класи (9 годин).
21. Країни Європи на політичній карті світу. 10 (11) класи (17 годин). Автори: Кошовська Л.І., Лошатецька О.Ф., Петровська Л.В., Путінцова О.А., Федун І.І.
22. Політична географія. 10 клас (17 годин). Автори: Лешкевич В.В., Лешкевич А.П.
23. Етногеографія. 5-9 класи (34 години). Автор: Рихлик Т.І.
24. Картографія. 8 (9) класи (18 годин). Автори: Совенко В.В., Притула І.В.

Тематика курсів подано за посібником: Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Частина І і ІІ // Упорядник Гільберг Т.Г. - Київ, 2010. - 79 с. (Затверджено Міністерством освіти і науки України. наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)

Додаткові спецкурси та факультативи з географії

1. Українські імена на карті світу. Програма факультативного курсу для учнів 8-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (18 годин на рік). Автор: Капіруліна С. Схвалено до використання в загальноосвітніх навчальних закладах (протокол № 3 від 09 червня 2011 р.). Лист МОНМС України № 1.4/18-Г-577 від 06.07.2011 р.

Бібліотека "Географія в школах України". - 2011. - №8, // Географія та економіка в сучасній школі. - 2012. - № 11-12. - С. 14-15

2. Основи геоінформаційних систем і технологій. Навчальний курс за вибором для учнів 10-11 класів (35 год.). Програма може бути запропонована учням усіх профілів природничо-математичного, технологічного напрямів. Автори: Даценко Л.М., Остроух В.І. Схвалено Міністерством освіти і науки України (лист № 1/11-8752 від 20.09.2010 р.) // Географія та основи економіки в школі. - 2011. - № 2. - С.14-19.

3. Для вивчення курсу підготовлено навчальний посібник "Основи геоінформаційних систем і технологій" видавництва ДНВП "Картографія" (автори В.І. Остроух, Л.М. Даценко). Навчальний посібник схвалено до використання в загальноосвітніх навчальних закладах (лист МОН молодьспорту України від 15.03.2011 р. за № 1.4/18-779)

4. Природні ресурси України. Програма курсу за вибором для учнів 10-11 класів (36 год.). Програма адресована вчителям географії та екології, які працюють у старших класах профільної школи. Програму підготували: Світлана Сикорська, Ніна Козікова. Затверджена Міністерством освіти і науки України (Наказ МОН від 28.10.2010 №1-21// Географія та основи економіки в школі. - 2010. - № 4. - С. - 15-18.

5. Політична географія. Навчальна програма для курсу за вибором (35 год.). Доцільно вивчати в 10-х класах загальноосвітніх навчальних закладів суспільно-гуманітарного, історичного, біолого-географічного та економічного профілів. Програму підготували: Олег Топузов, Тетяна Назаренко, Марія Сорока. Затверджена Міністерством освіти і науки України (Наказ МОН від 28.10.2010 №1-21// Географія та основи економіки в школі. - 2010. - № 7-8. - С.12-17.

6. Соціально-економічна географія України. Навчальна програма курсу за вибором для учнів 10 (11) класів (34 год.). Програму підготувала Лідія Круглик. Схвалена для використання в загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичною радою з питань освіти МОН України (протокол від 1 липня 2010 р. № 4.) // Географія та основи економіки в школі. - 2011. - № 5. - С.15-20.

7. Економіка природокористування. Навчальна програма курсу за вибором для учнів 11 класу (70 год.). Програма може бути запропонована учням універсального, географічного, економічного та агрохімічного профілів, однокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів, спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів з поглибленим вивченням географії, екології, економіки і прав). Програму підготувала Ольга Кравчук. Схвалена для використання в загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичною радою з питань освіти МОН України (протокол від 16 червня 2010 р. № 2.) // Географія та основи економіки в школі. - 2011. - № 1. - С.5-10.

8. Географія культури Європи. Програма факультативного курсу для учнів 6-7 класів (70 год.). Програма може бути запропонована учням природничо-математичного напрямку географічного профілю. Програму підготував Володимир Яценко. Схвалена для використання в загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичною радою з питань освіти МОН України (протокол від 27 травня 2010 р. № 3.) // Географія та основи економіки в школі. - 2011. - № 3. - С.4-12.

9. Географія країн Європейського Союзу. Програма для загальноосвітніх закладів (11 клас, 54 год.). Програма може бути запропонована учням суспільно-гуманітарного напрямку географічного профілю. Програму підготувала Ганна Ісаєва. Програма схвалена для використання в загальноосвітніх закладах (протокол № 3 від 27 травня 2010 р.) Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. // Географія та основи економіки в школі. - 2011. - № 4. - С.8-13.

10. Загальна географія. Програма для профільного навчання (11 клас, 35 год.). Програму підготували: Сергій Кобернік, Роман Коваленко. Програму рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (Лист від 02.03.11 № 1/11-1755.) // Географія та основи економіки в школі. - 2011. - № 10. - С.7-12

С.Г.Мойсеєва,

завідувач лабораторії природничо-математичних дисциплін
Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних
працівників Черкаської обласної ради

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА - НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Загальні економічні знання потрібні кожній людині незалежно від його життєвого і професійного вибору. У сучасному постійно змінному світі вони найбільш актуальні для молоді. Отримати елементарні знання в школі - вже стало нормою. А наскільки глибокими і різнобічними вони будуть в учнів - залежить від стратегії економічної освіти навчального закладу.

Аналізуючи наші досягнення у галузі економічної освіти, необхідно відмітити досить високий рівень виступу нашої команди на IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з економіки у м.Луцьку. Учні Черкащини привезли 6 нагород (із 7 учасників). Диплом I ступеня привезла Олена Баранова, учениця 11 класу Городищенського економічного ліцею Городищенської районної ради (учитель- Жуган Н.Г.), диплом II ступеня отримала Олександра Загоруйко, учениця 9 класу Черкаської гімназії №31 Черкаської міської ради (учитель -Панченко Г.М.); Дипломи III ступеня привезли Юлія Лисенко, учениця 10 класу Кам'янського еколого-економічного ліцею Кам'янської районної ради (учитель- Гетьман Л.Г.); Юлія Веретільник, учениця 9 класу Черкаської гімназії №31 Черкаської міської ради (учитель -Панченко Г.М.); Владислава Герасик, учениця 9 класу Черкаської гімназії №31 Черкаської міської ради (учитель -Панченко Г.М.); Іван Галич, учень 9 класу Городищенського економічного ліцею Городищенської районної ради (учитель- Жуган Н.Г.).

Конкурси цифрових ресурсів та виставки продемонстрували високий методичний та фаховий рівень вчителів економіки. **Найкращими були роботи таких педагогів:**

1. Кодак Н. І., учителя економіки Золотоніської спеціалізованої школи №1 з поглибленим вивченням економіки та правознавства Золотоніської міської ради (методичний посібник "Шкільний Клуб Підприємництва "Крок").

2. Бондар В. В., учителя економіки Корсунь-Шевченківського ліцею Корсунь-Шевченківської районної ради (методичний посібник до теми "Гроші").

Структура вивчення економіки в області склалася на основі багаторічного досвіду викладання курсу в навчальних закладах різного типу.

У початковій школі економічні знання мають інтегруватися у зміст інших предметів, оскільки молодший шкільний вік - це період набуття базових життєвих знань, навичок і формування процесів розуміння, усвідомлення власного життєвого досвіду та оточення.

Будь-яке ознайомлення з економічними явищами на цьому етапі навчання слід проводити у формі гри або за допомогою алегоричних розповіді, казок.

В основній школі (5-9 класи) економічні знання інтегруються у зміст географії, історії, математики, правознавства. Окрім того, можуть вивчатися курси за вибором: у 5-6-х класах може викладатися курс "Подорож у світ економіки", у 7- класі - "Підприємцтво в дії", "Сімейна економіка"; у 8- 9-х класах - "Моя економіка" за рахунок годин варіативної частини навчального плану. Вони можуть також виконувати функцію допрофільного навчання школярів. У старшій школі економіка як базова дисципліна викладається в 11 класі.

Міністерство освіти і науки та Державна наукова установа "Інститут інноваційних технологій і змісту освіти" націлює нас на те, що у майбутній старшій профільній школі теоретичний курс "Економіка" буде замінено на прикладні

економічні курси, такі як "Фінансова грамотність", "Основи споживчих знань", "Основи інтелектуальної власності", "Основи податкового законодавства".

Для поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання пропонуються курси за вибором, які викладаються за рахунок варіативного компонента змісту освіти. У старшій школі, як профільній, зміст предмета "Економіка" представлений окремими спеціальними курсами, які враховують інтереси, здібності та життєві плани учнів з одного боку, і відповідають профілю школи з іншого.

До варіативної частини нинішньої профільної школи віднесено такі економічні курси: "Основи підприємницької діяльності", "Власна справа", "Основи менеджменту", "Основи інтелектуальної власності", "Основи споживчих знань" тощо.

Суттєвудопомогу для підвищення свого фахового рівня та у підготовці до уроків з економіки вчителям надають журнал "Географія та економіка в сучасній школі" Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та інтернет-портал Черкаського ОІПОП.

У навчальних закладах різних рівнів періодично виникає проблема із вибором та затвердженням спецкурсів та факультативів економічного спрямування, пропонуємо їх перелік.

Курси за вибором: спецкурси та факультативи з ЕКОНОМІКИ, яким надано дозвіл Міністерства освіти і науки України на використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

1. Основи економіки. 10-11 класи (70 годин). За редакцією Радіонової І.Ф.

2. Економіка. Для 10-11 класів суспільно-гуманітарного профілю навчання (10 клас - 35 годин, 11 клас - 70 годин). Автори: Радіонова І.Ф., Радченко В.В., Бицора Ю.В.

3. Основи економіки. Програма для класів з поглибленим вивченням економіки. Автори: Кириленко Л.М., Крупська Л.П., Пархоменко І.М., Тимченко І.Є. Програма може викладатися за варіантами, які передбачають як різну кількість годин на вивчення предмета, так і різний розподіл по навчальних роках. Так за варіантом А на вивчення предмета відводиться 35 годин, за варіантом С - 105 годин. Ці години розподіляються і по семестрах відповідно до навчального плану, яким користується загальноосвітній навчальний заклад.

4. Економіка. Програма для учнів 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів (35, 70 годин). Автори: Ковальчук та ін.

5. Основи економіки. Програма для класів з профільним навчанням (10 клас - 35 годин або 10-11 класи - 70 годин). Автор Степаненко С.В.

6. Економіка. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів суспільно-гуманітарного профілю навчання. Передбачено два варіанти її використання:

- в 10-х класах універсального профілю рекомендується вивчення економіки обсягом 35 годин (рівень А);

- в 10-11 класах суспільно-гуманітарного профілю на вивчення економіки пропонується відвести 70 годин (рівень В). Автор Прокопенко І.Ф.

7. Основи споживчих знань. Програма для учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Автори: Гільберг Т.Г., Довгань А.І., Капіруліна С.Л. та ін. Курс укладено

та систематизовано як наскрізний, однак його можна вивчати у кожному, окремо взятому класі

Тематика курсів та факультативів з економіки подано за посібником "Збірник програм з економіки для ЗНЗ. Програми для профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Програми спецкурсів і факультативів." Ч. I. - Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. - 208 с.

(Збірник програм з економіки (частина I) містить варіанти програми "Основи економіки" для 10-11 класів різних профілів навчання). **Подаємо перелік спецкурсів для класів з економічним профілем:**

1. Основи економіки. Програма для 8-11 класів ЗНЗ з поглибленим вивченням економіки (8 клас - 35 годин, 9 клас - 70 годин, 10 клас - 70 годин, 11 клас - 70 годин). Автор Климок І.І.

2. Економіка. Програма курсу за вибором для 2-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (2 клас - 17, 35 годин, 3 клас - 17, 35 годин, 4 клас - 17, 35 годин, 5 клас - 35 годин, 6 клас - 35 годин, 7 клас - 35 годин, 8 клас - 35 годин, 9 клас - 35 годин, 10 клас - 70 годин). Автори: Решетняк О.В., Тимченко І.Є., Лелюк Ю.М., Чорна Т.І., Пужайчерда Л.М.

3. Власна справа (основи малого бізнесу). Програма курсу за вибором для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (рівень А-70 годин, рівень В - 105 годин). Автор Горленко Г.О.

4. Ділова активність. Програма курсу за вибором для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (рівень А - 35 годин, рівень В - 70 годин). Програму розробив авторський колектив зі Львова та Львівської області за спонсорської підтримки DFID (Department for International Development)

5. Основи менеджменту. Програма курсу за вибором для учнів 10 (11) класу загальноосвітніх навчальних закладів (35 годин). Автор Горленко Г.О.

6. Фінансова математика. Програма курсу за вибором для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (70 годин). Автор Бицюра Ю.В.

7. Основи споживчих знань. Програма курсу за вибором для учнів 8 класів ЗНЗ (35 годин). Автори Ганаба С.О., Мартинюк О.В.

8. Прикладна економіка. Програма для класів економічного напрямку суспільно-гуманітарного профілю ЗНЗ (може вивчатися як упродовж одного року (у 10 класі - 35 годин), так і впродовж двох (у 10-11 класах - 70 годин). Впорядковано Капіруліною С.Л., за ред. Джуніор Евінмент Україна.

9. Глобалізація. Програма курсу за вибором для учнів 11 класів ЗНЗ профільних закладів (35, 70 годин). Рекомендується вивчати цей курс у загальноосвітніх навчальних закладах суспільно-гуманітарного, природно-математичного та технологічного профілю навчання. Автори: Гражевська Н.І., Бицюра Ю.В., Карпюк Г.І., Чанцева Н.І.

10. Основи сімейного господарювання. Програма курсу за вибором для 7-9 класів ЗНЗ (7 клас - 35 годин, 8 клас - 35 годин, 9 клас - 35 годин). Автори: Горленко Г.О., Карлін М.І., Мартинюк О.В.

11. Економіка з географічним нахилом (географічна економіка). Програма курсу за вибором для учнів 11 класу природничо-математичного профілю навчання ЗНЗ (35 годин). Автори: Яцишина І.В., Мисько В.З.

12. Подорож у світ економіки. Програма курсу за вибором для 5-6 класів загальноосвітніх навчальних закладів (5 клас - 34 години, 6 клас - 34 години). Автори: Гльберг Т.І., Думанська Г.В., Іващенко Л.О.)

13. Початки економіки. Програма курсу за вибором для учнів 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів (5 клас - 35 годин, 6 клас - 35 годин, 7 клас - 35 годин). Автор Бицюра Ю.В.

14. Економіка для молодших школярів. Програма курсу за вибором для 3-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (3 клас - 17 годин, 4 клас - 17 годин). Автори: Гльберг Т.Г., Юхимович О.А.

15. Початки економіки. Програма курсу за вибором для початкової школи. Програма розрахована на 35 годин на рік. Зважаючи на те, що курс є варіативним, він може викладатися по 0,5 години на тиждень (17,5 годин на рік). При навантаженні у 17,5 години на рік вчителю налається

право самостійно планувати зміст уроків. Частина матеріалу, яку вчитель не може висвітлити з причин обмеженості часу, можна використовувати на інших уроках, здійснюючи між предметний зв'язок. Автор Варецька О.В.

16. Цікава економіка. Програма курсу для 10-11 класів суспільно-гуманітарного профілю навчання ЗНЗ. Програма розрахована на 70 годин (10 клас - 35 годин; 11 клас - 35 годин). Автор Жовтанецький О.М.

17. Економічне моделювання та розв'язування економічних задач. Програма курсу за вибором для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Програма розрахована на 70 годин (70 годин в 10-му класі або 35 годин в 10-му класі та 35 годин в 11 класі). Автор Горленко Г.О.

18. Основи підприємницької діяльності. Програма курсу за вибором для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (рівень А - 35 годин, рівень В - 70 годин). Автори: Варналій З., Сизоненко В.).

19. Основи сімейного господарювання. Програма курсу за вибором для 8(9) класу загальноосвітніх навчальних закладів. Програма розрахована на один рік вивчення у 8-му або 9-му класі за двома варіантами: А - 35 годин; В - 70 годин. Автори: Карлін М.І., Мартинюк О.В.

20. Економіка родини. Програма з економіки для початкової школи (3-5 класи, 35 годин). Автори: Ковальчук Г.О., Паламарчук Л.Б.

Тематика курсів та факультативів з економіки подано за посібником "Збірник програм з економіки для ЗНЗ. Програми для профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Програми спецкурсів і факультативів." Ч. I. - Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. - 208 с.

(У II частині "Збірника програм з економіки..." вміщено програми курсів за вибором для здійснення допрофільного та поглибленого вивчення економіки)

Додаткові спецкурси та факультативи з економіки

Фінансова грамотність. Курс за вибором. Програма. (10 клас, 30 годин). Авторський колектив Університету банківської справи Національного банку України (за загальною редакцією доктора економічних наук, професора Т.С. Смовженко). Програма схвалена для використання в загальноосвітніх закладах (лист МОН молоді спорт № 1/9-156 від 29.02.2012 року.

- Фінансова грамотність: навч. посібник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. - Вид. 2-ге випр. і допов. - К.: Фенікс, 2012. - 312 с.

Підручник із фінансової грамотності дасть знання про фінансові інститути і пропоновані ними продукти, а також уміння їх за потреби використовувати з розумінням відповідальності за наслідки власних дій. Для учнів старших класів загальноосвітніх шкіл.

Схвалено комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (Лист № 14.1/12-Г-30 від 08.02.2012 року Інституту інноваційних технологій і змісту освіти)

- Фінансова грамотність: робочий зошит для учня / авт. кол.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. - Вид. 2-ге, випр. і допов. - К., 2012. - 115 с.

Зошит для самостійної роботи до підручника із фінансової грамотності дасть практичні навички знань про фінансові інститути і пропоновані ними продукти, а також уміння їх за потреби використовувати з розумінням відповідальності за наслідки власних дій.

Для учнів старших класів загальноосвітніх шкіл.

Схвалено комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (Лист № 14.1/12-Г-30 від 08.02.2012 року Інституту інноваційних технологій і змісту освіти)

- Фінансова грамотність: навч. посібник для вчителя / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. - Вид. 2-ге випр. і допов. - К., 2013. - 312 с.

Підручник із фінансової грамотності дасть знання про фінансові інститути і пропоновані ними продукти, а також уміння їх за потреби використовувати з розумінням відповідальності за наслідки власних дій. Для учнів старших класів загальноосвітніх шкіл.

Схвалено комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

О.І. Месевря,

завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради;

С.І. Січкарь,

методист української мови і літератури Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ПОРАДИ ВЧИТЕЛЯМ-СЛОВЕСНИКАМ ДО НОВОГО НАВЧАЛЬНОГО РОКУ

У 2014-2015 навчальному році буде продовжуватися робота над новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, новими навчальними програмами.

Методистами ОІПОПП проводиться підготовка до викладання української мови і літератури. Так, на курсах підвищення кваліфікації випускним завданням учителів-словесників є створення презентації на задану тему з мови або літератури. Таким чином маємо матеріали до уроків у 5 і 6 класах, частково і для 7 класу. Але не всі вони розміщені на сайті, бо це вирішують автори.

Під час проходження курсів прагнемо залучати педагогів до активної діяльності, сприяти розкриттю їхніх здібностей і талантів. Прикладом цього може служити перформенс "Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття", конкурс читців творів Т.Г. Шевченка. Ці заходи проведені разом із лабораторією виховної роботи. Результати розміщені на сайті ОІПОПП.

Учителі-словесники особливу увагу мають приділяти розкриттю і розвитку дитячих здібностей. Особливого уміння, професіоналізму вимагає робота з літературно обдарованими дітьми. З цією метою на курси запрошуємо письменників-професіоналів. Часто перед слухачами виступають Сергій Луквич Носань і Валентина Михайлівна Коваленко, які виробили власну методику роботи з обдарованою молоддю.

Бажаними гостями є члени літературної студії "Дебют", якою керує Оксана Галаєва. Безпосередньо перед слухачами відбувається процес написання творів різних малих жанрів, їх читання та обговорення. Такі зустрічі надихають учителів області до співпраці із "дебютівцями" та плідної роботи літературних студій у сільських і міських школах.

17 - 21 лютого разом із лабораторією виховної роботи була проведена науково-практична Інтернет-конференція "Виховний потенціал творчої спадщини Т.Г. Шевченка для організації сучасного освітянського порталу". На жаль, поки що не можемо вирішити моральну проблему. Траплялися роботи-близнюки, тому були змушені скористатися комп'ютерною програмою "Антиплагіат". Результати виявилися не дуже втішними ...

Окремо варто сказати про щорічну обласну виставку "Зернини педагогічного досвіду". Робіт подається достатньо, до сотні, але вони, на жаль, не відрізняються оригінальністю. Розуміємо, що словесники переобтяжені щоденною роботою, що їхні доробки - плід

безсонних ночей, проведених у пошуках потрібної інформації. Але ж учитель - професія творча, яка зобов'язує перебувати в безперервному пошуку цікавих ідей.

До 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка педагоги проводили безліч різних заходів із школярами, тому більшість матеріалів, поданих на виставку, саме на Шевченківську тематику. Це добре. Але ж про Шевченка вже не просто сказати щось нове, тим більше - своє слово. Тому і з'являються "перечитані", "переписані", "переспівані" матеріали або й просто "позичені" з різних джерел, зокрема з мережі Інтернет.

Переважають матеріали народознавчого, патріотичного, духовного спрямування. Це чудово. Але ж учитель мусить не лише давати знання учням, наприклад, із класичної літератури, а й добре орієнтуватися в сучасному літературному процесі, бо інакше може перетворитися на "урокодавця". І лише зрідка з'являються спроби інтерпретації творчості найвідоміших сучасних авторів. Але ж чому б не спробувати зробити компаративний аналіз творів "Місто" В. Підмогильного і "На запах м'яса" Любо Дашвар? Це б допомогло учням на порозі у доросле життя виробити власну думку про способи самоствердження людини.

Радимо вчителям братися за "розробки" цікавих і потрібних учням тем, хоча це, звичайно, потребує додаткових зусиль.

Це ж саме стосується і цифрових ресурсів. Немало і хороших робіт. **Хочемо відмітити доробок таких учителів:**

1. Нерубайська Валентина Валеріївна, учитель української мови і літератури Соколівоцької загальноосвітньої школи I-III ступенів Тальнівської районної ради, за серію цифрових ресурсів із теми "Дієслово як частина мови".

2. Ступаченко Валентина Іванівна, Івченко Любов Дмитрівна, учителі української мови і літератури Драбівського навчально-виховного комплексу "загальноосвітня школа I-III ступенів ім. С.В. Васильченка-гімназія"; Дзєга Володимир Дмитрович, учитель української мови і літератури Степанівської загальноосвітньої школи I-II ступенів Драбівської районної ради, за серію цифрових ресурсів із теми "На перетині доріг".

3. Динамічна творча група вчителів-україністів (кер. Бондар Антоніна Михайлівна) "Шевченкознавство (програма та конспекти занять курсу за вибором)", за матеріалами XIX обласної виставки "Освіта Черкащини - 2014".

Лева частка зусиль методистів та вчителів належить роботі з обдарованими дітьми.

Найбільше радують успіхи "олімпійців". У IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури від області брали участь сім учасників і всі вибороли призові місця, а саме:

I місце

1. Мачулка Ангеліна, учениця 8 класу Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 7 Смілянської міської ради (учитель Бондаренко Тетяна Николаївна).

2. Колісник Юлія, учениця 9 класу Уманського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа I-III ступенів №7 - колегіум" Уманської міської ради (учитель Матвієнко Любов Дмитрівна).

II місце

1. Дяченко Вікторія, учениця 11 класу Конельськопопівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Жашківської районної ради (учитель Дяченко Інна Николаївна).

III місце

1. Власенко Анна, учениця 10 класу Червонослобідської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 Черкаської районної ради (учитель Вакуліна Людмила Николаївна).

2. Педан Анастасія, учениця 10 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради (учитель Соломаха Ніна Іванівна).

3. Канєвська Яна, учениця 11 класу Тальнівського економіко-математичного ліцею Тальнівської районної ради (учитель Юлдашева Людмила Петрівна).

4. Сухіна Оксана, учениця 11 класу Тимченківського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів" Чорнобаївської районної ради (учитель Кабачок Людмила Іванівна).

Не менш вдалим став виступ учнів у IV етапі IV Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Із 20 учасників 10 мають перемогу, а саме:

I місце

1. Сало Ірина, учениця 6 класу Черкаського колегіуму "Берегиня" Черкаської міської ради (учитель Скрипай Людмила Николаївна).

2. Плахотнюк Вікторія, учениця 7 класу Ватутінської загальноосвітньої школи I - III ступенів №2 ім. М.Ф. Ватутіна Ватутінської міської ради (учитель Куценко Сергій Васильович).

3. Канєвська Яна, учениця 11 класу Тальнівського економіко-математичного ліцею Тальнівської районної ради (учитель Юлдашева Людмила Петрівна).

II місце

1. Левочко Ольга, учениця 5 класу Жовнинського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад-загальноосвітня школа I-III ступенів" Чорнобаївської районної ради (учитель Вервикишка Ірина Михайлівна).

III місце

1. Яременко Дарина, учениця 5 класу Степанецької спеціалізованої школи I-III ступенів Канівської районної ради (учитель Складенко Ольга Олексіївна).

2. Шуляк Катерина, учениця 6 класу Осітнянської загальноосвітньої школи I-II ступенів Христинівської районної ради (учитель Галак Оксана Сергіївна).

3. Мамбик Антоніна, учениця 7 класу Уманської загальноосвітньої школи I-III ступенів

№ 3 Уманської міської ради (учитель Прокопчук Віра Яківна).

4. Солодзько Вікторія, учениця 8 класу Тальнівського навчально-виховного комплексу "загальноосвітня школа I-III ступенів № 1 - гімназія" Тальнівської районної ради (учитель Нерубайський Володимир Дмитрович).

5. Колісник Юлія, учениця 9 класу Уманського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа I-III ступенів №7 - колегіум" Уманської міської ради (учитель Матвієнко Любов Дмитрівна).

6. Шаповал Катерина, учениця 10 класу Бобринського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів" Канівської районної ради (учитель Дерев'янка Ганна Василівна).

Хороші результати показали й учасники IV етапу XIV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яценка:

I місце

1. Дмитренко Тетяна, учениця 8 класу Балаклеївської спеціалізованої школи I-III ступенів № 1 імені Євгенії Гуглі Смілянської районної ради (учитель Дмитренко Галина Михайлівна).

2. Власенко Анна, учениця 10 класу Червонослобідської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 Черкаської районної ради (учитель Вакуліна Людмила Николаївна).

III місце

1. Швець Тетяна, учениця 6 класу Першої міської гімназії Черкаської міської ради (учитель Гафінова Любов Василівна).

Радують те, що серед переможців олімпіади і конкурсів багато дітей із сільських шкіл. А це свідчить, що тільки талановитий, творчий, працьовитий учитель може виплекати такого ж учня. Незалежно від того, де знаходиться школа - в місті чи селі.

Багато учителів-словесників за плідну працю в 2013-2014 навчальному році отримають заслужені нагороди. **Але невіршених завдань ще немало:**

1. Учитель має працювати не лише на перспективних учнів, які виборюють перемоги на олімпіаді та конкурсах, а на кожную дитину. Забезпечувати їй можливість отримати ґрунтовні знання з навчального предмета.

2. Дбати про те, щоб учням було на уроці цікаво. З цією метою використовувати різні форми і методи роботи.

3. Актуальною залишається криза читання. Учитель має цікавитися сучасним літературним процесом. Розповідати учням про "новинки" літератури, вибираючи найцікавіші моменти. Тоді й діти будуть читати охоче, без примусу.

4. Використання інформаційно-комунікаційних технологій має бути продуманим, оправданим. Адже це всього лише новітня наочність, якою, зважаючи на специфіку предметів, зловживати не варто.

І ще, радимо керівникам середніх навчальних закладів не "економити" години на вивчення української мови і літератури, адже це не просто шкільні предмети, вони дають можливість передавати молодому поколінню соціальний досвід, багатство духовної культури й на основі цього формувати особисті риси сучасного, цивілізованого громадянина України, патріота.

Тож бажаємо усім педагогам мудрості, мужності терпіння у нелегкій справі - виховання молодого покоління України. Пам'ятаємо, що вчитель працює на Вічність!

В. А.Юрчак,

методист зарубіжної літератури Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

УРОКИ СПІВТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ І ВЧИТЕЛЯ

Роздуми про те, що уроки літератури вирізняються з поміж усіх інших шкільних занять, не потребує доказів. Література допомагає у формуванні світогляду, характеру й особистих якостей та естетичних смаків дітей, пропонує читачам пізнати неосяжний світ, відшукати себе в ньому, осмислити людські стосунки і знайти шлях до істини, мудрості і краси. Особливо цінним є те, що на уроці світової літератури не просто відбувається знайомство учнів з новим художнім твором, а здійснюється багатогранне спілкування: текст (письменник або письменники) - учитель - учні. Долаючи тисячоліття, до сьогоднішніх школярів доходять думки й почуття найталановитіших творців, майстрів слова, а вчитель разом з учнями-читачами вступають у спілкування з автором та героями твору, "мандрують" їхньою епохою. Все це допомагає зрозуміти "душу" книги, виховати у дітей повагу до культурної спадщини різних народів, усвідомити своєрідний шлях кожної окремої літератури й водночас побачити загальні літературні закономірності світового мистецтва.

Уроки світової літератури допомагають формувати гуманістичний світогляд, гуманітарну свідомість, інтелект та творчу особистість учня, яких сьогодні так не вистачає у нашому глобалізованому суспільстві.

Яким же має бути цей урок, аби зворушити душу читача-підлітка, пробудити в ньому кращі людські якості. Над цим питанням задумувались досвідчені вчені-методисти і вчителі-практики впродовж двадцятого століття, особливо ж цікавим було його обговорення в останні 15 років. Більшість науковців та педагогів дійшли спільної думки, що урок літератури має бути співтворчістю вчителя та учнів. Як учень, так і вчитель повинні долати труднощі і йти до висот духу, від мистецтва слова - до мистецтва життя.

Грузинський педагог Ш. Амонашвілі висловлював таку думку: "Учитель мусить обрати для себе високу мету, тому що тільки тоді він матиме змогу піднести своїх учнів і піднесеться сам. Така мета зробить учителя оптимістом, романтиком, він буде завжди в пошуку і буде здатним створити неможливе". Вчителя можна порівняти з художником. Маляр не просто відтворює картини життя, а передає свої враження від нього. Так і вчитель: він не просто викладає літературу, а передає учням свої враження від того чи іншого твору.

Поети і художники пробуджують духовність на землі, а вчителі покликани вказувати шлях... Педагог - це також творча особистість, яка глибоко, як і митець, відчуває світ, а також свій зв'язок з ним і прагне навчити цьому своїх учнів. Учитель-словесник одночасно виступає в декількох іпостасях: він і літературознавець, здатний осягнути й пояснити глибину, сутність художнього твору, і сценарист, що складає сценарій майбутнього уроку, і виконавець, що втілює його в життя, і режисер, що вміло дирижує ходом заняття, і актор, читання якого приносить учням-слухачам насолоду.

Учитель думає як підготувати учнів до сприйняття художнього твору, як розпочати знайомство з ним. Цей етап має викликати зацікавленість учнів, здатність до сприйняття авторської думки. Тут важливо створити атмосферу емоційного співпереживання, налаштувати на певну тональність, підготувати учнів до душевного співпереживання під час читання літературного твору. Дорослим варто пам'ятати, що настрій на розумову працю неможливо здійснити без емоційної домінанти. В цьому допоможуть різноманітні методи та прийоми, використання нетрадиційних форм і методів роботи:

проблемна ситуація, прослуховування різних записів, виразне читання творів; перегляд книжкових експозицій, кадрів дія-, кіно- чи відеофільмів, фотографій, ілюстрацій до творів чи репродукцій картин. Але, безумовно, ефективним прийомом завжди є яскраве, поетичне, схвильоване й особистісно значуще слово вчителя.

Завдання вчителя світової літератури полягає в тому, щоб не допускати на урок "розумове ледарство", яке В. О. Сухомлинський вважав небезпекою, бо воно розбещує, морально калічить людину. Посилення розвиваючої та виховної функції предмета значною мірою розв'язується за допомогою різних форм навчальної діяльності всіх учнів. Індивідуальні, диференційовані та інші завдання створюють сприятливі умови для розвитку самостійності мислення кожного учня, мовленнєвої активності, наполегливості тощо.

У виборі структури уроку словесник повинен також враховувати емоційно-естетичну чутливість учнів, вплив навчального матеріалу на моральну сферу особистості, оскільки головне у викладанні літератури - художній аналіз морального досвіду людини.

Урок літератури, де відбувається проста передача інформації, уже не задовольняє ні вчителя, ні учня. Адже, щоб отримати глибокі і міцні знання, треба добре працювати. Завдання вчителя літератури - виховати особистість, здатну сприймати, розуміти красу і будувати своє життя за її законами. Випускник освітнього закладу має бути людиною з творчими життєвими орієнтаціями, наділеною розвиненим естетичним смаком і широкими культурно-пізнавальними інтересами. В цьому випадку на допомогу приходять нетрадиційна методика. В арсеналі словесника завжди знайдуться бесіди, що викликають проблемні запитання; диспути, які хвилюють дітей, рольові навчальні ігри, прес-конференції, вікторини, уроки-семінари, теле-, кіноуроки, творчі завдання та інші активні технології.

Однією із специфічних проблем викладання світової літератури є великий за обсягом матеріал та обмежена кількість годин на його вивчення, тому вчителю варто замислитися над різноманітними формами організації навчальної роботи. Особливо ефективними є нетрадиційні підходи до організації навчальної діяльності на уроках і в позаурочний час. Під час вивчення біографії письменника доцільними будуть проблемні запитання, що спрямовуватимуть мислення учнів, цитування уривків автобіографії митців та художньо-біографічних творів про них, спогади сучасників, щоденникові записи. Ефективною може стати літературно-музична композиція, побудована на віршах поета, що розкривають сутність його життя та творчості, або на таємницях життєвої долі.

Інтерес учнів до вивчення біографії письменника викликають дослідницькі і творчі завдання. Наприклад, можна розповісти про життя і творчість письменника у формі рольової театралізованої гри "Письменник очима своїх героїв". Ефективною формою знайомства з творчим шляхом письменника може стати літературна екскурсія - очна та заочна. Вона теж задіє не лише мислення учнів, а й уяву та емоційну сферу особистості. Доречним тут буде використання епістолярних, мемуарних документів, фотографічних матеріалів, які можуть зібрати учасники навчальної рольової гри.

Але тут потрібне застереження, щоб урок літератури не перетворився на позакласний захід: перевантаження зайвими формами роботи також не допустиме. Урок не повинен перетворюватись на калейдоскоп.

Однією з найбільш гострих проблем у викладанні зарубіжної літератури залишається проблема аналізу літературного твору.

І науковці, і вчителі - практики шукають оптимальні шляхи вирішення цієї проблеми, розробляючи новітні технології, вдаючись до реконструкцій вже відомих у методиці навчальних засобів, що мають слугувати меті підвищення ефективності уроку літератури. До останніх можна віднести наочні засоби навчання, а серед них - схематичну наочність, яка сьогодні набуває особливого статусу.

Сучасна ж педагогічна практика доводить, що схематична наочність може ефективно використовуватись не тільки під час аналізу художнього твору, а й вивчення оглядової теми, біографії письменника, питань теорії літератури.

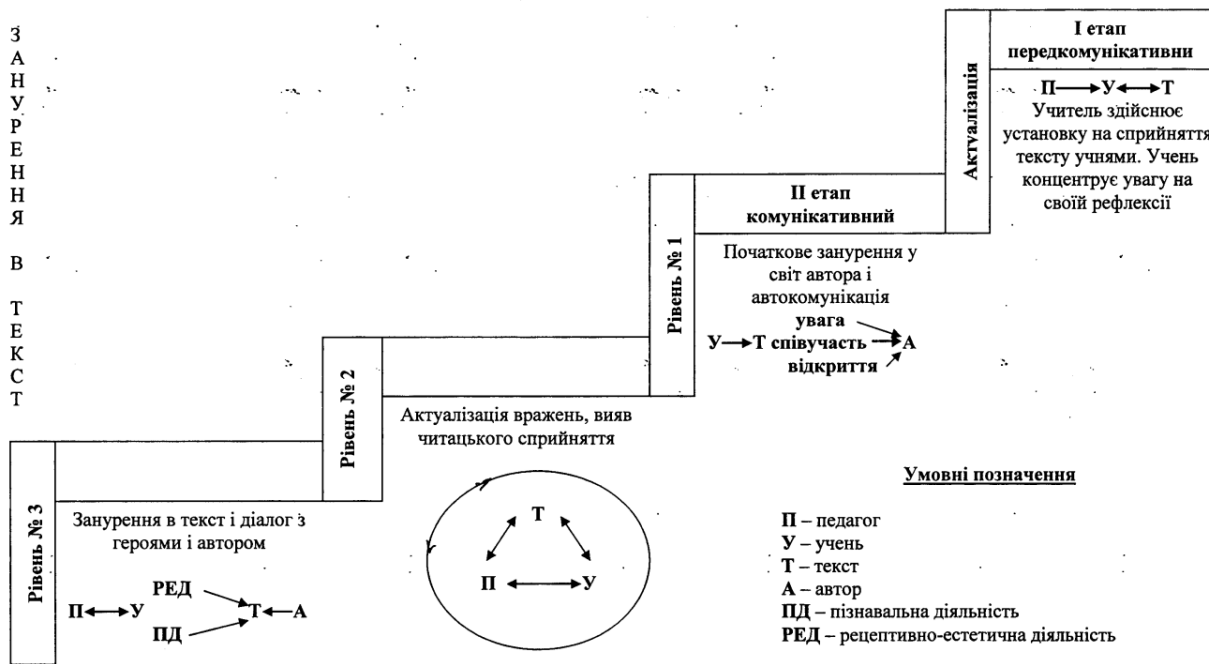
Доцільність використання схем на уроках літератури аргументується такими факторами, як:

- економічний та чіткий розподіл навчального часу;
- можливість зосередитись на головному;
- вивільнення від рутинної роботи по виявленню логіки взаємозв'язків героїв і подій;
- можливість зануритись у текст, дати напрямок логічному ланцюжку міркувань.

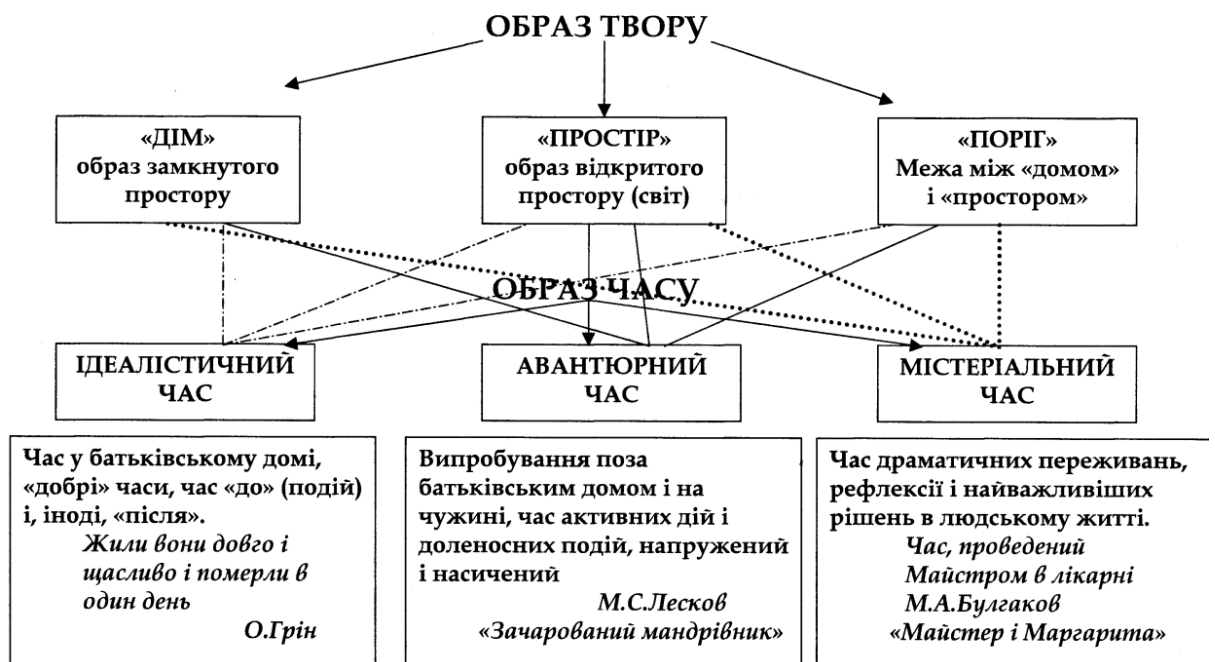
Окрім того, робота зі схемою на уроці дає можливість учителю розвивати у учнів такі форми мислення як аналіз, синтез, порівняння, абстрагування. Розвивається асоціативне мислення і виробляється вміння систематизувати, узагальнювати навчальний матеріал, і, нарешті, використання схем, як різновид наочних посібників, сприяє кращому сприйняттю, розумінню та запам'ятовуванню навчального матеріалу.

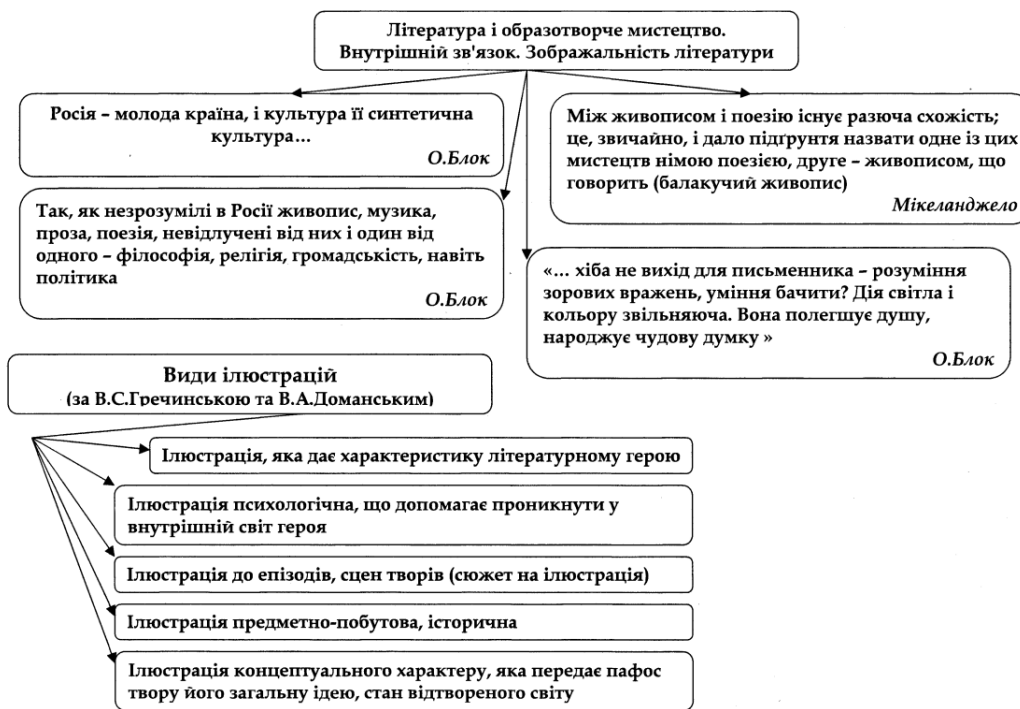
Ось декілька схем, які допоможуть в роботі:

Технологічний цикл вивчення художнього тексту як культури [6, 92]

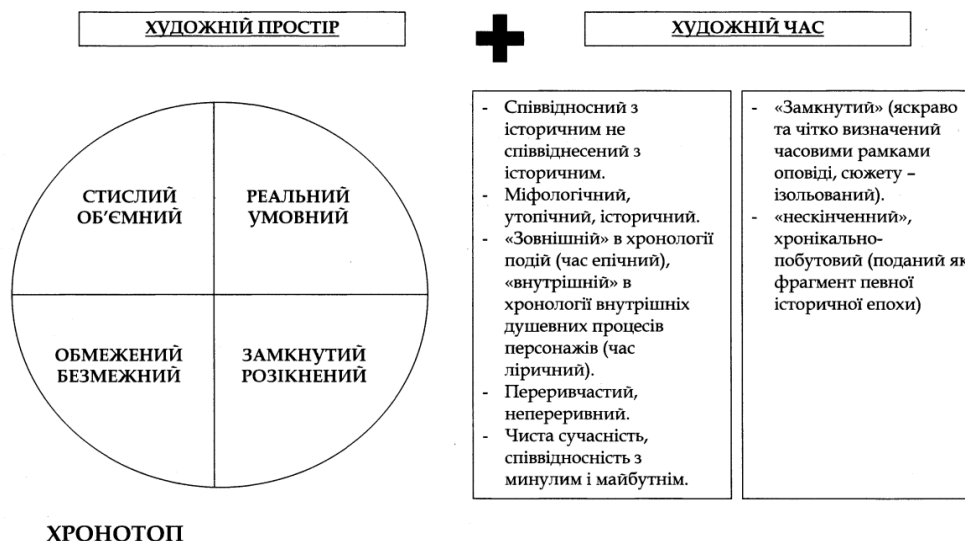

Просторова і часова організація твору

Хронотоп за М.Бахтінім

Яким же має бути урок літератури, аби зворушити душу підлітка, пробудити в ньому кращі людські якості? Важливо створити на уроці такий психологічний мікроклімат, який спонукає учнів до співпраці, співрозмови, відвертого діалогу, бажання відкрити свою душу, висловити свої думки, почуття. І завжди зберігати право учня на власну думку, на свої переконання, щоб, вивчаючи на уроках шедеври світової літератури, виховувати справжню шляхетність і толерантність. Такі уроки можна назвати: уроки співтворчості дітей і вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анісікіна Н. О. Технологія планування стратегічних змін / Н. О. Анісікіна. - Харків: Основа, 2005. - 12-16с.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогические технологии / В.П. Беспалько. - М.: Педагогика, 1989.
3. Бікбаєва Л. Про вивчення, узагальнення та впровадження прогресивного педагогічного досвіду : методичні рекомендації. / Л. Бікбаєва. - К., 2005.
4. Буряк С. Д. Інтерактивні й нестандартні уроки світової літератури / С. Буряк, Г.Острова. - Х.: Основа, 2005.

5. Ващенко Г. Загальні методи навчання: підручник для педагогів / Г. Ващенко. - К., 1997.
6. Ганич Н.І. Хитро, мудро, невеликим коштом... Урок-аукціон / Н.І. Ганич. - // Всесвітня л-ра. - 1998. - №5. - 41с.
7. Гладишев В.В. Впізнай героя / В. Гладишев, Т. Гренцева // Всесвітня л-ра, 2000. - №5. - 33с.
8. Гін А.О. Прийоми педагогічної техніки: посібник для учителів / А.О. Гін. - Луганськ: 2004.
9. Гура О.І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / О.І. Гура. - К., 2005.
10. Логінов А.Ю. Психолого-дидактичні прийоми активізації навчальної діяльності учнів на уроках світової л-ри / А. Ю. Логінов // Всесвітня л-ра, 1997. - №11. - 2с.
11. Онищук В.О. Урок в сучасній школі / В.О. Онищук. - М.: Просвещение, 1986.
12. Олексюк Л. Р. Методика використання інноваційних технологій як засіб розвитку творчої особистості і пізнавального інтересу учнів на уроках світової літератури. [Електронний ресурс] / Л.Р. Олексюк. - Режим доступу \\ metodportal.net/system/files/mp/2013/02/15067/proekt_iz_sv...

Н. М. Степанова,

методист суспільствознавчих дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У 2013/14 навчальному році учні Черкащини брали участь у різних тематичних змаганнях. Серед них предметні олімпіади, Міжнародний конкурс юних знавців історії "Лелека-2014", Всеукраїнський конкурс із суспільствознавчих дисциплін "Кришталева сова-2014", Всеукраїнський конкурс "Юні знавці Біблії".

У III етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади із історії взяли участь 94 учні, із правознавства - 74.

Завдання олімпіадних змагань із історії перевіряли хронологічну, аксіологічну, просторову, комунікаційну та інформаційну компетентність учнів. Учням були запропоновані теоретичні і практичні завдання, із якими більшість учасників справилися на 92%. Автори всіх робіт виявили володіння понятійним апаратом, знання епохи, роботи багатьох відзначалися логічністю викладу матеріалу, достатньою аргументацією, мовною грамотністю.

Проте, для учнів всіх класів досить важким виявилось завдання із першого туру, яке стосувалося визначення події, її часових рамок та наслідків за наведеною історичною назвою. І тільки половина учасників змогла правильно виконати це завдання. Як виявила перевірка, у багатьох учасників переважала слабка аргументація щодо наслідків події, а дехто і взагалі неправильно визначив подію, за що, відповідно, бали не нараховувалися. Перевірка показала, що багато учасників (45%) не вміють формулювати тему доповіді у відповідності до теми конференції, не знають як виконувати завдання щодо складання тез (75%), не можуть розкрити зміст доповіді через складання різних видів планів (35%).

Пропозиції членів журі стосуються все ж таки більш уважнішої і відповідальнішої підготовки до подібних змагань, необхідно звернути більше уваги на вивчення учнями фактичного матеріалу, розв'язку історичних задач, складання синхроністичних таблиць, написанню тез, простого і складного планів. Актуальною залишається проблема щодо формування в учнів окремих складників хронологічної компетентності - вміння працювати із історичними подіями у часі, визначати наслідки події, та аксіологічної, зокрема вміння наводити оцінні судження, робити висновки тощо.

Завдання олімпіадних змагань із правознавства включали питання курсу теорії держави і права, перевіряли знання публічного і приватного права.

Із теорії учасникам було запропоновано розкрити зміст юридичних понять і дати розгорнуту відповідь на запитання. Якщо із визначеннями в учнів майже не виникло проблем (єдине зауваження членів журі стосувалося того, що олімпійці не наводили прикладів), то при виконанні завдань із розгорнутими відповідями є зауваження: учні здебільшого зосереджували увагу на висвітленні однієї позиції чи обґрунтуванні якогось одного принципу (функції, виду), мова багатьох учасників не містила юридичної лексики і була далека від логічного викладу матеріалу. Через це більшість

учасників не зуміли дати повної відповіді на запитання.

Серед практичних завдань учні найкраще справилися із тестовими завданнями. Проте, для учнів 9-11 класів найважчими стали завдання із юридичної практики, де потрібно було дати юридичний коментар ситуації, пояснити дії посадових осіб чи розв'язати юридичну задачу.

У цілому члени журі відзначили достатній рівень підготовки та ерудиції більшості учасників змагань. Завдання теоретичного та практичного турів відповідали шкільній програмі, збалансовані, направлені на стимулювання розкриття творчих здібностей школярів. Члени журі пропонують все ж таки більше уваги звертати на вивчення учнями норм права, розв'язку юридичних ситуацій і їх коментарів. Актуальною залишається проблема щодо формування в учнів окремих складників аксіологічної компетентності, зокрема вміння наводити оцінні судження, робити висновки тощо.

Команду Черкаської області на VI етапі всеукраїнських олімпіад представляли 6 учнів із історії (три призових місця) та 5 учасників із правознавства (2 призових місця). Варто відмітити особливі досягнення учнів і їх наставників на найвищих рівнях всеукраїнських змагань. Двоє учасників Всеукраїнської учнівської олімпіади із історії - Коновалов Євген (учитель Водоп'янова Т.М., Черкаський гуманітарно-правовий ліцей Черкаської міської ради) та Толстенко Єлизавета (учитель Пікалюк А.І., Уманська загальноосвітня школа I-III ступенів №3 Уманської міської ради) здобули найвищі перемоги - перші абсолютні місця, відповідно у 10 та 8 класах.

Проте на цьому перемоги Коновалова Євгена не закінчилися. Учень став абсолютним переможцем у відбірково-тренувальному таборі української команди на міжнародну олімпіаду і буде представляти Україну на Міжнародній учнівській олімпіаді із історії - 2014, яка буде проведена в Талліні, Естонія.

Крім цього варто відмітити перемоги черкащан і на VII Всеукраїнській олімпіаді "Юні знавці Біблії". Лавренко Вікторія, учениця 10 класу Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів №19 Черкаської міської ради, виборола I місце серед однолітків.

До питання вивчення навчального курсу історії у шостому класі

Шановні колеги! Наші учні прийшли до нас у 6-й клас. Врахуйте при плануванні своєї роботи наступне.

Учні мають навички складання простого плану розповіді, вміють формулювати запитання до тексту. Спираючись на ці зачатки відповідної компетенції, вчитель має продовжити роботу з текстом підручника так, щоб шестикласники вчилися ділити його на завершені частини, вміли ставити питання до прочитаного і таким чином підходили до складання розширеного плану.

Як показують результати предметних олімпіад, у яких беруть участь учні 8-11 класів, найслабкішою ланкою є написання тез на відповідну тематику. Вчитель історії, що викладає у 6-му класі, має продовжити (а якщо ця робота не велася, розпочати) формування вказаного уміння, застосовуючи завдання:

- виділити головне у змісті абзацу, підпункту параграфа;
- записати зміст абзацу одним реченням, використовуючи найважливіші поняття;
- поставити чітке запитання до прочитаного уривку і дати відповідь на нього одним реченням.

У 6-му класі продовжена практика роботи над новим типом уроку історії - практичним заняттям, де передбачено самостійну роботу учнів з різноманітними джерелами інформації. Звертаємо увагу, що на відміну від навчальної програми 5-го класу учням 6-го пропонується 13 практичних занять, де більше уваги можна приділити роботі з історичними джерелами, специфіці їх опрацювання, формуванню логічних умінь школярів (елементарні аналізи подій, встановлення впливу природних умов на життя і господарство людини, зіставлення текстів, формулювання власної позиції тощо). Зауважимо, що самі джерела мають бути адаптовані до вікових особливостей учнів, їм мають бути надані прості пам'ятки роботи з історичними документами.

Учителям історії у шостому класі варто пам'ятати, що знайомство з історією Стародавнього світу та Античності має бути цікавим, зрозумілим, доступним (але не спрощеним). Толерантність, урахування історичної поліконфесійності і багатонаціональності українського суспільства, увага до освітніх запитів учнів допоможуть учителям зробити уроки історії годинами об'єднання і взаємоповаги.

На допомогу вчителям готуються до видання відповідний методичний посібник (додаток № 1) до журналу "Історія та суспільствознавство в школах України", а також робочі зошити для практичних робіт. Кожен навчально-методичний комплекс (підручник, книга для вчителя, робочий зошит) мають свої особливості, пропонують власні підходи до реалізації основних завдань шкільної історичної освіти.

Портрет сучасного учителя історії

Сучасні учні прагнуть навчатися в сучасних школах. Говорячи про сучасні навчальні заклади, маємо на увазі не лише достатньо матеріально-технічну базу, а й стиль викладання в них, технології, що їх використовують педагоги.

Надбанням минулого стало використання тільки репродуктивних методів навчання. Сучасний вчитель не лише дає знання, він спонукає до самостійного пошуку істини, прагне розглядати навчальний матеріал у контексті реального життя. За вимогами Держстандарту, зміст суспільствознавчої освіти, її історичного компоненту має не тільки створювати передумови для науковості й систематичності знань, але й бути основою для соціального становлення людини. Досвід спілкування з педагогами на курсах підвищення кваліфікації, під час відвідування уроків, засідань методичних об'єднань, творчих груп свідчить, що між самоосвітою вчителя, його готовністю до запровадження інновацій і рівнем навчальних досягнень учнів існує прямий зв'язок. Результативність навчання історії, правознавства вища там, де вчитель попри постійне поглиблення теоретичних знань, цікавиться і впроваджує методичні інновації, не віддаючи переваги одному напрямкові удосконалення освітнього процесу.

Тому, звертаюся сьогодні до Вас, шановні учителі, перед робочим днем, дайте, будь-ласка, відповідь на запитання:

- чи можна сьогодні у навчанні відмовитися від предметів суспільствознавства?

- якщо ні, то який би Ви запропонували "Рецепт від...", щоб викладання було цікавим і корисним?

- що, на Вашу думку, є найважчим у нашій учительській практиці?

- які прийоми чи вправи є найдієвішими для виховання патріота?

Якщо Ви дійсно знайдете "власний рецепт" викладання, то це половина успіху Вашого професіоналізму, а все інше можна доопрацювати, прочитати, дізнатися. Ми йдемо на роботу і відносимося до своєї професії, як до роботи, інколи не усвідомлюючи її місії. Ми маємо чітко розуміти, що наша професія особлива, її не можна порівняти із іншими (ні за юридичними показниками, ні моральними), якщо за помилку, яку допустив інженер, можна розраховатися зіпсованим кресленням, то за нашими педагогічними помилками стоїть дитяча душа, із її переживаннями, надіями і мріями.

Професія учителя, Педагога із великої літери, є однією із найдавніших, у ній накопичений досвід різних поколінь, це така собі скарбниця мудрості, звичаїв, традицій, моралі. Влучно з цього приводу сказала відомий психолог І.Зимня: "Педагог - це ланка, що з'єднує покоління, носій суспільно-історичного досвіду". Тому можна із впевненістю зауважити, що суспільно-культурна цінність нації, цивілізації в цілому багато в чому залежать від ролі і місця школи в цілому, і вчителя суспільствознавства зокрема.

Методична робота із суспільствознавства

Продовжується перехід на новий зміст освіти учнів основної школи, це вимагає суттєвих змін у системі методичної роботи. У 2014/15 навчальному році конкурс "Вчитель року - 2015" включатиме номінацію "Правознавство". Відповідна підготовча робота має розпочатися вже з серпневих учительських нарад, засідань методичних об'єднань, методичних семінарів.

Рекомендуємо:

1. Районним (міським) методичним кабінетом (науково-методичним центром):

1) забезпечити проходження курсів підвищення кваліфікації вчителями суспільствознавчих предметів відповідно до графіка ЧОІПОПП. Враховуючи сучасні вимоги інформаційного суспільства, учитель історії і правознавства має на достатньому рівні володіти навчальними комп'ютерними технологіями та використовувати у навчальних цілях мережу Інтернет. Тому при плануванні курсової підготовки звертайте увагу на різні форми навчання, віддавши перевагу дистанційній;

2) заслухати на відповідних нарадах питання щодо науково-педагогічних підходів до викладання у 6-му класі;

3) спланувати проведення випереджальних семінарів-практикумів щодо методики проведення практичних занять у 6-му класі;

4) проводити на відповідному рівні районні (міські) етапи інтелектуальних змагань.

2. Директорам навчальних закладів та їх заступникам:

1) здійснювати постійний контроль за якістю виконання навчальних програм;

2) виділити години варіативної складової навчальних планів на викладання курсів за вибором та факультативів суспільно-гуманітарного спрямування;

3) активізувати роботу шкільних методичних об'єднань із курсів суспільствознавчого циклу;

4) сприяти поповненню кабінетів історії, правознавства, громадянської освіти сучасними наочним обладнанням, настінними картами, роздатковим матеріалом для відпрацювання учнями практичних вмінь та навичок роботи з ними;

5) сприяти забезпеченню передплати фахових видань для вчителів історії та суспільних дисциплін;

6) сприяти оволодінню вчителями комп'ютерними технологіями та впровадженню їх у навчальний процес.

3. Учителям історії:

1) забезпечити якісний перехід на новий зміст освіти у 6-му класі та основній школі в цілому через підвищення власної наукової, теоретичної та методичної підготовки, використовуючи курси підвищення кваліфікації, конференції, семінари, Інтернет-заходи, самоосвіту;

2) поліпшити якість виконання програм, упроваджуючи інноваційні педагогічні технології навчання з урахуванням досягнень сучасної дидактичної науки;

3) урізноманітнити форми оцінювання рівнів навчальних досягнень учнів з предметів суспільствознавства, використовуючи словесні системи оцінювання;

4) опанувати технології створення мультимедійних презентацій, для зацікавлення учнів навчальним матеріалом, посилення уяви, образності використовувати у педагогічній діяльності ресурси Інтернету;

5) працювати над поповненням наочної та методично-навчальної бази кабінетів історії, правознавства, громадянської освіти;

6) сприяти активізації науково-дослідницької та краєзнавчої діяльності учнів на уроках історії та в позакласній роботі з предмета;

7) забезпечити участь учнів своєї школи у різних видах предметних інтелектуальних змагань (районних, обласних, всеукраїнських);

8) цікавитися новинками фахової літератури, беручи до уваги, що всі фахові журнали і газети друкують методичні поради до викладання історії, правознавства, громадянської освіти, курсу "Людина і світ" та ін.

Вимоги до ведення навчально-методичної документації

На запити багатьох колег вважаємо за необхідне ще раз зупинитися на вимогах до календарно-тематичного планування із історії, правознавства, громадянської освіти та предметів філософсько-світоглядного циклу.

Календарно-тематичне планування - це розподіл у часі окремих уроків із урахуванням кількості годин, що визначаються програмою на кожну тему, кількості тижневих годин (визначених навчальним планом) і розкладу занять.

Планування розробляється вчителем на кожний клас у відповідності з навчальною програмою та вимогами Державного освітнього стандарту. У разі викладання предмета у кількох класах (паралелі) дозволяється загальне планування для класів паралелі.

Ступінь розробки календарно-тематичного планування є критерієм професіоналізму вчителя. Тому у плані вчитель визначає послідовність вивчення окремих питань теми, відбирає зміст, продумує систему уроків навчання, повторення, закріплення і форми контролю.

Календарно-тематичний план учителя обов'язково має включати такі розділи:

1) титульний лист, де зазначено :

- найменування освітнього закладу;
- назву документа (календарно-тематичне планування);

- назву предмета (повинна відповідати назві предмета в робочому плані навчального закладу);

- навчальний рік;

- клас (класи);

- прізвище, ім'я та по батькові вчителя.

2) На титульній сторінці повинні бути записи:

- "Розглянуто на засіданні предметної кафедри вчителів (методичного об'єднання) - протокол № ... від ...";

- "Погоджено: заступник директора із навчально-виховної роботи";

- "Затверджено: директор навчального закладу: (дата затвердження)".

3) Навчально-методичне забезпечення навчального плану включає наступні відомості:

- річна кількість годин;

- кількість годин на тиждень згідно з програмою;

- планова кількість самостійних (практичних) робіт;

- реквізити програми;

- навчально-методичні комплекси.

4) Календарно-тематичне планування повинно обов'язково включати номер і дату проведення уроку, зміст (тему) уроку, примітку.

5) Графа "Зміст (тема) уроку" включає:

- загальні назви теми;

- кількість годин, відведених на вивчення даної теми;

- теми кожного уроку;

- контроль по завершенню вивчення даної теми.

6) У графі "Примітка" можуть міститися помітки, зроблені вчителем у процесі роботи з даним тематичним плануванням (використання додаткової літератури, зміст індивідуальних завдань для учнів, які відстають у навчанні, різноманітні форми роботи на уроках, індивідуальна діяльність, яка планується, необхідне обладнання, тип провідної діяльності учнів на уроці, види уроків тощо).

7) Зміст плану навчального курсу повинен відповідати змісту програми, за якою ведеться навчання.

8) Відмінність від змісту програми допускається не більше, ніж на 10 %. Усі зміни необхідно вказати в плані й обґрунтувати. Необхідно рівномірно розмістити і спланувати в часі вивчення окремих розділів програми.

Звертаємо увагу керівників загальноосвітніх навчальних закладів! Враховуючи виклики ХХІ століття, учителі мають право користуватися планами на друкованій основі, а не писати їх "від руки", проте календаризація у програмах є недоцільною.

Також, зважаючи на багаточисленні пропозиції ринку освітніх послуг, а саме різноманітні друковані посібники по календарно-тематичному плануванню, учителям дозволено користуватися такою продукцією за умови, що вона повністю відповідає навчальним програмам, друкованим виданням такого типу і оформлена згідно з вимогами.

Допрофільна підготовка із предметів суспільствознавчого циклу

Демократизація освіти, надання їй профільної спрямованості у старшій школі вимагає пошуку шляхів удосконалення підготовки учнів основної школи до обґрунтованого вибору ними майбутнього напрямку навчання. Зазвичай, прийнято, що допрофільна підготовка здійснюється у 8-9 класах із метою орієнтації учнів, сприяння у виборі ними напряму профільного навчання у старшій школі. Проте не буде зайвим, якщо така підготовка почнеться вже із 5 класу.

Формами реалізації допрофільної підготовки учнів визначено:

- курси за вибором і спецкурси (викладаються для всіх учнів класу і тільки за навчальними програмами, рекомендованими чи схваленими навчально-методичними комісіями всеукраїнського рівня);
- факультативи, предметні гуртки;
- наукові товариства учнів, Мала академія наук;
- предметні олімпіади, конкурси, вікторини тощо.

Реалізується допрофільна підготовка за рахунок годин варіативної складової навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Звертаємо вашу увагу, що поряд із вже існуючими навчальними програмами для допрофільної підготовки учнів, у 2013 році для учнів 9 класів підготовлена ще одна - "Основи податкових знань". **Відповідно до листа МОН України "Щодо курсу "Основи податкових знань" №1/9-565 від 21.08.2013 року викладання може здійснюватися у 9 класі таким чином:**

- за рахунок годин варіативної складової Типових навчальних планів;
- за рахунок інтеграції (у зміст курсів "Основи економічних знань" та "Основи правознавства");
- на виховних годинах, під час проведення позакласних заходів, екскурсій на виробництво, підприємства і навіть під час проведення батьківських зборів (як форма родинного навчання).

Запропонований розподіл годин за розділами і темами у програмі курсу є орієнтовним. Частина навчального часу учитель може використати на власний розсуд з метою глибшого вивчення або повторення навчального матеріалу з урахуванням здібностей та навчальних можливостей учнів конкретного класу.

Враховуючи певні складнощі варіативної складової Типових навчальних планів, пропонуємо варіант інтеграції в курс "Основи правознавства. 9 клас":

- під час вивчення розділу II "Ти - людина, значить маєш права" на уроках "Що означає бути громадянином держави", "Конституційні права і свободи людини і громадянина" можна використати §§14-16 підручника "Основи податкових знань" (тема 4) та §§33-35 (тема 15);
- на уроці "Право на працю" можна використати §23 підручника "Основи податкових знань" (тема 10);
- під час вивчення теми "Світ юридичних професій" можна використати §§31-32 підручника "Основи податкових знань" (тема 14).

Крім цього, теми розділу I "Податки в історії нашого народу" доцільніше інтегрувати в курс "Історії України":

- 7 клас - §§1-6 підручника "Основи податкових знань";
- 8 клас - §§7-9 підручника "Основи податкових знань";
- 9 клас - §§9-10 підручника "Основи податкових знань".

Для сучасної України актуальність запровадження нового курсу достатньо очевидна, оскільки формування громадянської компетентності учнів, через практичну діяльність, адаптовану до вікових особливостей молоді, є одним із пріоритетних освітніх завдань.

У 2014/15 навчальному році відзначатимуться події, яким, на наш погляд, доцільно буде приділити особливу увагу і провести виховні бесіди,

години спілкування, навчальні конференції, круглі столи, диспути:

- 70-річчя визволення України від німецько-нацистських загарбників (28 жовтня 1944 р.);
- 22 січня - День Соборності України;
- 27 січня - Міжнародний день пам'яті Голокосту;
- 29 січня - День пам'яті героїв Крут (1918);
- 26 квітня - День Чорнобильської трагедії;
- 1 травня - День міжнародної солідарності трудящих;
- 20 травня - День Європи;
- 1 червня - Міжнародний день захисту дітей;
- 28 червня - День Конституції України;
- 24 серпня - День Незалежності України;
- 1 вересня - День знань;
- 14 вересня - Міжнародний день пам'яті жертв фашизму
- 22 вересня - День партизанської слави;
- 29 вересня - День пам'яті жертв Бабиного Яру;
- 14 жовтня - День українського козацтва;
- 21 листопада - День пам'яті жертв Голодомору (четверта субота листопада);
- 10 грудня - День прав людини.

Інтернет-ресурси для вчителів історії

- www.history.org.ua - Інститут історії Національної Академії наук України
- www.nbuv.gov.ua - Національна бібліотека України ім. І.І. Вернадського
- www.memory.gov.ua - Український інститут національної пам'яті
- www.7wonders.synnegoria.com - Сім чудес світу
- www.historic.ru - "Познаємо людину через її історію" (енциклопедії, довідники, історичні мапи)
- www.vivl.ru - Всесвітня історія в особах
- www.history.rin.ru - Історична інформація, мапи, цікаві факти
- www.pero-maat.ru - Історія Давнього Єгипту
- www.ellada.spb.ru - Історія Давньої Греції
- www.ancientrome.ru - Історія Давнього Риму
- www.mythology.sgu.ru/mythology/ant - Антична міфологія
- www.his.1september.ru/urok - Я йду на урок історії (методичні розробки та рекомендації з викладання суспільних дисциплін)
- www.tgorod.ru - Матеріали з історії середньовічного міста
- history.vn.ua - Книги та підручники з історії України та всесвітньої історії
- www.cossackdom.com - Історія українського козацтва
- www.prostir.museum - Музейний простір України
- Інтернет-ресурси для вчителів правознавства:
  - www.president.gov.ua - Офіційне інтернет-представництво Президента України
  - www.rada.gov.ua - Верховна Рада України
  - www.kmu.gov.ua - Кабінет Міністрів України
  - www.ombudsman.kiev.ua - Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
  - www.mon.gov.ua - Міністерство освіти і науки України
  - www.nbuv.gov.ua - Національна парламентська бібліотека України ім. В.І. Вернадського
  - www.pravo.biz.ua - Електронна бібліотека з правознавства
  - www.kphg.org - Харківська правозахисна група
  - www.helsinki.org.ua - Українська Гельсінська спілка з прав людини

Т.Г.Пахомова,

методист іноземної мови Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат педагогічних наук;

Г. І.Савицька,

методист іноземної мови Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

НОВІ ГОРИЗОНТИ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ

У даний час навчання іноземних мов розглядається як один з пріоритетних напрямів модернізації освіти. Успішний розвиток сучасного суспільства неможливий без оволодіння іноземними мовами, що сприяє інтеграції України у світове економічне співтовариство.

У період переходу на нові стандарти особливо актуальним стає питання про те, які навчально-методичні комплекти відповідають принципам системно - діяльнісного підходу. Сьогодні державна політика в освіті спрямована на оновлення змісту освіти та використання нових методів та освітніх технологій у викладанні, що передбачає відповідальність вчителя за вибір підручника. При виборі підручників вчителям слід дотримуватися однієї з методичних ліній, щоб забезпечити змістовну і дидактичну наступність у викладанні іноземної мови.

Перехід до інформаційного суспільства, в умовах якого істотно розширюються масштаби міжкультурної взаємодії, вимагає нових професійних й особистісних якостей, що забезпечують його мобільність і конкурентоздатність. Тому вивчення іноземних мов - не тільки модне віяння, а й життєва необхідність. Прожити без знання іноземних мов можна, але стати конкурентоздатним - ні.

Засоби навчання є важливим невід'ємним компонентом навчального процесу з іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах.

У методиці навчання іноземних мов до засобів навчання висуваються певні вимоги.

Так, засоби навчання повинні:

- виступати в матеріальній формі і виконувати свою основну функцію, а саме - бути таким засобом праці, який забезпечує реалізацію діяльності вчителя і діяльності учня у навчальному процесі з іноземної мови;

- бути орієнтованими на цілі навчання, тобто сприяти досягненню цілей у процесі навчання іноземної мови;

- бути інструментами реалізації методів і прийомів, що застосовуються у навчально-виховному процесі, і забезпечувати управління діяльністю вчителя і діяльністю учня;

- відповідати сучасним досягненням методики навчання іноземних мов і забезпечувати реалізацію новітніх технологій навчання іноземної мови.

Згідно з такими критеріями як значущість, призначення та застосування засоби навчання іноземної мови розподіляються на основні й допоміжні; для вчителя і для учня; технічні та нетехнічні.

В ідеалі усі засоби мають бути представлені в навчально-методичному комплексі (далі - НМК), за яким проводиться навчання іноземної мови. Таким чином НМК і є основним засобом навчання у всій повноті його компонентів: книга для учня, робочий зошит, книга для учителя, аудіо-CD, відеозаписи та електронні засоби навчання.

Навчально-методичні матеріали для вивчення іноземних мов мають деякі особливості. По-перше,

це комплекти, які складаються щонайменше з трьох компонентів (підручника, робочого зошита та книги для вчителя), а також електронних додатків (наприклад, інтерактивного CD-ROM).

Книга для учня (підручник)

Містить увесь матеріал для поурочного викладу матеріалу і його відпрацювання. Як правило, добре ілюстрована і представлена у кольорі для того, щоб зацікавлювати та мотивувати учнів.

Серед основних вимог, що висуваються до структури та змісту підручника, виділяють такі:

- підручник має забезпечувати послідовність подачі мовного та мовленнєвого матеріалу від уроку до уроку;

- зміст підручника має бути комунікативно спрямованим; кожний параграф підручника повинен мати "стрижень", навколо якого будується весь матеріал (таким "стрижнем", наприклад, може бути типова фраза, тема тощо);

- у структурі параграфа має бути спеціальний розділ - домашнє завдання; структура і зміст підручника мають забезпечувати паралельне оволодіння уміннями й усного, і писемного спілкування.

Робочий зошит

Зошит пропонує додаткову практику з мовним матеріалом, уведеним у класі - граматику і лексику, і відпрацювання навичок та умінь, переважно читання та письма. Оскільки учні виконують письмові завдання саме у цих зошитах, то вони надруковані в чорно-білому кольорі. Для початкової школи можливий окремий "Зошит для каліграфії" (прописи), який знайомить учнів із латинським шрифтом і допомагає вправлятися в його написанні.

Книга для вчителя

До кожної сторінки даються пояснення для вчителя. Таким чином учитель має все необхідне для роботи в одній книзі. Книга для вчителя, як правило, містить:

- вичерпний зміст курсу навчання на даному рівні; вступ до курсу;

- детальні поурочні конспекти, що містять опис порад щодо підготовки до уроку, матеріал і вправи для повторення, необхідну соціокультурну та лінгвістичну інформацію, поради щодо організації кожного етапу уроку і ключі-відповіді до вправ, поданих у підручнику;

- додаткові завдання на той випадок, коли залишається вільний час до кінця уроку;

- аудіозаписи для розуміння на слух;

- короткий огляд введеного лексико-граматичного матеріалу; інший довідковий матеріал;

- список неправильних форм дієслів тощо;

- тести (які можна ксерокопіювати).

Аудіо-CD

Ці матеріали містять записи текстів і завдань для аудіювання, пісні, вірші і вправи для вимови. Записи зроблені в професійних студіях акторами - професіоналами, які добре розуміють потреби викладання та вивчення мови.

Відеозаписи

Навчальний простір для класу в наш телевізійний вік і є прекрасним засобом ілюстрації елементів культури, таких як одяг, мова жестів, оточення. Відеозаписи стимулюють рольові ігри на уроках і створюють чудові можливості для повторення мовного матеріалу в контексті.

У зв'язку з активним застосуванням комп'ютерів у навчально-виховному процесі сьогодні майже кожний автентичний друкований підручник оснащений електронною версією. Необхідність саме такої конфігурації НМК викликана тим, що різні компоненти мають особливий зміст, що відповідає завданням навчально-виховного процесу. Так, для вчителя необхідно мати розгорнутий конспект з коментарями щодо технології проведення уроку (і залежно від технології, зміст книги для вчителя містить багато теоретичного матеріалу, шляхів практичної адаптації матеріалу, підказки, ключі, роз'яснення щодо покрокового планування). Для учня підручник існує у двох варіантах - основний матеріал уроку можна знайти у підручнику, який здебільшого опрацьовується у класі, а додатковий (на повторення та тренування) - у робочому зошиті.

Робочий зошит часто містить супутній CD-ROM, який є носієм мультимедійних файлів, налаштованих для активного особистісно зорієнтованого використання текстів та їх аудіо-підтримки, ресурс аудіо та відеофрагментів, а також інтерактивної функції для роботи з тренувальними вправами. Крім того, CD-ROM може входити і до складу підручника, і до робочого зошита, в залежності від концепції НМК. Наприклад, у підручнику - це збільшена ілюстративна функція, у робочому зошиті - тренувальна. Якщо такі компоненти супроводжують підручник, то вони традиційно "прив'язані" до змісту розділу підручника, що надає учню можливість мати додатковий матеріал для читання або слухання, звукозаписуючі функції, що допомагають у поліпшенні вимови та монологічного говоріння; а також граматичні і лексичні вправи - на кшталт пошуку відповідників, заповнення пропусків, кросвордів та інших. Через такі додатки реалізується процес навчання та самоперевірки, що є однією із суттєвих рис автономії учня.

Подібні CD-ROM - дуже важливі для самостійної роботи учнів з опрацювання матеріалу уроку вдома чи у класі під час самопідготовки. Диск надає можливість працювати за "планом уроку", обраного учнем, а саме - виконання таких завдань і у такому порядку, який потрібен саме йому. Багато дисків до підручників мають додаткові матеріали для тестування, щоб у учня була можливість перевіряти свої знання, включно з граматичними довідниками та міні-словниками. Робота з дисками - необхідна складова сучасного уроку іноземної мови тому, що допомагає поліпшити іншомовні навички (слухання, читання і говоріння).

Під електронно-освітніми ресурсами (далі - ЕОР) розуміють навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали та засоби, розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені у комп'ютерних мережах, що відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів і необхідні для ефективної організації навчально-виховного процесу.

Метою створення ЕОР є модернізація освіти, змістове наповнення освітнього простору, забезпечення рівного доступу учасників навчально-виховного процесу до якісних навчальних та методичних матеріалів, незалежно від місця їхнього проживання та форми навчання, створених на основі інформаційно-комунікаційних технологій.

Використання будь-яких засобів навчання має бути узгодженим із системою навчання іноземної мови, співвідноситися з її принципами і цілями. Це означає, що дії учнів мають бути вмотивованими, вправи повинні зумовлювати ситуативність, характерні для реального процесу спілкування.

Друга іноземна мова

Нагадуємо, що вивчення другої іноземної мови у загальноосвітніх навчальних закладах потрібно здійснювати за Додатком 10 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409(в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664), у спеціалізованих школах - за Додатком 3 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409 (в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664).

Вивчення двох іноземних мов у контексті шкільної освіти - це реальність і потреба сьогодення. До цієї проблеми прикута увага педагогів, методистів, лінгвістів. Метою іншомовної і освіти у глобальному масштабі стає розвиток полікультурної й багатомовної особи, у тому числі через формування її комунікативної компетентності, що проявляється у здатності та готовності здійснювати спілкування засобами іноземної мови на міжкультурному рівні в широкому культурологічному аспекті.

Уроки іноземної мови несуть не лише навчальну мету, а й розвивальну: тренують пам'ять, розширюють світогляд, знайомлять з іншою культурою. Дуже важливо, щоб дитина бачила, що ця мова - засіб спілкування багатьох людей, а не тільки предмет у школі. Крім того, для підлітків важливо виділитися, і рідкісна мова може бути одним з мотивів для цього.

Поліглоти відзначають, що найскладніша для засвоєння мова - перша, а всі інші даються легше. У багатьох мовах є схожі слова, часто схожі граматичні конструкції. Наприклад, слова-інтернаціоналізми.

Дитині легше вивчати другу іноземну мову завдяки методам, які вона засвоїла у процесі вивчення першої мови. Французька, англійська та німецька мови належать до різних груп (романської й німецької), але граматична будова, не кажучи вже про багато латинських запозичень у лексичному складі, у них схожа. Крім того, у кожній мові є свої "легкі сторони". Десь простіша граматики, десь правила читання, десь вимова.

Основні відмінності у викладанні іноземної мови як другої порівняно з першою

Коли ми вивчаємо першу, то тривалий час намагаємося усвідомити, що таке іноземна мова і потребуємо достатньо багато часу для того, щоб зрозуміти систему мови. Коли дитина починає вивчати другу іноземну мову, у неї вже є досвід, уявлення про систему мови. Якщо ви знаєте англійську, вам уже не треба пояснювати, багато речей, котрі відсутні в рідній мові, проте присутні в англійській (наприклад, артикль). У дитини вже є відчуття мови, присутня також і стратегія вивчення мови, частіше, щоправда, на підсвідомому рівні. Тобто дитина уже знає, наприклад, як їй краще запам'ятовувати слова.

Разом з тим збільшується свідомо складова навчання, тобто дуже багато матеріалу сприймається вже на свідомій основі, і саме тому процес вивчення другої іноземної мови прискорюється.

Знайомство із другою мовою варто розпочинати також з ознайомлення учнів із культурним портретом країни. Наприклад, у франкомовних країнах є поняття "франкофонія", аналог в англійській - англоговірні країни. Розпочинаючи вивчення французької мови, діти вже знають сотні французьких слів {макіаж, візажист, тет-а-тет, бульйон, гарнір, купор, багаж, дежавю}.

Багато чинників полегшують роботу з навчання другої іноземної мови.

В учнів уже сформовані загальнонавчальні вміння, а саме:

- робота в різних режимах (індивідуально, у парах, у групах);
- вміння спостерігати, порівнювати, аналізувати, аргументувати;
- діти можуть розпізнавати, диференціювати мовні явища та слова (артиклі, власні імена, структуру речення, дієслова-зв'язки);

- уміння сприймати іноземну мову на слух, спілкуватися з одним чи кількома співбесідниками;
- користуватися словником, застосовувати інтуїцію, здогадку.

Усі ці вміння й навички вже прищеплені вчителями першої іноземної мови. Треба тільки вміло їх використовувати. Уже із самого початку учень усвідомлює, що вивчення другої іноземної не такий уже і складний процес, якщо знати першу іноземну і використовувати свої знання при оволодінні другою. Практика навчання іноземних мов доводить, що труднощі оволодіння кожною новою іноземною мовою зменшуються приблизно вдвічі порівняно із зусиллями, що витрачаються на вивчення першої іноземної мови.

Позитивне перенесення досвіду вивчення першої іноземної мови може мати місце на трьох рівнях:

- на рівні мовно-мисленнєвої діяльності - чим більшою кількістю мов людина володіє, тим більше розвинуті її мовно-мислинні механізми, такі як пам'ять, зорове та слухове сприйняття;
- на рівні мови - схожі лінгвістичні явища в першій іноземній мові;
- на рівні навчальних умінь, якими учень оволодів під час вивчення першої іноземної мови і які переносяться ним на оволодіння другої іноземної мови та полегшують процес засвоєння.

Обсяг курсу другої іноземної мови компенсується значним лінгвістичним досвідом учнів, отриманим при вивченні рідної і першої іноземної мов. Цей чинник є істотним у методиці навчання, оскільки, по суті, саме досвід учня визначає особливості навчання другої іноземної мови. Цей досвід характеризується синтезом знань, умінь і навичок, отриманих раніше, й має позитивний вплив на засвоєння другої іноземної мови, не дивлячись на наявність дії першої, що інтерферує.

Істотним у методиці викладання другої іноземної мови є врахування психологічних особливостей учнів. Навчання другої іноземної мови розпочинається в ранньому підлітковому віці - із 5-го класу.

Оволодіння складними інтелектуальними операціями та збагачення понятійного апарату роблять розумову діяльність більш стійкою та ефективною, наближаючи її в цьому відношенні до діяльності дорослого. Із цієї причини імітаційно-інтуїтивні прийоми в навчанні другої іноземної мови поступаються місцем аналітичним формам роботи, узагальненню, систематизації, порівнянню мовних фактів.

Неодмінною умовою ефективності процесу навчання другої іноземної мови є її когнітивно-комунікативний характер, що припускає усвідомлене засвоєння. Головне місце відводиться завданням пізнавального характеру.

При навчанні другої іноземної мови дуже важливо використовувати сучасні освітні технології. До цього спонукають і навчальні посібники, й інтенсивність процесу навчання - дві години на тиждень. При цьому зменшується частка репродуктивної діяльності в навчальному процесі, що можна розглядати як ключовий момент у навчанні іноземних мов узагалі.

До таких технологій можна віднести, наприклад: проблемне навчання; колективне навчання; різнорівневе навчання; дослідницькі методи навчання; проектні методи навчання; технологію дебатів; технологію ділових, рольових та інших видів ігор; навчання у співпраці; технологію дистанційного навчання.

Починаючи із 5-го класу, усі ці технології на тому чи іншому рівні впроваджуються на уроках і в позаурочний час. Учні захищають свої проекти, проводять дослідження, виступають у різних ролях, пропонують свій варіант рішення проблеми з урахуванням вікових і мовних можливостей. Природно, комунікативна спрямованість навчання при цьому зберігає своє пріоритетне значення. Успішне оволодіння другою іноземною мовою залежить від того, наскільки забутий той факт, що вона друга, що, незважаючи на всі труднощі й не звертаючи увагу на брак мовних навичок, учні борсаються і випливають.

Слід зазначити, що успішне навчання другої іноземної мови залежить не тільки й навіть не стільки від засвоєння матеріалу навчального посібника, скільки від ступеня занурення в "життя із іноземною", участь в іншомовному житті не тільки першої, але і другої іноземної мови.

При навчанні другої іноземної мови є ще більше передумов, ніж при навчанні першої, завдяки наявності досвіду вивчення іноземної мови, більш пізньому початку навчання й, тим самим, усвідомленішому підходу до вивчення мови.

Таким чином, можна враховувати індивідуальні особливості учня й диференціювати навчання, урахувавши рівень вивченої першої мови. Для одних учнів треба створювати умови для швидшого просування, іншим давати можливість для повторення та тренування. Дуже важливі принципи економії та інтенсифікації навчання. Процес оволодіння другою іноземною мовою можна значно інтенсифікувати, якщо учні мають високий рівень володіння англійською мовою.

Чинники, що сприяють економії часу та інтенсифікації процесу навчання:

- володіння латинським шрифтом скорочує період алфабетизації і зводить його до роз'яснення та засвоєння відмінностей звуко-буквених відповідностей у різних іноземних мовах, графічного і звукового образу слова;
- наявність значного потенційного словникового запасу (слова англійської мови, що мають схожість із іншими іноземними мовами, прями запозичення з англійської мови, інтернаціоналізми полегшують процес навчання читання і сприяють швидшому оволодінню лексикою другої іноземної мови);
- швидке просування у сфері читання сприяє більш швидкому розвитку соціокультурної компетентності.

Таким чином, при вивченні другої іноземної мови не вимагається інтенсивна робота для формування в учнів уявлень про категорії, відсутні в рідній мові. Проте навіть у загальних категоріях першої і другої іноземних мов існує ряд відмінностей, на які важливо звернути увагу учнів із самого початку.

Наявність загальних рис в мовах сприяє повному перенесенню явищ першої іноземної мови на схожі явища другої іноземної мови, що й викликає помилки.

Саме тому, не дивлячись на спільність категорій, ряд збігів у понятійній сфері, тренування граматичних явищ другої іноземної мови не повинно бути менш інтенсивним, ніж у першій мові.

З розвитком умінь і навичок у другій іноземній мові, збільшенням обсягу засвоєного мовного матеріалу відбувається постійне зменшення впливу першої іноземної мови на другу. З часом учні починають усвідомлювати внутрішні закони побудови системи другої іноземної мови, формується "відчуття мови".

Зміст навчання іноземної мови містить у собі чотири види мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, письмо і читання. Для виявлення рівня володіння кожним видом розроблені відповідні критерії.

Ці види діяльності є основою для реалізації системи контролю над ходом й якістю засвоєння учнями змісту навчання іноземної мови. Учень із самого початку навчання повинен знати, як буде оцінюватися його робота, які вимоги в навчанні будуть до нього пред'являтися. У цьому полягає й певний стимул до підвищення якості своїх знань.

Першою ланкою в системі контролю з іноземної мови є **вхідний контроль**, що проводиться в разовому порядку з метою перевірки базових знань і практичних навичок з дисципліни, а також з метою виявлення прогалин у знаннях і визначення шляхів їхнього усунення. Вхідний контроль проводиться у формі тестування. Матеріали вхідних тестів складаються на основі шкільної програми.

На цьому етапі контролю особливу увагу варто приділити відбору критеріїв оцінки рівня підготовки, що

полягають у наступному: уміння використовувати теоретичні знання з граматики при виконанні практичного завдання, а також - мовна компетенція (правильність використання засвоєних лексичних одиниць, мовна здогадка, відбір потрібної інформації).

Підсумки вхідного контролю аналізуються викладачами, виявляються типові помилки та визначаються шляхи їхнього усунення.

Другою ланкою в системі контролю є **поточний контроль**, що проводиться систематично з метою встановлення правильності розуміння навчального матеріалу й рівнів оволодіння їм, здійснення корегування щодо застосування технологій навчання.

Основна функція поточного контролю - навчальна. Питання, завдання, тести спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою групи.

Третьою ланкою в системі контролю є **семестровий контроль**, що проводиться періодично з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу в обсязі навчальних тем, розділів семестру й підтвердження результатів поточних оцінок, отриманих студентами раніше. Семестровий контроль проводиться 2 рази на рік.

Вищезазначені види контролю мають на меті: контроль над повнотою й міцністю теоретичних і практичних знань з іноземної мови за певний період навчання; формування вмінь практичного застосування отриманих знань в усному мовленні.

Завдання для проведення семестрового контролю складаються на основі програми, охоплюють найактуальніші розділи й теми вивченого матеріалу, розробляються викладачем з урахуванням рівня навченості, що дозволяє реалізувати диференційований підхід до навчання.

Заключною ланкою в системі контролю є **проміжний контроль**, що визначає досягнутий рівень засвоєння основного навчального матеріалу з іноземної мови в цілому, якість сформованості базових знань, умінь, навичок в читанні і письмі.

У 2014/2015 навчальному році міським та районним методичним об'єднанням вчителів іноземних мов рекомендуємо:

- спланувати систему роботи з освоєння концептуальних основ Державного освітнього стандарту початкової та повної загальної середньої освіти;

- провести експертизу навчально - методичних комплексів, що використовуються в загальноосвітніх закладах, робочих програм і календарно - тематичного планування на відповідність їх вимогам нових державних стандартів;

- провести науково - методичні семінари з реалізації активних та інтерактивних стратегій викладання іноземних мов і практиками з використанням сучасних педагогічних технологій;

- проаналізувати результати предметних олімпіад та конкурсів з іноземної мови, державної підсумкової атестації випускників 9 і 11 класів у 2014 р. і особливу увагу слід звернути на виконання наступних навчальних завдань з учнями випускних класів: навчання іноземної мови відповідно до вимог програми; використання тестових форм контролю в поєднанні з традиційними формами контролю; здійснення проміжного і рубіжного контролю у форматі діагностичного тестування; формування в учнів навичок роботи з творчими завданнями проблемного змісту;

- проаналізувати банк даних з країнознавчого матеріалу і його використання в практиці шкіл;

- включити в практику своєї роботи міжнародні проекти (педагогічні та учнівські) з метою забезпечення автентичного мовного спілкування та взаємозбагачення в галузі педагогіки, методики, культури країн мов, що вивчаються.

У роботі РМО (ММО) також рекомендується більше використовувати мережеву міжшкільну взаємодію з

актуальних проблем іншомовної освіти, створювати творчі мікрогрупи, школи передового досвіду, учнівські міжшкільні об'єднання та ін..

Рекомендації з підготовки школярів до олімпіад

З метою надання можливості кожному що навчається розвинути свої індивідуальні можливості і здібності, формування інтересу до наукової діяльності, створення необхідних умов для виявлення обдарованих дітей в області щорічно проводяться районні (міські) та обласні олімпіади та конкурси з іноземних мов.

Для підготовки школярів до олімпіад і конкурсів необхідно враховувати, що матеріали повинні задовольняти вимоги загальноєвропейського стандарту. На даний момент процес вивчення іноземної мови все більше підпорядковується ідеї рівневого контролю отриманої підготовки.

У загальноєвропейській програмі іноземних мов комунікативна компетенція представлена у вигляді шестирівневої вертикальної структури:

A1 - Elementary (Рівень виживання); A2 - Low-Intermediate (Передпороговий рівень); B1 - Intermediate (Граничний рівень); B2 - Upper-Intermediate (Пороговий просунутий рівень); C1 - Advanced (Рівень професійного володіння), C2 - Proficiency (Рівень володіння досконало).

Складність завдань якісно і кількісно зростає від етапу до етапу (шкільний, регіональний та інші етапи). Зміст і види завдань за видами мовленнєвої діяльності та аспектам мови повинні бути присутніми на всіх етапах, починаючи зі шкільного. Тільки при дотриманні наступності між завданнями всіх етапів, можна домогтися високих результатів при підготовці учнів до виконання завдань олімпіади. Для учнів 9-10 класів на шкільному етапі можна рекомендувати рівень складності A2. Для учнів 11-х класів на шкільному етапі встановлено рівень складності B1. Підготовка повинна вестися за всіма зазначеними розділами:

- 1) розуміння письмового тексту (читання);
- 2) розуміння усного тексту (аудіювання);
- 3) продукування писемного мовлення (твір);
- 4) продукування усного мовлення (говоріння);

монологічне висловлювання і діалог у формі бесіди або дискусії).

Методика тестування повинна відповідати сучасним вимогам і бути різноманітною. Рекомендується використовувати тести виборчого типу, завдання, які вільно конструюються відповіддю, і творчі завдання, спрямовані на вирішення певної комунікативної задачі і моделюють ситуації реального спілкування. Критерії оцінки та формулювання завдань повинні забезпечити максимальну об'єктивність і комплексний облік дискурсивної та мовної складових комунікативної компетенції. Прикладом завдань для підготовки до олімпіад можуть служити завдання у форматі ДПА і ЗНО і їх демоверсії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. - К.: Ленвіт, 2003.

2. Коваленко О.Я. Про викладання іноземних мов у 2014/2015 навчальному році. (Методичні рекомендації МОН).

3. Ніколаєва С.Ю. Рівні володіння іншомовним мовленням / С.Ю. Ніколаєва, О.М. Шерстюк // Іноземні мови. - 2000 - № 2. - С. 69-72.

4. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 2 - 12, 5-12 класи. - К.:ВТФ "Перун", 2005.

5. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5 - 9. - К.: ВД "Освіта", 2013.

І.В.Фурник,

завідувач лабораторії-центру нових інформаційних технологій Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради;

В.М.Шемшур,

методист інформатики Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 11.06.2014р. № 1/9-303 "Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів та структуру 2014/2015 навчального року" інформатика в 2014/2015 році вивчатиметься:

- у 2-3-х класах - за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 10.06.2011 № 572;

- у 4-х класах - за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОН України від 29.11.2005 № 682;

- у 5-6-х класах - за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 664;

- у 7-9-х класах - за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66;

- у 10-11-х класах - за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657;

З метою реалізації практичної спрямованості курсу інформатики, незалежно від профілю навчання, віку учнів комп'ютерна техніка повинна використовуватися на кожному уроці інформатики. Під час проведення всіх навчальних занять з інформатики здійснюється поділ класів на дві групи, за наявності в кожній групі не менше 8 учнів (наказ МОН, від 20.02.2002 № 128).

Учні загальноосвітніх навчальних закладів вивчатимуть інформатику за новими програмами відповідно у 3 та 6 класах.

Слід відмітити, що головною особливістю нової програми з інформатики для 5-9 класів є принципове збільшення кількості годин на вивчення алгоритмізації та програмування.

Ця змістова лінія пов'язана з поняттям алгоритму, базовими структурами алгоритмів, навчальним середовищем виконання алгоритмів і є наскрізною для всього курсу. Слід враховувати також і те, що вже в

початковій ланці освіти при вивченні інформатики в 2-4 класах, починаючи із 2 класу учні знайомляться з поняттям алгоритму, виконавцями, типами алгоритмів, словесним описом алгоритму і т.д. Оскільки програма побудована на концентричній моделі, надзвичайно важливо на рівні школи дотримуватись принципу наступності у вивченні інформатики. Для цього необхідно використовувати на початку вивчення в 5-6 класах такі середовища (комп'ютерні програми), до яких учні звикли в початковій школі. Такий підхід дасть змогу учням більш легко адаптуватись до нових середовищ виконання алгоритмів, мов програмування. Це дасть змогу вчителям в подальшому в старших класах легко проводити паралелі між ними (середовищами алгоритмізації, мовами програмування), опиратись на базові конструкції, принципи алгоритмізації та програмування.

Вивчаючи цю тему вчителям необхідно довести до розуміння учнів, що поняття алгоритму в інформатиці є фундаментальним, на основі якого побудований так званий програмний принцип роботи комп'ютера. Найголовнішим і найскладнішим на початку вивчення цієї теми є сформувати в учнів поняття "формального виконавця". На нашу думку, вдалими для використання (на початковому рівні) є виконавці "Садівник", "Кенгуру" та інші, які мають простий інтерфейс спілкування та забезпечують "прямий режим" виконання команд, що дає можливість вчителю більше уваги зосередити на структурі алгоритмів, витрачаючи при цьому мінімум часу на вивчення інтерфейсу середовища виконання.

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013р. № 1/9-497 "Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань створення безпечних умов для роботи у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів" запорукою збереження здоров'я і життя учасників навчально-виховного процесу під час роботи в кабінеті інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчального закладу є дотримання вимог безпеки життєдіяльності. В кабінеті інформатики мають бути затверджені нормативно-правові документи з питань

охорони праці та безпеки життєдіяльності, що регулюють питання навчання в кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій згідно з переліком.

Навчання з питань безпеки життєдіяльності в умовах роботи в кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчальних закладів проводиться за допомогою інструктажів відповідно до Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці, яким визначається порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів.

Інструктажі з безпеки життєдіяльності з учнями проводить завідувач кабінету інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій (учитель інформатики).

Перед початком роботи учнів у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій завідувач кабінету проводить первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності, який знайомить їх з правилами поведінки в кабінеті. Запис про проведення первинного інструктажу робиться в спеціальному журналі реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності, який зберігається в кабінеті. Первинний інструктаж перед кожним практичним заняттям у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій проводиться учителем інформатики за інструкціями з безпеки під час навчання відповідно до виконуваних робіт і реєструється в класному журналі на сторінці предмета у розділі про зміст уроку: "Інструктаж з БЖД". Учні, які інструктуються, не розписуються про такий інструктаж.

На сьогодні важливою проблемою є використання ліцензійного програмного забезпечення.

В світі існує проект вільного програмного забезпечення GNU, засновник якого Річард Метью Столмен. Вільне програмне забезпечення дозволяє зберігати шкільні гроші. Навіть у найбільш багатих країнах школи мають певні проблеми з фінансуванням. Вільне програмне забезпечення дає школам, як і іншим користувачам, свободу копіювати й поширювати програмне забезпечення. Так шкільна система може легально робити копії для всіх комп'ютерів всіх шкіл.

Основною метою переходу на вільне програмне забезпечення є відмова від використання в навчальних закладах неліцензійного програмного забезпечення на базі MS Windows. (операційна система, офісний пакет). Купівля пільгових ліцензій для комп'ютерних класів області буде дуже дорого коштувати, а використання в освітньому процесі вільного програмного забезпечення може принести для нашої держави значну економію бюджетних коштів. **Також в школах встановлені комп'ютери, системні ресурси яких не відповідають сучасним вимогам MS Windows.**

Для використання вільного програмного забезпечення можна скористатись операційною системою Linux, офісним пакетом Open Office, середовищами

програмування Freepascal, тощо. Міністерством освіти і науки України створено велику кількість різноманітного програмного забезпечення навчального призначення. Це програмне забезпечення створено під керівництвом системи MS Windows. Використання емулятора Windows WINE в операційній системі Linux дозволяє використовувати значну частину Windows-програм.

Вчителі, учні, батьки в більшості не уявляють сьогодення без мережі Інтернет. Дійсно Інтернет - потужне інформаційне середовище. У зв'язку з високими темпами розвитку інформаційних технологій надзвичайно гостро постала проблема захисту дітей та молоді від негативної інформації, яка становить загрозу їхньому фізичному й інтелектуальному розвитку та морально-психологічному стану. Перед вчителями та батьками постала серйозна проблема обмеження доступу дітей до інтернет-ресурсів забороненого змісту. Тому для захисту можна встановити спеціальне програмне забезпечення або використовувати батьківський контроль операційної системи MS Windows.

Щодо програмного забезпечення можна, наприклад, використовувати Zillya! Інтернет контроль. Програма дозволяє контролювати доступ в Інтернет по часу, блокувати сайти з небажаним вмістом, вона надзвичайно просто налаштовується та має український інтерфейс. Існує програмне забезпечення WOT (Web of trust) - це безкоштовний додаток, який ви можете встановити в браузері. Додаток не уповільнює роботу браузера, простий у використанні і безкоштовний. WOT додає до посилань іконку, показуючи кольором, яким сайтам люди довіряють: зелений - можна довіряти, жовтий і червоний - будьте уважні і обережні. Іконки WOT показуються в популярних пошукових системах, соціальних мережах та електронній пошті. WOT захищає від небезпек, які не видно антивірусам.

Оцінки сайтів в WOT формуються з думок співтовариства, в якому мільйони користувачів діляться своїм досвідом і знахідками.

Враховуючи інтенсивний розвиток сучасних ІКТ актуальною залишається проблема підвищення фахового рівня вчителів інформатики. Це також зумовлено змінами в програмі вивчення інформатики, збільшенням годин на вивчення алгоритмізації та програмування. Потребує аналізу рівень якості знань учнів 5-6 класів, які навчаються за новою програмою з інформатики. З метою корегування форм та методів навчання необхідно розробити систему он-лайнного тестування, яка дозволить вчителям всіх шкіл області порівняти навчальні досягнення учнів своєї школи з навчальними досягненнями учнів інших шкіл.

Потребує удосконалення робота спільноти вчителів інформатики області для забезпечення обміну досвідом викладання предмету, аналізу програми, підручників, пропозицій щодо використання програмного забезпечення, тощо.

С.Ю. Кондратюк,

методист трудового навчання Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ВИКЛАДАННЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Викладання трудового навчання в загальноосвітніх закладах здійснюється відповідно до таких нормативних документів:

1. Закон України "Про загальну середню освіту".
2. Концепція профільного навчання в старшій школі.
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти (освітня галузь "Технологія").
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Трудове навчання. 5-9 класи. Нова редакція (авт.: В. М. Мадзігон та інші).
5. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Трудове навчання. 5-9 класи (за новим стандартом).
6. Навчальна програма. Технології. 10-11 класи. Для загальноосвітніх навчальних закладів. Затверджено Міністерством освіти і науки України (наказ від 22. 02. 2008 № 122).

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів на вивчення трудового навчання передбачено:

- у 5-6 класах - 2 год. на тиждень;
- у 7-8 класах - 2 год. на тиждень;
- у 9 класі - 1 год. на тиждень;
- у 10-11 класах (незалежно від профілю) - 1 год. на тиждень;
- у 10-11 класах технологічного профілю - 6 год. на тиждень.

Основні завдання трудового навчання в 2014-15 н.р.

1. Формування технологічних умінь і навичок учнів.
2. Розвиток здібностей та реалізація інтересів учнів.
3. Формування уявлення про виробництво, роль технологій.
4. Ознайомлення із традиційними, сучасними і перспективними технологіями обробки матеріалів, декоративно-ужитковим мистецтвом.
5. Оволодіння вміннями оцінювати власні результати.
6. Створення умов для професійного самовизначення кожного учня.

Трудове навчання у 5 - 9 класах передбачає, що на кожному уроці має бути практична робота. Її зміст визначається вчителем самостійно залежно від теми уроку та виду робіт, що виконуватимуться під час уроку. Засвоєння теоретичного матеріалу доцільно проводити під час виконання практичних робіт, однак як виключення - можливе проведення уроків засвоєння нових знань.

Під час роботи у навчальній майстерні на кожному уроці особливу увагу слід приділити дотриманню учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати безпечним прийомам роботи.

Конкурс "Учитель року - 2014"

У цьому навчальному році відбувся всеукраїнський конкурс "Учитель року - 2014" в номінації "Трудове навчання". У другому (обласному) турі взяли участь 21 учасник. Переможцем Конкурсу стала К.В.Миронюк, учитель обслуговуючої праці Черкаської спеціалізованої школи №20 Черкаської міської ради. Слід зауважити, що вперше учасникам Конкурсу були запроваджені нові конкурсні випробування:

1. "Інтернет-ресурс" - кожен учасник повинен був мати електронне портфоліо у формі персонального сайту.

2. "Тестування з фахової майстерності" - на відбірковому етапі учасники Конкурсу проходили комп'ютерні тести з фахових питань.

3. На фінальному етапі для учасників були проведені конкурсні випробування "Презентація досвіду", "Конкурсний урок", "Майстер-клас" та "Самопрезентація".

Тому відповідним методистам відділів освіти вже зараз потрібно розпочати роботу по підготовці до наступного конкурсу, орієнтуючись на цьогорічні завдання. Особливу увагу слід приділити створенню персонального сайту та узагальненню власного досвіду.

Виставка "Освіта Черкащини - 2014"

У рамках обласної виставки "Освіта Черкащини - 2014" пройшов конкурс на кращу серію цифрових ресурсів для навчально-методичного забезпечення навчально-виховної діяльності дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів. У конкурсі взяла участь 11 вчителів технічної та 10 обслуговуючої праці. Кращими визначені роботи Прокопенка О.І. (Черкаський район, "Проектна робота "Габлі металеві", 9 клас"), Кисленко Т.Л. (Черкаська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 33, "Технології розпису на склі у 10-11 класах").

У фестивалі педагогічних технологій в номінації "Трудове навчання" взяли участь 20 районів. Переможцями стали Бичок Ю.І., Бичок І.А. (учителі технічної праці м. Черкас, посібник для вчителя "Трудове навчання. 6 клас. Технічні види праці") і колектив авторів Кисленко Т.Л., Желізняк-Шпота В.В., Миронюк К.В., Шмиголь О.А., Лубко Л.В., Патяка Ю.В. (вчителі обслуговуючої праці м. Черкас, "Трудове навчання. Навчально-методичне забезпечення викладання трудового навчання в 6 класі. 2-й блок "Технологія виготовлення вишитих виробів")

У загальному роботі мали достатньо високий рівень, але при підготовці матеріалів до участі слід врахувати такі основні недоліки цьогорічного конкурсу:

- значна частина робіт виконана з порушенням вимог Положення;
- частина матеріалів деяких робіт запозичена з мережі Інтернет та інших відкритих джерел без посилання на них;
- теми деяких робіт на даний час вже втратили свою актуальність.

Тому керівникам МО та методистам відділу освіти рекомендується активізувати роботу щодо залучення вчителів трудового навчання до участі в конкурсах, особливо в номінації "Цифрові ресурси". Також слід продумати систему заохочення активних вчителів, пропагуванню їх передового досвіду.

Всеукраїнська олімпіада з трудового навчання

Олімпіада з трудового навчання традиційно складається з двох турів: теоретичного туру та комплексної практичної роботи.

Під час виконання завдань теоретичного туру з обслуговуючої праці, найскладнішим для учасниць було питання з обґрунтування та порівняння певних технологічних операцій, виконання умовних зображень швів. Тому, учителям слід звернути увагу на цей матеріал

та на систематизацію теоретичних знань з базових технологій. У теоретичному турі з технічної праці найбільш труднощі викликали питання на побудову графічних зображень, читання кінематичних схем, основ проектування та електротехніки. Вчителям слід приділити більшу увагу основам графічної грамотності учнів, ґрунтовному засвоєнню основ проектної діяльності та вивченню основ електротехніки.

Практичний тур передбачає виконання учнями комплексної роботи. Найбільш типові проблеми в дівчат при виконанні практичного завдання були такі: не всі учасниці мають достатні навички розробки деталей крою, частина з них порушує технологію обробки окремих деталей та вузлів швейних виробів. Вчителям обслуговуючої праці слід звернути більше уваги на розширення знань учениць про різноманітні види оздоблень виробів та застосовування для цього різноманітних технологій. Під час виконання комплексної роботи з технічної праці в учасників виникали труднощі з раціональним розподілом часу під час виготовлення окремих деталей виробу, дотриманням правил безпеки праці, організації робочого місця, естетичним оздобленням виробу. Вчителям технічної праці слід звернути особливу увагу на вироблення дизайнерських умінь та творчому підході під час виготовлення виробу за самостійним задумом.

Найкращі результати з технічних та обслуговуючих видів праці показали учасники з м. Черкас, Черкаського, Тальнівського та Шполянського районів. Непогані успіхи мають учні шкіл м. Золотоноші, Уманського, Жашківського, Смілянського, Городищенського, Чорнобаївського районів. Інші учасники в цьому навчальному році, на жаль, не завоювали призових місць, а тому відповідним методистам відділів освіти та керівникам методичних об'єднань слід посилити роботу щодо підготовки учнів до змагань.

Моніторинг якості освіти в 10 класах

Результати проведення моніторингу Міністерством освіти і науки рівня навчальних досягнень в 10 класах з трудового навчання показали, що оцінювання знань вчителями відбувається в цілому об'єктивно, оскільки середні бали успішності за минулий рік приблизно рівні оцінкам, які отримали учні при проведенні моніторингу.

Моніторинг Черкаської області показав непогані результати: низький рівень мають 0,6% учнів, середній - 6,9%, достатній - 32,5 і високий - 60%.

Викладання трудового навчання у 5-6 класах

Схема розподілу навчального матеріалу

5 клас	
Обов'язкова для вивчення складова (26 год)	
Блок 1. Технологія виготовлення виробів із фанери та ДВП (26 год)	Блок 2. Технологія виготовлення виробів з аплікацією (26 год)
Варіативна складова	
<i>Два модулі (40 год)</i>	
Варіативний модуль 1 (20 год)	
Варіативний модуль 2 (20 год)	
Резерв часу (4 год)	
Всього - 70 годин	
6 клас	
Обов'язкова для вивчення складова (26 год)	
Блок 1. Технологія виготовлення виробів із тонколистового металу та дроту (26 год)	Блок 2. Технологія виготовлення вишитих виробів (26 год)
Варіативна складова	
<i>Два модулі (40 год)</i>	
Варіативний модуль 1 (20 год)	
Варіативний модуль 2 (20 год)	
Резерв часу (4 год)	
Всього - 70 годин	

У 5 - 6 класах вивчається по 2 варіативні модулі, на кожен з яких відводиться по 20 год.

Будь-який варіативний модуль для 5 - 6 класів можна обрати лише один раз у 5 чи 6 класі. Освоєння варіативних модулів відбувається за окремо розробленими програмами до них.

Вся проектна документація (зображення виробу, розрахунок матеріалів, послідовність виготовлення тощо) виконується в робочих зошитах.

Результатом діяльності учнів при вивченні обов'язкової складової програми модуля має бути виріб, а варіативного модуля - проект.

Навчання хлопців і дівчат на уроках трудового навчання має відбуватися окремо. Поділ класів на групи здійснюється за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських.

Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи на гендерній основі, можна скористатись іншими варіантами формування груп:

1. 3 паралельних класів.
2. Формування змішаної групи хлопців і дівчат.
3. Поділ на групи за рахунок варіативної частини навчального плану.

Викладання трудового навчання у 7 - 9 класах

Вивчення трудового навчання у 7-9-х класах відбувається згідно з навчальною програмою "Трудове навчання. 5-9 класи" (нова редакція) під редакцією В.М. Мадзігона, яка має гриф "Затверджено Міністерством освіти і науки" (від 27.08.2010 № 1/11-8205).

Зміст навчального предмета реалізується за трьома варіантами програми:

- для хлопців;
- для дівчат;
- для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат.

Навчальна програма з трудового навчання для учнів 7-9 класів побудована за модульною системою. Вона складається з інваріантних (обов'язкових), варіативних (на вибір) та базового (для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат) модулів.

Інваріантний зміст трудового навчання розрахований на засвоєння окремими групами хлопців і дівчат та вивчається у 7-8 класах у першому півріччі.

Варіативні модулі розраховані на 16 годин кожен. Їх вивчення відбувається за окремо розробленими програмами.

Зміст трудового навчання для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат, складається лише з варіативних модулів. При цьому учні мають освоїти базовий модуль.

На освоєння навчального матеріалу, передбаченого базовим модулем, не відводиться окремих годин. Він вивчається інтегровано з вивченням варіативних модулів.

Викладання трудового навчання у 10 - 11 класах

Учні 10 та 11-х класів, незалежно від профілю навчання (крім технологічного) освоюють навчальний предмет "Технології" (трудове навчання) за навчальною програмою "Технології. 10-11 класи" (авт.: А. І. Терещук та інші).

Програма має модульну структуру і складається з двох частин - інваріантної та варіативної. На вивчення базового модуля "Проектні технології у перетворюючій діяльності людини" у 10-11-х класах відводиться по 12 годин.

Вивчення другої (варіативної) частини програми передбачається в обсязі 20 годин (один варіативний модуль). Результатом засвоєння варіативного модуля є творчий проект.

Профільне навчання

Профільне навчання, відповідно до нової Концепції профільного навчання, - вид диференціації й індивідуалізації навчання, що дає змогу за рахунок змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу повніше враховувати інтереси, нахили і здібності учнів, їх можливості, створювати умови для навчання старшокласників відповідно до їхніх освітніх і професійних інтересів і намірів щодо соціального і професійного самовизначення.

У цьому навчальному році учні, які обрали технологічний профіль, можуть навчатись за

спеціалізаціями, визначеними наказом Міністерства освіти і науки України від 01.10.2008 № 893.

За наявності відповідного грифа Міністерства освіти і науки України профільне навчання може здійснюватись за авторськими програмами з інших, не передбачених переліком, спеціалізацій.

Ключовою складовою організації профільного навчання технологічного напрямку є наявність відповідної матеріально-технічної бази.

Професійна підготовка старшокласників проводиться в закладах освіти згідно з ліцензійними вимогами до зазначеного напрямку навчальної діяльності (постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.03 № 1380).

Випускникам, які успішно закінчили повний курс навчання з професійної підготовки, надається право складати державні іспити на присвоєння кваліфікації з видачею документа про професійну освіту єдиного державного зразка України.

Типові навчальні плани і програми з професійно-технічного навчання є обов'язковими для виконання всіма МНВК і загальноосвітніми навчальними закладами, що готують кваліфікованих робітників із числа учнів 10-11-х класів.

ДПА з трудового навчання

Державну підсумкову атестацію з трудового навчання (технології) за вибором можуть складати всі учні 11 класів, крім тих, які навчалися за технологічним профілем. Вона проводиться за завданнями з посібника "Збірник завдань для державної підсумкової атестації з трудового навчання (Технології). 11 клас". Збірник містить тестові завдання окремо з технічних видів праці (для хлопців) та обслуговуючих видів праці (для дівчат). Якщо навчання здійснювалося в об'єднаних групах хлопців і дівчат, то для перевірки рівня навчальних досягнень учнів, слід використовувати інтегровані завдання, які вибирає вчитель із запропонованих у цьому збірнику завдань для хлопців і дівчат.

Збірники будуть розміщені на офіційних сайтах Міністерства освіти і науки України та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти.

Вимоги до ведення класних журналів з предмета "Технології. Трудове навчання"

Тематичне оцінювання

З трудового навчання окремих уроків тематичного оцінювання не проводиться. Кількість тематичних оцінювань протягом року визначається вчн-телем, але не може бути меншою за мінімальну кількість тематичних оцінювань, визначених навчальними програмами з предмета.

Виставлення тематичних балів в класному журналі

На сторінці обліку навчальних досягнень учнів у відповідній клітинці записується дата проведення уроку тематичного оцінювання, а на сторінці запису змісту уроків здійснюється запис дати проведення уроку та його змістової частини. Тематичний бал виставляється до класного журналу в колонку без дати з підписом "Тематична".

У разі відсутності учня на уроці тематичного оцінювання в клітинку, що відповідає цьому уроку, напроти прізвища учня ставиться "н"; клітинка, в якій виставляється тематична оцінка залишається вільною протягом одного тижня після виходу учня на навчальні заняття до школи через хворобу або інших виняткових поважних причин, які можуть підтверджуватися документально.

Оцінювання лабораторних чи інших експериментальних робіт з трудового навчання здійснюється залежно від їх мети та завдань за вибором учителя.

Семестрове оцінювання навчальних досягнень учнів

Семестрові роботи як окремих вид підсумкових робіт не проводяться.

Семестровий бал виставляється учням на основі всіх наявних протягом семестру тематичних балів.

Учень має право на коригування тільки семестрових балів.

Коригування семестрового балу відбувається на підставі заяви батьків учнів або осіб, які їх замінюють, де зазначається причина та необхідність такої роботи. Максимальний термін подання заяви на ім'я директора загальноосвітнього навчального закладу - три дні після виставлення семестрового бала; термін коригування семестрового балу - до 5 днів після подання заяви.

Скоригований семестровий бал виставляється лише тим учням, які його підвищили. Він не може бути нижчим за семестрову або дорівнювати йому.

Скориговане семестрове оцінювання здійснюється виключно у письмовій формі.

Скоригований семестровий бал виставляється наступним чином: за підсумками I семестру - до початку II семестру, за підсумками II семестру - не пізніше 10 червня поточного навчального року.

Учням 9-х класів - претендентам на отримання свідоцтва з відзнакою та 11-х класів - претендентам на нагородження золотою та срібною медалями не дозволяється коригувати семестрову оцінку з достатнього на високий рівень.

При виставленні семестрових балів у класному журналі після запису "I семестр" у наступній колонці записується "Скоригована".

Якщо учень був відсутній на уроках протягом семестру, у клітинку

"I семестр" ("II семестр") виставляється "н/а".

Коригуванню можуть підлягати лише бали за I та II семестри, річне оцінювання не коригується.

Обов'язковому оцінюванню підлягають результати вивчення предметів інваріантної частини навчального плану, а також спецкурси, курси за вибором, що входять до варіативної складової робочого навчального плану.

Річне оцінювання навчальних досягнень учнів

Річне оцінювання є підсумковим видом оцінювання та здійснюється не раніше ніж через 3 дні після виставлення оцінок за II семестр, але не пізніше 10 червня поточного навчального року. У разі виділеної кількості годин лише на один із двох семестрів - через 3 дні після виставлення балу за I семестр, але не пізніше початку другого семестру.

Річний бал ("Річна") виставляється на основі семестрових балів ("I семестр" та "II семестр") або (та) скоригованих семестрових балів ("Скоригована"). Одночасно рекомендується враховувати при виставленні річного балу, бал, отриманий за проходження навчальної практики. Річний бал не коригується.

Річна контрольна робота як окремих вид роботи не проводиться.

Для учнів, які не мають річної атестації з будь-яких причин, за рішенням педагогічної ради та відповідного наказу директора, річна атестація проводиться у серпні-вересні поточного року.

Відповідно до нової Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів річна оцінка є підсумковою. У зв'язку з тим, що в класних журналах в розділі "Зведений облік навчальних досягнень учнів" передбачена графа "Підсумкова" підсумковою вважається річна оцінка.

Зразок оформлення сторінки обліку проведених занять у класному журналі

№ з/п	Дата	Зміст уроку	Домашнє завдання
		I семестр	
		Тема 1. (Повна назва теми або під теми)	
1.	02/09	Назва теми уроку	
2.	04/09		
3.	09/09		
4.	11/09		
		Тема 2. (Повна назва теми або під теми)	
5.	07/10	Назва теми уроку	

Наприкінці навчального року вчителем робиться відповідний запис "Програму виконано".

С.В. Гловацький,

методист предметів художньо-естетичного профілю Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ХУДОЖНЬО- ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ У 2014 - 2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Сьогодні мистецтво у системі сучасної освіти розглядається як суттєвий компонент загальної освіти школяра. Його могутній пізнавальний і виховний потенціал пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій досягаються потаємні найскладніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу.

У новому 2014-2015 навчальному році музичне виховання школярів буде здійснюватися через вивчення предметів "Музичне мистецтво" та інтегрованого курсу "Мистецтво" на двох рівнях: початкова та основна школа, органічно продовжуватиметься в старшій школі в процесі вивчення інтегрованого курсу "Художня культура".

Початкова школа

Вивчення молодшими школярами курсу "Музика", який є складовою освітньої галузі "Мистецтво", дає можливість учням цілісно осягати духовно-моральні цінності людства як невід'ємну частину світової музичної культури, опанувати специфіку художньо-образної мови. Інтегрований підхід до викладання музики створює сприятливі умови для засвоєння учнями закономірностей виникнення й розвитку музичного мистецтва в комплексному його поєднанні з науками й іншими видами мистецтва, творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до музики як до прояву життя.

Новий 2014-2015 навчальний рік вносить зміни у програмному забезпеченні 1, 2 та 3 класі. Він стає третім роком впровадження нових навчальних програм для початкової школи, розробленими відповідно до нового Державного стандарту початкової загальної освіти та затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 12.09.2011 № 1050 "Про навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів":

- Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. - К.: Видавничий дім "Освіта", 2011;

- Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1-4 классы.- К.: Видавничий дім "Освіта", 2012.

- "Музичне мистецтво", авт. Л.Хлебнікова, Дорогань Л. О., Івахно І. М., Кондратова Л. Г., Корнілова О. В., Лобова О. В., Міщенко Н.І.;

- "Мистецтво", авт. Масол Л.М., Гайдамака О.В., Очеретяна Н.В., Дмитренко О. М.

Програми розміщені на веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua), видруковані у видавництві "ВД "Освіта", 2012 р. та фаховому науково-методичному журналі "Мистецтво та освіта" (№№ 1-4 за 2012 рік).

Відповідно до нових навчальних програм у 3 класі вводиться нове навчально-методичне забезпечення викладання предметів "Музичне мистецтво" та

інтегрованого курсу "Мистецтво", серед них навчально-методичні комплекти (підручники, робочі зошити):

- "Музичне мистецтво. 3 клас", авт. О. В. Лобова (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Наказ МОН України від 17.07. 2013 р. № 994))

- "Музичне мистецтво. 3 клас", авт. Л. С. Аристова, В. В. Сергієнко (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Наказ МОН України від 17.07. 2013 р. № 994))

- "Мистецтво. 3 клас", авт. Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Н. В. Очеретяна (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Наказ МОН України від 17.07. 2013 р. № 994)).

Учні 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів у 2014-2015 навчальному році продовжують навчання музичному мистецтву та інтегрованому курсу "Мистецтво" за навчальними програмами 2006 р. в. (К.: "Початкова школа", 2006):

- "Мистецтво", авт. Масол Л.М., Белкіна Е.В., Оніщенко О.І., Очеретяна Н.В., Рагозіна В.В.;

- "Музика", авт. Ростовський О.Я., Хлебнікова Л.О., Марченко Р.О.;

- "Музика", авт. О.В.Лобова.

Наголошуємо, що робота з підручником повинна бути одним з видів діяльності учнів на уроках мистецьких дисциплін.

"Музичне мистецтво. 3 клас", авт. О. В. Лобова.

Підручник вирізняється інноваційною тематичною структурою, яка коригується відповідно до вимог педагогічної доцільності й Державного стандарту, а також з урахуванням змістового наповнення авторських підручників для 1 і 2 класів.

Навчальний зміст підручника для 3 класу, побудований у формі подорожі до країн пісні, танцю та маршу, розкриває учням сутність, особливості і різновиди цих провідних музичних жанрів. Відповідні змістові лінії реалізуються за допомогою взаємопов'язаних навчальних тем, кожна з яких відповідає одному уроку. До тематичного контролю подані чотири комплекси "10 завдань для перевірки знань", а узагальнення з вокальної роботи відбувається на семестрових уроках-концертах.

В основу навчально-методичного апарату підручника покладено систему дидактичних завдань, які пропонують конкретні методи і прийоми музичного навчання. Комплексне використання завдань різних типів створює передумови для забезпечення систематичності, різноманітності й ефективності формування музичної культури школярів на всіх етапах уроку. Разом із тим, дидактична насиченість підручника надає вчителю можливість педагогічно доцільного добору форм і методів роботи, а також інформаційного, музичного та іншого навчального матеріалу відповідно до рівнів підготовленості учнів.

Для більш ефективної організації музичної освіти молодших школярів за підручником підготовлено навчально-методичний комплект, до складу якого входять робочий зошит, методичний посібник і фонохрестоматія із записами музичних творів для слухання та виконання.

"Музичне мистецтво. 3 клас", авт. Л. С. Аристова, В. В. Сергієнко.

Підручник спрямований на формування і розвиток в учнів комплексу ключових, предметних (музичних) і міжпредметних компетентностей у процесі набуття власного естетичного досвіду під час сприймання та аналізу-інтерпретації музики й практичної діяльності. Головною метою підручника є створення такого інформаційно-освітнього середовища, яке забезпечує включення кожної дитини в самостійну навчальну діяльність.

Структура підручника, прийоми введення до тексту нових понять, використання засобів наочності спрямовані на те, щоб не тільки передати учням певну інформацію, а й передусім навчити їх самостійно користуватися книгою, викликати інтерес до музичного мистецтва. Навчально-методичний апарат підручника складає дидактично доцільна система запитань і завдань, вправ та дидактичних ігор, завдяки яким утілюються як традиційні, так і інноваційні методи і прийоми навчання.

У третьому класі, "мандруючи" королівствами Слівучих Мелодій та Танцювальних Ритмів, окрім уже відомих героїв - королеви Мелодії та короля Ритма, пана Темпа, феї Динаміки та братів Ладів (Мінора і Мажора), маленькі школярі зустрічатимуться з новими персонажами: феями Інтонцією, Імпровізацією та Музичною Формою.

Чільне місце у підручнику посідають завдання, які, з одного боку, виступають носіями інформації, а з іншого - становлять самостійний компонент підручника, апарат організації засвоєння знань. Вони розподілені на групи, які спрямовані на: 1) засвоєння знань (пригадай прослуханий твір "Цар Горох". Досліди, у якій із композицій, поданих нижче, переважає пісенність, а в якій - танцювальність; маршовість. с. 12); 2) формування умінь і навичок (який характер танцю? Добери відповідні слова; Розкажи про характер мелодії, темп музики. Скористайся підказкою Тріольчика, с.21; 23); 3) набуття досвіду творчої діяльності (придумай назву до кожної прелюдії; спробуй створювати голосом різні музичні інтонації, які будуть виражальними й зображувальними водночас, с. 32; 50); 4) формування емоційно-ціннісного ставлення до світу та мистецтва (роздивись художні роботи Ольги Песчаної. Які враження і почуття вони викликають? Який із краєвидів художниці краще озвучити мажорною музикою, а який - мінорною? Поясни свою думку. с. 65); сприяють розширенню словникового запасу (обери слова, що характеризують музичну мову. с.79)

Наприкінці кожного семестру пропонується підсумковий блок - "Перевір свої досягнення", до якого входять 5 завдань. Запропоновані завдання класифіковані за характером пізнавальної діяльності: репродуктивні - до них належать завдання на відтворення навчального матеріалу, на його застосування у знайомих умовах, дії за зразком, тренувальні вправи (скориставшись підказками, пригадай назви пісень. Заспівай їх. с. 57), та продуктивні - передбачають застосування знань у нових умовах, елементи пошуково-дослідницької діяльності, творчості (поясни, як ти розумієш ці музичні жанри. Який із них завжди виконує оркестр? с. 58).

"Мистецтво. 3 клас"

(авт. Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Н. В. Очеретяна)

Оригінальність цього підручника полягає в тому, що його зміст побудовано за моделлю поліцентричної інтерпретації мистецьких знань, яка передбачає інтегрування домінуючих змістових ліній - музичного та образотворчого мистецтва, які органічно поєднуються в єдиний тематичний цикл і збагачуються елементами хореографії, театру, кіно, які входять до мистецько-синтетичної лінії. Макет видання сформовано за домінуючими лініями курсу - матеріал із музичного і образотворчого мистецтва подається ритмічно - розворотами, які об'єднані єдиною темою.

Інформаційна функція забезпечується завдяки ретельному відбору художньо-дидактичного матеріалу з опорою на шедеври українських і зарубіжних митців, приклади творчості народних майстрів. Ураховуючи вік учнів, інформація у підручнику подається у двох формах:

- текстова інформація, кількість якої мінімізовано відповідно до віку учнів;

- візуальна інформація: зображення поетапного виконання практичного завдання з образотворчого мистецтва, нотний текст пісень, що вивчаються, схеми-завдання тощо.

Розвивальна функція підручника досягається за рахунок спрямування його змісту на розвиток спеціальних художніх здібностей - музичного слуху та чуття ритму, композиційного бачення та відчуття виразності лінії та кольору. У підручнику передбачено обов'язкове здійснення учнями початкових класів на уроках мистецтва таких видів діяльності як сприймання, аналіз та інтерпретація творів мистецтва (музичного, візуального, театрального, кіномистецтва), а також практичної музичної та образотворчої діяльності - спів пісень, гра на дитячих інструментах, ритмічна і пластична імпровізація, створення композицій у графіці, живопису, скульптурі, декоративному мистецтві тощо).

Виховна функція реалізується через введення у текст підручника тем про історичне минуле рідного краю ("Козацькому роду нема переводу", "Кобзарі - співці слави України"), гуманістичні цінності й пріоритети, важливі моральні якості особистості - доброта, дружба, любов, повага до родини тощо ("Дружба і братство - найкраще багатство", "Дорога до храму", "Образ мадонни в мистецтві", "Найдороща у світі").

Мотиваційна функція підручника актуалізується завдяки добору матеріалу, який цікавий і доступний учням молодшого шкільного віку. Для підвищення мотивації навчання у підручнику активізовано ігровий аспект (включення музично-ритмічних ігор і художньо-ігрових вправ і завдань, елементів гумору- створи мелодію, інструментальний та ритмічний супровід, "оживи картину", "створи звукові картини" "придумай і виконай ролі" і т. п.). Для мотивації творчості учнів у підручнику також розміщені вірші, загадки, лінії-мелодії тощо".

Невід'ємною складовою навчального комплексу **"Мистецтво. 3 клас"** є робочий зошит, у якому вміщено навчально-ігрові завдання, які допоможуть швидко і цікаво повторити та закріпити матеріал, поданий у підручнику, а також виконати практичне завдання з образотворчого мистецтва.

У 2014/2015 навчальному році робочі навчальні плани для 1-3 класів загальноосвітніх навчальних закладів розробляються на основі Типових навчальних планів початкової школи з українською мовою навчання, початкової школи з навчанням російською, іншою мовою національної меншини, спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 10.06.2011р. № 572.

Вимоги до розвитку вокальних навичок учнів початкової школи:

- співацька установа - яка має дисциплінує та організує і дає змогу для виразного співу;
- дихання - яке впливає на якість звуку, чистоту інтонування, і буває грудне, діафрагмне, грудно-діафрагмне ;
- звукоутворення та звуковедення - яке формує співочість, вміння тягнути звук;
- дикція - яка формує вимовляння голосних і приголосних та впливає на розвиток дзвінкості та рівності звучання;
- чистота інтонування - яке формує точне виконання звуків за висотою, стрій, співацьку інтонацію;
- ансамбль - який розвиває суцільність, урівноваженість, узгодженість голосів

Основні етапи ознайомлення учнів із музичним твором:

1. Вступна бесіда вчителя - в якій йде зацікавлення учнів та налаштування на емоційне сприймання твору (методи ігрові, пояснювально-ілюстративні, проблемного викладу).
  2. Слухання твору - визначення засобів музичної виразності.
  3. Аналіз музичного твору - розбір засобів виразності.
  4. Повторне слухання - на вищому рівні.
  5. Повторення - закріплення музики в пам'яті.
- Методи розвитку музичного сприймання у молодших школярів:

- метод вибору підходящих визначень;
- метод порівняння;
- метод варіювання;
- метод музичних колекцій;
- ігровий метод;
- метод пластичного інтонування;
- метод асоціативного пошуку (із використанням образотворчого мистецтва);
- метод проблемних ситуацій;
- метод дискусій тощо.

Основна і старша школа

В основній школі навчання мистецьких дисциплін у 5-6-х класах здійснюватиметься за новою програмою "Мистецтво" (авт. Л. Масол та ін.), створеною відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. Учні 7-8 класів працюють за навчальними програмами "Музичне мистецтво. 5-8 класи", авт. Б. Фільц та ін., "Мистецтво", авт. Л. Масол та ін. (вид. "Перун", 2005 р.).

У 9 класі навчальним предметом художньо-естетичного циклу є художня культура, яка вивчається за програмою "Художня культура", авт. Л. Масол, Н. Миропольська (вид. "Перун", 2005 р.). Її зміст є логічним узагальненням вивченого учнями на уроках мистецьких дисциплін у 1-8 класах та пропедевтикою подальшого вивчення художньої культури у старшій профільній школі.

Звертаємо увагу, що відповідно до рекомендацій Міністерства (лист МОН від 27.01.2009 № 1/9-55), зважаючи на мистецьке наповнення змісту предмета, місцевим керівним органам освіти рекомендовано під час комплектації педагогічних працівників передбачити годинне навантаження з художньої культури насамперед учителів музичного чи образотворчого мистецтва.

У 2014-2015 н.р. відповідно до наказу МОН молодьспорту від 03.04.2012 № 409 за новими навчальними планами та програмами починають навчатися учні 6-х класів. Якщо у 5 класі було зроблено акцент на вивчення особливостей мови та видів різних мистецтв, то у шостому класі, згідно з програмою "Мистецтво" (авт. Масол Л. та ін.), в учнів є можливість

усебічно ознайомитися з усіма основними жанрами музичного та образотворчого мистецтва (тема року - "Жанри мистецтва"). На цій ґрунтовній основі учням буде легше опанувати особливості художніх стилів, що вивчатимуться у майбутньому - у 8-9-х класах.

Учні 7-8 класів у 2014-2015 навчальному році продовжуватимуть навчатися за навчальними програмами "Музичне мистецтво. 7-8 кл." (авт. Б. Фільц та ін., www.mon.gov.ua), "Мистецтво. 7-8 кл." (авт. Л. Масол та ін.) (вид. "Перун", 2005 р.).

У царині музичного мистецтва шестикласники знайомитимуться з характерними ознаками жанрів камерно-вокальної та хорової музики (пісня, гімн, романс, кантата, ораторія, меса, літургія та ін.) відповідно до їх призначення (I семестр) та жанрів камерно-інструментальної (прелюдія, скерцо, ноктюрн, етюд, варіації, рондо, соната, квартет та ін.) і симфонічної музики (увертюра, концерт, симфонія, симфонічна поема, сюїта та ін.) (II семестр); вчитимуться інтерпретувати образний зміст музичних творів та визначати їхню композиційну будову (форму), а також типи розвитку музики. Одним із основних видів діяльності на уроках музичного мистецтва є формування та розвиток вокально-хорових навичок учнів, тому у 6 класі велику увагу слід приділити вокально-хоровій роботі: виконанню одноголосних та багатоголосних (зокрема, двоголосних) творів, формуванню навичок співу в ансамблі, хорі.

Зміст інтегрованого курсу "Мистецтво" побудовано за моделлю поліцентричної інтеграції мистецьких знань, що передбачає інтегрування домінуючих змістових ліній - музичного та образотворчого мистецтва, які органічно поєднуються в єдиний тематичний цикл і збагачуються елементами хореографії, театру, кіно, які входять до культурологічної лінії державного освітнього стандарту. Таким чином зміст інтегрованого курсу реалізує усі змістові лінії освітньої галузі "Мистецтво" державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти. Жанрова палітра різних видів мистецтва у змісті інтегрованого курсу розкривається у контексті загальних світоглядних тем: "Образ людини у мистецьких жанрах" (I семестр), "Образи природи у мистецьких жанрах" (II семестр).

У I семестрі учні опануватимуть характерні ознаки камерно-вокальних і хорових жанрів (пісня, гімн, романс, кантата, ораторія, літургія та ін.) та жанрів образотворчого мистецтва (портрет, побутовий, історичний, міфологічний, релігійний, батальний). У II семестрі шестикласники знайомитимуться з музичними жанрами камерно-інструментальної і симфонічної музики (прелюдія, ноктюрн, рондо, варіації, етюд-картина, соната, увертюра, концерт, симфонія, симфонічна поема, симфонічна сюїта тощо) та особливостями жанрів образотворчого мистецтва - пейзаже, натюрмортом, анімалістичним. На уроках мистецтва учні вчитимуться використовувати набуті знання про жанри мистецтва у процесі інтерпретації художніх творів; розвиватимуть вокально-хорові навички (на уроках музичного мистецтва) та вдосконалюватимуть практичні навички у галузі образотворчого мистецтва (згідно з програмою).

Впродовж навчання на уроках мистецьких дисциплін учні мають набувати досвід висловлювати оцінні судження щодо творів різних жанрів мистецтва, виявляти естетичне ставлення до мистецької діяльності, брати участь у дискусіях, порівнювати власну думку щодо творів мистецтва з думками інших і толерантно ставитися до них, виявляти ініціативу та взаємодопомогу у груповій роботі; проявляти активність у процесі пізнання мистецтва, використовувати медіаресурси (радіо, телебачення тощо) у пошуковій діяльності.

Для реалізації нової навчальної програми для учнів 6 класів створено і рекомендовано МОН такі підручники з мистецьких дисциплін:

- "Мистецтво", авт. Масол Л., вид-во "Світоч";
- "Музичне мистецтво", авт. Аристова Л., Масол Л., вид-во "Сиция";
- "Музичне мистецтво", авт. Кондратова Л., вид-во "Навчальна книга - Богдан";

Відповідно до програми підручник "Мистецтво. 6 клас", авт. Масол Л. (рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Наказ МОН України від 07.02. 2014 р. № 123)) складається з двох частин "Образ людини у мистецьких жанрах" (I семестр) і "Образи природи в мистецьких жанрах" (II семестр). У ньому детально висвітлено основні жанри музичного мистецтва (камерно-вокальні, хорові, камерно-інструментальні, симфонічні, музично-театральні) і основні жанри образотворчого мистецтва: портрет, історичний жанр і його різновиди (міфологічний, релігійний, батальний), побутовий жанр, пейзаж і його різновиди (сіпський, міський, ландшафтний, марина тощо), натюрморт. Усі теоретичні теми проілюстровано відповідними творами для сприймання і аналізу-інтерпретації. У блоці "Музичне мистецтво" представлено пісні для співу, а у блоці "Образотворче мистецтво" - художньо-практичні завдання, які супроводжуються методичними малюнками (поетапне виконання композицій, варіанти-зразки або схеми побудови композицій) і порадами. Основний текст доповнюють рубрики "Портрет митця", "Це цікаво: з історії жанру", "Секрети майстерності", "Мистецька скарбничка" (словник термінів, зокрема спільних для різних видів мистецтва понять). Система запитань і завдань для закріплення знань і вмінь передбачає розвиток ключових, предметних, міжпредметних і компетентностей особистості, вона передбачає включення учнів у різні види діяльності: репродуктивно-узагальнюючу і художньо-творчу, ігрову і проектну, індивідуальну, групову і колективну. Частина завдань варіативні і передбачають особистісний вибір учнів (теми проектів, художньої техніки тощо), самостійну пошукову роботу, зокрема й з використанням можливостей інтернету.

Згідно з навчальною програмою підручник "Музичне мистецтво. 6 клас", авт. Масол Л., Аристова Л. (рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Наказ МОН України від 07.02. 2014 р. № 123)) присвячений розкриттю особливостей музичних жанрів і складається з 4 розділів: "Жанри камерно-вокальної музики" і "Жанри хорової музики" у I семестрі та "Жанри камерно-інструментальної музики" і "Жанри симфонічної музики" у II семестрі. Зміст підручника передбачає розвиток ключових, предметних, міжпредметних компетентностей учнів. Темі уроків, вміщені в підручнику, мають єдину структуру, яка дає змогу вчителю організувати основні види діяльності учнів: "Я у світі музики: співаю, інтерпретую", "Я у світі музики: сприймаю, розумію", "Я у світі музики: досліджую, дію". Основний матеріал включає інформацію про певне музичне явище, нове поняття і нерідко супроводжується запитаннями і завданнями на повторення ("Пригадайте..."), а також відповідними ілюстраціями й визначеннями понять. Додатковий матеріал, що створює загальний культурологічний контекст, сприяє розвитку пізнавальних інтересів, розширенню і поглибленню знань учнів (рубрики "Портрет композитора", "Музичний калейдоскоп", "Музична скринька казок і легенд"). Усі теоретичні теми супроводжуються музичними творами для сприймання і аналізу-інтерпретації (для керівництва сприйманням пропонуються запитання, які стимулюють учнів до висловлювання своїх вражень, суджень, оцінок). Відповідно до усталеної методики вокально-хорової

роботи в школі пісні для співу, які подано з нотами, пропонується вивчати протягом 2-х уроків (на першому - поетапне розучування, на другому - повторення, вивчення всіх куплетів, за потребою - виконання з ігровими або театралізованими елементами. Для зручності вчителів усі теми згруповано по дві навчальні години. Наприкінці кожної теми пропонуються узагальнюючі запитання і завдання для перевірки й самооцінки набутих знань і компетентностей, виконання самостійної пошукової роботи у позаурочний час, зокрема проектів, "завдань за бажанням" тощо. Дизайн підручника, який гарно ілюстрований, допомагає школярам орієнтуватись у його розділах і рубриках, типах завдань.

Підручник "Музичне мистецтво. 6 клас", авт. Кондратова Л. (рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Наказ МОН України від 07.02. 2014 р. № 123)) побудований за діалогічним принципом: його основу складають спілкування головних персонажів та збереження характерних структурних компонентів і традиційних рубрик, започаткованих у підручнику для 5 класу. Зміст підручника для 6 класу охоплює широкий спектр вокальних та інструментальних жанрів музичного мистецтва: від історії їх становлення й розвитку, особливостей музичної мови та образів, характерних ознак і рис - до історії створення конкретного твору, поданого для музичного сприймання і порівняння його з творами композиторів-сучасників або музичними обробками, аранжуваннями, стилізаціями, реміксами цього твору тощо. Саме аналіз запропонованого музичного твору дає можливість учням відчути й зрозуміти його жанрові особливості, а фрагменти додаткових творів сучасників або стилістичних обробок, поданих на вибір учителя, органічно доповнюють відомості про розвиток жанру і допоможуть шестикласникам набути практичного досвіду порівняння, зіставлення минулого й сучасного. Пізнання жанрових особливостей творів на уроках поєднується з ознайомленням школярів із творчістю вітчизняних і зарубіжних композиторів. Репертуар творів, запропонованих для виконання, теж вирізняється різноманітністю: від пісень композиторів-класиків та народних пісень - до сучасних естрадних композицій. Важливими елементами змісту підручника для 6-го класу є творчі завдання та ігри. Звертаємо увагу на те, що виконання творчих проектів, хоча й не є обов'язковим, допоможе учням набути конкретних дослідницьких навичок і вмінь, а саме: застосовувати музичні знання для самореалізації, створювати домашню фонотеку, складати програми шкільних і позашкільних концертів, інтерпретувати музичні твори різних жанрів, усвідомлюючи єдність змісту і форми, та багато іншого, що може впроваджуватися вчителем не тільки на уроках, а й у позаурочному виховному середовищі.

Ретельний відбір у підручниках художньо-дидактичного матеріалу з опорою на шедеври українських і зарубіжних митців, приклади творчості народних майстрів; спрямування їхнього змісту на розвиток спеціальних художніх здібностей реалізують інформаційну і розвивальну функції підручника, як навчального видання. Важливою є виховна функція підручників, на реалізацію якої слід звертати безпосередню і систематичну увагу. Вона закладена у самому змісті творів мистецтва, завдяки чому потрібно здійснювати виховання гуманістичних цінностей і пріоритетів, важливих моральних якостей особистості - доброта, дружба, любов, повага до родини тощо. Використання у підручниках творів та характеристики творчості українських митців сприяє формуванню основ патріотичного виховання особистості. Адже місія мистецтва є дуже важливою у справі виховання патріотизму, гордості за землю, країну, в якій ми живемо, талановитих людей, які

виходили з нашого народу або таланти яких розквітали на теренах нашої землі. І тому саме з цієї позиції вчителіві потрібно розкривати зміст творів українського мистецтва, адже нам є чим пишатися: мистецькі шедеври з'являлися не фрагментарно, а впродовж усього історичного і культурного розвитку. На теренах сучасної України була і велична трипільська культура, і відлуння античної цивілізації. Згадаймо, що саме Київ був матір'ю міст руських, а унікальні мистецькі явища - українське козацьке бароко, жанр хорового концерту, писанка, петриківський розпис є родом саме з України. І цей перелік можна продовжувати досить довго, адже в усіх видах мистецтва були в нашій культурі значні досягнення від найдавніших часів до сьогодення.

Учні 10-11 класів відповідно до обраного профілю навчання опановуватимуть художню культуру за програмами рівня стандарт, академічного та профільного рівня, авт. Масол Л., Миропольська Н., що містяться в Збірнику програм з художньо-естетичного циклу для 5-11 класів (вид. "Перун", 2005 р.), Збірнику програм для профільного навчання (вид. "Оберіг", 2009 р.) та розміщена на сайті МОН (www.mon.gov.ua).

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством для використання в загальноосвітніх навчальних закладах, щорічно зазначається в Переліку програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах, що друкується на початку кожного навчального року в "Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України" та розміщується на сайтах МОН (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

У старшій профільній школі важливим постає завдання професійної орієнтації учнів. Для цього слід зокрема у профільних класах посилити практичну спрямованість курсу через систему спеціальних творчих завдань з урахуванням інтересів учнів, які водночас виконують функцію "професійних випробувань" з метою реалізувати й перевірити здібності учнів.

Основними і обов'язковими видами діяльності на уроках, як уже зазначалося, має бути сприймання і аналіз-інтерпретація творів мистецтва та мистецька діяльність учнів (вокально-хорова, художньо-практична, творча). Тому оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється за основними видами діяльності на уроках відповідно до орієнтовних Вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти (наказ МОН від 21.08.2013 № 1222).

Звертаємо увагу на те, що письмові тематичні перевірки (контрольні, самостійні роботи) з музичного мистецтва, образотворчого мистецтва та інтегрованого курсу "Мистецтво" не проводяться. Тематична атестація проводиться один раз або двічі на семестр та виставляється в журналі в окрему колонку без дати. Деякі теми програм з музики (музичного мистецтва) розраховані на вивчення впродовж семестру. У цих випадках з метою узагальнення вивченого доцільно здійснювати проміжне оцінювання навчальних досягнень учнів. Тематичні оцінки з художньої культури у 10 - 11 класах виставляються після вивчення відповідного розділу програми. При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності учнів, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми. Тематична оцінка не підлягає коригуванню. Семестрове оцінювання здійснюється на підставі

тематичних оцінок. При цьому мають враховуватися динаміка особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру, важливість теми, тривалість її вивчення, складність змісту тощо. Семестрова оцінка може підлягати коригуванню.

Основним видом домашніх завдань в основній школі з предмета "Музичне мистецтво" мають бути завдання на слухання та інтерпретацію музики в навколишньому середовищі, а також завдання творчого спрямування. Домашні завдання з художньої культури можуть бути практично-творчого чи дослідницько-пошукового характеру (зокрема, виконання проєктів, створення композицій у різних мистецьких стилях тощо).

Орієнтовне календарно-тематичне планування уроків музичного мистецтва в 3 класі (Нова програма) (за підручником О. В. Лобової)

Тематичне планування уроків музичного мистецтва у 3 класі відображено у таблиці, яка дозволяє наочно простежити порядок подання навчальних тем, творів для слухання і виконання, введення музичних понять і термінів. При цьому твори для слухання та виконання подаються варіативно, що надає можливість для їх вільного вибору. Наприклад, пісні, запропоновані до кожної навчальної теми, можна обирати за традиційним принципом: вивчення нової пісні - через урок (на вибір учителя та учнів).

Учителю слід враховувати й те, що у таблиці представлено лише провідні види музично-творчої діяльності (сприймання та обговорення музичних творів, розучування і виконання пісень), які є обов'язковими для кожного уроку. Більш "дрібні", проте не менш важливі види роботи, - вхід до класу і вихід під музику, розспівування, прості вокальні діалоги, дидактичні ігри, різні види елементарного музикування, проплескування метру та ритму, рухливі й танцювальні хвилини тощо - мають бути присутні на кожному або переважній більшості уроків і плануватися вчителем в умовах конкретного навчального процесу.

При плануванні уроків музичного мистецтва за поданою таблицею вчителю слід пам'ятати, що:

- запропонований план є орієнтовним, тобто вчителю надається право вносити зміни в розподіл часу на вивчення розділів або тем залежно від дидактичних завдань, методичних пріоритетів і рівня підготовленості учнів певного класу;
- особливу увагу слід звернути на забезпечення достатнього розмаїття музично-творчої діяльності учнів, тому урок має складатися з короткотривалих, різнофункціональних і різномірних видів і форм роботи;
- дидактична насиченість підручника надає можливість визначення педагогічно доцільного обсягу тематичного матеріалу, методичної імпровізації, оптимального добору та творчого використання музичного репертуару для слухання та виконання;
- запропоновані музичні твори для слухання та виконання є орієнтовними та можуть бути замінені іншими (у тому числі етнорегіональними), спрямованими на розкриття тематичного змісту;
- усі навчальні теми пов'язані між собою логікою введення до світу музичного мистецтва, а деякі з них мають наскрізний розвиток протягом усього курсу навчання, поступово збагачуючись і відкриваючи перед школярами нові підходи та взаємозв'язки;
- запропонований тематичний план передбачає реалізацію за умови одногодинного навчального навантаження з музичного мистецтва на тиждень; збільшення кількості годин, яке можливе за рахунок варіативної частини типового навчального плану, створює можливість для більш глибокого вивчення предмета.

Н.А. Лемешева,

методист художньо - естетичних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ВИКЛАДАННЯ КРЕСЛЕННЯ В ШКОЛІ

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання ними основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення передбачено в 11 кл. технологічного напрямку в обсязі 2 год. на тиждень.

У 8-11 кл. креслення може вивчатися як курс за вибором. Міністерством освіти і науки України рекомендовано програму "Креслення. 8-11 класи" (Сидоренко В.К., К.: Шкільний світ, 2001), яка забезпечена підручниками "Креслення" для загальноосвітніх навчально-виховних закладів (В.К.Сидоренко. К.: Школяр, 2004).

У навчальному процесі слід користуватися підручниками, посібниками та навчально-наочними матеріалами, що мають відповідний гриф Міністерства.

Відповідно до положення про державну підсумкову атестацію, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 18.02.2008 № 94 (зі змінами) учні 11 класу складають державну підсумкову атестацію з предметів освітньої галузі "Технологія".

За вибором учні 11 класу, які навчалися за технологічним та інформаційно-технологічним профілями, можуть складати державну підсумкову атестацію з креслення. Вона проводиться за завданнями із посібника "Збірник завдань для державної підсумкової атестації з креслення. 11 клас" (авт. Сидоренко В. К., Терещук Б. М., Дятленко С. М., Солодуха Я. Т. - К.: Центр навчально-методичної літератури, 2012).

Шкільний курс креслення виконує відповідальну роль в загальній системі розвитку графічної грамоти учнів, має велике значення для загального і політехнічного розвитку школярів, сприяє розвитку технічного мислення, яке в подальшому вони можуть використати в інженерно-технічних галузях. Також креслення сприяє розвитку пізнавальних здібностей учнів, виховує у них такі якості особи, як здібність, прагнення до творчості, моделювання та конструювання різних виробів. Крім того, заняття кресленням здійснюють великий вплив на виховання в учнів самостійності і спостережливості, акуратності і точності в роботі, що є найважливішими елементами загальної культури праці; сприятливо впливають на формування естетичного смаку учнів. Вирішення цих проблем можливе лише при розв'язанні завдань цього курсу. Одним з найважливіших завдань курсу креслення є формування в учнях діалектико-матеріалістичного світогляду, тобто системи поглядів і уявлень про світ і його закономірності. Вчитель повинен показати, що креслення сприяє вивченню реального світу і що наука про графічні зображення виникла при рішенні практичних потреб людини. Основне завдання курсу креслення - формування в учнів технічного мислення, просторових уявлень, а також здібностей до пізнання техніки за допомогою графічних зображень.

Викладання креслення в школі підпорядковане завданню розвитку політехнічного кругозору школярів. На уроках креслення необхідно знайомити учнів з чисельними та різноманітними загальнотехнічними відомостями з курсу деталей машин, технології металів і т.д. У число завдань політехнічної підготовки входять ознайомлення їх з основами виробництва, розвитком конструкторських здібностей, вивчення ролі креслення в сучасному виробництві, встановлення логічного зв'язку креслення з іншими предметами політехнічного циклу,

що виражається, зокрема, в підвищенні вимогливості до якості графічних робіт школяра на уроці математики, фізики, хімії, трудового навчання. В результаті цього удосконалюватиметься загальна графічна грамота учнів.

Підвищення якості та рівня викладання креслення залежить від того, наскільки в процесі навчання будуть реалізовані виховні можливості предмета, як успішно прищеплюватиметься учням висока графічна культура, знання стандартів, уміння читати та виконувати креслення. Оскільки креслення вивчається тепер з 8-го класу, то вчителям цього предмета поряд з вирішенням суто методичних питань слід враховувати й вікові особливості учнів, бо креслення оперує значною кількістю абстрактних понять та умовностей. Тому виклад навчального матеріалу має бути популярний, пов'язаний з історією розвитку науки й техніки, з правильним використанням міжпредметних зв'язків та використанням різних наочних посібників. Навчання в середній школі може бути повноцінне лише тоді, коли знання учнів систематично і глибоко контролюються вчителем, коли самі учні постійно бачать результати своєї роботи.

Систематична перевірка знань і умінь спонукає учнів відповідальніше, ставитися до навчальної діяльності, виховує бажання добросовісно та ретельно виконувати завдання, допомагає міцніше засвоювати навчальний матеріал, стимулює активність мислення. Виходячи з результатів перевірки, вчитель своєчасно усуває недоліки в своїй роботі. У навчальних програмах для 5 - 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, запропонованих у 2004 році Міністерством освіти і науки України стосовно оцінювання якості знань учнів з креслення, можна виділити два основних аспекти оцінювання навчальних досягнень учнів з креслення. **Перший аспект** - рівень володіння теоретичними знаннями, який можна виявити у процесі усного чи письмового опитування. **Другий аспект** - якість практичних умінь і навичок, тобто здатність до застосування вивченого матеріалу під час виконання графічних та практичних робіт.

Характер вивчення креслення в школі передбачає широкий діапазон графічних робіт для учнів. Кінцевим результатом графічної діяльності учнів у школі є вміння читати та виконувати проєкційні креслення просторових форм. Саме вони передбачають глибоку підготовку учня, розвиток його проєкційно-просторових уявлень та вміння практично застосовувати теоретичну підготовку, отриману на уроках креслення. Всі ці знання учні отримують при виконанні таких робіт як графічні вправи в робочих зошитах, на форматах та біля дошки; домашні роботи, контрольні графічні роботи, виконані після вивчення окремих розділів курсу. Тому особливого значення набуває об'єктивність оцінювання як усних відповідей, так і графічних робіт.

Однією з важливих умов розвитку індивідуальних особливостей школярів у процесі вивчення креслення є поєднання індивідуальних та групових форм організації навчання. При індивідуальній діяльності слід враховувати підготовленість учня до вивчення креслення, його характер, цілеспрямованість, і створювати умови для максимального виявлення його здібностей до графічної діяльності. Завдання відбирати такі, що відповідатимуть можливостям учня. Причому важливо не допускати як завищеної, так і заниженої їх

складності, оскільки простіші завдання не викликають потреби у мислительній діяльності, знижують ініціативу, інтерес, прагнення до якісного виконання, а занадто складне завдання призводить до безрезультатних спроб самостійного вирішення. Це викликає невпевненість у своїх силах, привчає учня до використання допомоги з боку вчителя чи однокласників. У процесі групового вирішення графічних завдань, крім індивідуальних особливостей, слід враховувати психологічну сумісність та взаємодоповнення учнів один одним.

Вчитель визначаючи для себе мету уроку креслення не повинен обмежуватись простою

передачею знань, а й повинен докладати зусилля для розвитку в учнів вищих психічних функцій, в тому числі й мислення. Для досягнення своєї мети вчитель повинен чітко визначити цілі, розробити засоби навчання та продумати мотиваційний аспект навчання.

Під час роботи у навчальній майстерні особливу увагу слід звертати на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Н.А. Лемешева,

методист художньо - естетичних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ХУДОЖНЬО - ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ

Естетичне виховання - це виховання почуттів, на яких заснована свідомість, а отже, інтелект і все те, що є визначальними рисами людини. І тільки тоді, коли ці почуття перебувають у звичній гармонії з навколишнім світом, формується цілісна особистість.

Герберт Рід

Сьогодні підтверджує положення про важливість взаємозв'язку мистецтва та особистості. Адже мистецтво впливає на особистість, певною мірою естетично виховуючи та удосконалюючи її, а особистість знаходить у мистецтві задоволення широкого діапазону важливих для неї естетичних потреб й підтримує певну емоційну й моральну стійкість. Але, насамперед мистецтво сприяє входженню людини у світ краси. Стає для неї важливим орієнтиром щодо певних пізнавальних, культурних, естетичних та етичних цінностей. Загально визначено, що мистецтво розвиває всебічну універсальну людську здібність, яка реалізується в будь-якій сфері людської діяльності і пізнання - і в науці, і в політиці, і в роботі, і в побуті.

Освітня галузь "Мистецтво" розглядається як суттєвий компонент загальної освіти школяра. Його могутній пізнавальний і виховний потенціал пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій досягаються потаємні найскладніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу. Освітня галузь "Мистецтво" реалізується через навчальні предмети "Образотворче мистецтво" і "Музичне мистецтво" або інтегрований курс "Мистецтво", які кожний загальноосвітній навчальний заклад може обирати самостійно.

Сучасне мистецьке навчання ґрунтується на засадах особистісно-зорієнтованого і компетентнісного підходів, визначених в основних нормативних документах освіти - "Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті", державних стандартах, нових програмах і сучасних підручниках. Тому формування і розвиток в учнів ключових, міжпредметних і предметних компетенцій у процесі опанування художніх цінностей та способів художньої діяльності шляхом здобуття власного естетичного досвіду без творчого і компетентного вчителя не можливе.

Початкова школа

Вивчення образотворчого мистецтва в початковій школі має важливе значення для всебічного розвитку особистості дитини. У процесі створення зображення в

дитини формуються спостережливості, естетичне сприйняття, художній смак, творчі здібності. Образотворча діяльність надає дитині можливість доступними засобами передати свій емоційний стан, ставлення до навколишнього світу, самостійно створювати прекрасне; вона починає розуміти твори живопису, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва. У результаті опанування учнями різних способів зображення, їхні роботи поступово набувають художньо-творчого характеру. Основна мета занять із образотворчого мистецтва - навчити дітей образно передавати життєві враження.

2014/2015 навчальний рік - продовжується впровадження нових навчальних програм для початкової школи, створених відповідно до нового Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого Постановою КМУ № 462 від 20.04.2011. Відповідно, вивчення мистецьких дисциплін у 1-3 класах здійснюватиметься за новими навчальними програмами, затвердженими МОНмолодьспорту (наказ від 12.09.2011 № 1050):

- "Образотворче мистецтво", авт. Шагалю Р.Т. Марчук Ж.С., Вачкова І.Б., Чорний О.В., Гнатюк М.В.
- "Мистецтво" авт. Масол Л.М., Гайдамака О.В., Очеретяна Н.В., Дмитренко О.М.

Програми розміщені на веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua), видрукувані у видавництві "ВД "Освіта", 2012 р. та фаховому науковому методичному журналі "Мистецтво та освіта" (№№ 1-4 за 2012 рік).

Учні 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів у 2014/2015 навчальному році опановуватимуть мистецтво за навчальними програмами 2006 р. в. (К.: Початкова школа, 2006):

- о "Мистецтво" (авт. Масол Л.М., Белкіна Е.В., Оніщенко О.І., Очеретяна Н.В., Рагозіна В.В.);
- "Образотворче мистецтво" (авт. Любарська Л.М., Вовк Л.В.).

Відповідно до нових навчальних програм з кожного навчального предмета поетапно видаються навчально-методичні комплекти (підручник, робочий зошит):

- "Мистецтво" авт. Масол Л.М., Гайдамака О.В., Очеретяна Н.В. видавництво "Генеза";
- "Образотворче мистецтво", авт. Калініченко О.В., Сергієнко В.В., видавництво ВД "Освіта";
- "Образотворче мистецтво" авт. Трач С.К., Резніченко М.І., видавництво "Навчальна книга - Богдан".

Нові підручники для 3 класу містять основний навчальний (текстовий та ілюстративний) матеріал, який учні мають опанувати на уроках. У них вміщено якісно добраний ілюстративний матеріал: репродукції творів різних видів мистецтва, фотографії, схеми поетапного виконання практичних завдань з образотворчого мистецтва, вокальних вправ з музичного мистецтва в інтегрованому курсі "Мистецтво" тощо.

Виклад навчального матеріалу подається відповідно до вікових особливостей учнів початкових класів у вигляді діалогів: система запитань і завдань залучатиме дітей до творчості, спілкування, роздумів, залучення до спільної мистецької діяльності.

Кожен з підручників повністю реалізує вимоги навчальної програми, разом з тим має свої особливості і тому при роботі з підручником учнів на уроках мистецьких дисциплін потрібно використовувати переваги кожного з видань.

Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів

Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів розроблені відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 426 "Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти" і набувають чинності поетапно:

- у 1 класах загальноосвітніх навчальних закладів - з 2012/13 навчального року;
- у 2 класах загальноосвітніх навчальних закладів - з 2013/14 навчального року;
- у 3 класах загальноосвітніх навчальних закладів - з 2014/15 навчального року;
- у 4 класах загальноосвітніх навчальних закладів - з 2015/16 навчального року.

Оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів здійснюється відповідно до наказу МОН України від 21.08.2013 №1222 "Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти".

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється вербально:

- у 1 класі з усіх предметів інваріантної складової; При оцінюванні знань, вмінь, навичок і ставлень учнів 2 класу за рішенням педагогічної ради замість балів використовуються усні та письмові словесні (вербальні) оцінки.

- у 2-4 класах з предметів інваріантної складової: "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво", інтегрованого курсу "Мистецтво".

Для більш якісного викладання предмета образотворчого мистецтва у 3 класі за новою програмою календарне планування, конспекти уроків, методичні посібники опубліковані на сайті "Класна оцінка" у віртуальному педагогічному Інтернет-клубі "Палітра" вчителів художньо-естетичного профілю закладів освіти Черкаської області (адреса: <http://palitra.klasna.com>) (у розділі "Скарби методичних досягнень. Образотворче мистецтво у початковій школі".

Основна і старша школа

Освітня галузь "Мистецтво" реалізується навчальними предметами "Образотворче мистецтво", "Музичне мистецтво" або інтегрованим курсом "Мистецтво", рішення про що приймає загальноосвітній навчальний заклад (відповідно до нових Типових навчальних планів, затверджених наказом МОНмолодьспорту від 03.04.2012 № 409).

Нова навчальна програма "Мистецтво" для 5-9 класів (авт. Л.Масол, О.Коваленко, Г.Соцька, Г.Кузьменко, Ж.Марчук, О.Константинова, Л.Паньків, І. Гринчук,

Н.Новікова, Н.Овіннікова) розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (www.mon.gov.ua) та видрукована у фаховому науково-методичному журналі "Мистецтво та освіта" (№№ 1-2 за 2013 рік).

Звертаємо увагу на те, що відповідно до Типових навчальних планів для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов, з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу, спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів з поглибленим вивченням окремих предметів (додатки № 3, 4, 5, 8 до наказу МОНмолодьспорту від 03.04.2012 №409 "Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня") на вивчення предметів художньо-естетичного циклу передбачено 1 навчальна година. З метою повної реалізації вимог освітньої галузі "Мистецтво" державного стандарту рекомендуємо використовувати додатково 1 годину за рахунок варіативної складової навчального плану.

У 2014/2015 навчальному році учні 6-х класів продовжують поступовий перехід основної школи на новий зміст освіти, визначений Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (затверджений постановою КМУ від 23 листопада 2011р. № 1392).

У 6 класі вивчається тема року "Жанри образотворчого мистецтва", з якої на розділ "Анімалістичний жанр. Пейзаж" варто відвести 8 годин, "Портретний жанр" - 8 годин, "Побутовий жанр. Натюрморт" - 10 годин, "Жанри: історичний, міфологічний, релігійний, батальний" - 8 годин.

Наприкінці 6 класу учень має виявляти здатність:

- інтерпретувати твори образотворчого мистецтва різних жанрів;
- виконувати творчі роботи у різних жанрах образотворчого мистецтва, оформлювати шкільні тематичні виставки;
- розуміти зв'язок образотворчого мистецтва з гуманітарними та природничими дисциплінами, застосовувати міжпредметні компетентності у творчій діяльності;

- висловлювати оцінні судження щодо творів образотворчого мистецтва різних жанрів, виявляти естетичне ставлення до художньої діяльності, брати участь у дискусіях з приводу мистецтва, порівнювати власну думку з думками інших і толерантно ставитися до них, виявляти ініціативу та взаємодопомогу у груповій роботі;

- проявляти активність у процесі пізнання образотворчого мистецтва, використовувати у пошуковій діяльності медіаресурси (радіо, телебачення тощо).

Відповідно до нової програми та результатів Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників Міністерством рекомендовано використовувати у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів такі підручники для 6 класу:

- "Мистецтво" (інтегрований курс) авт. Л.Масол, видавництво "Світоч";
- "Образотворче мистецтво", авт. С.Желєзняк, О.Ламонова, видавництво "Генеза";
- "Образотворче мистецтво", авт. О.Калініченко., Л.Масол, видавництво "Сиція".

Учні 7 класів у 2014/2015 навчальному році продовжуватимуть навчатися за навчальними програмами "Образотворче мистецтво. 5-7 кл." (авт. Е.Белкіна та ін. вид. "Перун", 2005 р. -С.60-92) та "Мистецтво. 5-8 кл." (авт. Л.М. Масол, О.В. Гайдамака та ін. вид. "Перун", 2005. - С.122?160).

Програми для 5-7 класів передбачають систематизацію знань, отриманих у молодшій школі, збагачуючи їх новою інформацією, використовують наступність у викладанні предмета, розвивають бачення, творчий потенціал та інтерес до набутих знань з основ образотворчої грамоти, засобами мистецтва формують художньо-естетичну і творчу свідомість.

Нині основні завдання національної системи освіти мають бути пов'язані зі створенням умов для досягнення максимально можливого рівня успішності професійної діяльності кожного вчителя. Формування потреби в

художній творчості залежить від педагогічних настанов, тобто дидактичних умов і регуляції навчально-творчої діяльності учнів у відповідності до етапних завдань процесу художнього навчання. Дидактичні умови художньо-творчої діяльності учнів на уроках образотворчого мистецтва - це всі вихідні положення навчання, котрі визначають зміст, методику і форми організації навчально-виховного процесу. Визначивши мету художньо-творчої діяльності учнів за темою уроку та методи пізнавальної діяльності, вчитель створює умови проходження художньо-пізнавальної діяльності школярів.

Таким чином, розвиток художньо-творчих здібностей можливо лише у цілеспрямованій практичній діяльності з поетапним ускладненням пізнавальних, практичних завдань. Визначальне місце у навчальному процесі має структурна організація пізнавальних дій до спостережливості, уяви і творчої фантазії. Творча активність є складовою пізнавальної активності і всебічного художньо-естетичного розвитку особистості. Тому основою динамічного розвитку творчих здібностей учнів може бути спеціально розроблена система завдань, побудована за принципом поступового підвищення рівня пізнавальних дій. Різнобічна пізнавальна діяльність повинна сполучатися з конкретними практичними вимогами і з вихованням відповідального ставлення до навчання. У формуванні пізнавальної діяльності на заняттях образотворчого мистецтва педагог повинен враховувати інтереси і спрямованість учнів на досягнення загальних позитивних результатів.

На уроках образотворчого мистецтва вчителю необхідно створювати психологічні умови для гармонійного розвитку дитини: атмосферу любові, довіри, уваги до потреб та інтересів; надання права дитині на свободу і самостійність; формувати та розвивати у школярів естетичне ставлення до життя. Урок образотворчого мистецтва повинен торкатися емоцій учнів; розвивати художнє сприймання, здатності отримувати естетичну насолоду від творів образотворчого мистецтва, краси навколишнього світу; будити творчі здібності кожної дитини. В розвитку художніх здібностей важливу роль відіграє і зацікавлення учнів матеріалом, що вивчається. Захоплена робота дітей додає урокам образотворчого мистецтва свою специфіку.

Однак потенційні можливості мистецтва стають реально формуючими факторами лише за умови художнього ставлення особистості до самого мистецтва. А сформувати його і розвивати можливо тільки в процесі поступового, цілісного, неперервного навчання і виховання школярів на уроках образотворчого мистецтва в початковій та середній школі, художньої культури в середній та старшій школі.

Використання міжпредметних зв'язків. Перед виконанням навчального завдання, вчитель створює на уроці творчу атмосферу, з використанням міжпредметних зв'язків (музика, історія, література, народознавство, географія та інші) з метою активізації творчого потенціалу дитини та набутого нею досвіду.

Щоб ефективніше була діяльність учнів вчитель добирає наочність. Від рівня її підбору, результативності використання залежить і значною мірою рівень учнівських робіт. Учень, вивчаючи твори митців, повинен зробити власний твір, цим самим збагачуючи свій внутрішній світ.

Інноваційними методами організації роботи на сучасних уроках образотворчого мистецтва можна називати такі, застосування яких приводить до активної дії учасників навчального процесу, вони постійно щось здійснюють - висловлюють свої думки, моделюють, малюють, ліплять тощо, тобто виступають не тільки слухачами, спостерігачами, а й беруть активну участь у навчально-виховному процесі. Творче використання на уроках образотворчого мистецтва елементів інноваційних технологій (інтегративні - Є.Белкіна, О.Давидова, С.Кононець, Л.Масол, Н.Миропольська; діалогу культури - В.Біблер, І.Інтерактивні - О.Пометун, Л.Пироженко; розвивального навчання (проблемно-евристичні) - Л.Виготський, Л.Занков, Д.Ельконін; ігрові - Л.Виготський, Н.Кудикіна, Л.Масол та інформаційні - М.Жолдак, С.Пейперт, І.Роберт) забезпечує формування стійкого

інтересу учнів до навчальної діяльності, результатом якого є не тільки підвищення базового рівня знань, а й розвиток мислення, вміння і бажання працювати самостійно. Застосовуючи елементи інтерактивного навчання, проблемні ситуації, дослідницьку діяльність, евристичні бесіди, дискусії, творчі завдання, ігрові технології навчання, метод проектів, вчителі досягають високого рівня навчальної та позакласної діяльності. Вони виявляють індивідуальні здібності і нахили дітей, створюють умови для подальшого їх розвитку. Це забезпечує високу результативність і якість навчання.

Доцільне поєднання вищезазначених технологій дає змогу визначити особливості інтеграції змісту навчальних предметів та різних видів мистецтв для поліхудожнього розвитку учнів на кожному уроці образотворчого мистецтва.

Особливості оцінювання результатів навчання

Особливістю системи оцінювання досягнень учнів з предметів художньо-естетичного циклу є її багатофункціональність, що зумовлена багатокомпонентністю змісту мистецької освіти, спрямованої на формування в учнів комплексу загальнокультурних (ключових), естетичних (міжпредметних), мистецьких (предметних) компетентностей.

Ця система передбачає:

- розвиток мотивації до пізнання мистецтва, емоційно-почуттєвої сфери, оригінального асоціативно-образного мислення, здатності естетичного сприймання художніх творів; розкриття креативного потенціалу особистості;

- виховання в учнів особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, вітчизняної та зарубіжної художньої культури, естетичного ставлення до дійсності, світоглядних орієнтацій;

- формування знань та уявлень про мистецтво, специфіку художньо-образної мови різних видів мистецтва, розвиток здатності естетичного сприймання та інтерпретації творів;

- розширення естетичного досвіду, вмінь і навичок у сфері мистецької діяльності, потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні;

Система оцінювання результатів навчання в освітній галузі "Мистецтво" ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня; оцінюється не рівень його недоліків і прораховків, а рівень особистісних досягнень. Як відомо, значну роль у мистецькій сфері відіграють спеціальні художні здібності (музичний слух, вокальні дані, відчуття ритму, кольору, пропорцій, симультанне образне сприймання тощо), які впливають на освітні результати учнів. Тому індивідуальний і диференційований підхід до оцінювання мають надзвичайно важливе значення. Комплексна перевірка та оцінка, яка інтегрує результати різних видів діяльності учнів інформативно-пізнавальної, практичної, творчої, дають змогу вчителю об'єктивно, але водночас і гуманно (не пригнічуючи особистість) оцінити тих, хто не має яскраво виражених художніх здібностей, проте характеризується сумлінним ставленням до навчання, активністю, ініціативністю.

До основних видів оцінювання належать: поточне (виконує діагностичну, стимулюючу, коригуючу функції) і підсумкове (семестрове і річне). Додатковими засобами стимулювання пізнавальної активності учнів є самооцінка та взаємне оцінювання." [7; 5].

Викладання художньої культури

У 9 класі дисципліною художньо-естетичного циклу є художня культура, яка вивчається за програмою "Художня культура" авт. Л.Масол, Н.Миропольська (вид. "Перун", 2005 р.; www.mon.gov.ua). Її зміст є логічним узагальненням вивченого учнями на уроках мистецьких дисциплін у 1-8 класах та пропедевтикою подальшого вивчення художньої культури у старшій профільній школі. Звертаємо увагу, що відповідно до рекомендацій Міністерства (лист МОН від 27.01.2009 № 1/9-55), зважаючи на мистецьке наповнення змісту предмета, місцевим керівним органам освіти рекомендовано під час комплектації педагогічних працівників передбачити годинне навантаження з художньої культури насамперед учителів музичного чи образотворчого мистецтва.

З художньої культури у 2014/2015 навчальному році учні 9 класу працюватимуть за одним із трьох підручників: авт. Л. Масол; авт. Л.Климова; авт. Н. Назаренко та ін.

Учні 10-11 класів відповідно до обраного профілю навчання опануватимуть художню культуру за програмами рівня стандарт, академічного та профільного рівня авт. Л.Масол, Н.Мирополюська, що містяться в Збірнику програм з художньо-естетичного циклу для 5-11 класів (вид. "Перун", 2005 р.), Збірнику програм для профільного навчання (вид. "Оберіг", 2009 р.) та розміщена на офіційному веб-сайті МОНмолодьспорту (www.mon.gov.ua).

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах МОНмолодьспорту (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitso.gov.ua).

Нагадуємо, що відповідно до наказу МОНмолодьспорту від 02.08.2012 № 882 "Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах", загальноосвітнім навчальним закладам дозволяється використовувати в організації навчально-виховного процесу тільки ту навчальну літературу, якій надано відповідний гриф МОНмолодьспорту або схвалення для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Уроки предметів художньо-естетичного циклу доцільно будувати за методом емоційної (художньо-педагогічної) драматургії, який спрямований на активізацію емоційного відношення школярів до мистецтва. Цей метод сприяє створенню атмосфери зацікавленості, живого інтересу до уроку. Його основна функція полягає, насамперед, у тому, щоб допомогти учням зрозуміти, пережити досвід емоційно-естетичного ставлення до навколишнього світу, втілений в образній структурі твору мистецтва, окрім того цей метод покликаний робити процес пізнання мистецтва цікавим і захоплюючим.

Наголошуємо на тому, що навчальна діяльність учнів із дисциплін художньо-естетичного циклу в 1-8 класах може проводитись у різних формах, проте примусове виконання учнями письмових домашніх завдань, написання рефератів тощо є недоцільним і несприятливим для організації творчої мистецької діяльності.

Навчання художньої культури має базуватися на положенні: "Головне - не кількість інформації і набутих знань, а накопичення особистісного художньо-естетичного досвіду".

Саме тому рекомендуємо педагогам художньої культури перейти із площини монологічного викладу навчального матеріалу у площину конструювання діалогу між учнями. Цьому сприятиме використання різноманітних форм роботи на уроці, зокрема, інноваційних художньо-педагогічних технологій - інтерактивних, проблемних, інтерактивних (дискусії, диспути), проектних (індивідуальні, групові та колективні проектні завдання), переважно замінюючи монологічну форму подачі матеріалу на діалогічну. Звертаємо увагу, що проектна діяльність має організовуватися на добровільних засадах: це стосується як вибору теми й обсягу пошукової роботи, так і форм презентації. В умовах особистісно-орієнтованого навчання головним завданням вчителя стає зацікавити учнів предметом, віднайти завдання, які відповідатимуть і здібностям, і можливостям кожного школяра. Проектну діяльність учнів треба ретельно планувати, поетапно відстежувати й оцінювати результати. Вчителів доцільно стежити за виконанням проектів, допомагати учням організувати свою роботу, вчасно коректувати її, консультувати в разі виникнення труднощів. Крім того, у старшій профільній школі важливим постає завдання професійної орієнтації учнів.

У 9 та 11 класах предмет "Художня культура" може складатися під час державної підсумкової атестації як предмет за вибором в основній та старшій школі та як профільний предмет в 11 класі (для учнів, які навчалися у

класах з профільним навчанням). У загальноосвітніх навчальних закладах (класах, групах) з поглибленим вивченням предметів, спеціалізованих навчальних закладах, ліцеях, гімназіях, колегіумах таким предметом за вибором може бути той, що вивчався поглиблено. Державна підсумкова атестація з художньої культури проводиться відповідно до рекомендацій Міністерства. Підготовкою до успішного складання державної підсумкової атестації може бути системне застосування на уроках художньої культури типів завдань, запропонованих у збірниках для державної підсумкової атестації - завдання на порівняння, узагальнення і систематизацію, здійснення мистецьких аналогій, аналіз-інтерпретацію мистецьких творів, створення міні-проектів.

Основними і обов'язковими видами діяльності на уроках, як уже зазначалося, має бути сприймання і аналіз-інтерпретація творів мистецтва та мистецька діяльність учнів (вокально-хорова, художньо-практична, творча). Тому оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється за основними видами діяльності на уроках відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів, затверджених наказом МОНмолодьспорту від 13.04.2011 № 329 "Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти".

Порядок заповнення сторінок класного журналу та оцінювання навчальних досягнень учнів 5-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до наказу МОН від 03.06.2008 № 496 "Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12) класів загальноосвітніх навчальних закладів".

Основним видом домашніх завдань в основній школі з предмета "Образотворче мистецтво" можуть бути спостереження за кольорами, формами, перспективними змінами в просторі, аналіз колориту, орнаментів, природних форм, фактури, текстури, характеру тощо; добір зразків зображень до теми (графіка, живопис, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, архітектура, дизайн, фото, пейзажі, портрети, натюрморти...), добір асоціативного коду, тла, природних матеріалів тощо для майбутньої композиції, виконання мистецького проекту та ін. Домашні завдання з художньої культури можуть бути практично-творчого чи дослідницько-пошукового характеру (зокрема, виконання проектів, добір асоціативного (візуального, музичного) ряду, підготовка сценарію позакласного заходу, упорядкування картотеки та ін.).

Допрофільна підготовка учнів та поглиблене вивчення предметів художньо-естетичного циклу

Особливістю допрофільної підготовки учнів у галузі шкільної художньо-естетичної освіти є її наскрізність та наступність.

Важливу роль в допрофільній підготовці відводиться факультативним курсам та курсам за вибором, що реалізуються за рахунок годин варіативної складової навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Переважна більшість факультативних курсів та курсів за вибором вивчаються учнями впродовж кількох років і взаємодоповнюють один одного за змістом.

Поглиблене вивчення мистецьких дисциплін - запорука якісної допрофільної підготовки учнів основної школи, що в подальшому дасть їм можливість свідомо обрати профіль навчання. У старшій школі вивчення обраних учнями факультативних курсів та курсів за вибором допомагатиме їм визначитися із вибором майбутньої професії. Вивчення факультативних курсів та курсів за вибором організовується за умови наявності бажання учнів їх вивчати і створення належних умов для їх опанування. Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України сформовано та рекомендовано два збірники програм факультативних курсів та курсів за вибором для спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного та художнього профілю (вид. "Ранок", 2009 р.). Пропоновані в збірниках програми можуть використовуватися не лише в спеціалізованих школах, а й у будь-яких загальноосвітніх навчальних закладах для допрофільної підготовки учнів.

До збірника програм факультативних курсів та курсів за вибором музичного спрямування увійшли програми з

навчання гри на бандурі, електронних музичних інструментах, програми з ритміки, хорового класу, основ культурології, театру, музичного краєзнавства та інші.

У збірнику програм художнього спрямування представлено програми з художньої праці, дизайну, графіки, креслення, українського народного мистецтва, історії образотворчого мистецтва, етикету тощо.

Для спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного і художнього профілю підготовлені збірники програм із профільних предметів (вид. "Ранок", 2009 р.). До збірника програм музичного профілю увійшли програми профільних предметів: музична грамота і сольфеджіо, хоровий та сольний спів, музична література, історія музичного мистецтва, музичний інструмент. Збірник програм художнього профілю складають програми з рисунку, живопису, композиції, комп'ютерна графіка, ліплення, художньої праці.

Профільні предмети реалізують цілі, завдання і зміст конкретного профілю. Вони належать до інваріантної складової навчального плану, тобто є обов'язковими для учнів, які навчаються в спеціалізованій школі з поглибленим вивченням окремих предметів.

Залежно від особливостей та умов роботи, спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад може вносити необхідні корективи щодо вивчення профільних предметів і курсів, зокрема може перерозподіляти час між курсами профільного циклу.

З новими досягненнями в царині культури, мистецтва і мистецької педагогіки можна ознайомитися на сторінках фахового журналу "Мистецтво та освіта". Журнал друкує нові навчальні програми, інформаційні матеріали, методичні рекомендації та розробки, а також нотні додатки, що покликані допомагати в реалізації змісту освітньої галузі "Мистецтво" в шкільному навчально-виховному процесі.

Результатом навчання учнів у школі у галузі художньо-естетичної освіти має стати не тільки система художніх знань і вмінь, на що традиційно спрямовувалась мистецька освіта попередніх десятиліть, а також система особистісних художньо-естетичних цінностей і компетентностей - важливих складників естетично розвиненої особистості, що полягає в її здатності керуватися набутими художніми знаннями й уміннями, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній практичній художньо-творчій діяльності згідно із загальнолюдськими естетичними цінностями й власними світоглядними позиціями, естетичними смаками. Вектор освіти й виховання має спрямовуватись у площину цінностей особистісного розвитку школярів на основі виявлення художніх здібностей, формування різнобічних естетичних інтересів і потреб, становлення в кінцевому рахунку творчої індивідуальності кожного учня.

У 2014 - 2015 н. р. діяльність педколективів, навчальних закладів, методичних служб, органів управління освітою має бути спрямоване на підвищення якісного рівня освітніх послуг шляхом:

- активного впровадження в навчальний процес інтерактивних форм і методів мистецької освіти;
- створення умов для переходу на новий зміст мистецької освіти, починаючи з учнів 6-х класів;
- виховання у дітей та молоді цілісної системи цінностей і духовних пріоритетів;

Організація допрофільної підготовки Модернізація матеріально-технічної бази.

Для забезпечення якісної освіти необхідно продовжити створення навчальних кабінетів з дисциплін художньо-естетичного циклу в загальноосвітніх навчальних закладах з комплектацією їх комп'ютером, електронною бібліотекою, навчально дидактичним матеріалом та підписними періодичними виданнями - науково-методичного журналу "Мистецтво та освіта", "Мистецтво в школі", освітньо-мистецького посібника-часопису "Артклас".

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах МОНмолодьспорту

(www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Методична робота

Обласні творчі групи з образотворчого мистецтва Обласна творча група вчителів інтегрованого курсу "Мистецтво"

20 лютого 2014 р. відбулися засідання творчої групи вчителів інтегрованого курсу "Мистецтво", 5 клас з проблеми "Розробка навчально-методичного кейсу щодо викладання інтегрованого курсу "Мистецтво, 5 клас".

- розроблене "Примірне календарно-тематичного планування уроків інтегрованого курсу "Мистецтво, 5 клас" (образотворчого мистецтва) на 35 годин;

- створено посібник "Уроки інтегрованого курсу "Мистецтво" (образотворче мистецтво), 5 клас, та триває створення електронного помічника вчителя з презентаціями, аудіо і відео фрагментами до кожного уроку.

Висловлюємо подяку Кондратюк Н.В., вчителю-методисту Христинівської спеціалізованої школи I-III ступенів № 1 ім. О.Є. Корнійчука Христинівської районної ради, Короткій Л.В. учительню-методисту Черкаської гімназії № 9 Черкаської міської ради за активну діяльність в роботі творчої групи.

27 березня 2014 року в Інтернет - режимі відбулися засідання обласної творчої групи учителів образотворчого мистецтва: "Особливості викладання образотворчого мистецтва у 5, 6 класах".

У роботі творчої групи активну участь взяли такі вчителі:

Кондратюк Н.В., учитель образотворчого мистецтва Христинівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Христинівської районної ради; **Кельм С.В.**, учитель-методист образотворчого мистецтва Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 10 Черкаської міської ради; **Половець Д. С.**, учитель образотворчого мистецтва Уманської загальноосвітньої школи I-III ступенів №5 Уманської міської ради; **Шаповалова Л.В.**, учитель Буцької загальноосвітньої школи I-III ступенів Маньківської районної ради Черкаської області; **Котляр Л.В.**, учитель Хлистунівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Городищенської районної ради.

У ході підготовки до впровадження нової програми з образотворчого мистецтва проведена ґрунтовна робота з образотворчого мистецтва:

- створено 2 варіанти "Примірне календарно-тематичного планування уроків образотворчого мистецтва у 5 класі" відповідно до нових підручників.

- результати роботи, зокрема конспекти уроків та презентації до них учасників обласної творчої групи розміщені на сайті "Класна оцінка" у віртуальному педагогічному Інтернет-клубі "Палітра" вчителів художньо-естетичного профілю закладів освіти Черкаської області (адреса: <http://palitra.klasna.com>) (у розділі "Скарби методичних досягнень") та увійдуть до друкованої збірки матеріалів з поданої теми;

- створена педагогічна творча майстерня для вчителів образотворчого мистецтва "Методика навчання книжкової графіки". Автор Кондратюк Н. В., учитель-методист образотворчого мистецтва Христинівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Христинівської районної ради;

- створена педагогічна творча майстерня для вчителів образотворчого мистецтва "Нетрадиційні уроки образотворчого мистецтва". Автор Кельм С.В., учитель-методист образотворчого мистецтва Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 10 Черкаської міської ради.

Краці матеріали з поданих на участь у XIX обласній виставці "Освіта Черкащини - 2014" з образотворчого мистецтва в початковій школі:

- "У майстерні художника". Зклас Творча група вчителів початкових класів під керівництвом Кисличенко Т.С., учителя початкових класів Шполянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 5 та "Альбом посібник. Образотворче мистецтво. 3 клас" Висотенко О.А., учителя початкових класів Шполянського навчально-

виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2-лицей" Шполянської районної ради;

- "Образотворче мистецтво. 1 клас" (за підручником О.Калініченко, В.Сергієнко) Навчально-методичний посібник для вчителів. Укладач: Дідук Л.Т., керівник районної творчої групи вчителів початкових класів з образотворчого мистецтва, вчитель-методист початкових класів Мокрокалігірської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Катеринопільської районної ради;

з образотворчого мистецтва:

- "Образотворче мистецтво. 5 клас" Навчально-методичний посібник. Укладач: Кондратюк Н.В., учитель образотворчого мистецтва та художньої культури, вчитель вищої категорії, вчитель-методист Христинівської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №1 ім. О. Є. Корнійчука Христинівської районної ради;

- "Збірка розробок уроків з образотворчого мистецтва (5клас)" Методичний посібник.

Укладачі: Толобистюк І.Ю., методист міського методичного кабінету відділу освіти Уманської міської ради; Нижник Л.М., керівник міського методичного об'єднання вчителів образотворчого мистецтва, вчитель образотворчого мистецтва Уманської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №14 Уманської міської ради.

- "Декоративний розпис. Знайомство з видатними українськими майстрами декоративного розпису" Козова О.В., учитель образотворчого мистецтва Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 11 Смілянської міської ради ;

з гурткової роботи з образотворчого мистецтва:

- "Шкільний краєзнавчий музей як осередок культурно-мистецького життя". Методична розробка. Автор Шевченко В.М., учитель української мови та літератури Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №16 Смілянської міської ради;

- "Ігрові технології творчого розвитку дітей молодшого дошкільного віку засобами гурткової роботи".Посібник. Автор Золотоногова М.А., керівник гуртка "Юні художники" Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради;

- "Пленерний живопис та його організація". Посібник. Автор Придаток О.Д., вчитель образотворчого мистецтва Орловецької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Городищенської районної ради;

з художньої культури,

- "Професійне портфоліо як засіб самооцінки та активного саморозвитку педагога". Посібник. Автор Терещенко Т.В., вчитель художньої культури, світової літератури Золотоніської спеціалізованої школи №2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради

- "Мистецька Шевченкіана".Альманах. Автор Єлсукова О.В., учитель російської мови та художньої культури, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист Черкаського гуманітарно-правового ліцею.

- "Осяяні генієм Шевченка. Мистецька шевченкіана." Альманах. Укладач Вдовченко Т.В., учитель художньої культури і образотворчого мистецтва, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №24 Черкаської міської ради.

Висловлюємо подяку Ільченко Світлані Вікторівні, директору Черкаського міського багатопрофільного молодіжного центру, Тимошенко Галині Володимирівні, керівнику Зразкової художньої студії декоративно-прикладного мистецтва "Сходинки" дитячо-юнацького клубу "Ровесник" за підготовку експонатів для проведення виставки творчих робіт вихованців "У кожній думці Кобзаря живе могутня Україна" в рамках ХІХ обласної виставки "Освіта Черкащини - 2014"

На конкурсу на кращу серію цифрових ресурсів з образотворчого мистецтва у 2014 році бездоганно оформили матеріали: **Чикаленко Р.В.**, вчитель образотворчого мистецтва Руськополянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1 Черкаської районної ради Черкаської області (серія цифрових ресурсів з теми "Графіка, 5 клас");**Лесечко Н.В.**, вчитель початкових класів Новоукраїнського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІ ступенів" Чорнобаївської

районної ради Черкаської області (серія цифрових ресурсів з теми "У майстернях художників. Образотворче мистецтво 3 клас".)

Корисними для вчителів образотворчого мистецтва у 5 класі будуть методичні надбання творчої групи вчителів образотворчого мистецтва Черкаського району, керівник творчої групи Кондратюк С.Ю., вчитель образотворчого мистецтва Будищенської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Черкаської районної ради (серія цифрових ресурсів з теми "Розробки уроків з образотворчого мистецтва за новою програмою для 5 класу") та творчої групи вчителів образотворчого мистецтва Христинівського району, керівник творчої групи - Кондратюк Н.В., вчитель образотворчого мистецтва та художньої культури Христинівської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №1 ім.О.Є.Корнійчука Христинівської районної ради (серія цифрових ресурсів "Образотворче мистецтво, 5 клас (навчально-методичний посібник для вчителів)".

Варті уваги напрацювання **Михайлової Л.О.**, вчителя образотворчого мистецтва Хутірської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Черкаської районної ради (серія цифрових ресурсів з теми "Підбірка уроків. Образотворче мистецтво 5-7 класи");**Половець Д.С.**, вчителя образотворчого мистецтва Уманської загальноосвітньої школи І -ІІІ ступенів №5 ім. В.І. Чуйкова Уманської міської ради Черкаської області (серія цифрових ресурсів з теми "Графіка,5 клас"); **Джавага А.Д.**, вчителя образотворчого мистецтва Шполянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 2-лицей" Шполянської районної ради Черкаської області (серія цифрових ресурсів з теми "Декоративно-прикладне мистецтво. Образотворче мистецтво 5 клас"); **Гончар Т.С.**, вчителя образотворчого мистецтва Тальнівської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату І-ІІІ ступенів Черкаської обласної ради (серія цифрових ресурсів з теми "Живопис, кольорознавство. Образотворче мистецтво 5клас").

Методична робота в міжкурсовий період проводиться в колективній та індивідуальній формі. Ці форми роботи є складовою також і самоосвіти вчителів. Зміст індивідуальної самоосвіти педагога охоплює систематичне вивчення політичної, психолого-педагогічної, наукової літератури, безпосередню участь у роботі шкільних, районних та обласних методичних об'єднань, семінарів, конференцій, педагогічних читань, розробки окремих проблемних питань, пов'язаних з удосконаленням навчально-виховної роботи, проведення експериментальних досліджень, підготовку доповідей, огляд педагогічних та методичних журналів, збірників.

Вся робота районних (міських) методичних об'єднань вчителів образотворчого мистецтва має бути направленою на:

- систематизування роботи вчителя по напрямках та видах мистецької діяльності;
- узагальнення, організацію обміну досвідом роботи вчителів мистецьких дисциплін на різних рівнях (включаючи і шкільний);
- впровадження новітніх інформаційних технологій навчання;
- підготовки вчителів до атестації та участі у конкурсі "Вчитель року - 2015" в номінації "Образотворче мистецтво";
- надання допомоги молодим спеціалістам та вчителям-нефахівцям образотворчого мистецтва у підготовці методичних розробок, оволодінні інноваційними технологіями навчання шляхом проведення індивідуальних, колективних консультацій та організації наставництва;
- пропаганда новинок методичної та навчальної літератури, публікації педагогічних видань;
- організацію друку своїх досягнень, методичних надбань у науково-педагогічній пресі, в інформаційно-комунікативному просторі мережі "Інтернет";
- організацію конкурсної та виставкової діяльності.

Сучасне мистецьке навчання ґрунтується на засадах особистісно-орієнтованого і компетентнісного підходів, визначених в основних нормативних документах освіти - державних стандартах, нових програмах і сучасних підручниках. Тому формування і розвиток в учнів ключових,

міжпредметних і предметних компетенцій у процесі опанування художніх цінностей та способів художньої діяльності шляхом здобуття власного естетичного досвіду без творчого і компетентного вчителя неможливе.

Завдання шкільних методичних об'єднань з мистецтва та самоосвіти вчителів:

- ознайомлення з нормативно-правовими документами щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу в наступному навчальному році (рекомендації, програми);
- вимоги щодо проведення уроків образотворчого мистецтва в 2014-2015 навчальному році (діяльнісний та компетентнісний підходи, особистісно-зорієнтоване навчання);
- сприймання, інтерпретація та оцінювання художніх творів, естетичних явищ в навколишній дійсності, які передбачені програмою;
- перегляд нових посібників і підручників щодо викладання предмета;
- художньо-творче самовираження в створенні практичних робіт вчителями в різних матеріалах і техніках за темами програми (1 раз у місяць);
- пізнання історії розвитку мистецтва та оцінювання художніх творів різних видів мистецтва за спільним художнім образом;
- авторські виставки творчих робіт вчителів 1 раз на семестр;
- відвідування відкритого уроку або виховного заходу вчителів, які атестуються;
- аналіз відкритого уроку або виховного заходу вчителів;
- майстер-клас вчителя "Я це роблю так...";
- розміщення на особистому інтернет-сайті, блізі іт.п. навчальних, методичних та інших авторських розробок, які відображають інноваційний досвід роботи і демонструють якість подання навчальної інформації в мережі Інтернет (створення електронного портфоліо);
- розробка авторських творчих майстерень вчителів образотворчого мистецтва та художньої культури;
- відвідування виставки творчих робіт учнів;
- організація позаурочної роботи з образотворчого мистецтва;
- круглий стіл "Проблеми викладання образотворчого мистецтва та шляхи їх подолання";
- творчий звіт педагогічного досвіду з образотворчого мистецтва вчителів, які атестуються;
- підбиття підсумків роботи шкільного МО за навчальний рік;
- колективне планування роботи МО на новий навчальний рік.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ

1. Вовк Л. Мистецька освіта - шлях до розвитку ключових компетентностей учнів /Л. Вовк, Н. Шатайло // Наша школа. - 2009. - № 4.
2. Выготский Л. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк: книга для учителей / Л. Выготский. - М.: Просвещение, 1991.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Інтернет-ресурс].- Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/149-diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/6091>.
4. Горошко Н. А. Усі уроки образотворчого мистецтва. 2 клас (за підручником С. К. Трач, М. І. Резніченко). - Х. : Вид. група "Основа", 2013. - 207, [1] с. : іл. - (Серія "Усі уроки").
5. Горошко Н. А. Образотворче мистецтво. 1 клас. / Н.А. Горошко. - Х. : Вид. група "Основа", 2011. - 80 с. : іл. - (Серія "Мій конспект").
6. Лихвар В.Д. Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності; Автореф. дис. канд. пед.

наук: 13.00.07 / Херсон. держ. ун-т. - Херсон, 2003. - 22 с..

7. Демченко І.І. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва: Автореф. дис. канд. пед. наук: 01.04.2005 / НАН України. Інституті проблем виховання / І.І.Демченко. -К., 2005 - 20 с..

8. Савченко О.Я. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи / О.Я. Савченко //Початкова школа. - 2012. -№8. - С. 1-6.

9. Навчальна програма "Мистецтво" [Інтернет-ресурс] [Л.Масол, О.Коваленко, Г.Соцька, Г.Кузьменко, Ж.Марчук, О.Константинова, Л.Паньків, І. Гринчук, Н.Новікова, Н.Овіннікова] - Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua> та видрукувана у фаховому науково-методичному журналі "Мистецтво та освіта" (№№ 1-2 за 2013 рік).

10. Шмагало Р.Т. Образотворче мистецтво, 1-4 класи: навчальна програма / Р.Т. Шмагало, Ж.С. Марчук, І.Б. Вачкова. - К.: Вид. дім "Освіта", 2012. Образотворче мистецтво: підручник для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. /Авт. О.В. Калініченко, В.В. Сергієнко. - К.: Вид. дім "Освіта", 2012. - 144 с.

11. Ростовський О. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посіб. / О. Ростовський. - Тернопіль : Навчальна книга "Богдан", 2011.

12. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О. Рудницька. - Тернопіль : Навчальна книга "Богдан", 2005. . - 390 с..

13. Образотворче мистецтво: підручник для 3 кл. загальноосвіт. навч. зал. / С.К. Трач, М.І. Резніченко - Т.: Навчальна книга - Богдан, 2013. - 160 с..

14. Калініченко О.В.Образотворче мистецтво: підручник для 3 кл. загальноосвіт. навч. зал. / О.В. Калініченко, В.В.Сергієнко - К.:Видавничий дім "Освіта", 2013. - 144 с.

15. Любарська Л.Образотворче мистецтво: підручник для 4 класів загальноосвіт. навч. закл./ Л.Любарська та ін. - К.: Вид. "Форум", 2003-2004. - 160с..

16. Масол Л.М. Мистецтво: підручник. для 3 класу / Л.М. Масол, Е.В. Белкіна. - Вінниця: Вид. "Нова книга", 2003. . - 152 с.

17. Програми для середньої загальноосвітньої школи, 1-4 класи. - К.: Вид. "Початкова школа", 2006. - 432 с.

18. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів/ [Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, Е.В. Белкіна, О.В. Калініченко, І.В. Руденко]. - Х.: Вид. "Ранок", 2006. - 256 с.

19. Школа малювання для малят: навчальний посібник./Худ. А.Н. Лук'янов, Н. та А. Снегір'єво, Т.А. Стасюк. - К.: ТОВ "Перо", 2008. - 96 с.

20. Терез Желли Ной, научи нас рисовать животных: навчальний посібник. - М.: ТОО "Деймос", 1992. - 48 с.

21. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах / [Л.М. Масол, Н.І Ганнусенко, О.А. Комаровська, С.А.Ничкало, О.І. Оніщенко, В.В. Рагозіна] // Інформаційний збірник МОН України. - 2004. - № 10. - С. 4-32.

22. Підласий І. П. Спільна дія. Серія "Адміністратору школі". / І.П.Підласий. - Х.: Вид. "Ранок", 2012. - 224 с.

23. Чен Н. В. Образотворче мистецтво. 5 клас: конспекти уроків (за підручником С. М. Железняк, О. В. Ламонової). - Х. : Вид. група "Основа", 2013. - 80 с. : іл. - (Серія "Мій конспект").

В.Д.Ярова,

завідувач кабінету охорони праці, фізичної культури та здоров'я Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОБЛАСТІ

Фізична культура як складова загальної культури, закладає основи збереження здоров'я та розвитку всіх його складових, використовує комплексний підхід до формування розумових та фізичних якостей і навичок, удосконалює фізичну та психологічну підготовку до активної життєдіяльності, формує пріоритети оздоровчої спрямованості фізичних вправ та забезпечує загальний культурний розвиток особистості.

Навчальний предмет "Фізична культура" у загальноосвітніх навчальних закладах спрямований на формування широкого комплексу життєво необхідних знань, рухових умінь та навичок, забезпечення різнобічного розвитку фізичних і безпосередньо пов'язаних з ними психічних якостей. Заняття фізичною культурою повинні увійти до звички школяра. Рух, змагання, самоствердження - природна суть фізичної культури і спорту.

Фізичне виховання сьогодення потребує орієнтації на:

- вироблення і реалізацію якісно нової, особистісно і компетентісно обґрунтованої основи до підходу збереження і підтримки інтелектуальної та фізичної індивідуальності школярів та молоді на всіх етапах навчання врахуванням особливостей їх рухового і психофізичного розвитку;
- створення освітнього середовища, яке стимулює фізично рухову активність особистості та її організацію відповідно до вікової та психофізичної специфіки розвитку організму;
- інтенсивне включення в освітній процес школи можливостей для додаткових форм фізичного виховання;
- створення умов і механізмів фізичного виховання для занять різної спрямованості відповідно до інтересів;
- формування стійкості до асоціальних впливів щодо виникнення шкідливих звичок і неадекватних видів поведінки.

Навчально-виховний процес з фізичної культури у 2014/2015 н.р. здійснюється за робочими навчальними планами, що складаються на основі Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів і затверджуються відповідним органом управління освітою.

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів у 2014/2015 навчальному році на вивчення предмета "Фізична культура" в інваріантній складовій передбачено:

- 1-4 класи - 3 години на тиждень;
- 5 - 6 класи - 3 години на тиждень;

Організація навчання здійснюватиметься за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом Міністерства від

03.04.2012 № 409 "Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня" (зі змінами).

- 7 класи - 2,5 години на тиждень (у загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням російської чи іншої мови національних меншин та в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням двох іноземних мов - 2 год.);

- 8-9 класах - 3 години на тиждень;

- 10-11 класах - 2 години на тиждень;

- 10 - 11 класах спортивного та військово-спортивного профілів - 5 годин на тиждень.

Вивчення навчального предмета "Фізична культура" у 2014/2015 навчальному році здійснюватиметься за навчальними програмами, які рекомендовані Міністерством:

- 1 - 3 класи - "Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи" (авт. Круцевич Т.Ю. та ін., 2011р.);

- 4 класи - "Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи (авт. М.Д. Зубалій, В.В. Деревянко, О.М. Лакіза, В.Ф. Шегімага, в-во "Ранок", 2006р.);

- 5-6 класи - "Фізична культура. 5- 9 класи" (авт. Круцевич Т.Ю. та ін., 2012);

- 7-11 класи - "Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-11 класи" (за ред. С.М. Дятленка, 2011р.);

- "Фізична культура для спеціальної медичної групи. 1-4 класи" (авт. В.І. Майер, в-во "Ранок", 2006);

- "Фізична культура для спеціальної медичної групи. 5-9 класи" (авт. В.І. Майер, В.В. Деревянко);

- "Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. Спортивний профіль. 10-11 класи" (авт. В.М. Єрмолова та ін.).

Предметом навчання у початковій школі в галузі фізичного виховання є рухова активність із загальноосвітньою спрямованістю.

Початкова школа (1-3 класи) працює за програмою "Фізична культура" для 1-4 класів ("Затверджена МОНмолодьспортом" від 12.09.2011 № 1050), яка розроблена відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462).

Навчальний матеріал у програмі розподілений не за видами спорту, а за "школами", до яких увійшли вправи, об'єднані за способами рухової діяльності. Програма робить акцент на розвиток навичок мислення, міжособистісних відносин, творчої співпраці всіх учасників навчально-виховного процесу і покликана сприяти системним реформам національної освіти, процесам її інтеграції до

європейського та всесвітнього освітнього простору.

Оцінювання учнів початкової школи здійснюється вербально.

Програми з фізичної культури для 5-11 класів характеризуються спрямованістю на реалізацію принципу варіативності, який передбачає планування навчального матеріалу відповідно до віково-статевих особливостей учнів, їхніх інтересів, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу (спортивний зал, спортивні пришкольні майданчики, стадіон, басейн тощо), кадрового забезпечення. Матеріал програм з фізичної культури спрямований на вирішення виховних, освітніх та оздоровчих завдань на уроках фізичної культури.

Змістове наповнення предмета "Фізична культура" у 5-11 класах загальноосвітньої навчальної заклад формує самостійно з варіативних модулів. При цьому обов'язковим є включення засобів теоретичної і загальнофізичної підготовки, передбачених програмою для даного класу до кожного варіативного модуля.

На заняттях з фізичної культури рекомендуємо здійснювати особистісно орієнтований підхід до навчання учнів за статевими та індивідуальними особливостями фізичного розвитку, а також з урахуванням їхніх потреб і нахилів, навчити учнів "слухати" й "оцінювати" свій фізичний стан, добирати і використовувати різноманітні засоби свого фізичного вдосконалення, а вчителям відійти від надто узагальнених, "розмитих" завдань навчання.

Оцінювання і перевірка знань, рухових умінь і навичок, техніки виконання фізичних вправ, навчальних нормативів і вимог навчальної програми є важливою складовою частиною навчально-виховного процесу. При оцінюванні вчитель фізичної культури має враховувати рівень досягнень учня, зважаючи на те, що основними функціями оцінювання є контролююча, навчальна, діагностична і виховна.

Під час оцінювання рекомендуємо:

- здійснювати індивідуальний підхід, тобто створювати для учня такі умови, які відповідають особливостям його розвитку, рівню фізичного підготовленості, стану здоров'я;
- конкретизувати завдання, визначеного змістом даного уроку, за яке учня буде оцінено;
- застосовувати гласність оцінки (своєчасно інформувати учня про оцінку з коротким аналізом виконання учнем рухової дії);
- врахувати: особисті досягнення учнів протягом навчального року; ступінь активності учнів на уроках; залучення учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час; участь у спортивних змаганнях усіх рівнів.

Відповідно до інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої наказом МОЗ та МОН від 20.07.2009 №518/674, учні розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні. Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури. Заняття проводяться за загальною програмою фізичної культури, але з можливою затримкою складання відповідних нормативів. Оцінювання учнів - за теоретико-методичні знання та техніку виконання вправ.

Рекомендовані заняття у фізкультурно-оздоровчих групах загальної фізичної підготовки, прогулянки, ігри й спортивні розваги. Участь у змаганнях - за додатковим дозволом лікаря.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури, але виконують корегувальні вправи і вправи для загального фізичного розвитку, які їм не протипоказані.

Учні, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури. Допустимі навантаження для тих учнів, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичних груп, встановлює учитель фізичної культури.

Оцінювання учнів здійснюється відповідно до вимог, визначених навчальними програмами.

Залікові навчальні нормативи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.

Оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення тематичного, семестрового чи річного оцінювання.

Медичне обстеження учнів проводиться щорічно в установленому законодавством порядку. Не допускати на уроках фізичної культури навантаження учнів, які не пройшли медичного обстеження.

В розкладі навчальних занять не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль. Рішення про неможливість проведення занять з фізичної культури на відкритому повітрі у зв'язку з несприятливими погодними умовами виносять учителі фізичної культури (наказ МОН від 01.06.2010 № 521).

Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі за умови, якщо температура повітря не нижче:

- 8°C для 1-2 класів;
- 8°C - -11°C для 3-4 класів;
- 12°C для 5-7 класів;
- 12°C - -15°C для 8-11 класів.

Під час проведення занять з фізичної культури слід дотримуватись "Правил безпеки життєдіяльності під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах" (Наказ МОН України від 01.06.2010 № 521, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 № 651/17946).

Вивчення предмета у 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється окремо для дівчат і юнаків. Поділ класу на групи здійснюється згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002р. № 128 (додаток 2). При наявності можливостей уроки фізичної культури в 5-9 класах варто проводити для хлопців та дівчат окремо.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах Міністерства (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

В.В.Плахута,

методист Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

Проблема захисту Вітчизни, яка впродовж віків зароджувалась і жила в українських душах, оберігала нас від винищення та поневолення, привела до омріяної свободи, дала право називатись нацією.

Безмежна любов до рідного краю, своєї Батьківщини вічно житиме в етнічній пам'яті українців, як споконвічна форма самоорганізації та самозахисту українського народу.

В умовах реальної військової агресії та захоплення території України Російською Федерацією, проблема захисту Вітчизни потребує кардинального покращення та посилення.

Метою предмета "Захист Вітчизни" є не тільки необхідність теоретичної, практичної, фізичної і психологічної підготовки учнівської молоді до захисту Вітчизни і проходження військової служби у Збройних Силах України чи інших військових формуваннях України, а й створення умов для формування та удосконалення життєво необхідних знань, умінь і навичок, високої патріотичної свідомості.

Мета предмета досягається глибоким та осмисленим вивченням матеріалу за кількома напрямками, які розподілені на розділи, кожний з яких має свої завдання.

Відповідно до мети сформовано завдання предмета:

- підготовка молоді до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу;
- підготовка молоді до служби у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, виконання військового обов'язку в запасі.

На основі визначених головної мети і завдань та відповідно до Державного стандарту предмет вивчається за трьома змістовими лініями:

- основи військової справи та військово-патріотичне виховання;
- основи попередження і захисту у надзвичайних ситуаціях;
- основи медичних знань, надання першої допомоги.

У 2014/2015 навчальному році у навчальних закладах системи загальної середньої освіти учні 10-11 класів вивчатимуть предмет "Захист Вітчизни" за навчальною програмою авт. Мелецького В.М. та ін.

Наказом Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 № 834, із змінами згідно з наказом МОН України від 29 травня 2014 року № 657, яким затверджено Типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів, вивчення предмета у 2014/2015 навчальному році повинно здійснюватися:

- 2 години на тиждень (140 годин на навчальний рік) - у класах з профільним та військово-спортивним профільним навчанням;
- 1,5 години на тиждень (105 годин на навчальний рік) - у класах всіх інших напрямів, з них 18-30 годин - на проведення навчально-польових занять (зборів).

Кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена за рахунок варіативної частини навчального плану, що, в свою чергу, надає можливість поширення і поглиблення змісту тем, що вивчаються.

Вивчення предмета "Захист Вітчизни" проводиться окремо для юнаків та дівчат (відповідно до листа-

роз'яснення Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 № 1/9-444). Поділ класу на групи здійснюється згідно з наказом Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп продовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах" від 20.02.2002 № 128 (додаток 2). Навчальний предмет при цьому в обох випадках носить назву "Захист Вітчизни".

Юнаки, які за станом здоров'я або релігійними поглядами звільнені від засвоєння основ військової справи, вивчають предмет за програмою для дівчат. Дівчата за їх власним бажанням (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) можуть навчатися за програмою та підручниками для юнаків.

Предмет викладається протягом трьох періодів - у 10 і 11 класах під час навчального року та під час навчально-польових зборів (занять у лікувально-оздоровчому закладі). Навчально-польові заняття (збори) проводяться з метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів наприкінці навчального року з використанням навчально-методичної бази військових частин, відповідних кафедр вищих навчальних закладів, військових комісаріатів, оборонно-спортивних, військово-оздоровчих таборів, базових навчальних закладів, центрів допризовної підготовки тощо. Їх організація і проведення планується керівником навчального закладу відповідно до діючих вимог.

Рекомендуємо визначити для більш ефективної організації навчально-польових зборів загальноосвітніх навчальних закладів, на базі яких бажано проводити заняття, залучивши до них учнів з інших загальноосвітніх навчальних закладів та об'єднавши їх у навчальні взводи та відділення.

Практичне закріплення теоретичного матеріалу з розділу "Основи цивільного захисту" передбачається під час проведення Дня цивільного захисту в загальноосвітніх навчальних закладах.

Оцінювання рівня засвоєння учнями програмового матеріалу здійснюється відповідно до "Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти", затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 13.04.2011 № 329 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11.05.2011 за № 556/19304.

При оцінюванні навчальних досягнень з предмета "Захист Вітчизни" вчителем оцінюється якість знань, умінь та навичок учнів; нормативні показники, контрольні вправи (нормативні показники та вправи подано у навчальній програмі). Якість виконання нормативів визначає рівень індивідуальної підготовки учнів. Протягом навчального року відпрацьовуються всі індивідуальні нормативи.

На заняттях стосунки між учнями та вчителем, а також учнів між собою підтримуються у відповідності до Статуту Внутрішньої служби Збройних Сил України. Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів.

Для практичного виконання стрільб із малокаліберної гвинтівки привести в належний стан та отримати дозвіл від органів МВС України на функціонування не менше, як по одному тиру в кожному районі.

Продовжити роботу щодо подальшого створення та удосконалення навчально-матеріальної бази: оформлення кабінетів, спортивних споруд та придбання навчальної зброї (автомата).

Зважаючи на те, що дозволено проходження військової служби громадянами України за контрактом, які мають лише повну загальну середню освіту без проходження ними строкової служби, відповідно предмет "Захист Вітчизни" є базовим з підготовки громадян України до проходження контрактної чи строкової служби та підготовки і накопичення мобілізаційних резервів держави.

Гурткову роботу здійснювати у відповідності до вимог наказу Міністерства освіти і науки України від 09.08.1996 р. №264 "Про затвердження Тимчасових типових штатних нормативів денних середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів", листа Міністерства освіти і науки України від 19.06.2001 р. №1/9-234 "Методичні рекомендації із питань порядку формування штатів загальноосвітніх навчально-виховних закладів", в яких зазначено: "Крім того в школах I-III ступеня на гурткову роботу з допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання передбачається додатково 0,5 посади".

При проведенні відповідної роботи необхідно керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, навчальною програмою "Захист Вітчизни", угодою про співробітництво між обласним управлінням освіти і науки та обласним військовим комісаріатом про спільну діяльність з питань військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Для гурткової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах рекомендуємо користуватися програмою, яка має відповідний гриф Міністерства "Програма гуртка військово-патріотичного напрямку "Школа безпеки" (авт. Олексюк В.Л., Горчинська Л.В., Єпіфанцев І.В.).

Програма гуртка військово-патріотичного напрямку "Школа безпеки" модульного типу передбачає закріплення знань з шкільного курсу предметів із захисту Вітчизни, фізичного виховання, основ здоров'я, географії, біології; здобуття практичних навичок для використання в повсякденному житті та в екстремальних умовах.

Метою навчальної програми є формування в учнів (вихованців) почуття патріотизму; мотивація до збереження свого здоров'я та фізичного розвитку; свідоме ставлення до особистості та громадянської безпеки, розвиток рухових здібностей та морально-вольових якостей.

Програма розміщена на веб-сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Гурткову роботу мають право здійснювати педагогічні працівники, які пройшли курсову підготовку в Обласному інституті післядипломної освіти.

Ідеологічною основою заходів з військово-патріотичного виховання молоді є ідея збереження та захисту Української держави, як конституційного обов'язку громадян України.

На виконання доручення Президента України від 06.05.2011 р. №1-1/860 щодо активізації роботи з відродження і розвитку історичних, патріотичних, господарських та культурних традицій Українського козацтва, наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.06.2012р. № 687 "Про затвердження Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру "Сокіл" ("Джура") (далі гра "Джура"), продовжити подальше її впровадження в навчально-виховний процес.

На завершальному етапі навчання щорічно в навчальному закладі проводиться фінал гри "Джура" з нагоди закінчення вивчення предмета "Захист Вітчизни".

Саме Українське козацтво в процесі тривалого історичного розвитку було передовою силою і формою духовного об'єднання суспільства в Україні. Виховання учнівської (студентської) молоді на засадах козацької педагогіки та психології сприятиме розвитку об'єднаних процесів України, консолідації суспільства, збереженню духовної спадщини і традицій Українського народу, національної гідності та гордості за нашу державу.

Враховуючи орієнтацію національної освіти та загалом України як держави на європейські та міжнародні цінності, прискорені темпи інтеграції України в європейський та міжнародний простір, виникла потреба у внесенні коректив до навчальної програми предмета "Захист Вітчизни", з метою наближення до вирішення тих цілей і завдань, які б відповідали як національним інтересам так і вивченню механізмів взаємодії України з іншими країнами світу.

Спільні міжнародні військові навчання, миротворчі міжнародні акції та місії ООН, поширення загрози терористичних актів, які все більше набувають міжнародного характеру та потребують цивілізованого вирішення, спалахуючі збройні конфлікти вимагають не тільки від військових Збройних Сил України, а й від пересічних громадян високого рівня правової культури, обізнаності у міжнародних законодавчих актах, які регулюють взаємовідносини під час збройного конфлікту, захищають здоров'я, життя, людську гідність військовослужбовців, поранених, полонених, заручників, біженців, безвісти зниклих. Тому Міністерство освіти і науки України рекомендує включити для вивчення питання міжнародного гуманітарного права.

Для оформлення кабінетів рекомендується використовувати серію таких плакатів: "Захист Вітчизни", "Основи медичних знань", "Інформаційно-довідниковий куток цивільного захисту" (авт. Міненко М.І.), "Міжнародне гуманітарне право" (авт. Міненко М.І., Кривонос Ю.Д.).

Варто наголосити, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 01.09.2009 № 806 "Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах" в загальноосвітніх навчальних закладах дозволено використовувати навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, які мають гриф Міністерства або схвалені відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дятленко С.М. Книга вчителя предмета "Захист Вітчизни" / С.М. Дятленко, В.І.Ганчева, Є.Ю.Василенко, С.І.Жевага. - Х.: Торсінг плюс, 2006. - 426 с.
2. "Захист Вітчизни": підручник 10-11 класів/ за ред. Ю.О.Квашньова, А.О. Литвиненко.- К.: Вежа, 2006. - 350 с.
3. Мелецький В.М.Захист Вітчизни / В.М.Мелецький, В.В.Добровольський, Є.П.Корж, А.К.Кравцов Тактична підготовка: навчально-методичний посібник. -Черкаси: ЧОПОП,2009. -430 с.
4. Бойовий статут Сухопутних військ (частина II, батальйон, рота). - К.: Варта, 1996. -160 с.
5. Бакка Т.В. Досліджуючи гуманітарне право (Текст)/ Т.В.Бакка. - К.: Генеза, 2006. - 230 с.
6. Сухушин М.П. Військово-патріотичне виховання молоді: підручник. / М.П.Сухушин, В.О.Палагеша. - К.: Видавничий дім "Слово", 2009. - 280 с.
7. Статути Збройних Сил України.- К.: ЗАТ ВІПОЛ, 2004-560 с.
8. Стеблюк М.І.Цивільна оборона / М.І.Стеблюк. - К.:Знання, 2004. - 580 с.
9. Фука М.М. Основи медико-санітарної підготовки./ М.М.Фука. - Тернопіль: АСТОН, 2006. - 360 с.
10. Тамов С.Л. Організаційно-методичні основи військово-прикладної фізичної підготовки допризовної молоді / С.Л. Тамов. - К.: ВІПОЛ, 1986. - 270 с.
11. Курс стрільб зі стрільцької зброї і бойових машин. - К., 2009. - 150 с.

В.С.Кудін,

завідувач лабораторії виховної роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОБЛАСТІ

Українська держава нині переживає часи духовного і національного відродження та становлення. Ці процеси спричиняють стрімкі, а часом і непередбачувані зміни. У зв'язку з цим виникає потреба врівноважувати напруження фундаментальних перетворень піднесенням і збагаченням традицій нашого народу його духовної та культурної спадщини, залученням якомога більшої кількості дітей до занять у гуртках позашкільних навчальних закладів. Політика, наука і виховання не повинні бути відірвані від моральності, адже саме завдяки християнським цінностям і принципам ми можемо протистояти злу та ворожості. Позашкільна освіта як складова системи освіти України є одним з провідних чинників розвитку особистості та її ефективної інтеграції в соціокультурне середовище. Позашкільні навчальні заклади забезпечують реалізацію потреб, запитів та інтересів вихованців у самореалізації та професійному самовизначенні, розвитку творчого потенціалу у сфері культури, мистецтва, наукових знань, техніки, життєвої практики. Сьогодення зумовлює потребу в розробленні нових концептуальних засад функціонування закладів позашкільної освіти у режимі розвитку. Це спонукає позашкільні заклади самостійно визначати стратегічні дії, які відповідатимуть запитам споживачів і замовників. Вирішення цього завдання пов'язано з вивченням ступеня розриву між реальним станом, у якому знаходиться заклад і вимогами, що ставляться сучасним суспільством до його діяльності. Попит породжує пропозицію, але на жаль, збільшення пропозиції, якість якої іноді не завжди є хорошою, створює та посилює певну конкуренцію. Це визначення є характерним і для позашкільля. Саме тому позашкільним закладам задля закріплення розвитку свого конкурентоспроможного свого статусу, варто опановувати маркетинг і рекламу та більш відповідально ставитись до цих складових сучасного освітнього ринку. Для цього слід підвищувати кваліфікацію працівників, переймати позитивний досвід сталих кадрів, залучати до відповідальної роботи нове покоління працівників та, беззаперечно, опановувати новітні методи роботи - не лише новітні методики виховання, а й сучасні методи менеджменту, маркетингу та реклами. Модернізація змісту освіти, впровадження новітніх технологій як технічних, так і педагогічних, вимагають від позашкільних навчальних закладів долучатися до якісних змін. Сьогодні педагог, як ніколи, зобов'язаний коригувати і поповнювати свій професійний потенціал, творчо та професійно застосовувати досягнення науки і практики, орієнтуватися в інформаційному просторі, максимально швидко крокувати в ногу з часом. Для сучасного педагога вже недостатньо просто добре орієнтуватися у своїй предметній сфері, він має володіти знаннями про новітні педагогічні технології та вмінні доцільно використовувати їх у навчально-виховному процесі, адже процес інформатизації сучасного суспільства обумовив необхідність розробки нової моделі системи освіти, заснованої у великій мірі на застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Інформатизація позашкільної освіти має вирішувати певні педагогічні проблеми, адже інформаційні технології ефективні тільки у поєднанні з відповідними педагогічними технологіями, але, якщо педагог мислить колишніми категоріями, то використання технічних засобів не змінює суті освітнього

процесу та традиційного репродуктивного методу поєднання матеріалу. Для ефективної інформатизації закладів позашкільної освіти існують перешкоди як об'єктивні так і суб'єктивні. **Причинами, що стримують використання ІКТ у навчальному закладі, можуть бути такі:**

- організаційні, технічні (відсутність вільного доступу до комп'ютерного обладнання, труднощі зі своєчасним ремонтом);
- проблеми психолого-педагогічні (низький рівень готовності педагогів до використання ІКТ);
- відсутність методик використання ІКТ під час проведення занять із конкретних навчальних програм;
- недостатня забезпеченість навчальних закладів як кількісно, так і якісно програмними засобами.

Проведена в області інтернет-конференція для методистів РМК, директорів, заступників директорів, методистів, керівників гуртків позашкільних навчальних закладів з проблеми "Досвід діяльності закладів позашкільної освіти на виконання Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні" показала, що у позашкільлі розпочата робота щодо впровадження ІКТ у роботу закладів позашкільної освіти. Надзвичайно приємно зауважити, що керівники гуртків, методисти широко використовують можливості Інтернет-мережі у своїй діяльності, у пропагуванні надбань та досягнень своїх та своїх вихованців, беручи участь у різноманітних майстер-класах та Віртуальних конкурсах декоративно-прикладного мистецтва. Гарними напрацюваннями у напрямку використання ІКТ поділилась значна частина педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів області. Зокрема, слід відмітити такі матеріали: Чмиги Т.І., директора Тальнівського районного будинку дітей та юнацтва, Денисенко В.В., методиста Золонського РМК, Редьки Л.В., директора Золотоніського районного будинку дитячої та юнацької творчості, Македон Н.А., культурного організатора, Строкань І.М., заступника директора Чорнобаївського районного центру дитячої та юнацької творчості, Байдю О.С., методиста Центру дитячої та юнацької творчості м. Черкас, Пашенко Н.Ф., методиста Черкаського міського багатопрофільного молодіжного центру, Арчибасової Т.Ю., методиста будинку дитячої та юнацької творчості м. Сміли. Кращі матеріали розміщені на порталі Черкаського ОІПОПП у розділі Інтернет-семінари, конференції та інші. Було б дуже корисним ознайомитись з матеріалами, використати досвід колег у своїй роботі.

Про надзвичайну увагу до впровадження ІКТ у роботу закладів позашкільля свідчить і те, що у 2014 році знову проходить Всеукраїнський конкурс ВЕБ-сайтів позашкільних навчальних закладів. А це, у свою чергу, вимагає від адміністрацій закладів шукати можливості для додаткового фінансування закладів позашкільної освіти, брати участь у різноманітних проектах, грантах для покращення матеріально-технічної бази закладів, підключення їх до Інтернет-мережі. Адже одним із найефективніших методів реклами з поширення інформації про діяльність закладу, про його творчі досягнення є застосування сучасних ІКТ-технологій. Зокрема, йдеться про створення веб-сторінки (сайту) ПНЗ у всесвітній мережі Інтернет. Ефективність цього заходу є беззаперечною, враховуючи сучасний розвиток техніки та комп'ютерне виховання молоді.

У статті 29 Положення про позашкільний навчальний заклад йдеться про обов'язок педагогічних працівників "постійно підвищувати професійний рівень і педагогічну майстерність". Сьогодні можна говорити, що безперервне фахове вдосконалення, підвищення кваліфікації - це не просто обов'язок, а вимога часу. Над вирішенням цих завдань працюють методичні служби позашкільних навчальних закладів області.

Одним із видів підвищення кваліфікації та фахового зростання педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів є конкурси фахової майстерності. Завданнями Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів "Джерело творчості" є виявлення і пропаганда кращого педагогічного досвіду, популяризація педагогічних здобутків, підтримка творчої педагогічної діяльності, підвищення майстерності педагогів. У 2014 році відбувся Всеукраїнський конкурс у номінації "Керівник гуртка". На обласний етап були надіслані матеріали 21 керівника гуртка позашкільних навчальних закладів області.

Переможцями обласного етапу стали:

1. Мошенський С.А., керівник фотостудії "Об'єктив" Корсунь-Шевченківського районного центру дитячої та юнацької творчості Корсунь-Шевченківської районної ради.
2. Моргун І.І., керівник гуртка "Промінь" Черкаської районної станції юних техніків Черкаської районної ради.
3. Белова Р.В., керівник гуртка виготовлення сувенірів станції юних техніків м. Умані Уманської міської ради.
4. Бойко Т.М., керівник гуртка "Оригамі" станції юних техніків м. Умані Уманської міської ради.
5. Дякова О.В., керівник гуртка "Оригамі" Монастирищенського районного будинку дитячої та юнацької творчості Монастирищенської районної ради.
6. Василенко Б.О., керівник гуртка "Основи комп'ютерної грамотності" Золотоніського районного Будинку дитячої та юнацької творчості Золотоніської районної ради.
7. Войцех Р.М., керівник гуртка "Юний дослідник" Чернобайвського районного Центру дитячої та юнацької творчості Чернобайвської районної ради.
8. Чередник Н.Ф., керівник гуртка "Юні кореспонденти" Центру дитячої та юнацької творчості м. Черкаси Черкаської міської ради.
9. Шерстюк Н.М., керівник гуртка "Любителі англійської мови" Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради.
10. Поліщук Л.Л., керівник творчого об'єднання "Вітрила" Тальнівського районного будинку дітей та юнацтва Тальнівської районної ради.
11. Побиванець Л.В., керівник гуртка "У колі друзів" Черкаського міського багатопрофільного молодіжного центру Черкаської міської ради.
12. Олійниченко Т.П., керівник гуртка "Основи учнівського самоврядування" Маньківського районного центру дитячої та юнацької творчості Маньківської районної ради.

На Всеукраїнський етап були подані матеріали 3 керівників гуртків області. Зочний тур пройшли 2 керівники позашкільних навчальних закладів області. Переможцями очного туру Всеукраїнського етапу стали: Чередник Н.Ф., І місце, Мошенський С.А., ІІ місце.

Цьогорічна виставка педагогічних технологій мала

такі основні вектори: 200-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка, 70-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників та 60-річчя утворення Черкаської області. На обласну виставку "Освіта Черкащини 2014" надійшло більше ніж 150 робіт від позашкільних навчальних закладів області. Аналіз матеріалів, надісланих на виставку "Освіта Черкащини - 2014", показав, що в області накопичений значний досвід діяльності закладів позашкільної освіти з питання вшанування нашого видатного земляка Т. Г.Шевченка. Серед переможців виставки матеріали працівників таких позашкільних закладів: Михайлової А. В., Арчибасової Т.Ю., методистів Смілянського Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради, "Черкащини і слава, і краса": Нераденко Т.М., методиста комунального закладу "Черкаський обласний центр роботи з обдарованими дітьми Черкаської обласної ради", "Історія, культура і природа

Черкащини (на туристичних маршрутах регіону)"; Строкань І. М., методиста Чернобайвського районного Центру дитячої та юнацької творчості Чернобайвської районної ради, "Застосування виховного потенціалу визначних дат у навчально-виховному процесі позашкільного закладу"; Щербини М.М., методиста Центру туризму, краєзнавства, екскурсій та спорту учнівської молоді Черкаської міської ради, "Тарас Шевченко у власних назвах рідного краю"; Горобець А.В., Харишук О.А., методистів станції юних техніків м. Умані "Патріотичне виховання на заняттях гуртка початкового технічного моделювання"; Денисенко В.В., методиста РМК, Редьки Л.В., методиста Золотоніського районного будинку дитячої та юнацької творчості, "Виховний проект "Відкриваю себе Україні!"; Матло М.М., методиста Черкаського обласного центру туризму краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради; Кравченко В.А., методиста Корсунь-Шевченківського районного центру дитячої та юнацької творчості, "Чарівний літтарик"; Нікуліної Н.О., методиста станції юних техніків м. Умані, "Постать Кобзаря на заняттях гуртка основ інформатики та обчислюваної техніки"; Щербак В.В., методиста міського центру туризму краєзнавства і спорту м. Канева "200-річчю Т.Г.Шевченка присвячується..."; творча група під керівництвом Поліщук Л.Л. Тальнівського районного будинку дітей та юнацтва, "Районний Будинок дітей та юнацтва як центр національного-патріотичного виховання та особистісного зростання"; Турченко С.П., методиста Черкаського обласного центру туризму краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради, "Т.Г.Шевченко в музеях, куточках при закладах освіти Черкащини".

У 2014-2015 навчальному році роботу закладів позашкільної освіти області необхідно спрямувати на виконання Законів "Про позашкільну освіту", "Про освіту", Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті, на виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 23 серпня 2012 року "Про затвердження примірної інструкції з ведення ділової документації у позашкільному навчальному закладі", на приведення ділової документації закладу у відповідність до вимог. Основним нормативним документом у сфері освітньої політики щодо виховання є наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1243, яким затверджено "Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України". Наступного року планується відзначення 70-річчя великої Перемоги, а також 80-річчя від дня народження нашого славного земляка Василя Симоненка. Необхідно підбити підсумки виконання Державної цільової соціальної програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014, на розвиток методичних служб у закладах позашкільної освіти, які мають спрямувати свою роботу на пошук ефективних шляхів науково-методичного супроводу тих процесів, що вже відбуваються у закладі та на створення такого навчально-розвивального середовища, яке формуватиме у педагогів готовність до роботи на основі сучасних педагогічних технологій, до участі у педагогічних експериментах з випереджаючими, прогностичними завданнями, залучення учнівської молоді сільської місцевості до занять у гуртках позашкільних навчальних закладів, адже вимогою часу є завдання закладів освіти на задоволення освітніх потреб регіону, впровадження інновацій, пошуку нових маркетингових концепцій закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Наказ МОН України від 23 .08.12.№ 947 "Про затвердження примірної інструкції з ведення ділової документації у позашкільних навчальних закладах" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.mon.gov.ua
2. Наказ МОНМС України від 31.10.11 № 1243 "Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.mon.gov.ua
3. Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.mon.gov.ua
4. Державна цільова соціальна програма розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.mon.gov.ua

В. С. Кудін,

завідувач лабораторії виховної роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

РОЗВИТОК САМОВРЯДНИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ЛІГИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЧЕРКАЩИНИ

Гострі проблеми виховання сучасного підростаючого покоління диктують необхідність підвищення ефективності виховної роботи в системі освіти. Соціалізація особистості сучасного учня нерозривно пов'язана з відродженням української нації, демократизацією та гуманізацією нашого суспільства, з розширенням прав та свобод нашого народу, самоврядування, що передбачає участь молоді у всіх сферах управління суспільства та висування молоді на керівну роботу.

А все це передбачає і новий період виховання молодого покоління. Сьогодні виникла соціальна потреба у формуванні такої особистості, яка могла б самостійно вирішувати як щоденні, так і масштабні громадські завдання. Таку науку - "управління суспільством" - наша молодь вивчає на практиці, беручи участь у самоврядуванні.

Учніське самоврядування є універсальною формою активності учнів, яку можна з однаковим успіхом вважати, як засобом життя учнівського колективу, так і прикладом творчої самореалізації особистості. Самоврядування забезпечує участь учнів у різноплановій, різноманітній та глибоко змістовній роботі навчального закладу, притягує їх до управління справами колективу, допомагає їм зрозуміти свої права та обов'язки, формує у них почуття керівника спочатку у класі, а потім у районі, місті, області, державі.

Сьогодні, у величезній мірі саме від школи та наставників залежить чи придбають учні "базовий набір соціальних компетенцій" і стануть повноцінними громадянами своєї держави, чи виявляться непристосованими до життя у суспільстві.

У сучасній теоретичній та методичній літературі немає єдиної думки з визначення терміну "шкільне самоврядування". Крім того, більшість авторів, розглядаючи учнівське самоврядування, пишуть про це, як про вже давно існуюче явище. Тому теоретики та практики позитивно приймають одні й ті самі педагогічні факти, чи одним терміном називають різні поняття.

Мова йде про такі поняття, як "самоврядування", "учнівське шкільне самоврядування", "соуправління" та ін. Різне тлумачення, можливо, одна з причин того, що в навчальних закладах ця дитяча організація набула різної форми. При цьому цілі і завдання поставлені приблизно однакові.

В "Педагогічній енциклопедії" учнівське самоврядування розглядається як участь дітей в управлінні та керівництві ділами свого колективу. Не заперечуючи цього, деякі науковці роблять акцент на різних словах. Беруть за основу керівництво колективом та розглядають самоврядування, як частину системи управління. Інші розуміють самоврядування - як форму організації колективного життя. Ще деякі - як можливість учнів реалізувати своє право на активну участь в управлінні навчально-виховним процесом в школі.

Наше розуміння місця учнівського самоврядування у структурі школи засновано на наступних нормативних документах:

- Конституція України. 28.06 1996 р. (Розділ 2 "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина", ст. 36, ст.37, ст.38);
- Закон України "Про освіту" (ст.51);
- "Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти" (Рішення колегії МОН від 28.02 1996 р. № 2 /4 -8);

- Програма "Основних орієнтирів виховання учнів 1 -11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України". (Наказ МОН, МС України від 31.10 2011р. № 1243, розділи № 2, 3);

Форми цієї дитячої влади може вибирати сам навчальний заклад. Органи самоврядності бувають "спільними", з участю і педагогів, батьків і учнів - наприклад, Рада школи; чи "роздільними" - наприклад, учнівська Рада за участю виборних дитячих чи юнацьких представників з класних колективів. Головний сенс самоврядування полягає в тому, що з його допомогою учасники шкільного життя дістають можливість впливати на шкільну політику - як через участь в ухваленні рішень, якими керується адміністрація навчального закладу, так і через власну активність в управлінні навчально-виховним процесом. Самоврядування робить шкільне життя предметом спільної роботи та творчості всіх її учасників.

Однією з форм організації учнівського самоврядування на рівні області є громадське об'єднання Ліга старшокласників Черкащини. Протягом останніх років в основу роботи органів учнівського самоврядування області покладено метод проектної діяльності, який набуває все більшого поширення в практиці навчальних закладів. З 2006 року старшокласники здійснювали 4 соціальні проекти: "Репортаж у пресі, присвячений Дню рідної мови", фестиваль "Спорт для всіх", "Квіти біля школи" та "Волонтер". Починаючи з 2010 року, лідери учнівського самоврядування області реалізують Інтернет-проект "Ми - патріоти Черкащини" за десятьма напрямками виховної роботи, а саме: "Народні та родинні традиції мого краю", "Щоденник корисних справ", "Квіти біля школи", "Здоровим бути модно", "Сім духовних святинь малої батьківщини", "Мій ідеал громадянина патріота", "Знаю та реалізую свої права", "Добро починається з тебе", "Пишаюся тобою, рідний краю!", "На цій землі я народився". Щороку близько 1000 проектів завантажується на інтернет-сторінку Ліги старшокласників, яка створена на порталі Черкаського ОІПОГП. Кожного року підбиваються підсумки у роботі Інтернет-проекту, переможці нагороджуються Дипломами. За минулий навчальний рік переможцями стали: учнівське самоврядування Звенигородського району, Смілянського району та м. Канева.

Представники лідерської спільноти області залучаються до роботи у такому проекті як "Вчимося демократії разом", який покликаний дати більш ґрунтовні і дієві знання з основ демократії та взаємодії з дорослими на засадах співробітництва і гласності.

На виконання тристоронньої Угоди щороку складається План спільних дій між обласною батьківською радою, обласною Лігою старшокласників Черкащини та Департаментом освіти і науки Черкаської ОДА. Щороку відбуваються конференції лідерів учнівського самоврядування області. Цього року також було вирішено при прийнятті Плану спільних дій, проведення ще додаткових конкурсів для старшокласників, зокрема: "З днем народження, Черкашино!", індивідуальний конкурс портретного малюнка "Сліди війни в моїй родині", створення історичного інтернет-довідника "Сторінками визволення Черкащини". Надзвичайно змістовними виявились згадані конкурси, цікаві роботи надійшли на інтернет-сторінку Ліги старшокласників. Голосування відбувалось в Інтернет-режимі. Роботи, надіслані на конкурс, сформовані у збірку, яка розміщена на сторінці. На жаль, значна кількість робіт не ввійшла до збірки матеріалів, оскільки вони не відповідали

вимогам проведеного конкурсу. Хотілося б наголосити на деяких зауваженнях щодо розміщення матеріалів на Інтернет-сторінці Ліги старшокласників. Дуже добре, що у роботі Інтернет-проєкту відслідковується наставництво, тобто залучаються учні середніх класів до реалізації підпроєктів Ліги старшокласників, проте необхідно зазначити, який орган учнівського самоврядування школи чи району вони представляють, і хто зі старшокласників опікується ними, оскільки розміщуються матеріали учнів старшої школи.

На конференції старшокласники піднімали питання проведення спільних заходів з учителями та батьками (для здійснення більш тісної співпраці). Для цього у режимі відкритого мікрофону були озвучені питання для проведення діалогів, круглих столів та інших форм співпраці з представниками учительського та батьківського самоврядування, які розміщені на сторінці Ліги старшокласників.

У тих регіонах, де існує дієва система самоврядування, а старшокласники мають можливість реалізувати свої лідерські якості, накопичений чималий досвід співпраці з громадськими організаціями у різних напрямках виховної роботи, це і волонтерська робота, і шевство, і наставництво, проведення засідань за круглим столом з батьками, вчителями, керівництвом свого району, міста. Проведена Інтернет-конференція "Досвід співпраці учнівського самоврядування з громадськими організаціями щодо покращення життя місцевої громади" це підтверджує. З матеріалами статей можна ознайомитись на сайті Черкаського ОІПОПП у розділі "Інтернет-конференції, семінари", а також, актуальними стануть матеріали обласних семінарів, проведених в Інтернет-режимах "Взаємодія сім'ї, навчальних закладів та громадських організацій у вихованні і соціалізації дітей та молоді" та "Сучасні тенденції формування та розвитку колективу". Із даними матеріалами можна ознайомитись в Інтернет-клубах "Спільна дія" та "Джерела майстерності".

Цього року Ліга старшокласників області провела благодійну акцію "З Миколаєм у серці", під час акції були зібрані кошти у сумі 5210 гривень, які були передані у комунальний заклад "Черкаський обласний онкологічний диспансер". За інформацією головного лікаря Парамонова В.В. кошти були передані на лікування Бондарю Б.О. та Берданову І.О.

Представники лідерської спільноти області взяли участь у роботі Всеукраїнської Ради старшокласників, Школи управлінської майстерності, Форумі представників учнівського самоврядування "Майбутнє без насилля", організаторами якого були Міністерство освіти і науки України спільно з проєктом Ради Європи "Зміцнення та захист прав дітей в Україні", на якому обговорювались заходи щодо запобігання насиллю в дитячому середовищі. За підсумками роботи Школи управлінської майстерності лідери з усіх областей України прийняли рішення про реалізацію кількох проєктів на Всеукраїнському рівні, а саме: "Молодь обирає здоров'я", "Символіка Учнівської Ліги України", "Під крилом правового захисту", "Делегати дитячих прав", "Рух лідерів + "Здоровішай на здоров'я" та інші. Тож запрошуємо до співпраці з Всеукраїнською радою старшокласників.

Проєкти,

ініційовані Всеукраїнською радою старшокласників

Проєкт: "Під крилом правового захисту"

(II етап проєкту "Делегати дитячих прав")

Девіз проєкту: "Впевненими кроками у майбутнє правової держави"

Мета: формування впевненої, самостійної, правообізнаної особистості у сучасному суспільстві.

Завдання:

Запобігання дитячого булінгу;

Формування правової обізнаності у дітей;

Допомога дітям, які потрапили у складні життєві ситуації.

Шляхи реалізації проєкту:

І етап:

1. Анкетування серед підростаючого покоління.
2. Соціальні опитування.
3. Дебати.
4. Круглі столи.

5. Профілактичні бесіди.

6. Статистичні підрахунки.

7. Вияв основних проблем.

8. Медіа зв'язок і партнерство.

9. Формування колективів з метою об'єднання.

10. Психологічні тренінги (на впевненість).

11. Заходи з метою формування свідомого розуміння своїх прав, обов'язків та допомога дітям, які зустрілися з життєвими труднощами

(Організація роботи "Театру життя" (з метою зображення складних життєвих ситуацій та шляхи виходу з них) за підтримки творчих груп і психологічних служб); конкурс соціальних відеороликів. "Дитина - не власність" (антибулінгова програма); буклети "Цінуй життя" (з метою пропаганди життя, як найбільшої цінності); конкурс "Мотиваторів" (з метою надання -стимулу на прикладі складного життєвого шляху успішних, відомих людей).

II етап:

Створення інтерактивної скриньки допомоги (створення сторінки за адресою ask.fm, з метою допомоги у вирішеннях проблемних ситуацій дітей способом відповідей на анонімні питання); налагодження зв'язку зі спеціалістами (юристи та психологи); співпраця із центрами соціального захисту, психологічними службами, управліннями сім'ї та молоді, та іншими спеціалізованими органами.

III етап:

Створення комісії допомоги "Рушійна сила права", з метою перевірки якості Дотримання прав дітей на територіальних осередках (перевірка рівня обслуговування та якості використовуваної продукції у школах тощо); практична допомога і захист прав дітей, а саме проведення круглих-медіа столів, тренінгів, семінарів, участь у відкритих пленарних засіданнях та запропонованих заходах.

Проєкт: "Символіка Учнівської Ліги України" (заочний)

Мета проєкту: конкурс символіки Учнівської Ліги України проводиться з метою активізації творчих ідей лідерів учнівського самоврядування та їх практичного втілення у зразках символіки та затвердження їх символами Учнівської Ліги України.

Координатор проєкту - Всеукраїнська рада старшокласників.

Термін дії проєкту-2013- 2014 р.

Етапи проведення:

1 етап - заочний (регіональний);

2 етап - відбірковий;

3 етап - заключний, який передбачає прийняття символіки Учнівської Ліги України на IX Всеукраїнському зборі лідерів загальноосвітніх навчальних закладів України у вересні 2014 року.

Очікувані результати:

Реалізація зазначеного проєкту передбачає створення та затвердження символіки Учнівської Ліги України та подальше її використання під час проведення офіційних заходів за участі лідерів учнівського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів України.

Проєкт: "Здоровішай на здоров'я"

*На виконання наказу Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики України 19 серпня 2013 року № 1218/515, зареєстрований у Мінюсті 09.09.2013 за №1551/24083.

Положення про проведення Всеукраїнського дитячо-юнацького зльоту

"Дорослішай на здоров'я"

I Загальні положення

1. Всеукраїнський дитячо-юнацький зліт "Дорослішай на здоров'я" (далі - Зліт) - це відкритий захід, що проводиться щороку з метою популяризації здорового способу життя серед учнівської молоді, організації змістовного дозвілля дітей та юнацтва, підвищення інтересу до різних форм просвітницької діяльності щодо здорового способу життя серед однокласників.

2. Зліт проводиться щороку серед учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, вихованців позашкільних навчальних закладів системи освіти віком від 10 до 16 років включно (далі - учні) із числа переможців міжнародних, всеукраїнських,

обласних, міських, районних олімпіад, конкурсів, фестивалів, змагань, спартакіад, відмінників навчання, лідерів дитячих громадських організацій, дитячих творчих колективів.

3. Основними завданнями Зльоту є:

- проведення комплексу спеціальних заходів соціального, виховного, спортивного характеру, що забезпечать організацію дозвілля серед учнів, сприятимуть розвитку їх духовності та соціальної активності;

- формування у дітей та підлітків відповідних цінностей і життєво важливих переконань, напрацювання необхідних практичних навичок відповідальної поведінки стосовно свого життя і здоров'я, а також життя і здоров'я оточення;

- розвиток у дітей та підлітків мотивації до успішної самореалізації, стимулювання соціальної активності;

- змістовне дозвілля обдарованої учнівської молоді під час Зльоту;

- підвищення престижу позашкільної освіти, привернення уваги широких кіл громадськості до проблеми формування здорового способу життя серед дітей та підлітків у позаручний час.

4. **Організаторами Зльоту є:**

Міністерство освіти і науки України;

Міністерство соціальної політики України;

державне підприємство "Український дитячий

центр "Молода гвардія" (далі - ДП "Молода гвардія");

Український державний центр позашкільної освіти.

II. Умови та порядок проведення Зльоту

1. Зліт проводиться під час однієї з тематичних оздоровчих змін у ДП "УДЦ "Молода гвардія".

2. Період проведення Зльоту визначається Міністерством соціальної політики України спільно з ДП "УДЦ "Молода гвардія" та погоджується з Міністерством освіти і науки України.

3. Загальне керівництво підготовкою та проведенням Зльоту здійснює Український державний центр позашкільної освіти.

4. В організації Зльоту можуть брати участь представники органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, благодійні фонди, об'єднання громадян та меценати.

5. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, органи управління освітою в обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях (далі - орган управління освітою), Український державний центр позашкільної освіти забезпечують підбір та формують склад учасників Зльоту.

6. Міністерство освіти і науки України подає списки учасників Зльоту до Міністерства соціальної політики України не пізніше ніж за один місяць до початку тематичної оздоровчої зміни в ДП "УДЦ "Молода гвардія", під час якої проводиться Зліт.

7. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, структурні підрозділи з питань сім'ї та дітей обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій забезпечують направлення учасників Зльоту відповідно до Положення про порядок направлення дітей для оздоровлення та відпочинку до державного підприємства "Український дитячий центр "Молода гвардія" зарахунок бюджетних коштів, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України від 20 березня 2012 року № 153, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 12 квітня 2012 року за № 553/20866.

III. Організаційний комітет Зльоту

1. Для організації та проведення Зльоту Міністерством освіти і науки України та Міністерством соціальної політики України створюється організаційний комітет.

2. До складу організаційного комітету входять представники ДП "УДЦ "Молода гвардія", Українського державного центру позашкільної освіти та фахівці в галузі виховної роботи, практичної психології (за згодою).

3. Організаційний комітет:

- забезпечує якісну підготовку та реалізацію програми Зльоту;

- визначає організаційні умови проведення Зльоту;

- здійснює організаційну роботу щодо проведення Зльоту;

- вносить пропозиції щодо нагородження учасників Зльоту;

- сприяє висвітленню результатів Зльоту в засобах масової інформації.

IV. Учасники Зльоту

1. У Зльоті беруть участь діти віком від 10 до 16 років з числа талановитих і обдарованих дітей, зазначених у пункті 2 розділу I цього Положення.

2. Учасники Зльоту для отримання путівки до ДП "УДЦ "Молода гвардія" подають документи в установленому законодавством порядку.

3. Копії диплома, грамоти або інші документи, що підтверджують відповідні досягнення переможця або призера конкурсу, фестивалю міжнародного, всеукраїнського, регіонального рівнів (1-3-є особисте або командне місце), отримані упродовж останніх трьох років, мають бути завірені печаткою відповідного навчального закладу.

V. Програма Зльоту

У рамках Зльоту проводяться тематичні тренінгові заняття, майстер-класи, конкурси з художньої творчості та інші заходи, що передбачені тематикою зміни.

VI. Фінансове забезпечення проведення Зльоту

1. У випадку необхідності залучення фахівців для проведення тематичних занять, майстер-класів або організації спортивних змагань та конкурсів художньої творчості, які відсутні у штатному розписі ДП "УДЦ "Молода гвардія", фінансування видатків на їх відрядження здійснюється за рахунок організації, що відряджає, або інших коштів, не заборонених законодавством.

2. У випадку необхідності придбання матеріалів, необхідних під час тематичних занять, проведення конкурсів чи спортивних змагань, здійснення інших витрат, видатки, на які не передбачені кошторисом ДП "УДЦ "Молода гвардія", фінансування видатків на такі цілі здійснюється за рахунок Українського державного центру позашкільної освіти, або організації, що відряджають працівників, або інших коштів, не заборонених законодавством.

Проект : "Рух лідерів + "

Мета проекту: обмін досвідом роботи представників органів учнівського самоврядування, зміцнення дружніх стосунків між обласними радами старшокласників, підтримка та зміцнення єдиного духу Учнівської Ліги України шляхом проведення спільних проектів, акцій, зустрічей, свят, вихідних, канікул, зустрічей, виїзних засідань в інші області за домовленістю . Терміни проекту: 2014 -2015 навчальний рік.

Шляхи реалізації проекту:

І етап - підготовчий:

1. Визначення мети та очікуваних результатів зустрічі.
2. Поширення інформації про здійснення проекту.
3. Формування групи учасників проекту.
4. Зібрання ініціативної групи та проведення першого зустрічі.
5. Планування програми зустрічі.
6. Пошук шляхів фінансування.

ІІ етап - визначення напрямів діяльності, вирішення організаційних питань: Проведення виїзних засідань, зустрічей обласних рад, Всеукраїнської ради старшокласників в різних областях України з використанням ВЕБ-ресурсів. Очікувані результати: підтримка та розвиток Учнівської Ліги України; розвиток мікрорегіональних зв'язків з органами учнівського самоврядування різних рівнів.

У наступному 2014-2015 навчальному році продовжується робота у Інтернет-проекті "Ми - патріоти Черкащини". Тож запрошуємо поділитись яскравим досвідом роботи колективи шкіл, районів, міст області з питання діяльності різних напрямків виховної роботи на Інтернет-сторінці Ліги старшокласників Черкащини.

Н.В.Бугайчук,

методист з виховної роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2014/2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Міністерство освіти і науки України в листі від 25.07.2014. № 1/9-376 "Про методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2014-2015 навчальному році" зазначає, що 2014-2015 навчальний рік є особливим в питаннях ведення виховної роботи. Педагогам потрібно бути готовими до непростих запитань учнів про Майдан, Небесну сотню, Крим, збройні сутички на Сході країни та інші. В контексті нових викликів, що постали перед країною, педагогічним працівникам варто переглянути практику виховної роботи та захисту дітей в навчальному закладі. Крім того, необхідно надавати дітям чіткі пояснення зрозумілою їм мовою, не давати нездійснених обіцянок, але потрібно розповідати учням, що держава і громадянське суспільство роблять усе можливе для відновлення миру та порядку в країні, відбиття зовнішньої агресії проти України.

1. Особливої ваги набуває питання патріотичного та національно-культурного виховання підростаючого покоління.

Основним документом у сфері освітньої політики щодо патріотичного виховання є Концепція національно-патріотичного виховання молоді, затверджена спільним наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства оборони, Міністерства культури і туризму, Міністерства освіти і науки від 27.10.2009 №3754/98/538/493.

Головною домінантою національно-патріотичного виховання молоді є формування в особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства й нації в цілому. Форми й методи виховання базуються на українських народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки й психології.

Основними принципами національно-патріотичного виховання є: принцип національної спрямованості виховання, який передбачає формування у молоді національної свідомості, любові до України, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, здатності зберегти свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави та **принцип культуровідповідності**, який передбачає виховання як культуротворчий процес, спрямований на формування базової культури особистості, базуючись на набутому морально-етичному досвіді людства.

Необхідно спрямувати виховну роботу на формування поваги та любові до своєї Батьківщини, шани до державної символіки, ритуалів суверенної України.

Державна символіка покликана формувати громадянську гідність, патріотичні почуття і впевненість молоді у майбутньому своєї держави.

Визначення та опис державних символів України подано у ст. 20 Конституції України (254к/96-ВР).

Метою використання державних символів у навчально-виховному процесі є формування почуття свідомого громадянина України, здатного захищати її незалежність, готового взяти на себе відповідальність за добробут і безпеку своєї родини, народу.

У навчальних закладах необхідно проводити роз'яснення ідейної суті державних символів і правил їх використання, ритуалів, традицій, виховувати почуття поваги до них, формувати стійкі навички свідомого дотримання почестей та правил поведінки щодо державних символів в повсякденному житті, під час урочистих і офіційних заходів.

Необхідно посилити національно-патріотичний характер навчання та виховання, передбачивши використання у виховній роботі з учнями кращих традицій та звичаїв українського народу.

Для прикладу, проявами патріотизму є громадянський вчинок юних нахимвців, які під час перепідпорядкування Севастопольської військово-морської академії Російській федерації на знак протесту заспівали Державний Гімн України. Безперечним прикладом патріотичного виховання є сучасні військові. Враховуючи велику кількість загиблих, варто оголошувати хвилину мовчання, наприклад на початку уроку і пояснювати дітям що таке короточасне мовчання всіх присутніх є вираженням скорботи, глибокої поваги до загиблих, померлих і постраждалих.

Виховну роботу школи та класу необхідно планувати так, щоб допомогти дитині визначити, чим саме її сім'я, школа, вулиця, село, місто найкращі. Дітям необхідно давати таку інформацію, щоб вони буди здатні зрозуміти і обговорити її зі своїми друзями.

Черкаський обласний інститут післядипломної освіти запровадив культурологічно-виховний проект "Десять визначних місць Черкащини".

Метою проекту є популяризація культурного розмаїття, історичної спадщини України; формування історичної пам'яті підростаючого покоління; забезпечення духовної єдності поколінь через активні форми і методи навчання та виховання. Проект передбачає відвідування учнями протягом їх навчання у школі визначних історичних та культурних місць області.

Форми ознайомлення з визначними місцями можуть бути різними: організація віртуальних екскурсій; створення презентацій, проєктів; проведення семінарських занять; дослідницько-пошукова робота.

Ватутінський, Золотоніський, Канівський, Смілянський, Уманський міські методичні кабінети та Жашківський, Звенигородський, Золотоніський, Кам'янський, Канівський, Маньківський, Смілянський, Тальнівський, Уманський, Чигиринський, Чорнобаївський районні методичні кабінети відмітили місцеві визначні пам'ятки, які мають особливу історичну, культурну, духовну цінність, для віртуального та/або реального відвідування учнями навчальних закладів. Презентаційні матеріали поданих пам'яток розміщені на сайті Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників.

Підвищенню ефективності процесу виховання сприяє використання місцевого матеріалу, в тому числі фотографій місцевих краєвидів, пам'ятних місць, і т.д. Візуальний ряд є дуже важливим на уроках і позакласних заходах.

У грудні 2013 року проходив обласний конкурс репортажного фото "Моя Черкащина", присвячений 60-річчю утворення Черкаської області. До участі в конкурсі приймалися фотографії переможців районних, міських етапів. На розгляд конкурсної комісії було подано 72

фотографії, що відповідали заявленим вимогам. Із поданих фоторобіт школярів Черкащини створений фотоальбом, який, сподіваємось, стане у нагоді освітянам області при підготовці до уроків та позакласних заходів. Фотоальбом розміщений на сайті ЧОПОПП в розділі "Науково-методичне забезпечення закладів освіти" - "виховна діяльність", адреса: <http://oipopp.ed-sp.net/>. Світлина відображають краєвиди, пам'ятники, визначні місця області та культурно-мистецьке, громадсько-політичне, спортивне життя регіону і покликані посилювати пізнавальний, естетичний, емоційний та інші аспекти виховного заходу.

З метою активізації роботи з популяризації історичних та культурних надбань українського козацтва, застосування у вихованні молоді кращих козацьких традицій пропонуємо:

- продовжити щорічні традиційні заходи з відзначення 14 жовтня Дня Українського козацтва ("Посвята в козацати", Тиждень козацької слави, тематичні виховні години, спортивні змагання, і т.д.);
- запровадити навчально-пізнавальні екскурсії для учнів "Чигирин - перша столиця козацької епохи", "Холодний Яр - колыска козацького руху", "Холодноярськими шляхами", "Суботів - родинне гніздо славного роду Хмельницьких!";
- проводити фестивалі козацьких пісень "А ми тую козацькою славу збережемо...";
- продовжити реалізацію проекту Ліги старшокласників Черкаської області "Народні та родинні традиції мого краю", проведення щорічних районних, міських та обласного етапів гри-змагання "Котигорошко";
- брати участь у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі "Сокіл" ("Джура");
- кращі сценарії, фоторепортажі, фотоколажі, відео про святкування Козацьких розваг розміщати в освітянських виданнях та Інтернет-порталах.

При підготовці до зазначених заходів можна скористатися такими матеріалами: сценарії, розробки та довідковий матеріал, розміщені на сайті: <http://oipopp.ed-sp.net/> та в Інтернет-клубі "Спільна дія" на <http://spilno.klasna.com/>

З метою популяризації духовних надбань України, висвітлення етнічної особливості української нації та поглиблення інтересу дітей та учнівської молоді до власного історичного коріння рекомендуємо під час проведення у навчальних закладах виховних заходів та на уроках художньо-естетичного циклу використовувати документальний серіал "Наша Скриня", який створено анімаційною компанією "АРТ-Відео". Матеріали розміщено в Інтернет-мережі за адресою http://www.artvideo.net.ua/album.php/album_id/19

2. Особливої уваги потребують питання превентивного виховання.

Превентивне виховання забезпечується на законодавчому рівні Законом України від 26.04.2001 № 2402-III "Про охорону дитинства"; Законом України від 21.06.2001 № 2558-III "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю"; розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.11.2010 № 2140 "Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки", постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2012 № 350 "Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року", розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1209 "Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року". Програма профілактики злочинності в Черкаській області на 2011-2015 року, затверджена Рішенням Черкаської обласної ради від 29.04.2011 № 5-3/VI

Плануючи роботу із означеного напрямку, необхідно взяти до уваги, що за даними управління кримінальної міліції у справах дітей МВС України (лист від 14 січня 2014 року № 58/1-49) упродовж 2013 року

неповнолітніми або за їх участю вчинено 11346 правопорушень, з них 5126 тяжких та особливо тяжких. Виявлено 7378 неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, з них 5036 - учні та студенти навчальних закладів, у тому числі 3034 - загальноосвітніх навчальних закладів, 1720 - професійно-технічних закладів та 282 - вищих навчальних закладів.

Вважасмо за доцільне проаналізувати стан справ та обговорити на нарадах, колегіях, педагогічних радах та методичних об'єднаннях ефективність діяльності педагогічних колективів щодо упровадження просвітницької діяльності, спрямованої на формування негативного ставлення до протиправних діянь, використання інтерактивних педагогічних технологій усіма учасниками навчально-виховного процесу щодо підвищення моральності та правової культури, організацію учнівського самоврядування і створення у навчальних закладах демократичного правового простору та позитивного мікроклімату.

Радимо залучати для проведення заходів, спрямованих на формування в дітей правосвідомої поведінки, навичок до здорового способу життя, а також створення безпечного середовища для дітей та учнівської молоді у навчальному закладі відповідні підрозділи кримінальної міліції у справах дітей шляхом укладання угод про співпрацю (наказ МВС від 19.12.12 № 1176 "Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей" зареєстрований у Міністерстві юстиції України 15 січня 2013 р. за № 121/22653).

Основними причинами вчинення неповнолітніми протиправних дій є недостатній життєвий досвід, схильність до наслідування дорослих, не завжди позитивний вплив на дітей оточуючого середовища, намагання звільнитися від опіки з боку батьків, віра в безкарність, недостатній рівень самокритичного ставлення до власних вчинків, хибна оцінка складних життєвих ситуацій, вживання спиртних напоїв чи наркотичних речовин, безконтрольність з боку вихователів та недостатній рівень профілактичної роботи з неповнолітніми тощо.

Пріоритетними напрямками в роботі навчальних закладів із означеної проблеми залишаються:

- упровадження просвітницької діяльності, спрямованої на формування негативного ставлення до протиправних діянь, проведення тижнів правових знань;
- використання інтерактивних педагогічних технологій, зокрема ділові та рольові ігри, моделювання життєвих ситуацій, суспільних процесів та процедур, дискусії, робота в малих групах на уроках правознавства та в позакласній діяльності;
- впровадження шкільного самоврядування в навчально-виховний процес;
- ужиття заходів, спрямованих на підвищення моральності в суспільстві, правової культури громадян, утвердження здорового способу життя;
- запобігання проявам екстремізму, расової та релігійної нетерпимості;
- впровадження нових педагогічних комунікацій між усіма учасниками навчально-виховного процесу;
- перетворення навчальних закладів на зразок демократичного правового простору та позитивного мікроклімату тощо.

З метою профілактики та усунення явищ дискримінації і насильства в учнівському середовищі, створення безпечного середовища в навчальних закладах необхідно впроваджувати інтерактивні форми роботи за навчально - методичним посібником "Організація роботи з розв'язання проблем насильства в школі" (схвалений для використання на засіданні науково-методичної комісії з проблем виховання дітей та учнівської молоді, Науково-методичної ради з питань освіти МОНмолодьспорту України від 22 травня 2012 року, протокол №2).

Окрім того зауважуємо, що відповідно до Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах,

переселенців, біженців та ін. з метою підтримки дітей, що проживають у таких сім'ях, попередження безпритульності й бездоглядності, насильства над неповнолітніми, підліткової злочинності та правопорушень, запобігання торгівлі дітьми педагогічним колективам необхідно здійснювати:

- внутрішній облік дітей, які потребують посиленої уваги з боку педагогічного працівника, соціального педагога;

- інформувати служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, дорадчий орган про роботу з сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах, при органах виконавчої влади;

- розробляти плани психолого-педагогічного супроводу таких дітей;

- контролювати відвідування ними навчальних закладів та якість навчання;

- активно залучати до громадської та гурткової роботи в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах тощо.

3. Оптимізація взаємодії школи та сім'ї у навчанні та вихованні підростаючого покоління.

Без сумніву, школа може успішно виконувати свої функції щодо виховання підростаючого покоління тільки у тісному взаємозв'язку із сім'єю. Лише спільними цілеспрямованими зусиллями педагогів і батьків вдасться плідно впливати на розвиток особистості дитини, розв'язувати актуальні виховні завдання.

Аналіз теперішнього стану означених відносин засвідчує гостроту протистояння між батьками та вчителями. Хоча, по суті, такого конфлікту поглядів не має аж ніяк бути, оскільки виховання і формування особистості, творчої, гармонійної, різнобічно розвиненої - це результат взаємодії обох сторін.

Родина тисячами ниток зв'язана зі школою. Бо і родина, і школа, забезпечує духовний розвиток особистості дітей, виховує ставлення до праці як основного джерела достатку й благополуччя людини, формує світогляд і характер.

Для підвищення рівня роботи з означеної проблеми лабораторією виховної роботи було проведено ряд заходів.

Обласний семінар методистів з виховної роботи РМК, ММК "Взаємодія сім'ї, навчальних закладів та громадських організацій у вихованні та соціалізації дітей та молоді", запланований на 09 квітня 2014 року в місті Ватутіне, був проведений в Інтернет-режимі на сайті "Класна оцінка" у віртуальному педагогічному клубі "Спільна дія" в розділі "Семінари, конференції". До розгляду пропонувались такі питання: родинне виховання в системі шкільної освіти м. Ватутіне (доповідач Жовновата Н.Я.); взаємодія педагогів, батьків і місцевої громади з питань виховання дітей та молоді (презентація роботи Калиушко Л.В.); всебічне виховання особистості дитини через співпрацю школи і родини (презентація роботи Дубової Л.М.); проведення нестандартних виховних заходів для старшокласників із залученням батьківської громадськості (Бондаренко О.М.); взаємодія навчальних закладів та громадських організацій у вихованні та соціалізації дітей та молоді (Лисенко О.М. - регіональний представник Національної експертної комісії з питань захисту суспільної моралі); взаємодія сім'ї та навчальних закладів у вихованні та соціалізації дітей та молоді (Бугайчук Н.В.).

Методисти з виховної роботи РМК, ММК були активними учасниками в роботі "Круглого столу" та обговоренні матеріалів семінару. Своїми думками з питань взаємодії сім'ї, навчальних закладів та громадських організацій у вихованні та соціалізації дітей та молоді поділились методисти відділу освіти Чигиринської, Катеринопільської, Черкаської РДА та інші.

У лютому-березні 2014 року відбулася обласна науково-практична Інтернет-конференція "Актуальні проблеми підвищення відповідальності сім'ї за навчання і виховання дітей". В роботі якої взяли участь майже 60 педагогічних працівників області, з них 22 отримали сертифікати і їхні роботи розміщені на сайті ЧОІПОПП.

Сім'я не завжди виконує повною мірою виховної функції у зв'язку з відсутністю цілеспрямованої, поетапної, організованої системи підготовки майбутніх батьків до виконання соціальних ролей чоловіка і дружини, батька і матері; відсутністю умов для підвищення свого загальнокультурного і педагогічного рівня. Більше половини опитаних батьків вважають, що вони не володіють необхідними психолого-педагогічними знаннями.

У сучасних умовах суттєвих змін зазнає і набуває виховна функція сім'ї. Характерна для кінця минулого століття чітка визначеність суспільних пріоритетів, громадські ідеали та життєві перспективи створювали вагоме підґрунтя, відповідно до якого вибудовувалося людське життя загалом та виховання дітей зокрема. Соціальне оточення контролювало і підтримувало процес засвоєння таких ціннісних орієнтацій, які сприяли стабільності сімейної системи. Засоби масової інформації, культура і мистецтво мали єдину ідеологічну і світоглядну спрямованість, що підсилювало вплив визначених державою моральних ідеалів на індивідуальну свідомість. Сім'ї залишалося тільки засвоїти і відтворити те, що вимагалось державою. У більшості людей така ситуація породжувала відчуття захищеності й стабільності.

Для покращення взаємодії школи, сім'ї та громадських організацій пропонуємо:

- організувати на сайтах районних, міських методичних кабінетів, навчальних закладів форуми для батьківської громади "Школа професійного батьківства";

- у навчальних закладах впроваджувати дні відкритих дверей або дні спілкування з батьками. Цього дня пропонуємо оголосити всі уроки відкритими, щоб надати можливість батькам бути присутніми на уроках, так звані "парта для батьків", організувати виставки дитячих робіт, малюнків, презентації проєктів. Необхідною умовою проведення таких днів є присутність адміністрації школи, всіх учителів-предметників та працівників соціально-психологічної служби. Бажано запросити представників державних та громадських організацій, з якими співпрацює школа, наприклад педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів, інспектора дитячої кімнати міліції, лікаря, спеціаліста з центру соціальних служб для молоді;

- вечори запитань і відповідей із залученням науковців, педагогів, психологів, юристів тощо;

- тижні сім'ї в школі (родинні традиції, концерти, ранки для молодших школярів, вечорниці для старшокласників, сімейні естафети, написання творів про свою родину, проєкт "Мій родовід", тощо);

- на сайтах навчальних закладів створити сторінку для проведення полілогів батьків, вчителів, учнів та всіх зацікавлених у вихованні підростаючого покоління;

- в засобах масової інформації розміщувати повідомлення про життя школи, здобутки та перемоги учнівського і педагогічного колективу, впровадження передового педагогічного досвіду, співпрацю з батьківським колективом та громадськими організаціями, проведення родинних свят та змагань; розповіді про позитивні приклади сімейного виховання, тощо;

- для організації дієвої взаємодії учнів, батьків та педагогів проводити круглі столи, диспути, рольові ігри, веб-квести, тренінги, форуми, дебати, дискусії: "Невідоме покоління", "Коли мені було 14", "Усвідомлене батьківство - запорука щасливої долі" тощо;

- організувати спільні з батьками туристичні походи; спортивні змагання, екскурсії, мандрівки вихідного дня; сімейні свята;

- залучати батьків до реалізації спільних проєктів; профорієнтаційної роботи (екскурсії на підприємства, виступи, презентації тощо);

- з метою обміну кращим досвідом виховання дітей проводити батьківські конференції, педагогічні читання, обговорення фільмів, мультфільмів, відеороликів, соціальної реклами тощо;

- використовувати індивідуальні форми роботи вчителя з батьками (відвідування родини учня в дома,

бесіди, листування, індивідуальне спілкування в тому числі з використанням ІКТ - технологій);

- створити кабінети, куточки, стенди педагогічного всеобучу батьків які мають містити матеріали, рекомендації, поради, пам'ятки з різних напрямів сімейного виховання.

Метою навчального закладу має бути здійснення такої політики, при якій батьки відчуватимуть свою визначальну роль у справах учнівського та педагогічного колективів, адже саме сім'я - це найважливіший соціальний замовник освіти.

Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти розроблена Концепція сімейного виховання дітей і молоді в системі освіти України "Щаслива родина" на 2012-2021 роки, що містить основні положення, які стосуються підготовки молоді до щасливого подружнього життя та формування відповідального батьківства, та пройшла громадське обговорення. Концепція схвалена Вченою радою Інституту (протокол № 9 від 14 листопада 2012 року).

Міністерство освіти України рекомендує в навчальних закладах впроваджувати програми підготовки молоді до створення сім'ї як осередку взаємин, які ґрунтуються на засадах культурних норм і цінностей, формування відповідального батьківства. Зокрема, розроблено комплекс навчальних програм сімейного виховання "Сімейні цінності" для 8-9 класів 99, 17, 35, 70 годин), схвалений для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України від 03.07.2012р. № 14.1/12-Г-156); навчально-методичний посібник до навчальної програми "Сімейні цінності" (35 годин) для педагогічних працівників (лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України від 15.05.2013р № 14.1/12Г-166). Методичні матеріали з цієї проблематики розміщено на офіційному сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua) у розділі "Навчально-методичне забезпечення виховної роботи".

4. В планах роботи навчальних закладів необхідно передбачити заходи щодо відзначення таких важливих пам'ятних та ювілейних дат 2014-2015 навчального року, зокрема:

10 вересня - 120-річчя від дня народження Олександра Петровича Довженка, геніального українського кінорежисера, видатного письменника і публіциста, класика світового кінематографа;

17 вересня - 150-річчя з дня народження Михайла Коцюбинського українського письменника, громадського діяча;

9 жовтня - 110 років від дня народження М. П. Бажана (1904-1983), українського поета, державного й громадського діяча;

13 листопада - 125 років від дня народження Остапа Вишні (1889-1956), українського письменника-сатирика;

8 січня - 80 років з дня народження В.Симоненка (8.01.1935 - 13.12.1963), українського письменника, громадського діяча;

4 березня - 200-річчя з дня народження Михайла Вербицького (04.03. 1815 - 07.12.1870) українського композитора, громадського діяча, автора гімну України "Ще не вмерла Україна";

19 березня - 85 років з дня народження Ліни Костенко, української письменниці-шестидесятниці, поетеси;

315 років від дня народження Олекси Васильовича Довбуша (1700-1745), українського народного героя, керівника антифеодального руху селян-опришків 30-40 рр. XVIII ст.;

325 років від дня народження Петра Івановича Калнишевського (бл. 1690-1803), українського політика, воєначальника, останнього кошового отамана Запорозької Січі;

390 років від дня народження Марусі Чурай (Чураївна) (1625-1653), легендарної української народної співачки, поетеси та композитора;

385 років від дня народження Дем'яна Многогрішного (бл. 1630-після 1701), гетьмана Лівобережної України;

410 років від дня народження Івана Дмитровича Сірка (між 1605 та 1610-1680), запорізького кошового отамана і козацького полковника Запорозької Січі, учасника Визвольної війни українського народу (164826-1657);

445 років від дня народження Петра Конашевича-Сагайдачного (1570-1622), українського полководця та політичного діяча, гетьмана Війська Запорозького.

510 років від дня народження Роксолани (Настя Лісовська) (1505-1561), української дівчини, яка ставши дружиною Сулеймана II, відіграла значну роль у політичному житті Османської імперії 1520-60-х рр.

Події

1 вересня - 75 років тому (1939) розпочалася Друга світова війна.

19 жовтня - 25 років створення Національної асоціації українознавців (НАУ) (1989 р.).

9 травня - 70 років перемоги у Великій Вітчизняній війні.

28 липня - 70 років заснування музею Корсунь-Шевченківської битви (1945 р.).

110 років від часу створення А.Ейнштейном спеціальної теорії відносності (1905).

170 років з часу писання "Заповіту" (1845), вірша Т.Шевченка.

175 років від виходу в світ "Кобзаря" Т.Шевченка.

385 років від часу повстання Федоровича (1630), національно-визвольного повстання в Україні проти гніту Речі Посполитої.

830 років тому (1185-1187) було написано "Слово о полку Ігоревім", пам'ятка давньоукраїнської літератури часів Київської Русі.

Також слід врахувати в планах роботи відзначення загальнодержавних свят України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Наказ МОНМСУ від 31.10.11 № 1243 "Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.mon.gov.ua

2. Наказ Міністерства освіти і науки від 07.09.2000 №439 "Про затвердження Рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України". "Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України", N 5, березень, 2001 р.

3. Постанова кабінету міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 "Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.kmu.gov.ua

4. Концепція національно-патріотичного виховання молоді, затверджена спільним наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства оборони, Міністерства культури і туризму, Міністерства освіти і науки від 27.10.2009 №3754/98/538/493. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.mon.gov.ua

5. Лист Міністерства освіти і науки України від 25.07.2014 №1/9-376 Про методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році.

6. Лист Міністерства освіти і науки України від 08.07.13 № 1/9-480

7. Листа Міністерства освіти і науки України від 02.12.2013 № 1/9-853

8. Лист Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників №145/01-17 від 13.05.2014р.

9. Лист Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників №160/01-16 від 29.04.2014.

10. Бугайчук Н.В. Основні напрями виховання всебічно розвиненої особистості / Н.В.Бугайчук.// Педагогічний вісник.-2013.-№3 - С. 74-76.

В. М. Боголій,

завідувач Черкаського обласного центру практичної психології і соціальної роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА: ТЕНДЕНЦІЇ І РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Роль психологічної служби в теперішній час надзвичайно зростає. Події сьогодення безперечно відкладають відбиток на соціально-психологічне формування особистості і створюють широке поле діяльності фахівцям соціально-психологічної служби. Водночас виникає потреба в додатковій підготовці високопрофесійних фахівців на вимогу подій часу.

У суспільстві все більше посилюються такі негативні прояви, як насильство, декларація спотворених моральних цінностей, руйнування інституту сім'ї, державності, йде загострення конфліктів. У зв'язку з цим як ніколи важливою є роль психологічної служби у закладах освіти, яка покликана піклуватися про соціальне та психологічне здоров'я особистості, сприяти створенню умов безпечного освітнього простору та підтримувати тих учасників навчально-виховного процесу, які потрапили у складні життєві ситуації, пов'язані з психологічною травматизацією.

У зв'язку із загостреною ситуацією в суспільстві і проблемами, які виникли у загальноосвітніх навчальних закладах, психологічна служба області здійснила відповідну роботу, однією з перших відгукнулася на події, що відбувалися в країні.

На виконання листа УНМЦ від 11.03.14 від 1/9-135 проведено серію семінарів для педагогічних колективів з метою протидії панічним настроям в суспільстві та протидії тероризму з таких тем: "Тероризм-суспільно негативне явище", "Захист дитини від проявів тероризму", "Дії учнів та працівників навчальних закладів при загрозі терористичного акту", "Паніка: система протидії", "Дії при захопленні терористами у заручники працівників, учнів в приміщеннях та на території навчальних закладів".

Психологічний супровід навчально-виховного процесу зумовлений новими соціальними вимогами, відповідними стратегічними змінами розвитку освіти України та загальноосвітніми тенденціями. Тому, з метою посилення ролі і значимості психологічної складової освітнього процесу, підвищення ефективності діяльності практичних психологів та соціальних педагогів Міністерством освіти і науки України затверджено "План заходів щодо розвитку психологічної служби на період до 2017 року" "План заходів щодо розвитку психологічної служби на період до 2017" року, який визначає засади і **напрями розвитку психологічної служби системи освіти через реалізацію низки завдань:**

- забезпечення якості і доступності психологічних і соціальних послуг усім учасникам навчально-виховного процесу шляхом розвитку мережі психологічної служби, особливо це стосується закладів освіти сільського регіону та шкіл з малою наповнюваністю, шкіл-інтернатів, системи дошкільної та професійно-технічної освіти;

- створення належних організаційних, психолого-педагогічних, матеріальних та інших умов для діяльності практичних психологів, соціальних педагогів;

- організація заходів із підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу: учнів, педагогічних працівників, батьків і своєї власної.

Головним завданням керівників психологічної служби у 2014-2015 є багатовекторний розвиток, а саме: на поліпшення та удосконалення кадрового складу, створення нових організаційних моделей. З цією метою Черкаський ОЦППСР ЧОІПОПП активно співпрацює з Департаментом освіти та науки щодо вирішення питання розширення, підтримання психологічної служби на місцях.

Робота Центру заслуговується на нарадах ЧОІПОПП, відділів РДА та міськвиконкомів, колегії ДОН, де дається принципова оцінка та накреслюються шляхи щодо поліпшення психологічної освіти в закладах освіти Черкащини.

Відповідально та з розумінням віднеслись до виконання вимоги МОНУ України щодо створення та розширення мережі центрів ППСР керівники відділів освіти Шполянського РДА (Вербівський П.Є.), Звенигородський РДА (Міненко І.Б.), Катеринопільського РДА (Мовчан Т.Ю.), на базі відділів яких відкриті нові центри ППСР.

Доведено ефективність такої роботи - за останній рік кількість психологічних центрів в області зросла на 2 одиниці, таким чином і в маленьких районах створюються осередки психологічної служби, що неможливо без співпраці з районними керівниками освіти та головами РДА, значно зросла і кількість працівників психологічної служби області.

Є сподівання, що даний вектор роботи буде продовжений і в кожному районі або місті.

Одним із провідних завдань у 2014/15 році є підвищення фахового рівня керівного складу.

Це здійснюється шляхом організації тренінгів, нарад семінарів для керівників психологічної служби. У цьому році створений сайт "Клуб керівників психологічної служби": <http://kappsi.blogspot.com>, на якому відбувається обговорення актуальних питань розвитку психологічної служби.

Для підвищення фахового рівня спеціалістів психологічної служби були проведені на базі ЧОІПОПП школи професійної майстерності, як для практичних психологів, так і соціальних педагогів області.

Хотілося б подякувати всім спеціалістам психологічної служби, які на місцях запалюють ідеєю створення психологічних центрів; людям, що проводять в життя ідею створення та функціонування психологічних театрів: Судом Н.В, керівнику психологічної служби Канівського району; Пашенко О.І., керівнику психологічної служби м.Черкас, Литвин І.М., керівнику

психологічної служби Черкаського району, Булко О.І., керівнику психологічної служби м. Золотоноші.

У новому навчальному році робота психологічної служби області повинна спрямовуватись на:

- можливому введенні посад практичних психологів та соціальних педагогів у ПТНЗ, як окремих посадових одиниць (без суміщення з посадою заступника директора з навчально-виховної роботи, цікавим в даному випадку стане досвід системи ПТНЗ м.Черкас);

- здійснення психолого - соціально - педагогічної діяльності у відповідності до чинного законодавства України, Посадових інструкцій соціальних педагогів та практичних психологів;

- сприяння створенню для соціальних педагогів і практичних психологів належних умов праці, надавши їм відповідні приміщення для здійснення індивідуальної та групової роботи з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу відповідно до вимог Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 19.10.2001 № 691, та з метою дотримання положень Етичного кодексу психолога; а також створення для фахівців психологічної служби безпечних умов праці та забезпечення дотримання їхніх професійних прав (відповідно до Інструкції з охорони праці та Посадової інструкції).

- сприяння створенню психологічних центрів окремого фінансування;

- наукових гуртків психологічної та соціальної - педагогічної спрямованості;

- організація роботи шкільного психолога щодо дотримання розподілу теоретичних та практичних форм роботи (цікавим є досвід практичного психолога Черкаської академії банківської справи Жеребньової Л.В.).

Основними загальними напрямками науково-дослідної і науково-методичної роботи керівників / методистів навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти у новому році є:

1. Організаційно-функціональні форми діяльності психологічної служби.

2. Організація міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії психологічної служби з іншими суб'єктами, які діють в інтересах дитини.

3. Організаційна та методична діяльність центру практичної психології і соціальної роботи (методиста), її спрямованість на виконання державних, регіональних програм.

4. Методичний супровід професійної діяльності фахівців психологічної служби.

5. Моніторинг ефективності діяльності психологічної служби області/району/міста.

6. Формування професійної компетентності та організація підвищення кваліфікації спеціалістів психологічної служби.

7. Організаційна та інформаційно-методична підтримка молодих фахівців психологічної служби.

8. Управління якістю психологічних послуг в системі освіти.

9. Застосування інтерактивних методів та інноваційних технологій, як складових методичної роботи.

10. Підвищення психологічної культури учасників навчально-виховного процесу.

11. Забезпечення якості і доступності психологічних і соціальних послуг.

12. Організаційна та інформаційно-методична робота щодо забезпечення супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

13. Реалізація практичних заходів, спрямованих на розбудову психологічної служби з урахуванням особливостей та типу навчального закладу (ст. 34, 36, 37, 39, 41, 43, 48 Закону України "Про освіту").

14. Організація та методичне забезпечення діяльності працівників згідно з основними напрямами, визначеними в п.2.4. Положення про психологічну службу (наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 № 616 зареєстрований в Міністерстві юстиції України 23.07.2009 за № 687/16703)

Прим.: запропоновані теми конкретизуються відповідно до особливостей діяльності системи освіти в межах регіону, педагогічної і психологічної практики, типу навчального закладу, потреб суб'єктів навчально-виховного процесу.

Практичні психологи системи освіти повинні ґрунтовно ставитися до виконання своїх посадових обов'язків, вміти їх використовувати повсякчас.

Пам'ятати, що виконання їх сприяє гуманізації суспільства, розвитку іміджу всіх психологів та соціальних працівників. Повсякчас підтримувати гідність психології, як найбільш гуманної, мудрої дисципліни та практичної діяльності, намагатися відповідати цьому високому слову.

Вміти знаходити порозуміння з адміністраціями різних рівнів та спрямовувати роботу на розширення та розвиток самосвідомості людей, пізнання себе тощо.

І надалі залишаються актуальними такі види діяльності практичних психологів:

"Психодіагностика"

Психодіагностичний напрям передбачає діагностику особливостей розвитку дітей на певному віковому етапі, діагностику дитячого колективу (класу, групи), педагогічного колективу, особливостей внутрішньосімейних стосунків тощо.

Плануючи психодіагностичну роботу з учнями, практичному психологу варто враховувати такі фактори:

- Проблемну тему, над якою працює заклад і проблему психологічної служби загалом.

- Вік дитини.

- Особливості закладу, в якому навчається і виховується дитина (заклад нового типу, школа, дошкільний заклад, інтернатна установа, позашкільний заклад та ін.);

Психолог не вповноважений визначати медичний діагноз. Він лише обстежує психіку дитини, складає психологічну характеристику, яка може бути використана у медичному висновку. Метою психодіагностичної роботи є становлення психологічного діагнозу (опис характерних особливостей інтелектуальної, емоційно-вольової сфери, рис характеру, системи цінностей, інтересів особистості). Психолог не діагностує тип аномального розвитку (розумову відсталість, затримку психічного розвитку, порушення діяльності аналізаторів), оскільки ця функція належить психолого-медико- педагогічній консультації (ПМПК). Проте він проводить глибоке психолого-педагогічне обстеження дітей, результати якого впливають на рішення ПМПК.

Невід'ємною складовою психологічної служби навчальних закладів є активна робота з педагогічним колективом у процесі якої проводиться педагогічне спостереження за учнями, їхньою поведінкою, емоційними реакціями у різних ситуаціях.

Враховуючи особливості надання психологічної допомоги при робочому навантаженні практичного психолога 0,5 ставки під час планування доцільно враховувати основні напрямки діяльності з усіма категоріями (діти, батьки, педагоги) з розрахунку на 20 год. в тиждень. Детальнішу інформацію про планування при неповному навантаженні можна отримати у методиста, який відповідає за психологічну службу.

"Психологічна просвіта".

Вміти створювати свій індивідуальний імідж та будувати сприятливі робочі стосунки з робочим колективом, пам'ятати, що саме робота з вчителем є одним з пріоритетних завдань роботи шкільного психолога, саме вчитель є тією первинною ланкою, що працює безпосередньо з дітьми. Підвищення рівня психологічних знань вчителів - основна задача психологів школи. Коли вчитель буде психічно врівноважений, то й діти не будуть відчувати тривоги. Основним завданням психолога є зміна філософії вчителя від "прокачування мізків" до справжнього друга, порадирика, співрозмовника, співавтора дитячої душі. Актуальним є проблема створення відповідального батьківства, їх бажання брати участь у групах психологічного спрямування, вміння залучати їх до роботи будь - якої профілактичної, просвітницької.

"Корекційно-розвивальна робота"

Психокорекційні заняття проводяться за попередньо складеною програмою і матеріалом, в якому відібрані завдання, спрямовані на реалізацію усіх зазначених в програмі напрямків. Після заняття психолог аналізує його успішність і готує матеріал до наступного заняття.

Основні принципи психокорекційної роботи:

- Єдність діагностики і корекції
- Спрямованість роботи "згори до низу" (розвиток вищих психічних функцій, за рахунок яких будуть розвинуті елементарні психічні процеси).
- Принцип нормативності (орієнтація на еталон розвитку на певному віковому етапі).
- Робота в зоні найближчого розвитку дитини (за Л.С. Виготським).
- Випереджаючий характер (активний характер того, що планується досягти в найбільшій перспективі).
- Принцип наступності (кожне заняття містить ті завдання для самостійного виконання, які на попередньому виконувалися за допомогою психолога).
- Врахування індивідуально-психологічних особливостей дитини, її інтересів, здібностей, якостей характеру.

"Психологічне консультування"

Особливої уваги вимагає усунення недоліків консультування. Вивчення технологій проведення консультативної роботи з різними типами клієнтів. Формування культури індивідуального консультування. Знання та оновлення культури консультування з урахуванням різних шкіл та підходів.

При плануванні консультативної роботи варто враховувати вік дитини: найефективнішою є робота з дітьми підліткового та юнацького віку, а також з педагогами та батьками. В організації роботи слід користуватися книгою Матвеевої М.П. "Принципи психологічного консультування" і статтею Бондаренко О.Ф "Особливості професійної діяльності шкільного психолога".

Постійно підвищувати свій фаховий рівень, пам'ятаючи, що психолог і сам є об'єктом

пізнання і розвитку, а його розвиток спряє більш об'єктивному вирішенню поставлених перед ним завдань в цілому.

Організаційно-методична робота.

Організаційно-методична робота передбачає організаційну і методичну підготовку до проведення "активних" видів діяльності практичного психолога освіти - психодіагностики, психологічної корекції, психологічної просвіти.

Важливе місце в даному виді діяльності психолога займає планування роботи на навчальний рік, на місяць, потижнєве планування, щоденний облік роботи. Стриженом річного плану в моделі психолого-педагогічного супроводу є освітній психолого-педагогічний консиліум (ОППК) і пов'язані з ним форми практичної діяльності, передуючі його проведенню і реалізованим його рішенням. Всі разом вони утворюють цикл роботи практичного психолога освіти. Його початком служать або психодіагностичний мінімум, або індивідуальний запит. Далі за підсумками психолого - педагогічного консиліуму розгортається різноманітна психологічна діяльність, спрямована на створення умов для успішного навчання і розвитку учнів.

В процесі планування кожен етап циклу розгортається як ланцюг взаємозв'язаних конкретних дій і кроків. Реалізація кожного кроку вимагає певного часу. Крім того, в переважаючій більшості випадків подальша діяльність стає малоефективною і навіть неможливою у разі неуспішної реалізації попереднього етапу роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література:

1. Панок В.Г. Психоконсультативні стратегії діяльності практичного психолога системи освіти: навчально-методичний посібник. / В.Г. Панок, Я.В. Чапрак, Д.Д. Романовська. - Чернівці: Рута, 2010.
2. Панок В.Г. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти). / В.Г. Панок, В.Д. Острова. - К.: Освіта України, 2010. - 230 с.
3. Рибалка В.В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога / Валентин Рибалка. - К. : Шк. світ, 2010. - 128 с. - (Бібліотека "Шкільного світу").
4. Луценко Ю. А. Діти-правопорушники: що робити? / Юрій Луценко. - К.: Шк. світ, 2010. - 128 с. - (Бібліотека "Шкільного світу").

Допоміжна література

1. Банщикова Т.Н. Профессиональная деятельность психолога в работе с педагогическим коллективом: учебно-методическое пособие / Т.Н. Банщикова, Ю.П. Ветров, Н.П. Клушина. - М. 2004. - 352с.
2. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: Характеристики и условия достижения / А.А. Бодалев. - М.: Флинта: Наука, 1998.
3. Дергач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А. Дергач. - М.: МПСИ, 2004.
4. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов. - М.: МПСИ, 2003.
5. Практическая психология для преподавателей / М. К. Тутушкина, В. Л. Васильев, С. А. Волков и др. - М.: Фелин, 1997. - 328 с.

Т.В.Войцях,

методист ОЦППСР Черкаського ОІПОПП, соціальний педагог-правник

ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Загальні завдання професійної діяльності соціального педагога як спеціаліста психологічної служби зумовлені стратегією розвитку системи освіти в цілому і водночас залежать від особливостей регіональної політики, історії та традицій освіти в області, районі, місті, селищі. Система психологічного і соціально-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу передбачає підвищення якості і доступності освітніх послуг, спрямованих на збереження і укріплення психологічного і соціального здоров'я, підвищення адаптивних можливостей, створення умов для повноцінного і гармонійного розвитку особистості на всіх рівнях системи освіти.

Зокрема, пріоритетні напрями діяльності психологічної служби системи освіти України визначені у "Плані заходів щодо розвитку психологічної служби на період до 2017 року", затвердженого наказом Міністерства освіти і науки від 06.08.13 р. № 1106, а саме:

1. Підвищення психологічної компетентності учасників навчально-виховного процесу, і, в першу чергу, - керівників закладів і установ освіти.

2. Розвиток мережі психологічної служби системи освіти.

3. Удосконалення організаційного рівня функціонування служби.

4. Покращання методичного забезпечення діяльності служби.

5. Підвищення якості роботи працівників психологічної служби.

На виконання вищезазначеного наказу, а також відповідно до листа Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України від 02.09.2013 № 88 розроблено та затверджено в установленому порядку районні (міські) Плани заходів щодо розвитку психологічної служби Черкаської області на період до 2017 року.

З огляду на тенденції розвитку соціально-педагогічної та психологічної теорії і практики основні напрями превентивної та профілактичної роботи соціального педагога з усіма учасниками навчально-виховного процесу, визначені на 2013-2014 н.р., залишаються актуальними і на 2014-2015 н.р., а саме:

- Попередження і профілактика жорстокого поводження та насильства над дітьми в освітньому середовищі.

- Своєчасне виявлення та профілактика негативних факторів освітнього середовища, в т.ч. у взаємовідносинах між педагогічними працівниками та учнями, що спричиняють або можуть спричинити виникнення кризових станів серед учнівської молоді.

- Забезпечення дотримання законодавства щодо захисту прав дітей в освітньому середовищі.

- Попередження та профілактика дитячої злочинності, забезпечення належного систематичного соціально-педагогічного супроводу дітей, схильних до прояву делинквентної поведінки у тісній співпраці із практичним психологом, заступником директора з

виховної роботи, класними керівниками, батьками та педагогічним колективом.

- Здійснення загального соціально-педагогічного супроводу сімей учнів/вихованців навчальних закладів та цільового соціально-педагогічного супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах з метою попередження та профілактики насильства в сім'ї, дитячої бездоглядності та бродяжництва.

- Профілактика негативних соціальних явищ в освітньому середовищі, а саме: попередження експлуатації та торгівлі дітьми, залучення дітей до найгірших форм дитячої праці, в т.ч. комерційної сексуальної експлуатації дітей, дискримінації дітей, булінгу та мобінгу; профілактика адиктивної поведінки, захворювання на ВІЛ/СНІД, негативного впливу Інтернет на формування поведінкових моделей дітей, кібербулінгу та кібермобінгу; забезпечення дотримання принципів гендерної рівності в освітньому середовищі.

- Формування усвідомленого батьківства, здорового способу життя, активної громадської позиції, моделей безпечної поведінки у ситуації ризику, відповідального ставлення за власний вибір.

Таку роботу необхідно здійснювати на нових методичних засадах, із застосуванням індивідуального підходу до кожного учня/вихованця, кожного учнівського/дитячого колективу, із впровадженням в систему формального освітнього середовища інтерактивних методів та технологій неформальної освіти (тренінг, проектна діяльність, флеш-моб, громадські інформаційно-просвітницькі акції, "мотузкові тренінги", ігрові технології, зокрема просвітницько-профілактичні настільні ігри тощо).

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України "Про вжиття заходів щодо запобігання насильству над дітьми" від 01.02.2010 р. № 59, на виконання листів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 04.07.2012 р. за № 1/9-488 "Щодо організації та проведення "години психолога" у загальноосвітніх навчальних закладах" та Міністерства освіти і науки України від 06.06.2013 р. за № 1/9-413 "Про впровадження факультативних курсів працівниками психологічної служби системи освіти", а також згідно з рекомендаціями Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи Національної Академії педагогічних наук України (лист № 66/1 від 13 липня 2012 р.), з метою забезпечення можливостей для виконання завдань професійної діяльності спеціалістів психологічної служби з підвищення психологічної та правової культури, а також рівня знань у галузі Прав людини усіх учасників навчально-виховного процесу, негайного вирішення потребує впровадження в закладах освіти усіх типів "години психолога", особистісно орієнтованих факультативних курсів, спецкурсів та курсів за вибором психологічного спрямування та із формування соціальних навичок у дітей.

При цьому необхідно врахувати, що для "години психолога" плануються: групові форми діагностики, групові опитування вихованців, учнів, студентів,

просвітницька і корекційна робота, тренінги, дискусії, та профілактичні бесіди. Ця робота має здійснюватись за рахунок оплати робочого часу працівника психологічної служби (практичного психолога та/чи соціального педагога).

Щодо запровадження обов'язкового проведення психологами і соціальними педагогами особистісно орієнтованих факультативних курсів, що рекомендовані Міністерством освіти і науки, в т.ч. закладами післядипломної педагогічної освіти, то ця робота має плануватись та оплачуватись окремо і розглядатись як додаткове навантаження.

Проведення факультативних курсів, спецкурсів та курсів за вибором необхідно здійснювати за Програмами, схваленими для використання у загальноосвітніх навчальних закладах науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (лист ІПЗО № 14.1/12-Г-165 від 15.05.2013 р.) та листом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2013 р. № 1/9-413 "Про впровадження факультативних курсів працівниками психологічної служби системи освіти", а також за авторськими програмами, затвердженими та рекомендованими до впровадження в установленому порядку (в т.ч. рекомендовані Вченими радами обласних Інститутів післядипломної освіти педагогічних працівників).

Разом з тим, у відповідності до змін у нормативно-правовій базі з питань професійної діяльності спеціалістів психологічної служби системи освіти, зокрема соціальних педагогів, пріоритетними є питання забезпечення соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Основні завдання соціального педагога як спеціаліста психологічної служби та його роль у командній взаємодії усіх учасників навчально-виховного процесу щодо здійснення соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами окреслено листами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України "Психологічний і соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання" від 26.07.12 № 1/9-529 та "Про визначення завдань працівників психологічної служби щодо запровадження інклюзивного навчання" від 02.01.13 № 1/9-1.

Основна місія соціального педагога по роботі з дітьми з особливими освітніми потребами полягає у сприянні прилаштування освітнього середовища до потреб дитини. Основна мета - сприяння створенню умов в освітньому середовищі для забезпечення соціальних потреб дитини, її всебічного розвитку з урахуванням потреб та можливостей, формування життєво важливих соціально-педагогічних компетентностей.

Аналіз запитів від батьків та педагогічних працівників, результатів діяльності спеціалістів психологічної служби, зокрема соціальних педагогів та їх запитів щодо надання методично-консультативного супроводу доводить, що питання організації та здійснення соціально-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу в закладах освіти Черкаської області не втратило своєї актуальності та потребує подальшого вирішення. Виступаючи посередником, соціальний педагог в межах здійснення соціально-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу, сприяє взаємодії навчальних закладів, сім'ї, служб у справах дітей, соціального захисту, кримінальної міліції та іншими державними установами та закладами, неурядовими та громадськими організаціями з метою адаптації дитини до вимог соціального середовища, створення умов для її сприятливого розвитку та набуття життєво важливих компетенцій, забезпечення дотримання прав дитини в освітньому середовищі, реалізації соціальної та молодіжної політики.

В зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання введення посади "соціальний педагог" та забезпечення її фаховими спеціалістами (освіта

"Соціальна педагогіка") в закладах освіти усіх типів (в т.ч. позашкільних) у відповідності з вимогами чинного законодавства України. Особливої уваги потребує вирішення питання про введення посади соціального педагога у дошкільних навчальних закладах з метою забезпечення ефективного здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї як однієї із форм здобуття дошкільної освіти дітьми, які не відвідують дошкільні навчальні заклади (листи Міністерства освіти і науки України від 17.12.2008 р. № 1/9-811 "Про здійснення соціально-педагогічного патронату" та Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 19.02.2013 р. № 1/9-122 "Щодо вирішення питань діяльності соціальних педагогів дошкільних навчальних закладів")

При введенні посад спеціалістів психологічної служби в закладах освіти усіх типів слід враховувати, що відповідно до діючих "Нормативів чисельності практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти" (додаток до Положення про психологічну службу системи освіти України) відсутня нижня межа по кількості учнів(вихованців), тобто 0,25 с. (село) або 0,5 ст. (місто) посади для кожного спеціаліста повинно бути введено у кожному закладі освіти при наявності фахових спеціалістів.

Варто відзначити, що на сьогодні, серед певної кількості керівників органів управління освітою і керівників навчальних закладів різного типу продовжує зберігатись низький або недостатній рівень розуміння значущості психологічної служби, зокрема соціального педагога та тієї ролі - в першу чергу захисника прав дитини - яку він має відігравати у навчально-виховному процесі сучасного закладу освіти. Таке ставлення, в свою чергу, спричиняє ігнорування потреб соціального педагога у підвищенні рівня професійної компетентності (зокрема, не доведення інформації про можливість або перешкоджання участі у методичних заходах, проходженню очної форми курсів підвищення кваліфікації та додаткових форм професійної освіти у міжкурсовий період) та потреби у забезпеченні спеціалізованими робочими приміщеннями; завантаження спеціалістів видами діяльності, які не входять до кола їх професійної компетентності та професійних обов'язків, перешкоджають здійсненню ними основних видів роботи з учасниками навчально-виховного процесу, визначених нормативними документами, що регулюють діяльність спеціалістів психологічної служби системи освіти; призводять до професійного вигорання та зниження рівня професійної майстерності.

Освітні реалії сьогодення висувають нові вимоги до професійної діяльності соціального педагога як спеціаліста психологічної служби системи освіти України. Зокрема, широке коло специфічних функціональних обов'язків соціального педагога визначено у таких нормативно-правових документах, як: Положення про психологічну службу системи освіти України (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 03.05.99 № 127; у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 № 616), кваліфікаційні характеристики "Соціальний педагог" та "Соціальний педагог по роботі з дітьми-інвалідами" (додатки 1, 2 до наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2006 № 864 "Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України" (від 05.03.2008 № 1/9-128), листи Міністерства освіти і науки України "Щодо ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України" (від 27.07.12 № 1/9-532), "Про визначення завдань працівників психологічної служби системи освіти в умовах інклюзивного навчання" (від 02.01.13 № 1/9-1), "Про деякі питання атестації соціальних педагогів" (від 20.03.14 № 1/9-165), інші

галузеви та міжгалузеви нормативно-правові акти, що регулюють діяльність спеціалістів психологічної служби системи освіти України.

Таким чином, планування професійної діяльності соціального педагога як спеціаліста психологічної служби (річне та щомісячне) здійснюється з урахуванням вимог вище зазначених нормативних документів.

З метою приведення ділової документації спеціалістів психологічної служби області до єдиного стандарту, на виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2006 № 864 "Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України" керівникам навчальних закладів необхідно забезпечити ведення соціальними педагогами основної ділової документації згідно з формами, поданими у додатках до наказу, а саме: річний та щомісячний плани роботи (додатки 4-5); журналів реєстрації звернень (консультацій) учнів, батьків, вчителів (додаток 7), графік роботи на тиждень (додаток 8); журнал щоденного обліку роботи (додаток 9). Соціальні паспорти класів (додаток 10), згідно з вимогами Міністерства освіти і науки України, заповнюють класні керівники. На підставі соціальних паспортів класів соціальний педагог заповнює соціальний паспорт навчального закладу, журнал обліку сімей дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах (за потребою), формує банк даних учнів та сімей, що потребують цільового соціально-педагогічного супроводу тощо.

При плануванні професійної діяльності соціальний педагог повинен керуватися "Нормативами часу на основні види роботи соціального педагога; соціального педагога по роботі з дітьми-інвалідами" (додаток 2 до листа Міністерства освіти і науки України від 05.03.2008 № 1/9-128 "Щодо ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України").

Питання щодо тривалості робочого тижня та розподілу робочого часу у практичних психологів і соціальних педагогів регулюється листами Академії педагогічних наук України, Міністерства освіти і науки України та Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи від 27 листопада 2000 р. № 109 та листом Міністерства освіти і науки України від 26.09.2012 р. № 1/9-683.

Зокрема, в них зазначається, що тривалість робочого тижня практичного психолога та соціального педагога - 40 годин (1 ставка). Відповідно до Типових правил внутрішнього розпорядку для працівників державних навчально-виховних закладів України, затверджених наказом Міністерства освіти України від 20.12.1993 № 455 (із змінами), у межах робочого дня педагогічні працівники закладу освіти повинні вести всі види навчально-методичної та науково-дослідницької роботи відповідно до посади, навчального плану і плану науково-дослідної роботи. Тому 20 годин робочого часу практичного психолога та соціального педагога відводиться для безпосередньої роботи з учасниками навчально-виховного процесу (індивідуальна і групова психодіагностика, консультування учнів, вчителів, батьків, корекційно-розвивальна робота, психологічна просвіта та навчальна діяльність, здійснення заходів в рамках посередницької та захисної функцій соціального педагога тощо), а 20 годин ? на підготовку до проведення соціально-психологічних заходів (занять, тренінгів, ділових ігор), обробку результатів досліджень, оформлення висновків, планування та звітність, самоосвіту тощо. Дані роботи (окрім обробки результатів досліджень та оформлення висновків) практичний психолог та соціальний педагог мають право виконувати за межами навчального закладу (у бібліотеці, у навчально-методичних та наукових центрах, удома).

Відповідно до наказу МОН України від 15.04.1993р. № 102 "Про затвердження Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти" підпункту "а" пункту 64 підрозділу А розділу VI із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки

№118 від 24.02.2005р., та листа Міністерства освіти і науки України від 15.08.07 № 1/9-479 "Про нормативи чисельності практичних психологів та соціальних педагогів навчальних закладів" ставка заробітної плати практичних психологів та соціальних педагогів в спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатів), навчально-реабілітаційних центрах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, виплачується за 18 годин педагогічної роботи на тиждень.

Усі види роботи спеціалістів психологічної служби - і ті 20 год., що відводяться для роботи безпосередньо в навчальному закладі, і 20 год., що можуть проводитись за межами закладу освіти, повинні бути відображені в плані роботи практичного психолога (соціального педагога) на місяць та в статистичному звіті згідно з нормативами часу на основні види роботи (додатки 1, 2 до листа Міністерства освіти і науки України від 05.03.2008 № 1/9-128 "Щодо ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України").

Невідкладного вирішення потребує також і питання створення для практичних психологів і соціальних педагогів належних умов праці, а саме надання їм відповідних приміщень для здійснення методичної та консультативної роботи відповідно до вимог "Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти", затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 19.10.2001 р. № 691 з метою забезпечення своєчасного і систематичного вивчення психофізичного, соціального розвитку дітей та учнів, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, ставових та інших індивідуальних особливостей; створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку і саморозвитку дітей та учнів.

Психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти (далі - навчальних закладів) - це спеціально обладнане приміщення для здійснення професійної діяльності практичного психолога та соціального педагога.

Психологічний кабінет повинен мати два окремі робочі кабінети практичного психолога і соціального педагога та навчальний психологічний кабінет.

Робочі кабінети практичного психолога і соціального педагога призначені для проведення індивідуальної психодіагностичної, корекційно-розвивальної роботи; індивідуальної консультативної роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками; а також для підготовки до занять, тренінгів, виступів; обробки результатів психологічних обстежень та соціально-педагогічних досліджень; оформлення висновків і рекомендацій.

Робочий кабінет розташовується в зручному для відвідувачів місці. На вхідних дверях закріплюються таблички "Практичний психолог", "Соціальний педагог", на видному місці - графік роботи, затверджений керівником навчального закладу. Під робочий кабінет відводиться кімната площею не менше 12 кв.м.

Навчальний психологічний кабінет призначений для проведення занять з дітьми та учнями (навчальні курси, факультативні заняття, психологічні та соціально-педагогічні гуртки, практикуми, тренінги тощо); групової діагностичної, розвивальної та психокорекційної роботи з учнями (дітьми), психологічної просвіти педагогічних працівників, батьків; систематичного підвищення рівня психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу.

Навчальний психологічний кабінет розташовується поруч з робочим кабінетом практичного психолога та/або соціального педагога. На вхідних дверях закріплюється табличка з назвою: "Навчальний психологічний кабінет".

Оформлення психологічного кабінету повинно відповідати рекомендованим санітарно-гігієнічним, технічним нормам (освітленості, температури, вологості,

швидкості руху повітря) та естетичним вимогам (відповідно до "Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти").

Відповідно Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 19.10.2001 р. № 691 (розділ 4 "Матеріали та документація кабінету"), матеріали та документація психологічного кабінету розділяються за категоріями:

1. Нормативно-правова.
2. Навчально-методична.
3. Довідково-інформаційна.
4. Обліково-статистична.
5. Для службового використання.

До нормативно-правових документів належать: закони України, постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Укази Президента, накази, розпорядження, Положення Міністерства освіти і науки України, управлінські (відділів) освіти і науки місцевих державних адміністрацій щодо діяльності психологічної служби системи освіти України; внутрішні організаційно-нормативні документи навчального закладу.

До навчально-методичних матеріалів належать: підручники, навчально-методичні посібники, збірники методичних рекомендацій, навчальні програми (плани), фахові періодичні видання тощо.

До довідково-інформаційних матеріалів належать: матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, нарад, тематичні проспекти (буклети), доповіді, виступи на педрадах, навчально-тематичні плани роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками тощо.

До обліково-статистичних документів належать: облік товарно-матеріальних цінностей психологічного кабінету, плани роботи практичного психолога (соціального педагога) на рік (місяць), форми статистичної звітності встановленого зразка тощо.

До матеріалів для службового використання належать: індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування, журнали індивідуальних консультацій, протоколи корекційно-розвивальної роботи, матеріали психолого-педагогічних консилиумів, тексти (ключі) тестових методик, опитувальники, анкети, бланки відповідей тощо.

Доступ до обліково-статистичних документів та документів для службового використання регулюється завідувачем психологічного кабінету відповідно до положень Етичного кодексу психолога.

Крім того, в психологічному кабінеті має бути наступна інформація:

- список телефонів (адреси) державних установ, громадських організацій, фізичних осіб, що є суб'єктами соціально-педагогічної діяльності в мікрорайоні навчального закладу (додаток 13 до наказу МОН України від 28.12.2006 р. № 864);
- список телефонів (адреси) місцевих спеціалізованих центрів, служб, консультацій медико-психологічного профілю;
- телефони (адреси) районного (міського), обласного навчально-методичних центрів практичної психології і соціальної роботи (методистів-психологів).

Обов'язковими документами також є Посадова інструкція спеціаліста відповідного фаху та Інструкція з охорони праці.

Посадова інструкція має статус нормативного документа, вона чітко визначає вимоги до особи, яка працює на відповідній посаді, забезпечує раціональне навантаження обов'язками, гарантує і захищає професійні права, уможливіє об'єктивне оцінювання професійної діяльності і є нормативною основою для застосування до соціального педагога заходів впливу (лист Черкаського ОІПОПП від 16.08.2011 № 01-07/176 "Про впровадження Типових Посадових інструкцій спеціалістів психологічної служби системи освіти Черкаської області").

Вимоги Посадової інструкції враховують під час прийняття (наймання) працівника на роботу, його атестації, притягнення до дисциплінарної відповідальності у разі невиконання або неналежного виконання обов'язків, порушення правил внутрішнього трудового розпорядку тощо.

Посадова інструкція має містити повний перелік завдань та обов'язків, повноважень, прав, відповідальності, зокрема щодо охорони праці, у разі потреби - відповідні пояснення. Усі терміни мають бути чітко визначені.

Посадова інструкція затверджується керівником навчального закладу та погоджується головою профспілкового комітету навчального закладу.

Інструкція з охорони праці, згідно ст. 27 Закону України "Про охорону праці" від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII, належить до нормативно-правових актів з охорони праці. Інструкцію з охорони праці розробляє Інженер з охорони праці або інша уповноважена особа, відповідальна за вирішення конкретних питань охорони праці в навчальному закладі. Інструкція з охорони праці затверджується наказом по навчальному закладу.

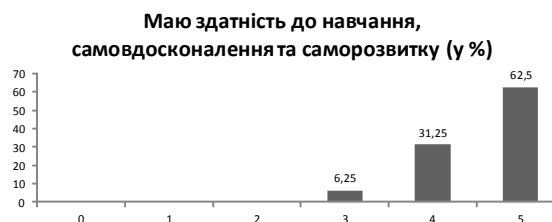
Посадова інструкція та Інструкція з охорони праці є обов'язковими для виконання.

Варто зауважити, що соціальний педагог сучасного закладу освіти повинен не лише вміти оперувати власними знаннями та вміннями, а й бути готовим змінюватись у відповідності до нових вимог та потреб освітньої системи, зокрема здійснювати ефективний соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу з урахуванням потреб і функціонального призначення закладів освіти різного типу; оперувати та управляти соціально-педагогічною інформацією, орієнтуватись у змінах та керуватись нормативно-правовими документами з питань соціального та правового захисту дитинства; активно діяти, швидко приймати адекватні рішення, навчатись упродовж життя.

З метою здійснення аналізу відповідності рівня розвитку різних складових компонентів професійної компетентності соціального педагога, виявлення ключових компетенцій, які мають низький чи недостатній рівень розвитку, а також з'ясування рівня усвідомлення фахівцями власних потреб у саморозвитку, їх готовності та мотивації до професійного зростання, обласним центром практичної психології і соціальної роботи у співпраці з Лабораторією-центром зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти Черкаського ОІПОПП у 2014 році було розпочато проведення моніторингу рівня професійної компетентності соціальних педагогів закладів освіти Черкаської області.

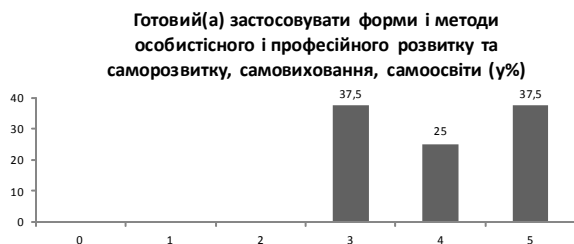
Зокрема, результати першого етапу моніторингу дозволяють порівняти показники рівня розвитку здатності (когнітивний компонент) та готовності (рефлексивно-особистісний компонент) фахівців до навчання і самоосвіти, особистісного і професійного самовдосконалення, саморозвитку і самовиховання та дають можливість зробити висновок, що, маючи середній та високий рівень теоретичних знань та потенційних можливостей для саморозвитку, переважна кількість соціальних педагогів не готова самостійно працювати над особистісним та професійним зростанням (діаграма 1, 2).

Діаграма 1

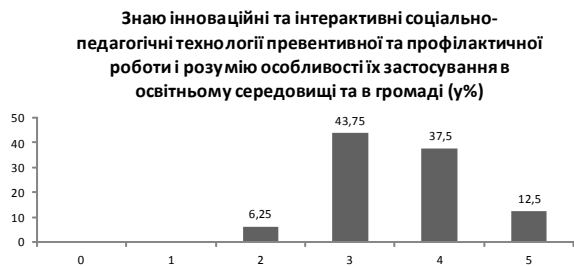
Діаграма 2

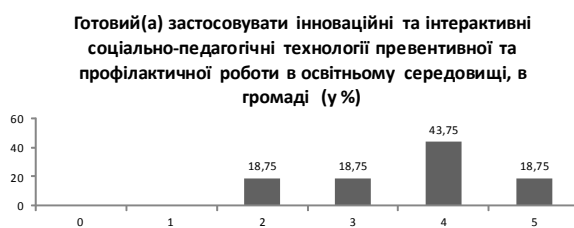
93,75% опитаних соціальних педагогів вважають, що мають знання щодо особливостей застосування в освітньому середовищі і громаді інноваційних та інтерактивних соціально-педагогічних технологій превентивної і профілактичної роботи (діаграма 3), проте на готовність застосовувати ці технології в практичній діяльності вказують 82% спеціалістів (діаграма 4).

В цілому, результати початкового етапу моніторингу довели наші припущення щодо потреби соціальних педагогів як спеціалістів психологічної служби системи освіти в розвитку практичних вмінь та навичок здійснення ними різних видів фахової діяльності, приведення у відповідність рівня їх теоретичної та практичної підготовки, зокрема щодо впровадження та застосування проектних технологій та участі у тренерській діяльності, що в свою чергу сприятиме підвищенню ефективності здійснення спеціалістами соціально-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу.

Діаграма 3

Діаграма 4

Саме тому обласний центр практичної психології та соціальної роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради наполегливо працює над визначенням організаційно-педагогічних умов для розвитку системи безперервної педагогічної освіти та впроваджує форми додаткової неформальної професійної освіти у міжкурсовий період (зокрема - Тренінговий табір для тренерів з числа спеціалістів психологічної служби) з метою забезпечення соціальним педагогам закладів освіти усіх типів можливості адаптуватися до модернізаційних соціально-економічних змін, підтримати їх соціальний розвиток через доступ до нових знань та кваліфікацій.

Відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників, дотримуючись рекомендацій Міністерства освіти і науки, беручи до уваги специфіку завдань професійної діяльності соціальних педагогів як

спеціалістів психологічної служби та нагальну потребу у підвищенні рівня їх професійної компетентності, керівникам установ та закладів освіти рекомендовано забезпечити обов'язкове проходження соціальними педагогами курсів підвищення кваліфікації за фахом заочною формою навчання незалежно від розміру ставки спеціаліста, а також сприяти участі спеціалістів у навчально-практичних та методичних заходах як районного (міського), так і обласного, Всеукраїнського та Міжнародного рівнів (семінарах-практикумах, конференціях, тренінгах, форумах, фестивалях, Тренінговому таборі для тренерів, майстер-класах та ін.), що сприятиме підвищенню рівня професійної підготовки, кваліфікації та розвитку професійної компетентності соціальних педагогів як спеціалістів психологічної служби.

Таким чином, відповідно до визначених пріоритетів, мета діяльності психологічної служби області у 2014-2015 н.р. полягає у забезпеченні та оптимізації психологічного та соціально-педагогічного супроводу суб'єктів освітнього простору, посиленні організаційно-управлінської складової діяльності служби.

Основними завданнями розвитку психологічної служби системи освіти Черкаської області є:

1. Збільшення кількості практичних психологів і соціальних педагогів у закладах та установах освіти у відповідності до нормативних вимог.
2. Розширення мережі центрів практичної психології і соціальної роботи міського/районного рівнів, розвиток психологічної служби системи освіти.
3. Підвищення фахового рівня та покращення якості роботи спеціалістів психологічної служби області.
4. Підвищення психологічної компетентності керівників закладів і установ освіти.
5. Формування соціально-психологічної компетентності учасників навчально-виховного процесу.
6. Забезпечення та підвищення ефективності методичного супроводу діяльності психологічної служби закладів освіти.

Основними шляхами реалізації визначених завдань є:

- забезпечення необхідних нормативно-правових, наукових, методичних, організаційних, кадрових, інформаційних та інших умов розвитку психологічної служби закладів освіти та підвищення ефективності діяльності усіх її ланок;
- створення психолого-педагогічних умов для повноцінної реалізації особистісного, інтелектуального і фізичного потенціалу дітей, учнів/вихованців, студентів на основі сучасних досягнень вітчизняної і світової психологічної науки;
- реалізація практичних заходів, спрямованих на забезпечення ефективного психолого-педагогічного супроводу у малокомплектних і сільських школах, системі професійно-технічної освіти, ВНЗ III рівня акредитування, закладах нового типу, інтернатах, інших типах закладів освіти;
- розробка та запровадження інноваційних форм і методів роботи спеціалістів психологічної служби щодо подолання негативних явищ в учнівському та освітньому середовищі;
- здійснення моніторингу та оцінки ефективності діяльності усіх ланок психологічної служби області;
- організація та проведення навчально-методичних заходів, спрямованих на розвиток психологічної компетентності керівників навчальних закладів, педагогічних працівників;
- узагальнення та поширення кращого передового досвіду працівників психологічної служби;
- запровадження в навчально-виховний процес проектно-технологічного підходу в роботі практичного психолога і соціального педагога;
- збільшення кількості психологічних факультативів та тренінгів із формування соціальних навичок у дітей, особистісно орієнтованих спецкурсів, курсів за вибором та гуртків;
- забезпечення психологічного та соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Т.Б.Артеменко,

методист-практичний психолог Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА ОБЛАСТІ У СИТУАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Аналізуючи роботу практичних психологів за минулий навчальний рік та будуючи плани на рік наступний, спробуємо притриматися таких моментів. По-перше, робота психолога у закладі освіти на межі часового відтинку осінь 2013 - весна 2014 має, з поміж інших, всі ознаки кризової допомоги та підтримки, і, скоріше за все, продовжуватиме бути такою, доки ситуація у країні залишається неврівноваженою. Це висуває певні вимоги та виокремлює зрозумілі особливості у діяльності фахівця психологічної служби. По-друге, поряд з цим у функціонуванні психологічної служби сформована нова концепція діяльності, вона має свою специфіку, завдання, способи втілення та очікувані результати, триває вже рік та діятиме до 2017 року. По-третє, все більш актуальним стає підхід щодо реалізації навчання упродовж життя, який втілюється у своєму професійному становленні і психологами також, зокрема, через отримання неформальної освіти та участі у роботі інтерв'язійних груп та віртуальних об'єднань фахівців, що працюють на постійній основі.

Серед тем, які були представлені у роботі фахівців на обласному рівні у минулому навчальному році, слід відмітити тему емоційної грамотності як умову успішного спілкування, тему профілактики та подолання поведінкових девіацій та конфліктності серед учнівської молоді, напрацювання концепції системного підходу у наданні допомоги суб'єктам освіти, тему ресурсних станів психолога та клієнта.

Так, працюючи у режимі педагогічних студій, що їх традиційно проводить Черкаський обласний Центр науково-технічної творчості учнівської молоді, 9 січня 2014 року методисти позашкільних навчальних закладів опановували засади емоційної грамотності. Педагогі пригадали базові емоції людини, познайомилися з формулою емоційності та спробували застосувати до себе прийоми управління емоціями, такі як розподіл, концентрація та переключення (за Євгеном Головахою та Наталією Паніною). Окрема увага була звернена на роботу з сильними емоційними переживаннями у конфлікті, такими як гнів, лють. Серед прийомів оволодіння сильними емоціями були розглянуті такі, як налагодження дихання, візуалізація, уявні маніпуляції об'єктом емоції (приближення, віддалення, гіперболізація, надання комічності ситуації чи об'єкту тощо), переключення (з реального об'єкту на уявний, з процесу контакту на власне тіло, з власних переживань на переживання іншого, активне слухання тощо). Група розглянула шкалу емоційної грамотності Клода Штайнера, що ілюструвалася ситуаціями взаємодії педагога та учня, а також такий психологічний феномен, як ефект маятника (коливання певних особистісних проявів від однієї крайньої точки континууму до іншої, за Володимиром Леві). Зворотний зв'язок від групи щодо застосування шкали емоційної грамотності на практиці засвідчив її дієвість а також підтвердив витоки "білих плям" у практиці педагогічного спілкування, певних моментів взаємодії, коли педагогу не вистачає знань про емоції дитини та про свої власні емоції. Група захопилася розглядом ситуацій, які ілюструють "розгойдування маятника" між крайніми точками континууму певних особистісних проявів. Знання про цю психологічну закономірність пояснюють деяку парадоксальність, "несумісність" таких крайніх проявів, як, скажімо, поєднання жорстокості та сентиментальності. Обговорення особистісних проявів вийшло на рівень характерології, акцентуації характеру, патологій характеру та завершилося розумінням того, що педагог має розрізняти ті емоційні прояви, що лежать у межах психологічного здоров'я, і

прояви, які можуть говорити про нездоров'я особистості. Група висувала, що для ефективної педагогічної взаємодії важливою є як емоційна компетенція, так і розуміння меж власної професійної компетенції. Для самостійної роботи учасникам було запропоновано ведення особистого щоденника, який допоможе визначити особливості власного емоційного та поведінкового реагування, відрефлексувати, спланувати та реалізувати за потреби власні поведінкові зміни.

На семінарі-практикумі для спеціалістів психологічної служби ПТНЗ та ВНЗ ІІІ р.а. "Профілактика конфліктності серед учнівської молоді", що відбувся 11 лютого 2014 року на базі інституту і був проведений обласним центром практичної психології і соціальної роботи, учасники ще раз дотикнулися до непростой теми емоційного та організаційного конфлікту. Практична робота в групах стосувалася емоційної грамотності учасників педагогічної взаємодії. Зокрема, працюючи у трійках, учасники заняття мали змогу відтворити окремі фрагменти у консультативній роботі, врахувавши позицію і психолога, і клієнта на емоційній шкалі. По завершенню семінару учасники обмінялися думками, враженнями та професійними планами. Серед найбільш важливих напрацювань на професійній зустрічі психологи назвали усвідомлення етичних рамок взаємодії, потребу підвищення психологічної грамотності усіх учасників педагогічного процесу, необхідність відпрацювання практичних консультативних навичок, відгукнулися на інформацію про можливість підвищення фахової майстерності шляхом здобуття додаткової неформальної освіти.

За запитом практикуючих фахівців, психологів освітніх закладів та установ та психологів закладів та установ охорони здоров'я, на базі інституту були проведені інтерв'язійні зустрічі. У роботі групи був використаний метод кейсів (розгляд випадків), проводилася консультативна взаємодія у мікрогрупах. Тематика запитів стосувалася, зокрема, об'єму психологічної допомоги учню-третьокласнику з дезадаптивними проявами у поведінці та складнощами у контакт з дорослим (зустріч 17 березня), об'єму та адресатів психологічної допомоги у ситуації поведінкових девіацій учня 2 класу, таких як замкнутість, неухважність (зустріч 19 березня), а також роботи з сім'єю, що пережила втрату дитини, насильство та інвалідизацію члена сім'ї (зустріч 21 березня).

Враховуючи вимоги системності у діяльності фахівців освітньої галузі та опираючись на здобутий практичний досвід, учасники Інтернет-конференції "Системний підхід у наданні допомоги суб'єктам освіти" у період з 10 по 17 березня представили на сайті Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників свої методичні доробки, які після обговорення були включені до однойменного збірника матеріалів та рішенням вченої ради інституту, протоколом №2 від 28 травня були дозволені до публікації та використання в роботі.

Представлений у збірнику досвід спрямований на задоволення професійних запитів прикладного характеру щодо роботи з розлогою темою системного підходу в освіті. Автори дописів здійснюють власні прикладні розвідки щодо вивчення постаті дитини з особливими освітніми потребами, сучасної сім'ї та школи, потреб закладу, особистості та групи. Так, темі включеності особливих дитини до освітнього закладу присвячені дописи Юлії Алексеєнко (м.Умань), Віталіни Ананченко (Чигиринський район), Надії Огниви (Лисянський район), Валентини Ярошинської (м.Жашків). Різні форми роботи з батьками та розвиток педагогічного партнерства досліджували Ольга

Андрущенко (м.Золотоноша), Лариса Василюк (Жашківський район) та Тетяна Артеменко (м.Черкаси), Олена Веровенко (м.Умань), Людмила Дудник (Золотоніський район), Людмила Коваль (Лисянський район), Тетяна Півторак (Тальнівський район), Наталія Силка (м.Сміла). Співпраця інтернатного закладу і соціальних служб у наданні допомоги сім'ї висвітлена у спільній публікації Алли Баштової, Людмили Гриценко та Валентини Яворської (м.Канів). Надія Кобзаренко (Золотоніський район) представила технологію системно-інтегративного підходу у корекції гіперактивності молодших школярів. Прийомами арт-терапії як реабілітаційної технології у школі поділилася Оксана Крикун (м.Монастирище). Використання методу транзакційного аналізу в освіті описала Вікторія Ракітіна (м.Золотоноша). Лілія Шкляренко (Жашківський район) здійснила розвідку ефективності діяльності шкільної психологічної служби, рівнів взаємодії та спільних завдань педагога та психолога, професійних настанов фахівця психологічної служби, які впливають на формування здорової психологічної атмосфери у закладі.

У збірнику описані як традиційні форми та методи роботи фахівців, так і новаційні. Так, поряд з функціонуванням школи батьківства висвітлюється робота шкільного соціально-психологічного театру, груп зустрічей для батьків тощо. Серед ефективних методів фахівці називають арт-терапію, транзакційний аналіз, позитум-та гуманістичний підходи. Загальний дискурс авторів можна визначити як запрошення до співпраці задля надання ефективної дієвої допомоги і підтримки зацікавлених фахівців, батьків, опікунів, представників суміжних гуманітарних галузей та громади, а також як визначення спільних зон професійної взаємодії, границь компетентності та відповідальності.

З електронними варіантами статей та тез конференції можна ознайомитись за лінком <http://oipopp.ed-sp.net/content/view/3414/15/>.

Працювала для спеціалістів психологічної служби і Школа професійної майстерності. Вперше її заняття відбулося заочно і проходилося 8, 9 та 10 квітня на сайті Інтернет-клубу "ПСі-центр" за модерування Т.Б.Артеменко. Учасники розглянули тему "Ресурси особистості, групи, спільноти у профілактиці соціальних ризиків у системі освіти та соціально-педагогічному оточенні вихованців, учнів, студентів". Для професійного обговорення були запропоновані наступні питання: 1. Кризовий соціум та адаптивний ресурс особистості. 2. Культурально-світоглядні відмінності між психологом та клієнтом та професійна етика. 3. Побудова карти ресурсу особистості, групи, спільноти. (Ознайомитись із заняттям можна за лінками <http://psycenter.at.ua/forum/2-4-1>, <http://psycenter.at.ua/forum/2-1-1>). За підсумками роботи першого дня на сайті працювали Людмила Коваль з смт Лисянки (НВК), Віра Поліщук з Катеринопільського району (Мокрокаліпирський аграрний ліцей), Алла Логвиненко з м.Ватутіне (ПТУ №2), Олеся Любарська з м.Умані (НВК школа-ліцей), Сергій Піхуля з м.Черкас (Професійний ліцей), Інна Чернишова з м.Тального (санаторна школа-інтернат), Маріанна Колесник з Уманського аграрного ліцею, Надія Забара з Рогівської школи Маньківського району, Любов Давиденко зі Золотоніської школи №6 (усього 9 осіб). Зареєструвалося з 2-го по 8-е квітня для участі у роботі Школи 24 учасники. Усього за добу на сайті зафіксовано 54 відвідування. Так, Сергій Піхуля, психолог Черкаського професійного ліцею, розмістив на сторінці "Досвід" матеріали з власного досвіду роботи, що описують подолання негативних наслідків стресу та корекцію наслідків кризових станів (зауважимо, що обласним центром практичної психології та соціальної роботи упродовж цього навчального року вивчалася система роботи Піхулі Сергія Олексійовича, і що ознайомитись з його доробками можна на сайті клубу за лінком <http://psycenter.at.ua/blog>). 9-го та 10-го квітня Школа продовжила свою роботу. На сайті зареєструвалося ще 2 особи - Олеся Хлівнюк, ПТНЗ №38 м.Жашкова, та Ірина Пустовіт з Шевченківського НВК Звенигородського району. Упродовж двох днів на сайті працювали Іванна Голуб з Шевченківської спеціалізованої школи-інтернату з

поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Звенигородського району, Лілія Барабаш (Драбівський район), Наталія Судом (м.Канів), Наталія Ткаченко (Звенигородський район) та Світлана Мостова (м.Канів), усього 7 осіб. Підводячи підсумок, зазначимо, що у роботі школи взяли участь 26 зареєстрованих учасників, 16 з них були активними, здійснювали свої дописи, залишали коментарі, ділилися професійними надбаннями та ідеями. Дякуємо учасникам за активність та перший клубний досвід взаємодії такого плану.

В умовах, коли час висуває вимоги не тільки до професійної, а й до громадянської ідентичності психолога, а також формує потребу у роботі над власним ресурсом, фахівці знаходять можливість для самовідновлення та особистісного зростання. Так, 27 березня відбулася "Велика група емоційного обміну та відреагування" за модерації В.І.Карікаша, директора Українського Інституту позитивної психотерапії. Основною метою зустрічі був обмін емоційним досвідом у зв'язку з кризовою ситуацією в державі та формування спільного позитивного ресурсу для майбутнього з опорою на метод позитивної психотерапії. У роботі групи взяли участь психологи закладів освіти та медицини, зокрема, з міста Черкас та Черкаського району - по 3 особи, з міста Канева, Канівського, Жашківського, Корсунь-Шевченківського, Чигиринського, Чорнобаївського районів - по 1 особі, усього 12 практичних психологів, в т.ч. методистів, та ще 5 психологів та психотерапевтів індивідуальної практики.

Дослідження балансу свободи, етики та відповідальності психолога-практика в умовах соціальних запитів щодо надання консультативної та інших видів допомоги у кризовому соціумі та ситуаціях особистісної та колективної травми було здійснене методистом Т.Б.Артеменко, опубліковане та обговорене на сайті http://psycenter.at.ua/news/obshhestvennyj_razlom_kak_rabochaja_ploshhadka_psihologa/2014-03-14-75, у професійних групах у соціальній мережі Фейсбук та в режимі реальних зустрічей з фахівцями. Зауважимо, що організація роботи по наданню допомоги клієнтам у ситуації суспільної кризи - це офіційна позиція Міністерства освіти і науки України, лист від 11.03.14 № 1/9-135. У зв'язку з цим нагадаємо, що психолог у разі неможливості надання фахової послуги зобов'язаний передати клієнта іншому спеціалісту і переконатися в тому, що клієнту надається ефективна і своєчасна допомога. Також назвемо можливі причини для відмови та переадресування. Ними можуть бути посадові приписи (визначене коло осіб і надавачів ім послуг), недостатня компетентність фахівця, подвійні стосунки, нересурсний стан психолога, ціннісні та світоглядні конфлікти тощо.

Що стосується подальшої роботи психологів у ситуації складної соціально-політичної ситуації у країні, то вони і надалі організують та надають допомогу тим, хто її потребує, інформують про це громадськість, отримують супервізію, беруть участь у навчальних семінарах, співпрацюють у цих питаннях з громадськими організаціями та своєчасно звертаються за відповідною методичною підтримкою.

Наступного року актуальними залишаються завдання, окреслені у концепції розвитку психологічної служби до 2017 року, зокрема, питання вицнення організаційно-змістової моделі діяльності практичного психолога освітніх закладів різного типу та стандарти діяльності спеціалістів психологічної служби закладів освіти.

Центр продовжить співпрацю з Українським інститутом позитивної психотерапії в рамках навчальної програми підвищення кваліфікації психологів-консультантів та психотерапевтів.

Триватиме організація самоосвіти учасників Інтернет-клубу "ПСі-центр" на тематичних сторінках, зокрема, у вересні модератор одноименого сайту проведе дистанційні консультування з проблеми використання методу бібліотерапії та використання метафор у роботі спеціаліста психологічної служби. Нагадаємо, що якщо ви ще не приєднались до членів цього віртуального клубу, ви можете зробити це, зайшовши на сайт <http://psycenter.at.ua/>

ЛИЦАР НЕСКОРЕНОГО ПОКОЛІННЯ

До 80-річчя від дня народження

Василя Симоненка (1935 – 1963),

українського поета, публіциста

Недовгим було життя В. Симоненка. Воно, як блискавка, яскраво спалахнуло і швидко згасло. Але вічно житиме його поетичне слово, яскраво освітлюючи наші душі.

Народився Василь Андрійович Симоненко в селі Біївці на Полтавщині. Його біографія – це доля людей воєнного і повоєнного покоління, які чули вибухи бомб, ридання матерів над похоронками.

Зростав хлопчик без батька.

«В мене була лиш мати.

Та був ще сивий дід.

Нікому не мовив «тату»

І вірив, що так і слід», – згадував поет дитинство. А так хотілося, щоб був батько!

Ну нехай би смикнув за вухо

Нехай нагримав би раз чи два, –

Все одно він би тата слухав

І ловив би його слова, – писав пізніше поет в автобіографічній поемі «Кривда».

Порадником хлопчика був рідний дід Федір. Федір Трохимович не ходив до

школи, але самостійно навчився читати, любив книжки, часто розповідав онукові про історичне минуле нашого народу. А ще славився тим, що майстерно вишивав рушники і сорочки.

Перші уроки життя, доброти і ласки брав Василько від матері, яка чудово співала, часто виступала на сільській сцені і мріяла стати вчителькою. Вона навіть вступила до Лубенського педагогічного інституту, однак не закінчила його через життєві негаразди. Саме в цей час вона зустріла майбутнього батька поета, але не надовго. Андрій Симоненко – самодіяльний актор, учитель, художник – скоро залишив сім'ю. Він провідав сина тільки після війни.

Зі спогадів людей, які особисто знали Василя Андрійовича, вимальовується постать поета: високе чоло, гладенько зачесане назад чорняве волосся, смуглявий, худорлявий, середнього зросту, говорив повільно, неголосно. Від природи поет був наділений добрим українським гумором та схильний до самоаналізу.

У 1952р. після закінчення середньої школи В. Симоненко продовжує навчатися в Київському державному університеті на факультеті журналістики, який закінчив в 1957р. Працює в обласних газетах «Черкаська правда» і «Молодь Черкащини», пізніше кореспондентом «Робітничої газети» в Черкаській області.

Складати вірші В. Симоненко почав ще в шкільні роки і вміщував їх у стінгазеті. Перша збірка поезій «Тиша і грім» вийшла у світ в 1962р. Тема любові до Батьківщини, рідної землі, простих трудівників, що вирощують хліб, звучить у віршах поета. Своєрідним заповітом В. Симоненка стали його знамениті «Лебеді материнства» як гімн синівської любові, патріотизму. Частина цього твору (починаючи зі слів «Виростеш ти, сину...») покладена на музику і стала піснею. Зберігся рукопис вірша, який свідчить про велику роботу поета над текстом.

В. Симоненко був люблячим батьком. Син Олесь згадував як батько грався з дітьми, розповідав їм казки, читав вірші. Він навіть казку «Цар Плаксій та Лоскотон» написав за одну ніч, а наступного дня читав її вже Олесеві як своєму першому «критикові». А потім чинив так: ті рядки, що син запам'ятав – друкував, а інші – доробляв. Може, саме тому казку В. Симоненка так полюбляють діти.

У день свого двадцятиріччя поет написав вірша, в якому (жартома чи всерйоз) визначив тривалість свого життя:

Не докорю ніколи й нікому,

Хіба на себе інколи позлюсь,

Що в двадцять літ в моєму серці втома.

Що в тридцять смерті в очі подивлюсь.

До тридцяти поет не дожив... Багато він міг ще створити, але не судилося. Тяжко хворий, поет тримав у руках рукописи наступної збірки поезій «Земне тяжіння». Помер В. Симоненко від невиліковної хвороби 14 грудня 1963 року.

«Тиша і грім» – єдина книга, що вийшла друком за життя поета. Вже після смерті його ім'я швидко оповилося підлими вигадками й злісними намовами. І тільки завдяки неймовірним зусиллям друзів вдалося опублікувати книги В. Симоненка: «Земне тяжіння» (1964), «Вино з троянд» (1965), «Поезії» (1966), «Избранная лирика» (1968), «Лебеді материнства» (1981), том вибраних поезій, дві книжечки для дітей.

Похований В. Симоненко у Черкасах. На гробі поета викарбувані слова з вірша «Лебеді материнства»:

«Можна все на світі вибирати, сину,

Вибрати не можна тільки Батьківщину».

У 1995р. В. Симоненку було присуджено посмертно Національну премію України ім. Т. Шевченка.

Україно, п'ю твої зіниці
Голубі й тривожні, ніби рань.
Крешуть з них червоні блискавиці
Революцій, бунтів і повстань.

Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо, горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік.

Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю —
Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю!

Одійдіте, недруги лукаві!
Друзі, зачекайте на путі!
Маю я святе синівське право
З матір'ю побуть на самоті.

Рідко, нене, згадую про тебе,
Дні занадто куці та малі,
Ще не всі чорти втекли на небо,
Ходить їх до біса по землі.

Бачиш: з ними щогодини б'юся,
Чуєш — битви споконвічний грюк!
Як же я без друзів обійдуся,
Без лобів їх, без очей і рук?

Україно, ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова...
Гримотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.

Хай палають хмари бурякові,
Хай сичать образи — все одно
Я проллюся крапелькою крові
На твоє священне знамено.

Василь Симоненко